

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İlkay Öz

Mülksüzleştirme ve Türkleştirme EDİRNE ÖRNEĞİ

İLKAY ÖZ • Mülksüzleştirme ve Türkleştirme

ILKAY ÖZ 1991 yılında Edirne'de doğdu. Orta eğitimini Edirne'de, lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi'nde (Fransızca) tamamladı. Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde yüksek lisans diploması aldı. İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü doktora programında eğitimine devam ediyor. Fransızcadan çeviriler yapıyor. Marksizm, mülksüzleştirme politikaları, azınlıklar ve Türkiye siyasi tarihi ilgi ve araştırma alanlarıdır.

İletişim Yayınları 2928 • Araştırma-İnceleme Dizisi 472

ISBN-13: 978-975-05-2954-2

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDİTÖR Ahmet Insel

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında İttihat ve Terakki Komitesi üyelerine eşlik eden Makedonya'nın Yunan papazının Edirne Garı önündeki fotoğrafından üretilmiş kartpostal

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İLKAY ÖZ

Mülksüzleştirme ve Türkleştirme

Edirne Örneği

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İletişim

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
Giriş	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNDEN MÜSLÜMANLARIN İLKEL BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRMELERİ SÜREÇLERİNE GİRİŞ	27
Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sürecinde ilk aşama: “Ermeni Tehciri”	34
<i>Edirne’de “tehcir”</i>	41
Yerel eşrafın “Ermeni Tehciri”nden doğrudan faydası	45
Yerel eşrafın “Ermeni Tehciri”nden dolaylı faydası	53
Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve Türkleştirme politikalarında bir diğer aşama: Rumların tasfiyesi ve Türk-Yunan Nüfus “Mübadelesi”	56
<i>Trakya ve Batı Anadolu’da Rumlara karşı sistematiik şiddet politikaları</i>	57
<i>Dinsel kimliğe dayalı zorunlu nüfus mübadelesi</i>	59

İKİNCİ BÖLÜM

GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ YOLUYLA MÜSLÜMAN-TÜRKLERİN YENİDEN İLKEL BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİ:

YAHUDİLERİN TASFİYESİ.....	71
1923'ten 1934'e giderken	
Edirne'de azınlık karşıtı olaylar	74
“Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası.....	77
“1934 Trakya Olayları” veya Yahudilerin Trakya'dan sürülmesi	80
1930'larda Edirne'nin sosyo-ekonomik durumu	84
1930'larda CHF Edirne teşkilatı	89
Trakya Umumi Müfettişliği.....	91
İbrahim Tali Bey'in 1934 Trakya Raporu.....	93
Güvenlik tehdidi ve asimilasyon amacıyla gayri Türklerin iskânı politikası: 2510 sayılı İskân Kanunu.....	97
Atsız'ın Orhun ve Atilhan'ın Milli İnkilâp dergileri aracılığıyla antisemit kışkırtma.....	102
Edirne yerel gazetelerinde “Yahudi sorunu” ve antisemit yazılar	108
Çanakkale'de olayların seyri ve yansımaları	121
Kırklareli'de olayların seyri ve yansımaları	124
1934'te Yahudilerin Edirne'den kovulması	129
Olayların hemen sonrasında Edirne Yahudilerinin durumu	135
Resmî görevlilerin olaylar karşısındaki tutum ve açıklamaları	137
Ulusal ve yerel basınının tutumu.....	143
1934'te Edirne'de Yahudilerin kovulması olaylarını gayrimenkul işlemleri üzerinden okumak.....	146
Olayların ardından.....	175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ YOLUYLA MÜSLÜMAN-TÜRKLERİN YENİDEN İLKEL BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİNDE DİĞER ADIM: VARLIK VERGİSİ.....	179
Varlık Vergisi'nin “gerekliliği” üzerine.....	181
Varlık Vergisi Kanunu'nun nitelikleri	188
Varlık Vergisi'nin uygulanması	192
Varlık Vergisi'nde ezilenlerin durumu.....	196

Edirne’de 1940’lardaki ticari-sosyal yapısı	198
Edirne’de Varlık Vergisi’nin uygulanması	201
Edirne’deki Varlık Vergisi uygulamasının tapu kayıtlarından analizi	206
<i>Varlık Vergisi’nin nakit olarak ödenmesi</i>	207
<i>Gayrimüslimlerin Ziraat Bankası’yla ipotekli işlemleri</i>	208
<i>Yahudiler arasındaki gayrimenkul işlemleri</i>	212
<i>Yahudilerden Türklere gayrimenkul satışları</i>	214
<i>Müslümanların gayrimenkul işlemleri</i>	220
Varlık Vergisi’nin sonuçları	221
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE SİYONİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ EDİRNE ŞUBESİ FAALİYETLERİ	227
TSMD merkez şube	231
TSMD Edirne şubesi	234
<i>Edirne şubesinin faaliyetleri</i>	237
SONUÇ	245
KAYNAKÇA	251
DİZİN	261

Bu kitap Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı yüksek lisans programında Ağustos 2019’da “Les Politiques de la Turquification et l’Accumulation Primitive des Musulmans Turcs par Dépossession des Minorités Non Musulmanes: Exemple d’Edirne” başlığıyla savunulan ve onay alan yüksek lisans tezinin –küçük düzeltmeler dışında– Türkçe düzenlenmiş halidir.

Bu çalışma birçok kişinin emeğiyle ortaya çıktı. İlk olarak, beni 1934 Trakya Olayları’ndan haberdar ederek tez fikrimin kafamda oluşmasına yardımcı olan, tez danışmanım olmayı kabul eden ve tezime sunduğu katkıların dışında bir akademisyenin/entelektüelin toplumsal olaylardaki tavrının nasıl olması gerektiğini gösteren eski tez danışmanım Füsun Üstel’e teşekkürlerimi bir borç bilirim. İkinci olarak, kendisinin emekliliğe ayrılması sonrasında, danışmansız kalmışken imdadıma yetişen ve yarısı bitmiş bir çalışmayı alma nezaketinde bulunan tez danışmanım Özgür Adadağ’a minnetlerimi sunuyorum.

Bunların haricinde, arşiv çalışmasıyla ilgili önerilerini paylaştan Ayhan Aktar’a; aklımı kurcalayan her soruya bir

tarihçi perspektifiyle cevap vermeye çalışan Ahmet Kuyaş'a; Türkiye'deki azınlık sorununda kimlikçi perspektifle yetinmeyip yeni bir bakış açısı ortaya koymamı öneren Güven Gürkan Öztan'a teker teker teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alan ve değerli görüşlerini ve önerilerini benimle paylaşan Hakan Yücel ve Barış Zeren'e de teşekkür ederim.

Bundan başka, Türk Musevi Cemaati Başkan Vekili Moris Levi'ye, benimle mülakat yapmayı kabul eden ve aile anılarını benimle paylaşan Metin Sarfati'ye ve diğer tüm görüşmecilerime teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tapu arşivinde haftalar süren çalışmamda sabreden Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Edirne XIV. Bölge Müdürlüğü'ndeki çalışanlara; yerel gazete arşivlerinin taranmasında yardımcı olan Edirne Halk Kütüphanesi çalışanlarına, Trakya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Salt Galata çalışanlarına ve elbette Galatasaray Üniversitesi Suna Kırac Kütüphanesi çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Ve elbette, bu çalışmayı hazırlarken fikirlerine danıştığım, dertlerime ortak olan dostlarıma ve "asistanlarım" gibi emek veren ve desteklerini esirgemeyen aile üyelerime teşekkür ederim.

Son olarak, bu çalışmanın kitaplaştırılarak daha fazla araştırmacı ve okuyucuya ulaşmasına aracı olan kitabın editörü Ahmet Insel'e ve İletişim Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu çalışmada ulus-devlet inşa sürecinde yerel bürokrasi, eşraf ve halk işbirliği ve aynı zamanda aracılığıyla gerçekleştirilen devletin gayrimüslimlere yönelik yereldeki politikalarını incelemeye çalışacağız. Bu eser, yerelde, sınıfsal kesenleri de olan etnik-dinsel kimlik çatışmalarından yola çıkarak ulusal politikaların ekonomi politliğini açıklamaya ve sonuçlarını ortaya koymaya yöneliktir. Devletin kendisi sınıf mücadelesinden azade olmadığı gibi, devlet politikaları da sınıfsal çelişkiler ve mücadelelerden bağımsız değildir. Bununla birlikte devlet aygıtını ellerinde bulunduran kesimler, etnik ve dinsel kimliklerinden bağımsız olmadığı gibi, sınıfsal kimliklerinden de bağımsız değildir. Marksist düşünür Karatani'nin de belirttiği gibi, sermaye, ulus ve devlet birbirini tamamlayan bir üçlü yapı oluşturmuştur ve kapitalist ulus-devlet, oluşturduğu üçlü yapı sayesinde güçlüdür.¹ Bu yüzden, bu çalışma devletin ulusal kimlik politikalarını ele almış daha önceki çalışmalarda arka plana atılan bu üçlü-

1 Kojin Karatani, *Transkritic: Kant ve Marx Üzerine*, çev. Erkan Ünal, 1. baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 345-350.

nün bir diğer parçası sermayeyi ve kapitalist ilişkileri de gözler önüne sermeyi hedefliyor. Temsil ettiği kesimlerin (genel olarak Türk ve Müslüman askerî-sivil bürokrasi ve küçük burjuva kesim) çıkarlarına uygun olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle 1912 sonrasında belirginleşen "milli burjuvazi" (Müslüman-Türk burjuvazisi) yaratma hedefinin Cumhuriyet döneminde de sürdüğünü göstermeye çalışacaktır. İttihat ve Terakki hükümetleri ve Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin politikalarının sürekliliği konusunda literatür epey geniştir.² Biz bu makro ulus-devlet inşa sürecini ele alan literatüre; Edirne yerelinde gerçekleşen iktisadi toplumsal dönüşümü, yani gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi, sürülmesi, Müslüman mübadil ve muhacirlerin Edirne'ye yerleştirilmesi, Müslümanların ilkel birikimlerini ve yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmesi, homojenleştirme, Türkleştirme ve Müslüman³ burjuva yaratma süreçlerini, ekonomi politiğiyle birlikte ele alarak mütevazı bir katkı sunmaya çalışacağız. Bu kitap, yukarıda bahsi geçen ulu-

2 Bu sürekliliğe vurgu yapan birkaç esere örnek verelim: Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Taner Akçam-Ümit Kurt, *Kanunların Ruhu Emvâl-i Metrûke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012; Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001; Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Yayınevi, İstanbul, 2013.

3 Milli burjuvaziden, yerel eşraftan ve iktisadi-sosyal homojenleştirmeden bahsederken kimi yerlerde Müslüman kimi yerlerde Türk sıfatları tercih edilmiştir. Bu bir çelişki değildir, Türk ve Müslüman kelimeleri birbirini kapsayan, birbirinin yerine geçen sıfatlar-ifadeler olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, bu metnin yazarının bir kabulü değil, Türkiye toplumunda ve devletinde hâlâ değişmemiş olan yaygın anlayışın bir ifadesidir. Bu anlamda, bu eş anlamlılığa vurgu yapmak adına böyle bir kullanıma gidilmiştir. Türk ve Müslümanı eş gören anlayışı dile getiren onlarca makale ve kitap vardır. Bu çalışmalardan birkaçı için bkz. Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009; Barış Ünlü, "Türklük Sözleşmesi'nin İmzalanışı (1915-1925)", *Mülkiye Dergisi*, cilt 3, sayı 38, 2014, s. 47-81. Yıldız, a.g.e.

sal ölçekli politikaların küçük ve kendine özgü bir örneğinin Edirne’de gerçekleştiğini ve bu süreçlerin Edirne tarihi üzerinden de rahatlıkla takip edilebileceğini gösterecektir.

Etnik-dinsel kimlikleri dolayısıyla “öteki” kategorisinde kabul edilen azınlıkların ve özellikle gayrimüslim azınlıkların kovulma, sürülme, katledilme, tasfiye süreçlerini ele alan çalışmalar (Akçam, 1995; Akçam-Kurt, 2012; Bali, 2009; Koraltürk 2011; Ünlü, 2014; Yıldız, 2001 vb.) bu türden olayları genellikle kimlik çerçevesinde, Türkleştirme politikalarıyla sınırlı tutmuşlardır. Elbette katliam, tehdit, mübadele, soykırım, pogrom vb. olaylarda etnik-dinsel kimliğin rolü göz ardı edilemez. Ancak bu çalışmalarda gözden kaçırılan; olayların ekonomi politiği ve kapitalist birikim politikalarıyla ilintisidir. Halbuki, özellikle Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin tasfiye ve mülksüzleştirilme süreçleri Türk Ulus Devleti’nin kapitalist birikim politikalarıyla eşzamanlıdır. Kapitalist birikim rejimini benimseyen siyasi iktidarın karşı karşıya kalacağı sorun sermaye birikimidir. Sırtını dayayacağı “yerli ve milli” burjuva-küçük burjuva sınıflarının oluşabilmesi için ise sermaye birikimini ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu sınıfları inşa edebilecek yeterli birikim olmadığı için bu birikim sorunu “ötekilerin” mülksüzleştirilmesi üzerinden gerçekleşecek birikimle aşılabacaktır. İşte tam bu noktada Marksist literatürün en önemli kavramlarından olan “ilkel birikim”e değinmek gerekir. Bu kavram, Michael Perelman’ın dikkat çektiği üzere, ilk olarak Adam Smith tarafından “stok birikimi, şeylerin doğasında, işbölümünden önce olmalıdır” iddiasıyla dile getirilmiştir.⁴ Perelman’a göre Marx, Smith’in “previous”

4 Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. R.H. Campbell ve A.S. Skinner, cilt II, Oxford University Press, New York, 1976, s. 277, akt. Michael Perelman, *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*, Duke University Press, Londra, 2000, s. 25.

(önceki) olarak kullandığı terimi Almancaya “*ursprünglich*” (asıl, başlangıç, doğal) olarak tercüme etmiştir. Marx’ın çalışmalarını İngilizceye çevirenler ise bunu “*primitive*” (ilkel) olarak dillerine uyarlamayı tercih etmişler.⁵ Çeviriden kaynaklı karmaşa dolayısıyla günümüzde bu kavram “ilk birikim”, “ilksel birikim”, “ilkel birikim”, “önceki birikim”, “el koyarak birikim”, “mülksüzleştirerek birikim”, “yoksunlaştırarak birikim” şeklinde çeşitli biçimlerle kullanılmaktadır.⁶ “İlk”, “ilksel”, “önceki” gibi kavramsallaştırmalar, sermaye birikiminin belirli bir tarihsel dönemine işaret etmektedir. Oysa bu birikim sadece tarihin belirli bir dönemine ait değildir.⁷ Bu yüzden, biz bu metinde, bu birikim tarzının sürekliliğine, güncelliğine vurgu yapabilmek adına “ilkel birikim” ve “mülksüzleştirerek birikim” kavramlarını kullanmayı uygun bulduk. Kavramın içeriğine gelecek olursak, Marx’a göre, ilkel birikim dolaysız üreticilerin geçimlik araçlarından kopartılmasını ifade etmektedir. Dolaysız üreticilerin, ortak mülkiyetteki topraklarının çitlenmesiyle geçim araçlarından yoksun bırakılmaları sonucunda şehirlerde ücretli işçi olarak emek gücüne ve piyasaya dahil oldukları tarihsel bir süreçtir.⁸ İlkel birikim, Özuğurlu’nun da vurguladığı birikimin “ekonomi dışı zor” boyutlarını meydana getirir. Özuğurlu’nun Marx’tan yola çıkarak “doğrudan üreticilerin kendine yeterli ya da kendi tedariklerine dayalı ya-

5 A.g.e., s. 25.

6 Özay Göztepe, “Sermayenin Kaldırıcı: İlkel Birikim”, *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, 2014, s. 16.

7 Keza Harvey’nin “mülksüzleştirme yoluyla birikim” adlandırmasıyla kamusal varlıkların, doğal kaynakların, ortak mülkiyetlerin kamudan koparılmasıyla gerçekleşen birikim olarak bizlere yeni biçimiyle sunduğu bu kavram da ilkel birikimin güncelliğine dikkat çekmektedir. Bkz. David Harvey, “Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim”, *Yeni Emperyalizm*, çev. A. Nüvit Bingöl, Sel Yayınları, İstanbul, 2019, s. 132-133.

8 Karl Marx, *Le Capital Critique de L’Économie Politique* 1. kitap, cilt III, detaylı revize ve çev. Joseph Roy, Éditions Sociales, Paris, 1977, s. 155.

şam pratiklerinden olduğu kadar, kolektif ya da kamusal nitelikte olup kapitalist hareket yasalarına şu veya bu ölçüde tabi olmayan toplumsal varlıklardan da kopartılmaları” şeklinde geniş anlamda yaptığı ilkel birikim tanımı da kavramın 20. ve 21. yy.’daki varlığına imkân tanımaktadır.⁹ Biz ise bu metinde, ilkel birikim kavramını Türkiye’de milli iktisat politikasının birincil gayelerinden olan burjuva ve küçük burjuva sınıflarının oluşturulabilmesi için ihtiyaç duyulan ilkel birikimin ekonomi dışı zor yöntemleriyle, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi yoluyla gerçekleştiğini ifade etmek için kullanacağız.¹⁰

Çalışmanın ilk bölümünde Ermeni ve Rumların tasfiyesi ve mülksüzleştirilme süreçlerine yer verilmiştir. Özellikle Balkan Savaşları’ndan sonra belirginleşen milliyetçi paradigma, kurtuluşu milli iktisat ve homojenleştirme politikalarında buldu. Bu politikalar gayrimüslim azınlık ve özellikle Hristiyan karşıtı bir hal aldı ve bu tarihten Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreçte Ermeni ve Rum halkları “tehcir”, “katliam”, “mübadele” gibi metotlarla tasfiye edildiler ve mülksüzleştirildiler. Müslüman-Türkler de ilkel birikimlerini bu iki Hristiyan halk üzerinden gerçekleştirdi. Ancak, sadece Müslüman-Türkler değil, Yahudiler de bu iki halkın tasfiyesinden fayda sağladı. Ermeniler ve Rumlar, tasfiye olmadan önce, Anadolu’da olduğu gibi Edirne’de de yerel ticaretin tartışmasız hâkimiydiler. Bu iki halkın tasfiyesi sonucunda Anadolu’da, Trakya’da ve daha özelinde Edirne ticaretinde bir boşluk meydana geldi. Milli iktisat politikalarıyla

9 Metin Özügurlu, “Marksizm ve İlkel Sermaye Birikimi”, *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, s. 62.

10 İlkel birikim hâlâ güncelliğini koruyan ve yeni katkılara müsait bir alan sunuyor. Bu kavramın detaylı analizi çalışmamızın kapsamını aşmaktadır. İlkel birikimin sürekliliğini vurgulayan yazılardan oluşan iyi ve detaylı bir derleme için bkz. Özay Göztepe (ed.), *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı*, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, 2014.

beklenti bu boşluğun Müslüman-Türkler tarafından doldurulmasıydı. Oysa bu boşluk Yahudi tüccar-esnaf tarafından dolduruldu. Yaşanan bu hayal kırıklığı Türkiye’de ve özellikle Trakya’da iktisadi temellerde yoğunlaşmış bir Yahudi karşıtlığını ortaya çıkardı.

İttihat ve Terakki dönemiyle Cumhuriyet dönemi politikalarındaki sürekliliği ortaya koymak adına, Ermeni ve Rum halklarının tasfiyesinin incelenmesinin ardından, çalışmanın ikinci bölümünde, Edirne’de azınlık olmalarına rağmen iktisadi alanda hâkim konumda olan Yahudilere odaklanılmıştır. Edirne’de Yahudileri özellikle ticari alandaki üstünlükleri dolayısıyla hedef alan üç büyük olay meydana geldi. Bu olaylar, yerelde meydana gelmesine rağmen ulusal politikalardan kesinlikle bağımsız değildirler. Hatta bunlar, yerel eşrafın devlet görevlileriyle işbirliği sonucunda gerçekleşmiş olaylardır. Bu işbirliği düşünsel alanla da sınırlı kalmamıştır. Müslüman-Türk ahali Rum ve Ermenilerin mülksüzleştirilmesinden fayda sağladığı gibi, bu olayların sonucunda Yahudilerin mülksüzleştirilmesinden de fayda sağlamış ve yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmiştir. Devlet de “gayrimillî” gördüğü bu kesimin tasfiyesiyle homojenleştirme politikalarında sonuca bir adım daha yaklaşmıştır. Yani bu işbirliğinden hem devlet hem de Müslüman yerel eşraf fayda sağlamıştır.

İşte bu olaylardan ilki 1934 Trakya Olayları olarak anılan Yahudilerin Trakya’dan sürülmesidir. Bu olay yereldeki dinamiklerden ulusal güçlere kadar birçok aktörün dahil olduğu bir süreç sonunda meydana geldi. Bu süreci ele alırken ulusal çaptaki iktisadi politikalar ve kimlik politikaları ile yereldeki güçlerin/aktörlerin “politikaları”nın eşgüdümlü ilerlediğini göstermeye çalıştık. Çalışmanın genelinde olduğu gibi bu olayı da salt kimlikçi veya ceberrut devletçi yaklaşımla açıklamakla yetinmeyip, bu türden açıklamaları eksik

görerek, maddeci bir bakış katmaya çalıştık. Etnik ve dinsel farklılıklara dayalı olayların (“Ermeni Tehciri”,¹¹ Rumların kovulması, 1934 Trakya Olayları, vb.) hemen hemen hepsinin sınıfsal/ekonomik ortak kesenlerinin bulunması gayesi güttük. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu özelinde bu sınıfsal/ekonomik çelişki ve mücadeleler etnik ve dinsel kimlikler üzerinden açığa çıkmış¹² ve Cumhuriyet döneminde de bu durum devam etmiştir. Bu tarzda olayların, yani etnik gruplara (ülkemizde genellikle gayrimüslimler ve Kürtler) yönelik saldırıları içeren olayların, iktisadi kökenlerini ortaya çıkararak ilkel birikim ve yeniden ilkel birikim süreçleri ile açıklamaya çalıştık. Gayrimüslimlere ve özellikle Cumhuriyet sonrasında Edirne’de görünür tek azınlık olan Yahudilere yönelik politikalar da bu anlamda milli burjuvazinin sermaye birikimi mantığına içkin ilkel birikim sürecinden bağımsız değildir.

Edirne’de Yahudilere doğrudan etki eden üç olayın ilkinden bahsetmiştik. Yukarıdaki ilkel birikim sürecinin devamı ve konjonktüre uygun hali olan 1942-1944 Varlık Vergisi uygulaması da Yahudi azınlığı hedef alan Edirne’deki bir di-

11 1915’te yaşanan trajediyi adlandırma konusu hem akademik hem siyasi hem de toplumsal alanda büyük ve sonlandırılmayan bir tartışma konusu. Örneğin, tarihsel materyalist sosyal bilimler dergisi *Praksis* 1915 özel sayısında yazarları yaşanan olayı adlandırma konusunda serbest bırakırken kendisi *Medz Yegern* (büyük felaket) kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Bkz. *Praksis*, sayı 39, 2015/3, s. 7. Literatürde yaşanan trajediyi soykırım olarak ele alan akademisyenler olduğu gibi, milliyetçi-savunmacı bir refleks ve önyargı ve politik bir kaygı taşımaksızın bu kavramı kullanmayan akademisyenler de mevcuttur. Bkz. Akçam-Kurt, a.g.e.; Raymond H. Kévorkian, *Le Génocide des Arméniens*, Odile Jacob, Paris, 2006 [*Ermeni Soykırımı*, İletişim Yayınları, 2015]; *Praksis*, sayı 39, 2015. Ancak Türkiye toplumu ve “tarafsız” akademik camiasında genel eğilim bilimsellikten uzak birçok gerekçe sebebiyle yaşananları “Ermeni Tehciri” olarak nitelemektir. Biz nasıl adlandırılırsa adlandırılсын 1915’te yaşananların insanlığa karşı suç olduğu konusunda hemfikiriz. Bu çalışmada da Türkiye kamuoyunun bu konuda takındığı genel kabule vurgu yapmak adına tırnak içinde “Ermeni Tehciri” nitelemesini tercih ettik.

12 Pınar Kaya Özçelik, “İlk Birikim Sorunsalı Bağlamında Türk Ulus Devletinin Kurulma Sürecinde Gayrimüslim Azınlıklar”, *Praksis*, sayı 39, 2015/3, s. 47.

ger süreçtir. Bu kanunla birlikte Yahudiler kendilerine tarh edilen yüksek miktardaki vergiyi ödeyebilmek adına ev, işyeri ve arsalarını değerinin çok altında satışa çıkarmak zorunda kaldılar. Bu gayrimenkulleri değerinin altında satın alanlar ise Müslümanlar oldu. İşte bu kanunun iktisadi niteliği nedeniyle gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi, sermayenin¹³ el değiştirmesi ve Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirmesi süreçleri daha açık şekilde görülebilmektedir.

Edirne’de Yahudileri hedef alan son büyük olay ise Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne Şubesi’nin yürüttüğü faaliyetlerdir. Merkezi İzmir’de bulunan bu derneğin yalnızca tek şubesi vardı. 1968 yılında kurulan İzmir ve Edirne’de faaliyet gösteren bu dernek, Siyonizm karşıtlığı altında Yahudi düşmanlığı yapıyordu. Ancak bu antisemit söylemleri 1934’te de olduğu gibi iktisadi kaygılar içeriyordu. Derneğin Edirne şubesi duvar gazetesi gibi yasal propaganda yöntemleriyle Yahudileri kovmaya çalışsa da yasadışı yöntemlere de başvurdu. Devlet görevlilerin gözünün önünde ve işbirliği içinde gerçekleşen faaliyetlerinin de etkisiyle, Edirne Yahudi nüfusu “arzu edilen seviyeye” çekildi. Böylece 1915’te Ermenilerin tasfiyesi ve 1913-23 arasında Rumların tasfiyesiyle devam eden süreç, Yahudiler bağlamında 1934 ve 1942-1944’ün ardından 1970’lerde son buldu. Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden sermayenin Müslümanlaştırılması-Türkleştirilmesi projesi başarı-

13 Marx’a göre üretim ve geçim araçları doğrudan sermaye olmadığı gibi para ve metalar da kendiliğinden sermaye değildir. Henüz bu araçlar meta sahipleri ve özgür emekçilerle buluşmadığı için sermayeye dönüşmemişlerdir. Marx, *a.g.e.*, s. 154. Marksist literatürde üretim ve geçim araçları, para ve metaların bu aşamasında sermaye yerine servet demek daha uygun görünmektedir. Köymen de sermayedar ve servet sahipleri arasındaki farka vurgu yapmaktadır: Oya Köymen, “Önsöz”, *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye Dünya*, 3. baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2001. Ancak biz servetin sermayeye dönüşme potansiyelini ve ilkel birikimin rolünü belirginleştirmek adına sermayeyi kullanmayı tercih ettik.

ya ulaştı, gayrimüslimlerin birikimleri, Müslüman-Türklerin ilkel birikimlerini ve yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmeleri adına kaldıraç görevi gördü.

Edirne'nin yaklaşık altmış yıllık zaman diliminde gayrimüslimleri mülksüzleştiren olaylara odaklanan bu çalışma, siyaset bilimi, tarih ve iktisat bilimi gibi sosyal bilim dallarını içeren disiplinlerarası bir çalışmanın ürünüdür. Çalışmanın konusu bu disiplinlerarası işbirliğini zorunlu kılmıştır. Yapılan literatür taramasının sonucunda önceki araştırmaların eksik ve tamamlanmamış yönleri fark edilerek özellikle o yönlere dönük sözlü tarih çalışması ve arşiv araştırması yapılmıştır.

Arşiv araştırması için ayrı bir paragraf açmak gerekir. 1934 Trakya Olayları'nı ele alan makale ve kitaplarda yurtdışındaki arşivlerden ve Başbakanlık arşivlerinden yararlanılmışken,¹⁴ yerelde, yani olayların meydana geldiği yerlerdeki arşivlerden ve özellikle 1934 Trakya Olayları'ndaki sermayenin el değiştirmesi, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilme süreçlerini apaçık ortaya koyacak tapu arşivlerinden faydalanılmamıştır. Oysa Onaran'ın dediği gibi "her milliyetçiliğin ekonomi politiği, bir yönüyle de esasında 'öteki'nin mülkiyetinin tasfiyesi olduğu için aslında sorun tapu meselesidir."¹⁵ Bu sebeple tapu arşivinden faydalanmak istedik. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Edirne XIV. Bölge Müdürlüğü'ne başvurumuzdan üç ay sonra, birtakım bürokratik işlemler son-

14 Halûk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, sayı 146, Şubat 1996, s. 4-16; Oral Onur, "Trakya Olayları Hakkında", *Tarih ve Toplum*, sayı 149, Mayıs 1996, s. 3-4; Avner Levi, "1934 Olayları Alınamayan Ders", *Tarih ve Toplum*, sayı 151, Temmuz 1996, s. 10-17; Zafer Toprak, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25; Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56; Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009.

15 Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrukenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 21.

rasında, Tapu arşivinde çalışma yapma izni alabildik. Böylece haftalarca sürecek olan tapu arşivinin tozlu raflarındaki maceramız başlamış oldu. Arşiv çalışması, bu çalışmanın bel kemiğini, dayanak noktasını oluşturmuştur. Bu sebeple, bu bürokratik engeli aşmamıza yardımcı olan teyzem avukat Nergiz Sivrikaya Güç'e ne kadar teşekkür etsem az.¹⁶ Ancak onun bile aşamadığı bürokratik duvarlar oldu. Yahudilerin Trakya'dan kovulması sırasında asayiş olaylarını gün yüzüne çıkarmak adına Edirne Adliyesi'nin arşivlerinde çalışma yapma zorunluluğu da hissetmiştik. Bu sebeple Edirne I. Asliye Mahkemesi ve Edirne I. Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı'na arşiv çalışması için izin başvurusunda bulunduk. Çeşitli bürokratik işlem ve belgelerin sonucunda Edirne I. Asliye Mahkemesi Başkanlığı tarafından talebimiz reddedildi. Ancak Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı talebimizi reddetmemiştir. İşte o zaman, yaklaşık bir buçuk yıl sürecek yazışma, bilgi, belge temini süreci başladı bizim açımızdan. Önce, Mahkeme Başkanlığı, hangi konuda çalışma yaptığımıza dair, üniversiteden, tez danışmanı onaylı bir yazı istedi. Ardından onlara teslim edilen bu belge ıslak imzalı olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Sonra sadece elektronik imzalı belge verebileceğini söyleyen üniversitenin enstitü müdürlüğü ısrarlarımız sonucunda ıslak imzalı belge verebildi. Islak imzalı belgemizi aldıktan sonra tekrar Mahkeme Başkanlığı'na başvuru

16 2005 yılında Osmanlı tapu arşivlerinin genel kullanıcılara açılması Milli Güvenlik Kurulunca sakıncalı bulunmuş ve sınırlı tutulması istenmişti. Gerekçesi ise "Osmanlı dönemine ait söz konusu defterlerin içerdiği bilgilerin etnik ve siyasi (asılsız soykırım, Osmanlı Vakıfları mülkiyet iddiaları ve benzeri) istismara malzeme olabileceği"ydi. *Hürriyet*, 19 Eylül 2006. Keza Mersin Üniversitesi'ndeki bir yüksek lisans öğrencisinin "Varlık Vergisi ve İçel'deki Etkileri" adlı yüksek lisans tez çalışmasında tapu arşivinden yararlanmak adına İçel 5. Tapu Sicil Müdürlüğü'ne yaptığı başvuru reddedilmişti. Şekip Alpsoy, *Varlık Vergisi ve İçel'deki Etkileri*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuri Adıyeke, Mersin, Nisan 2001, Ekler (numara yok). Bütün bunlar, tapu arşivi için alınan çalışma iznini daha değerli kılmaktadır.

yaparken başkanın yerine başka bir hâkimin atanmasıyla yeni bir macera başladı. Çünkü yeni atanan başkan sorumluluk almak istemeyip bizi Hâkimler Savcılar Kurulu'na yönlendirdi. HSK üniversiteden alınan hangi konuda tez çalışması yaptığıma ilişkin yazıyı yeterli bulmadı ve tekrardan konunun detaylıca anlatıldığı bir yazı istedi. Bu talebin yerine getirilmesinin ardından HSK arşiv izni konusunda kendi açısından bir problem olmadığını ve izin yetkisinin Edirne I. Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı'nda olduğunu ifade etti. Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı'na tekrar yapılan başvuruyla izin alınabildi. Ancak arşivde bize eşlik edecek memurun görevlendirilmesi için beklendi. Fakat görevlendirilen memurun adliyenin en yoğun memuru olması sonucunda görevlendirme fiiliyata geçmedi ve yazıda kaldı. Tüm bunların sonunda, bir buçuk yıllık uğraşların sonucunda mahkeme sonuç belgelerinin çuvallarda ve yerlerde darmadağın olduğu arşivin sadece kapısından içeriye bakabildik. Bu sürecin bu kadar detaylı ve uzun uzadıya anlatılmasının sebebi Türkiye'de sosyal bilimlerde bir çalışma, özellikle arşiv çalışması yapmanın ne kadar zor olduğunu ve bürokratik engeller içerdiğini ortaya koymaktır. Hele çalışmanın "hassaslığı" artsın bu bürokratik duvar daha da yükseliyor.

Tapu arşivindeki çalışma yöntemimizden bahsetmek hem çalışmamızın daha iyi anlaşılması hem de gelecekte tapu arşivinde çalışma yapacak araştırmacılara yol göstermesi açısından önemlidir. Tapudaki bütün gayrimenkul işlemleri gün gün Zabıt Kayıt Defterleri'ne işlenir. Bu defterlerde gayrimenkulün satıcısı ve alıcısının adları, sıfatları ve çoğu zaman etnik-dinsel kimlikleri,¹⁷ adresleri, imzaları, gay-

17 Genelde tapu kayıtlarında gayrimenkul işlemi yapan kişilerin etnik ve dinsel mensubiyetlerine yer veriliyordu. Örneğin, "Musevi cemaatinden Salomon" veya "Bulgar milletinden Hristo" gibi. Ancak böyle bir nitelendirme yapılmadığında bile isimler bize etnik kimliğini öğrenmemize yardımcı olmaktadır. Öte yandan bir ulus-devlette hala etnik ve dinsel nitelendirme yapılması Os-

rimenkulün cinsi, bulunduğu yer, kıymeti ve satış bedeli kayıt edilir. Biz 1934 Trakya Olayları'nı ve Varlık Vergisi uygulamasını bu defterlerden takip ettik. Trakya Olayları'nın gerçekleştiği tarihin iki ay öncesinden başlayarak bir buçuk yıllık sürecin izini buradan sürdük. Keza Varlık Vergisi'nin yürürlükte olduğu zaman aralığındaki gayrimenkul işlemlerini de Zabıt Kayıt Defterleri'nden takip ettik. Burada sadece satışları değil, ipotek işlemlerini de inceledik. Bununla birlikte biz bu defterlerde sadece gayrimenkulün sahibinin gerçekleştirdiği işlemleri inceleyebildik. Ancak 1934 Trakya Olayları'nda gayrimenkulünü satmaya fırsat bulamadan ülkeden kaçmak zorunda kalanlar da oldu. İşte bu “emvâl-i metrükelerin”¹⁸ takibini Zabıt Kayıt Defterleri üzerinden yapmak mümkün değildir. Bunun yerine evrak-ı müsbite olarak kabul edilen resmî senetler, mahkeme kararları, imar planları, iptal belgeleri, temlik belgeleri gibi resmî belgeleri içeren tapu kütükleri dosyalarını inceledik. Her tapu kütüğü için ayrı bir dosya mevcuttur. Bu dosyalarda yukarıda sayılan belgelerin dışında, Kadastro ve Tapu Tahririne Mahsus Beyanname de mevcuttur. Bu beyannamelerde gayrimenkulün ve sahibinin durumu hakkında komisyon tetkiki bulunur. Bir gayrimenkulün sahibi eğer malının başında değilse komisyon, emniyet müdürlüğünden ve posta memurundan soruşturma yapılmasını ister. Gelen bilgiler ışığında komisyon, gayrimenkul sahibi malının başında değilse, mülkün “firari ve tagayyup”tan terk veya “sahibi meçhul” olduğuna karar verir.¹⁹ Böylece emvâl-i metrükelerin Maliye

manlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçişteki sürekliliği ortaya koyması açısından önemlidir.

18 İleride göreceğimiz üzere bu deyim aslında 1915'te tehcir edilen Ermenilerin malları için kullanılmıştır.

19 “Firari ve tagayyup” kişilerin dosyalarında Cihan Harbi'nde, Yunan işgalinde, Balkan Harbi'nde Yunanistan'a, Paris'e, Filistin'e vb. kaçmıştır gibi ifadeler yer verilmiştir. Oysa belgelerde “1934 Olayları sebebiyle firari ve tagayyup olmuştur” gibi bir ifade bulunmamaktadır. Bunun sebebi devleti veya toplu-

Hazinesi'ne kaydı yapılır. Ardından bunlar Milli Emlak tarafından ya dağıtılır ya da ihaleyle satışı gerçekleşir. Dağıtım ve satış işlemleri 28 Mayıs 1928 tarihli 1331 numaralı Temlik (Mülkiyet Verme) Kanunu sonrasında resmiyet kazanmıştır. Dağıtılan veya satılan emlak ve araziler yeni sahipleri adına tapuya kaydettirilmiştir. Eğer emlak ve arazi hâlâ devletin elinde ise, Hazine adına kaydedilmiştir.²⁰ İşte biz yine bu kayıtlardan günümüze kadar bu gayrimenkulün el değiştirmesini takip edebiliyoruz. Yahudilerin emvâl-i metrükelerini araştırırken Ermeni ve Rumların emvâl-i metrükeleri ile de karşılaşmış ve onları da notlarımıza eklemiştik. Böylece Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte iktisat ve kimlik politikalarındaki sürekliliği vurgulamak adına çalışmanın kapsamını genişleterek, sadece Yahudilerin değil, Ermeni ve Rumların da mülksüzleştirme süreçlerini ele almaya karar verdik. Bundan itibaren, Ermeni, Rum ve Yahudilerin yoğunlukta yaşadığı tarihi surlar içindeki²¹ yani Kaleiçi semtindeki Dilaverbey, Doğan, Türkoğlu ve Yahşifakih Mahallelerindeki tapu kütüklerini teker teker incelemeye başladık. Gayrimüslimlerin gayrimenkulleri sadece bu mahalleler ile sınırlı değildi.²² Ancak her mahallede yaklaşık

mu olaylardan sorumlu gösterecek herhangi bir ifadenin tarihe not düşülmesine engel olmaktadır. Biz yukarıda saydığımız olaylar dosyaya not düşülmemişse, tapu kayıtlarındaki tarihleri de dikkate almak kaydıyla, geri kalan emvâl-i metrükelerin 1934 Trakya Olayları dolayısıyla ortaya çıktığını kabul ediyoruz. Aynı gerekçeyle Ermenilerinkinin de tehcir, Rumlarınkinin ise korku ve şiddet politikalarıyla göçe zorlanma sonucunda ortaya çıktığını varsayıyoruz.

20 T.C. Maliye Vekâleti Milli Emlak Müdürlüğü, *Milli Emlak Muamelelerine Mütteallik Mevzuat*, s. 430-31. akt. Akçam-Kurt, a.g.e., s. 226-27.

21 Roy Arakelian, *Edirne (Adrianopolis) ve Ermeni Toplumu = Andrinople (Edirne) et sa Communauté Arménienne*, çev. Tomas Terziyan, ed. Talin Etyemez, 1. baskı, Paros Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 115.

22 Örneğin, Arakelian'ın 20. yüzyılda Edirne'deki etnik-dinsel grupları konumlandırmasına bakalım: "Rumlar esasen Kaleiçi (*castrum*) ve Yıldırım; Kırçhane, Kıyık ve Karaağaç varoşlarında; Bulgarlar Kırçhane'de; Yahudiler; Kaleiçi'nin iki ve sur dışının dört mahallesinde; Avrupalılar, Kaleiçi ve Karaağaç'ta; Çingeneler, Çingene Mahallesi'nde; Türkler ise Yeni İmaret, Merkez Çarşısı,

700 ila 1000 arasında kütük olması ve Kaleiçi'nin bu üç etnik grubun yerleşimlerinin ortak keseni olması sebebiyle çalışmamızı bu dört mahalle ile sınırlandırdık.

Çalışmanın bir diğer ayağını sözlü tarih çalışması oluşturuyor. 1934 Trakya Olayları'yla ilgili olarak yapılan çalışmalarda, özellikle Rifat Bali'nin detaylı çalışmasında, o döneme tanıklık edenlerle görüşmeler yapılmıştı.²³ O çalışmalardan yıllar sonra yapıldığı için bu çalışmada o döneme tanıklık eden ve hâlâ hayatta olan çok sayıda insan bulunamamıştır. Ancak yine de hayatta olan kişilerle ailemin aracılığıyla bağlantıya geçilmiş ve görüşme yapmaları için ikna edilmişlerdir.²⁴ Aile bağları-bağlantıları sayesinde görüşmeler kafelerde, işyerlerinde ve genellikle evlerde “aile sıcaklığında” gerçekleşti. Aile sıcaklığı hassas konularda görüşmecinin rahat olmasına imkân tanıdı. Özellikle Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne Şubesi başkanıyla yaptığımız görüşmede ailenin sıcaklığı etkin oldu. Başkan bu konuda bir makale yazan “milliyetçi” bir akademisyeni daha önceden reddetmiş olmasına rağmen, aile sıcaklığına ikna olarak bizimle görüşme yapmayı kabul etti ve dernekle ilgili yazıların olduğu kendi arşivini de bizimle paylaştı. Görüşmeler için net bir zaman dilimi söylemek mümkün değil. Bazı görüşmeler on beş dakika sürerken iki saati aşan görüşmeler de oldu. Bunun dışında bizimle bu “hassas” konularda görüşmeyi reddedenler, dikkatli olmamız gerektiği yönünde uyarı yapanlar da oldu. Bu uyarılar ve görüşme taleplerinin reddedilmesi veya savsaklanması hem Yahudi hem Müslüman-

Ayşe Kadın, Muradiye, Paşa Kapısı, Kırışane ve Kıyık gibi birçok mahallede dağılmış halde yaşıyorlardı. Arakelian, *a.g.e.*, s. 153. Ermeniler de Kaleiçi ve Atpazarı Mahalleleri ile şehir merkezinin dışındaki Karaağaç Mahallesi'nde yaşamaktaydılar. Kévorkian, *a.g.e.*, s. 681.

23 Bkz. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, *a.g.e.*

24 Annem Ayfer Öz ve teyzem Gülfer Sivrikaya Pürlü olmasaydı bu görüşmeleri gerçekleştiremezdim.

lar tarafından yapıldı. Galiba “hassas” konulara girildiğinde ne İsa’ya ne Musa’ya yaranılıyor. Bu çalışmada, “1915-1924 arasında gayrimüslimlere ve onlar arasında özellikle Ermenilere yapılanlardan, gayrimüslim mal ve mülklerinin Müslümanlar arasında nasıl paylaştırıldığından” bahsettiğimiz ve bilimsel bir araştırma ürettiğimiz için, Ünlü’nün kavramsallaştırması olan metaforik sözleşme, Türklük Sözleşmesi’ni ve onun imtiyazlarını reddetmiş olduk. Ayrıca yine Ünlü’nün belirttiği gibi bu sözleşmeye uymayarak çok ağır cezalar alma riskini de kabul etmiş bulunuyoruz.²⁵

Her akademik çalışmada araştırmacıyı motive eden gerekçeler vardır. Benim bu konuyu seçme gerekçem de kısa bir hikâye aslında. Prof. Dr. Füsun Üstel lisansüstü öğrencilerine verdiği Türkiye’de Kimlik ve Vatandaşlık dersinde Türkiye’de gayrimüslimlere karşı gerçekleşen olayları anlatırken 1934 Trakya Olayları’ndan bahsetmişti. Edirne, Kırklareli, Çanakkale ve Tekirdağ’da Yahudiler yaşamışlardı ve 1934 yılında bu insanların büyük bir kısmı şiddet ve baskıyla evlerinden sürülmüşlerdi. Bu tarihten sonra, Yahudilerden boşalan yerlere Müslüman-Türkler yerleşmiş, Yahudilerin işletmeleri de Türklerin olmuştu. Edirneli bir siyaset bilimi öğrencisi olmama rağmen, bu zamana kadar böyle bir olayı ilk kez duymuştum veya duymama rağmen üstünde durulacak bir olay olarak görmemiştim. Dersin sonunda buna hayıflanmam dışında kafamda tuhaf bir soru belirdi. Edirne’de yaşamış Yahudilerin bir kısmı mandıracılık yapmışlardı. Ailemin de bir mandırası vardı. Bu yetmezmiş gibi, ailemin işletmesinin kuruluş tarihi 1935’ti. Yoksa?.. İşte beni bu çalışmayı seçmeme motive eden şey buydu. Arşiv ve sözlü tarih çalışmalarım sonucunda bu sorunun cevabını da buldum.

25 Bkz. Barış Ünlü, “Türklük Sözleşmesi’nin İmzalanışı (1915-1925)”, *Mülkiye Dergisi*, cilt 3, sayı 38, 2014, s. 47-49.

**GAYRİMÜSLİMLERİN
MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNDEN
MÜSLÜMANLARIN İLKEİ BİRİKİMLERİNİ
GERÇEKLEŞTİRMELERİ SÜREÇLERİNE GİRİŞ**

Gayrimüslimlere yönelik politikalarda iktisadi gerekçeler genellikle ikinci plana atılmış, dinsel-etnik kimliğe dayalı gerekçeler ön plana koyulmuştur. Özellikle “Ermeni Tehciri” gibi korkunç kırım ve katliamlarla dolu olayların vahameti, tehcirin iktisadi gerekçelerini arka plana atıyor. Oysa İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tepe kadrosundan, yereldeki sıradan insana kadar Ermenilerin tehcirinde yer alanların ekonomik gerekçeleri dinsel-etnik düşmanlıkla harmanlanmış belki de bu olaydaki tutumlarında ekonomik gerekçeler ön plana çıkmıştır. “Ekonomist önyargılardan kaynaklanan psikolojik ögenin yadsınması bizi, insanın iç dünyasının en küçük parçasının bile ekonomik koşullarca etkilendiği gerçeğini görmekten uzaklaştırmamalıdır. Tinsel aygıtın patlamalarının gücü kadar, onun içeriği de ekonomik koşullarca şartlanmıştır.”¹ Horkheimer’den yaptığımız bu alıntıdan da yola çıkarak etnik-dinsel çatışmalardaki iktisadi gerekçe-

1 M. Horkheimer, “History and Psychology”, *Between Philosophy and Social Science: Selected Early Writings*, çev. G.F. Hunter, S. Kramer ve J. Torpey, The MIT Press, Cambridge, 1993, s. 125.

yi su yüzüne çıkarmak gereklidir. Keza Kévorkian da İTC tarafından planlanan Osmanlı Ermenilerini yok etme planının ekonomik boyutunun İttihat Merkez Komitesi'nin en önemli maddi ve ideolojik hedeflerinden biri ve dolayısıyla soykırımı tetikleyen etkenlerden biri olduğunu, ancak bunun genellikle gözden kaçırıldığını söylemiştir.² Ancak Üngör ve Polatel, Doğu Anadolu'da Ermeni mülkiyetinin yok edilmesi hakkındaki ortak çalışmalarında, Ermeni düşmanlığının ideolojik kökeninde Ermenilere iktisadi düşmanlık bulunmasına rağmen Ermeni karşıtı politikaların itici gücünün ekonomik fayda olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre "Ermeni sorunu" ekonomik değil, ulusaldır. Ermenilerin mülksüzleştirilmesinin-mallarının müsadere edilmesinin sebebi, Ermenilerin Anadolu ile mülkleri üzerinden kurduğu bağlarının kesilmesiydi. Yani kısacası Jön Türk politikalarının gayesi mal mülk değildi ancak halkın amacı buydu.³

Biz burada Kévorkian'ın görüşüne daha yakınız. Ermeni sorununun sadece iktisadi bir sorun olduğunu söylemek pek tabii mümkün değildir ve bu sorunun temelinde etnik dinsel çatışmalar da mevcuttur. Ancak Ermeni sorunu ve daha genelinde gayrimüslim azınlık sorununun ekonomi politiği gözden kaçırılmamalıdır. Hele ki kapitalizm, ulus ve devleti beraber okumaya çalıştığımızda, bu daha da netleşmektedir. İttihat ve Terakki iktidarı, devletin çöküşünün hızlı bir kapitalistleşme hamlesiyle aşılabileceğini düşünmüştü ve kapitalistleşme sürecini başlatabilecek gerekli parasal servet birikiminden yoksun olan Türk Ulus Devleti bu ilkel birikim sorununu, azınlıklar üzerinden, onların mülksüzleştirilmesi üzerinden çözmeye çalışmıştı.⁴ Çünkü Bora-

2 Kévorkian, a.g.e., s. 253.

3 Uğur Ümit Üngör ve Mehmet Polatel, *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property*, 1. baskı, Continuum, Londra, 2011, s. 166.

4 Özçelik, a.g.e., s. 93. Keza Fikret Başkaya'ya göre de İttihat ve Terakki Partisi iktidara geldikten sonra ve Birinci Pavlasyon Savaşı boyunca imparatorluğun

tav'ın da belirttiği gibi ulusal nitelikte bir kapitalizme yönelişin karşısına çıkan en büyük engel Türk burjuvazisinin cılız oluşuydu. Osmanlı burjuvazisinin varlığından bahsedebilmekle beraber, bu sınıfın sanayide değil ticarete gelişmiş olması; buna bağlı olarak komprador bir özellik taşıması ve büyük ölçüde gayrimüslim (Rum, Yahudi, Levanten Ermeni) unsurlardan oluşması üç belirgin özelliği idi.⁵ Bu özelliklere sahip bir sınıfın ulusal nitelik taşıyan bir burjuva devrimin öncüsü olması beklenemezdi.⁶ İşte buna uygun olarak, ulus-devletin dayanak noktası olacak ulusal burjuvaziye yaratmayı amaçlayan milli iktisat programını İttihat ve Terakki, ilk kez 1912 kongresinde hazırladığı programda kullandı.⁷ Bu kısımda milli iktisat kavramıyla ilgili tanımlamalara yer vermek “Ermeni Tehciri”, Rumların Kovulması ve Zorunlu Mübadelesi ve 1934 Trakya Olayları’nı ekonomik gerekçeleri ile görebilmemize katkı sağlayacaktır.

Boratav’a göre, milli iktisat görüşü, modernleşme ve kalkınma için savaş koşullarından da faydalanarak devlet eliyle bir yerli ve milli burjuvazinin yaratılmasının zorunlu olduğunu iddia etmekteydi.⁸ Ünlü’ye göre milli iktisadın esas amacı sermayeyi, arazileri, iş sahalarını gayrimüslimlerden Müslümanlara aktarmak ve –daha sonra Türkleştirilecek– bir Müslüman burjuvazi inşa etmektir.⁹ Ancak Koral Türk milli iktisadı Osmanlı Devleti tebaası veya TC vatan-

yaşayabilmesinin koşulunu sermayenin “Müslümanlaştırılması” olarak görüyordu. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, 1. baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 69.

5 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 23. Ancak Başkaya, burjuvazinin komprador niteliğinin ortadan kalkmadıkça Müslüman veya Yahudi olmasının sanıldığı kadar önemli olmadığını söylemektedir. Başkaya, *a.g.e.*, s. 70.

6 Boratav, *a.g.e.*, s. 24.

7 Özçelik, *a.g.e.*, s. 87.

8 Boratav, *a.g.e.*, s. 27.

9 Ünlü, *a.g.e.*, s. 63.

daşlarının yabancılar karşısında ekonomide avantajlar elde etmesi olarak ele almıştır. Ona göre milli iktisat kavramında yurttaşlar arasında etnik-dinsel farklılıklara dayalı ayrımcı politika ve uygulamalara ilişkin bir vurgu yoktur.¹⁰ Bununla birlikte, milli iktisat politikalarındaki yabancı kavramı 1910'larda oluşmaya başlayan Türk milliyetçiliğiyle birlikte giderek gayrimüslimleri içeriyordu. Bu sebeple yurttaşların yabancılar karşı iktisadi avantajlar elde etmesine dayalı bu kavram, vatandaşlar arasında gayrimüslimler aleyhine ayrımcılık olacak şekilde Müslüman-Türklerin kayrılması anlamına gelen ekonominin Türkleştirilmesini de kapsar.¹¹

Boratav'a göre, 1908-1922 ve 1923-1929 dönemleri iktisat politikaları açısından bir süreklilik içindedir ve Meşrutiyet sonrasında ortaya çıkan milli iktisat görüşü 1923 sonrasında da egemendir.¹² Bu sürekliliği vurgulayanlardan biri de Zürcher olmuştur. Zürcher'e göre Cumhuriyet'in sosyoekonomik politikaları İttihatçıların 1913'te uygulamaya koydukları milli iktisat programını devam ettirdi.¹³ Biz de çalışmamızda Edirne yerelinde bu sürekliliği göstermeye çalışacağız.

Kurt ve Akçam, "Cumhuriyet ve onun hukuk sisteminin, bir anlamda Ermeni kültürel, sosyal ve ekonomik zenginliğine el konulması, Ermeni varlığının ortadan kaldırılması üzerine inşa edildiği"¹⁴ iddiasındadır. Bu çalışmada, bu iddiayı daha da genişleterek, sadece Ermeni veya Hristiyanların değil, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden Türk ulus devletinin önünü açtığı Türk-Müslüman kesimlerinin

10 Murat Koraltürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 21.

11 A.g.e., s. 21-22.

12 Boratav, a.g.e., s. 39-40.

13 Eric Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", çev. Özgür Gökmen, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, cilt II, ed. Ahmet İnşel, 6. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 52.

14 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 11.

ilkel birikimlerini gerçekleştirdiklerini söylüyoruz. Bu iddiayı ortaya koymaya “Ermeni Tehciri” ve “Rum Mübadelesi” ile başlıyoruz. Böylece Ermeni ve Rumların emvâl-i metrûkeleri üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan ilkel birikimin ve sermaye transferinin Yahudilerinkiyle de devamlılık gösterdiğini ortaya koyma hedefindeyiz.

Ulus-devlet inşasına eşlik eden “milli burjuvazi” yaratma sürecinde sınıfsal çatışma ve çelişkiler, etnik ve dinsel kimlik çatışmaları üzerinden açığa çıkmaktaydı.¹⁵ Bu sebeple çatışmaların iktisadi gerekçelerinin dışında etnik ve dinsel gerekçelerini ortaya çıkarmak ve milli burjuvazinin “milli”sini anlamak adına gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden ilkel birikimin gerçekleştirilmesi politikalarına değinmeden önce, Türk ulusal kimliğine değinmekte fayda var.

Türk ulusal kimliği, Türk ulusçuluğu tarih sahnesine çok geç çıktı. Burada Akçura’nın o çok bilindik eserinden görüşlerini sunabiliriz. *Üç Tarz-ı Siyaset*’te ifade edilen ideolojilerden ilki olan Osmanlıcılık, Akçura’ya göre Müslümanların gayrimüslimlerle eşit haklara sahip olmayı sindirememesi, gayrimüslim azınlıklarda milliyetçilik fikrinin filizlenmesi vb. çok çeşitli gerekçelerle başarıya ulaşamamıştır.¹⁶ Ardından İslâmcılık da gayrimüslim ve Müslüman-Türkler arasında ayırma sebebiyet vereceği, İslâm devletlerinin Hristiyan devletlerin etkisi altında olmasının İttihad-ı İslâm siyasetine mani olacağı düşüncesiyle mümkün görülmemiştir.¹⁷ Akçura’nın 1900’ün ilk yıllarında “henüz yeni doğmuş bir çocuk” olarak tanımladığı Türkçülük ise henüz geniş kitlelerce sahiplenilmemişti.¹⁸ Türkçülük fikrinin geniş kitlelerden destek al-

15 Özçelik, *a.g.e.*, s. 47.

16 Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 27-31.

17 *A.g.e.*, s. 31-33.

18 *A.g.e.*, s. 34. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ması için bu yazının yazıldığı yıldan, 1904'ten, itibaren yaklaşık on yıl beklenmesi gerekti. Bazı gecikmiş milliyetçiliklerde de olduğu gibi, "arayı kapatmak adına" diğer ulusal gruplara karşı saldırgan bir tutum alındı.¹⁹ Özellikle Balkan Savaşları'nın ertesinde isyan eden milletler, alınan yenilgiler ve kaybedilen topraklar, milliyetçi reaksiyonu hızlandırdı.²⁰ Bu savaşların sonrasında Osmanlı devlet adamlarının ve entelektüellerinin imparatorluğun bütünlüğünü koruyacağını düşündüğü Osmanlıcılık ideolojisine destekleri azaldı, bunun yerine Türkçülük, Pan-Türkçülük, Turancılık ve Türk milliyetçiliği gibi ideolojiler rağbet görmeye başladı.²¹ Ayrıca kaybedilen toprakların çokluğu, imparatorluğun dağılma sürecine girmesi yok olma korkusunu yaratmıştır. "Yok olma korkusu Türk ulusal kimliğinin ebesidir ve ulusal kimliğimiz, kendi görelî zayıflığı ve çaresizliğinin bilinciyle şekillenmiştir."²²

Ayrıca 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1912 Balkan Savaşı'nda yaşanan Müslüman katliamları ve ardından zorunlu göç, muhacirlerde bir intikam ve gayrimüslim nefreti oluşmasına neden olmuştur. Bu göçmenler de Anadolu'da kitleler halinde katledilen diğer azınlıkların gönüllü cellatları oldular.²³ Böylece göçmenler Türk ulusal kimliğinin gayrimüslim karşıtı nüveler içermesine ister istemez katkı yaptılar. Osmanlı-Türk ulusal kimliği çöküş ve dağılmanın baş

19 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 36-37.

20 Güven'e göre de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulusal sorunun gelişiminde 1913-1914 yılları yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir. Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları*, çev. Bahar Şahin, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 107.

21 A.L. Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, çev. Damla Acar, Funda Soy-sal, 1. baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 91.

22 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 57.

23 A.g.e., s. 76-77. Sadece Anadolu değil bu göçmenler-mübadiller Trakya'da da gayrimüslim azınlıklara düşmanları olmuşlardır.

sorumlularından birisi olarak Hristiyan azınlıkları görüyordu.²⁴ Çünkü Jön Türklere göre Hristiyan azınlıklar komprador burjuvazisiyle ve ayrılıkçı eğilimleri ile Osmanlı Devleti'nin aleyhinde faaliyetler yürütmekteydi. Akçura'nın ifadesiyle, "hukuk müsavvati ve tam serbestlik temin olursa bile gayrimüslim tebaanın Osmanlı siyaset topluluğunda bulunmayacağını anladıktan sonra Genç Osmanlılar adı geçen tebaaya... düşmanlık göstermeye başlamışlardı."²⁵ Akçura, ayrıca, din adamlarının vaazları aracılığıyla gayrimüslim kavimlere karşı nefret telkin ettiğini söylemişti.²⁶ Göçmenlerin dışındaki Müslümanların da gayrimüslimlere öfkeyle yaklaşmasında ve gayrimüslim karşıtı politikaları desteklemesindeki sebeplerden biri de buydu.

Azınlık karşıtı politikalar konusunda Jön Türk kadrolarına verilen destekte sadece milli çıkarlar ön planda değildi, aynı zamanda kişisel-iktisadi çıkarlar da devredeydi. Akçam'a göre, devlet ideolojik ve inanç temelli kuramadığı bağı çıkarlar temelli kurmuştu. Bu sebeple halk, Ermeni mallarının yağmalanma ve Ermenilerin katledilmesi süreçlerinde doğrudan rol almıştı.²⁷ Keza Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri birçok bölgede katledilen veya sürgün edilen Ermenilerin mallarına el koyarak zenginleşen yerel eşraf tarafından kurulmuştu. Amaçları vatan savunmasından ziyade geri gelecek Ermenilerin intikam almalarının ve mallarını geri almalarının önüne geçmektir.²⁸ Bunun dışında, özellikle şehirlerde ve verimli tarım bölgelerinde "Ermeni Tehciri"nden dolayı ve doğrudan fayda sağlayan yerel eşraf destek verdi. Bu yerel eşraf ilerleyen yıllarda "taşra burjuvazisi"nin önem-

24 A.g.e., s. 57.

25 Akçura, a.g.e., s. 22.

26 A.g.e.

27 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 136.

28 A.g.e., s. 157. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

li bir kısmını oluşturacaktır.²⁹ Yani devlet ve toplumun suç ortaklığı iktisadi temeller üzerinde gerçekleşti.

1913-1918 dönemi boyunca milli iktisat politikalarıyla uyumlu olarak, merkezi bir politikayla yerlerinden edilen ve onlara özel çıkarılan kanunlarla mallarına el konulan iki büyük topluluk Rum ve Ermeniler olmuştur.³⁰ Aşağıda bu iki büyük gayrimüslim topluluğun zorunlu göçü, aynı zamanda katledilmeleri ve böylece mülksüzleştirilme süreçlerini analiz etmeye çalışacağız.

Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sürecinde ilk aşama: “Ermeni Tehciri”

Ermeni diasporası ve bazı ülkeler tarafından Ermenilerin kırımına uğramasının başlangıç tarihi olarak 24 Nisan 1915 kabul edilir.³¹ Hâlbuki bu, kırımın başlangıcı olmamakla birlikte sembolleşmiş bir tarihtir. Çünkü bu tarihte Dahiliye Nazırı Talât Bey tarafından bazı vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen Ermenilerin Zeytun, Bitlis, Sivas’ta çıkardıkları ayaklanmalar dolayısıyla Ermeni komitelerinin reis ve üyelerinin alıkoyulması ve şube merkezlerindeki evraklara el koyulması hakkındaki telgraftan³² sonra, başta İstanbul olmak üzere çeşitli illerde tutuklama furyası başlamıştı.³³ Tehcir Kanunu olarak bilinen geçici kanun ise İttihat

29 Ömer Laçiner, “Sunuş”, Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 17.

30 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 17.

31 Murat Bardakçı, *Talât Paşa’nın Evrak-ı Metrûkesi: Sadrazam Talât Paşa’nın özel arşivinde bulunan Ermeni tehciri konusundaki belgeler ve hususî yazışmalar*, 1. baskı, Everest Yayınları, İstanbul, s. 20.

32 Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 125-126.

33 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 108.

ve Terakki hükümeti tarafından 27 Mayıs 1915'te yayımlandı. Bu kanun "düşmanla işbirliği yapan, masum halkı katleden ve isyan çıkaran Ermenilerin harp harekât alanlarından uzaklaştırılarak Musul, Zor Halep ve Suriye'nin bazı bölgelerine sevkleri için"³⁴ alınan tehcir kararıydı. Ülke savunması ve asayişin sağlanmasına direnenlere karşı askerî kuvvetle en şiddetli önlemi alma yetkisi veriyordu.³⁵ Öte yandan bu kanun komutanlara köy ya da kasaba halkını casusluk yapacağını ve ihanet edeceğini hissetmesi durumunda sürme ve geride kalan mallarını da tasfiye etme yetkisi de veriyordu.³⁶ Ancak bu tarihten önce Ermenilere karşı harekete geçilmişti bile. Ordudaki Ermeni askerler silahsızlandırılmış ve bu kişilerden işçi birlikleri kurulmuştu. Bunlar açlık ve soğuğa terk edilerek veya doğrudan katledilmişlerdi.³⁷ Bunun dışında Şubat 1915'in son günleri ve Mart 1915'in başından itibaren Dört Yol Ermenileri tümüyle sürgün edilmeğe başlanmıştı.³⁸ Yine bu aylarda Maraş ve Adana gibi yerlerdeki Ermeniler iç bölgelere doğru sürgün edilmişlerdi.³⁹ 24 Nisan 1915'te Zeytun ve Maraş'tan sürülen Ermenilerin

34 Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 155.

35 A.g.e., s. 155-157; Akçam-Kurt, a.g.e., s. 31.

36 Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 155-157; Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 168-169; Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 63.

37 Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 108.

38 Genelkurmay ATASE, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918*, cilt I, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 55-56; Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 111.

39 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 31.

Konya'ya sevklerinin durdurulması ve bundan sonra Halep, Zor ve Urfa'ya sevk edilmesi istenmiştir.⁴⁰ Tehcir edilenlerin gönderileceği yerlerin genelde Suriye vilayetleri olduğu düşünüldüğünde, böyle bir yer değişikliği tehcir kararının 27 Mayıs'tan önce alınmış olabileceğini akla getirmektedir.

Ermenilerin mallarına sistemli olarak el konulmaya 17 Mayıs 1915 tarihli kararnamenin ardından başlandı.⁴¹ Sonrasında 31 Mayıs 1915 tarihinde Ermenilerin nakil ve sevklerini gerektiren siyasi sebepler ile ilgili kararname ve ardından Ermenilerin iskân ve iaşesi ile ilgili bir yönetmelik yayınlandı. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1) Düşmanla işbirliği yaptığı tespit edilen Ermeniler devletin temel çıkarları doğrultusunda belirtilen yerlere nakledilecektir.
- 2) Nakledilen Ermeniler taşınabilir mallarını yanlarında götürebilecektir.
- 3) Iskân edildikleri yerlerde Ermenilere geçmiş iktisadi durumlarına göre emlak ve arazi dağıtılacaktır.
- 4) Boşaltılan yerlere göçmen ve aşiretler yerleştirilecek ve emlak ve arazi değerleri tespit edilerek bunlara dağıtılacaktır.
- 5) Bunların dışında kalan gayrimenkuller açık arttırma ile satılacak veya kiraya verilecek. Bedelleri de kendilerine verilmek üzere geçici olarak mal sandıklarına yatırılacaktır.
- 6) Sürgün edilen Ermenilerin yeni yerlerinde yaşamlarını sürdürebilmeleri adına gerekli destek (çiftçilere to-

40 Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 123.

41 Bu karar ülkeyi terk etmiş veya asker kaçakları ve aileleri ile sınırlıydı. Fırrı Rumların emvâline yapılanın aynısının yapılmasını yani hükümetçe hazine adına el konulmasını istiyordu. Akçam Kurt, 4/8 s. 32.

humluk, zanaatkârlara alet edevat, muhtaçlara ev vb.) verilecektir.⁴²

Nakledilen Ermenilere ait mal, mülk ve arazi ile ilgili 10 Haziran 1915 tarihli bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararnamede, terk edilmiş mallarla ilgili tüm yetki Emvâl-i Metrûke komisyonlarına bırakıldı. Nakledilen Ermenilerin vekâletnameyle kendi emvâlleri üzerinde işlem yapmaları engellendi. Ermenilere ait olan ev, dükkân, fabrika, bağ bahçenin, bu komisyonlar tarafından göçmenlere dağıtılmasına ve satış bedeli ve kiradan elde edilen miktarın sahipleri adına emaneten mal sandıklarına bırakılmasına karar verildi.⁴³ Böylece Ermenilerin kendi malları üzerindeki her türlü tasarruf hakkı ellerinden alındı. Akçam ve Kurt, satılan veya kiraya verilen gayrimenkullerin ödemesinin Ermenilere hiçbir zaman yapılmadığını ve Ermenilerin kendi malları üzerindeki tasarruf hakkının ellerinden alınması ile Ermenilerin maddi yaşam koşullarının ortadan kaldırılmasına uygun bir hukuk sisteminin yaratıldığını ifade ediyorlar.⁴⁴

Tasfiye Kanunu olarak bilinen 26 Eylül 1915 tarihli kanun ve bu kanunun nasıl uygulanacağına ilişkin 8 Kasım 1915 tarihli kararname, Akçam ve Kurt'a göre, "Ermeni kültürel ve ekonomik zenginliğine el koyma doğrultusunda atılan en önemli adım"⁴⁵dır. Bu kanunla Tasfiye Komisyonları kurulmuş ve taşınır taşınmaz mallar üzerindeki yetki bu komisyonlara verilmiştir. İcareteynli müsakkafat, kirası toptan

42 Genelkurmay ATASE, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918*, cilt 1, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 131-133; Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 148-50; Akçam-Kurt, *a.g.e.*, s. 32-35.

43 Genelkurmay ATASE, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918*, cilt 1, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 139-143.

44 Akçam-Kurt, *a.g.e.*, s. 37.

45 *A.g.e.*, s. 37. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

peşin olarak alınmış ve müstagalat, bağ bahçe, han hamam gibi taşınmaz mal gelirinden başka gelir getiren yerler, vakıf gayrimenkulleri Evkaf Nezareti; geri kalan yerler ise Maliye Nezareti namına kaydettirilmiştir.⁴⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Paylaşım Savaşı'nda mağlubiyetinin netleşmesi, Talât, Enver ve Cemal Paşaların Almanya'ya kaçmaları ve Talât Paşa hükümetinin istifasının ardından, "tehcir yasaları" bir bir iptal edilmeye başlandı. Önce 21 Ekim 1918'te savaş sebebiyle başka mahallere nakledilen Ermenilerden isteyenlerin eski yerlerine dönmelerine izin verildi.⁴⁷ Sonrasında 4 Kasım 1918'de Tehcir Kanunu olarak bilinen 27 Mayıs 1915 tarihli kanun Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edildi.⁴⁸ Böylece resmî olarak Mayıs 1915'te başlayan "Ermeni Tehciri" Ekim 1918'de resmen bitirildi. Ardından 8 Ocak 1920 tarihli kararnameyle emvâl-i metrûkele- rin iadesine ilişkin düzenlemeler yapıldı, 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu da iptal edildi ve bu kanunun uygulamalarının tazmin edilmesine karar verildi.⁴⁹ Bununla birlikte, bir yandan da Ermenilerin geri dönüşü Pasaport Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle engellenmeye çalışıldı.⁵⁰ Ancak 14 Eylül 1922 tarihinde BMM'de 8 Ocak 1920 tarihli kararname iptal edilince 26 Eylül 1915 tarihli kararname tekrar yürürlüğe gir-

46 Salâhaddin Kardeş, "Tehcir" ve Emval-i Metrûke Mevzuatı, 1. baskı, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2008, s. 27-31; Akçam-Kurt, a.g.e., s. 38.

47 Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 395-396.

48 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 55-56; Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 393.

49 Kardeş, a.g.e., s. 79-91. Osmanlıca tıpkıbasımı için bkz. A.g.e., s. 69-78. Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 144. Bkz. Akçam-Kurt, a.g.e., s. 58.

50 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 67.

di.⁵¹ Böylece Akçam ve Kurt'a göre, Cumhuriyet'in "İttihatçı soykırım yasaları" üzerine inşa süreci yeniden başlamıştır.⁵²

BMM yeniden yürürlüğe giren kanunlarla ilgili 31 Ekim 1922 tarihinde ilk düzenlemeyi yaptı. Buna göre, savaştan önce veya sonra her ne surette olursa olsun yurtdışına gidip henüz dönmemiş kişilerin taşınır ve taşınmaz malları hükümetçe idare olunacaktır. Böylece 1915 kanununun kapsamı genişlemiş, 1918 sonrası göç edenlerin malları da kapsam altına alındı.⁵³ Keza 15 Nisan 1339 (1923) tarihli kanunla kapsam genişletildi, "her ne surette olursa olsun, kaybolan veya bir yerden ayrılan veyahut yabancı ve işgal edilmiş ülkelere veya İstanbul ve bağlı yerlerine kaçanların terk edilmiş taşınır ve taşınmaz malları, borçları ve alacakları" hükmü dahil edildi.⁵⁴ Onaran, bu değişikliklerle, gerekçesi ne olursa olsun sahibi yanında bulunmayan her emvâlin, Türk ve Müslümanlarınkinin istisna olması kaydıyla, emvâl-i metrûke kapsamına alındığını ve böylece "mülkiyetin Türkleştirilmesinin ekonomi politikasının gereğinin yapılmasına devam edildiğini" ifade etmiştir.⁵⁵ Bu tarihten sonraki resmî metinlerde emvâl-i metrûke den bahsedilirken "13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) ve 15 Nisan 1339 (15 Nisan 1923)" tanımlaması birlikte kullanılacaktır. Bundan böyle "İttihatçı rejimle bütünleşme tamamdır."⁵⁶

51 Kardeş, *a.g.e.*, s. 122; Nevzat Onaran, *Cumhuriyetle Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emval-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 155. Bu kanun 15 Nisan 1923'te yapılan değişikliğin ardından 8 Kasım 1988'e kadar yürürlükte kalmıştır. Nevzat Onaran, *Cumhuriyetle Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emval-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 420.

52 Akçam-Kurt, *a.g.e.*, s. 89-90.

53 Kardeş, *a.g.e.*, s. 127-128. Akçam-Kurt, *a.g.e.*, s. 90-91.

54 Kardeş, *a.g.e.*, s. 101-104.

55 Nevzat Onaran, *Cumhuriyetle Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emval-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 168.

56 Akçam-Kurt, *a.g.e.*, s. 90.

Emvâl-i metrûke konusundaysa milat 6 Ağustos 1340 (1924) olarak belirlenmiştir. Malına el koyulan kişi, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarih olan 6 Ağustos 1924'te malının başında bulunursa mal, sahibine teslim edilecektir. Eğer kişi malının başında değilse firari ve kayıp sayılacak, 13 Eylül 1331 (26 Eylül 1915) ve 15 Nisan 1339 (1923) tarihli Tasfiye Kanunları'na göre işlem görecektir.⁵⁷ Ermenilerle alakalı süreci özetlemek gerekirse, Türkiye hiçbir zaman "firari veya mütegayyip Ermenilerin" mallarına el koyduğunu ve sahiplerine iade etmeyeceğini söylememiş, aksine bu malların sahiplerinin Ermeniler olduğunu ve devletin sadece vatandaşlarının mallarını korumak amacıyla onlar adına kayıt altında tuttuğunu söylemiştir.⁵⁸ Bununla birlikte Ermenilerin Türkiye'ye geri dönüp mallarını istememesi için özellikle Vatandaşlık Kanunu'nda yaptığı değişikliklerle elinden geleni yapmıştır.⁵⁹ Ermenilerin geri dönmelerinin ve mallarının iade edilmesinin engellenmesinin gerekçelerinden birinin iktisadi kaygılar olduğunu iddia etmek mümkündür.⁶⁰ Ancak mesele sadece bu değildir. Mesele ayrıca ülkede Ermeni unsurunun tasfiye politikalarının Cumhuriyet döneminde de devam etmesidir.⁶¹

57 A.g.e., s. 107, 138. Anayasa Mahkemesi emvâl-i metrûke konusunda 22 Nisan 1963 tarihli kararında 06 Ağustos 1340 tarihine vurgu yapmıştır. Kararın tam metni için bkz. Kardeş, a.g.e., s. 169-180.

58 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 101, 120-121.

59 Bkz. a.g.e., s. 118, 126-131.

60 Ermenilerin geride bırakmak zorunda kaldıkları gayrimenkuller çoktan el değiştirmiş, yeni sahiplerini bulmuştur. Bunun dışında satılan gayrimenkul ve emvâlden elde edilen para sahipleri adına Mal Sandıklarına yatırılmasına rağmen Ermenilere ödeme yapılmamıştır. Mal Sandıklarında biriken para 24 Mayıs 1928 tarihli kanunla bütçeye aktarılmıştır. *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1928, no. 902, akt. Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 273.

61 Akçam-Kurt, a.g.e., s. 140-141. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yukarıda tehciri genel olarak ele aldık. Bu başlıktaysa çalışmalarımızın odağı olan Edirne'de kısaca tehcirden ve sonuçlarından bahsedeceğiz. İlk olarak Edirne'nin genel bir nüfus yapısına değinelim. 1913'te Osmanlı kaynağına göre, Edirne'de 57.832 Müslüman, 36.298 Rum, 14.361 Yahudi, 9.548 Bulgar, 4.605 Ermeni ve 1.137 Çingene bulunmaktaydı.⁶² Edirne'de Balkan savaşlarından sonra Arakelian'ın Ağas-yan'dan aktardığına göre 380-400 Ermeni aile vardı.⁶³ Kévorkian'a göre savaşın hemen öncesindeki Ermeni aile sayısı 800'dü ve Ermeni nüfusu 4.536'ydı ve bu aileler sur içindeki Kaleiçi ve Atpazarı Mahallelerinde ve şehir merkezinin dışındaki Karaağaç Mahallesi'nde toplanmışlardı. Ayrıca Kévorkian Alipaşa Çarşısı'ndaki 300 dükkânın Ermenilerin olduğunu söylemektedir. Ona göre, Karaağaç ile Edirne arasındaki Ermenilerin çoğu bostancılıkla geçiniyordu. Şehirli-ler ise daha ziyade zanaat ve ticaretle uğraşıyordu.⁶⁴

Edirne'deki Ermeni nüfusuna dair genel bilgilerin ardından Dünder'ın "Ermeni Tehciri" hakkında Edirne'yle alakalı bir iddiasına değinmekte fayda var. Dünder, "Ermeni Tehciri"nden bazı aile gruplarının ve bazı bölgelerin istisna

62 Fuat Dünder, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 184. Farklı kaynaklarda farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. Kaynağın ait olduğu milletin nüfusu daha fazla gösterilmektedir. Örneğin Yunan kaynağına göre Edirne nüfusunun %38,7'si Rum, %6,5'i Bulgar'dır. Bulgar kaynağına göre ise %27,3'ü Bulgar, %17'si ise Yunan'dır. Edirne vilayetinde ise 1914'te 360.417 Müslüman'a karşılık, 224.459 Rum yaşamaktaydı. Kemal H. Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, 1. baskı, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1985, s. 170. 1915 *Şark Ticaret Yıllıkları*'na göre ise 1915'te Edirne'de 83.000 kişi yaşamaktaydı ve bunlardan 40.437'si Türk, 23.342'si Rum ve Bulgar 15.420'si Yahudi, 3.300'ü Ermeni ve 500'ü Katolik'ti. *Annuaire Oriental*, 1915, s. 1242, akt. Arakelian, a.g.e., s. 98.

63 Hagop Aghassian, *La Communauté Arménienne d'Andrinople*, Plovdiv, 1935, s. 135, akt. Arakelian, a.g.e., s. 104.

64 Kévorkian, a.g.e., 2006, s. 681.

tutulduğunu ifade etmektedir. Tehcir kapsamına alınmayan istisnai bölgelerden biri de Edirne'dir.⁶⁵ Dündar'a göre, Avrupa'nın kapısı Edirne'de tehcir İttihatçıların devlet siyasetine uygun görülmediği için gerçekleşmemiştir, ancak Ekim 1915 ve Haziran 1917'de komitacı oldukları gerekçesiyle sadece bir grup Ermeni sürülmüştür.⁶⁶ Keza aynı iddiayı Devlet Arşivleri Genel Müdürü Yusuf Sarıнай da dillendirmiştir. Buna göre İstanbul, İzmir ve Trakya Bölgesi, komiteciler hariç, sevk ve iskândan muaf tutulmuştur.⁶⁷ Talât Paşa'nın defterinde de diğer vilayetlerde sevk olunan Ermenilerin sayısına yer verilmişken Edirne vilayetine yer verilmemiştir.⁶⁸ Bununla birlikte Talât Paşa Edirne vilayetinde 3.133, Edirne merkez kazasında ise 123 adet Ermenilerden metruk hane olduğunu yazmıştır.⁶⁹ Peki bu haneler tehcir dolayısıyla metruk kalmadıysa, hangi sebeple Ermeniler evlerini terk etmiştir? Talât Paşa'nın sevk defterindeki "Tehcirin bazı vilayetlere ve livalara göre dağılımı" başlıklı tablosunda vilayetlere başka vilayetlerden tehcir edilen Ermenilerin sayısı verilmiştir. Edirne'den bu vilayetlere tehcir edilen Ermenilerin sayısını topladığımızda 1.221 rakamına ulaşıyoruz.⁷⁰

65 Diğer ikisi İstanbul ve İzmir'dir. Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 307.

66 A.g.e., s. 307.

67 Yusuf Sarıнай, "Önsöz", *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı*, haz. Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. VI. Ancak yine bu belgelerde Edirne valisi tarafından 18 Nisan 1331'de Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıya yer verilmiştir. Vali Adil Bey Edirne vilayetinde Ermenilerin komite teşkilatı olmadığını söylemektedir. Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. 147.

68 Bardakçı, a.g.e., s. 77.

69 A.g.e., s. 91-93.

70 Sevk edilen Edirneli Ermeniler'de ilk sırayı Suriye 677 kişi ile alırken bunu Urfa 133, Adana 95, Konya 90, Zor 38, Afyonkarahisar 16, Eskişehir 16, Niğde 8, Beyrut 6, Balı 4, Sivas 1 kişiyle takip etmektedir. A.g.e., s. 111-139.

Talât Paşa'nın defterine göre Edirne'deki Ermeni nüfusunun dörtte birinden fazlası tehcir edilmiş. Ayrıca bu 1.221 kişi sevk vilayetlerine ulaşan Ermeni sayısını göstermektedir. Yollarda açlık, şiddet eylemleri gibi hayatını kaybedenler bu rakama dahil değildir. Keza 3.000'den fazla hane metruk ise tehcir edilen Ermeni sayısının daha yüksek olması gerektiği bile söylenebilir. Bunların hepsinin komiteci olma olasılığı çok düşüktür. Bununla birlikte Divan-ı Harb-i Örfi yargılamalarında mahkeme başkanının sorusu üzerine Edirne İttihat ve Terakki Cemiyeti Müfettişi Edirne'de tehcir yapıldığını söylemiştir.⁷¹ Peki o zaman Edirne'de resmî bir tehcir kararı neden alınmadı? Yukarıda Dünder'ın bahsettiği gerekçe kabul edilebilir. Edirne Avrupa'ya açılan kapı olduğu için tepki çekilmek istenmedi ve *de facto* olarak tehcir uygulandı. Öte yandan tapu arşivinde yaptığımız çalışmada⁷² ulaştığımız tapu kayıtlarındaki metruk emvâllerin sahiplerinin "firari ve mütegayyip" Ermeniler oldukları ifade edilmektedir. Bunlar tehcir sonucu Edirne'yi terk etmek zorunda kalmış kişilerdir. Ermeni tarihi üzerine çalışan araştırmacılar Edirne'de Ermenilerin tehcir edildiğini ifade etmektedirler.⁷³ Aşağıda, bu araştırmacıların eserlerinden derlediğimiz bilgilerle Edirne'de tehcirin izini bulmaya çalışalım.

71 Mahkeme Abdülgani Bey'in üç Ermeni kafilesinin sürülmesinde ve birçok Ermeni'nin katledilmesiyle sonuçlanan tehcirde görev aldığına kanaat getirmiştir. Bkz. *Divan-ı Harb-i Örfi Muhakematı Zabıt Ceridesi*, no. 3589, s. 168; *Sabah*, sayı no. 10636, (24 Haziran 1335/1919), s. 2, akt. Pınar Taşer, "Mütareke Dönemi'nde Divan-ı Harb-i Örfi (1918-1922)", Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eylül 2005, s. 107-113.

72 Tekrardan hatırlatmakta fayda var. Arşiv çalışmamızın ilk hedefi Yahudilerin gayrimenkullerinin tespitiydi. Bu sebeple Ermenileri hedefleyen bir çalışma olmadığı için Ermeni mahalleleri üzerine bir çalışma gerçekleştirmedik. Ancak incelediğimiz dört mahalledeki mülksüzleştirme ve mülk transferleri süreci tehcirin doğrudan veya dolaylı etkilerini gün yüzüne çıkarmamıza yardımcı oluyor.

73 Edirne Vilayeti'ndeki "tehcir" uygulaması için bkz. Kévorkian, *a.g.e.*, s. 681-686; Arakelian, *a.g.e.*, s. 66-67.

Arakelian 1915'te Edirne'de Ermeni nüfusunun dalgalar halinde sürülmeye başlandığını söylüyor. Edirneli Ermenilerin sürgünleri ilk olarak 27 Eylül 1915'te Karaağaç'ta başladı.⁷⁴ Şehir merkezindeki tutuklamalar ve sürgünler ise Aghassian'a göre 14 Ekim'de gerçekleşti.⁷⁵ Kévorkian'a göre ise 27-28 Ekim gecesi acil tehcir emri verildi.⁷⁶ Bu andan itibaren yağmalamalar başlamış ve Alipaşa Çarşısı içindeki 300 Ermeni dükkânı harap edilmiştir.⁷⁷

Bulgaristan Başkonsolosu ile Avusturya-Macaristan Konsolosu Dr. Arthur Nadamlenzki'nin ortak hazırlayıp İstanbul Avusturya Macaristan Konsolosluğu'na 6 Kasım 1915'te gönderdikleri yazı Edirne'de yaşanan süreci gözler önüne sermektedir. Bu yazıya göre, zengin Ermenilerin evleri 27-28 Ekim gecesi polis tarafından basılmış, tüm varlıklarından kopartılarak bilinmeyen bir yere doğru yola çıkarılmışlardı. Sürgüne gönderilenlerin eşyaları açık artırmada komik fiyatlara satılırken açık artırmada Türklere öncelik tanınmıştır.⁷⁸ Kévorkian, bu Ermenilerin İstanbul-Konya-Pozantı üzerinden Suriye veya Mezopotamya'ya vardıklarını söylemektedir. Son tehcir dalgası ise asker ve zanaatkâr ailelerini hedeflemiştir. Kévorkian'a göre, 17-18 Şubat 1916 gecesi gerçekleşen bu operasyonla şehrin Ermenilerden boşaltılması tamamlanmıştır.⁷⁹

74 Arakelian, *a.g.e.*, s. 66.

75 Aghassian, *a.g.e.*, 147, akt. Arakelian, *a.g.e.*, s. 66.

76 Kévorkian, *a.g.e.*, s. 682.

77 *A.g.e.*

78 Österreichs Staatsarchiv, HHStA PA XII, dossier 209, Z.98/P, akt. Kévorkian, *a.g.e.*, s. 682-83.

79 *A.g.e.*, s. 684. Arakelian'a göre tehcirden bazı Ermeniler yabancı uyruklu olduğu için kurtulmuştur. Bazıları ise tehcirden rüşvet vererek kurtulmuşlardır. Arakelian, *a.g.e.*, s. 67. Ekümenik ve Ermeni Patrikhaneleri'nin 1919 başında ortak hazırladıkları rapora göre Edirne'de o tarihte tehcirden etkilenmeyen veya evine dönebilen Ermeni sayısı 2.355'tir. Bkz. Kévorkian, *a.g.e.*, s. 917. Sevr Antlaşması öncesinde ise Edirne vilayetindeki Ermeni sayısı 6.000'dir. *A.g.e.* Ancak 1914'te Edirne vilayetindeki Ermeni sayısının 19.725 olduğunu

Tehcirin Edirne'deki hikâyesine kısaca değindikten sonra, aşağıdaki bölümde tehcirin Edirne'deki ekonomi politliğini göreceğiz. Özellikle tapu kayıtlarından oluşturduğumuz tablo tehcirin ekonomi politliğini gözler önüne sermemize yardımcı olacaktır.

Yerel eşrafın “Ermeni Tehciri”nden doğrudan faydası

Ermenilerin mülksüzleştirilmesi sürecinden iki şekilde fayda sağlanmıştır. İlki doğrudan sağlanan faydadır. Yani, emvâl-i metrûkelerin bölüşümü. Ermenilerin geride bıraktıkları gayrimenkuller devlet-yerel eşraf-halk koalisyonu⁸⁰ arasında kapışılmış, iktisadi ve politik olarak üstün olanlar daha fazla kazanç sağlama imkânına sahip olmuşlardır.⁸¹ Örneğin, Divan-ı Harb-i Örfî'de Edirne İttihat ve Terakki Cemiyeti Müfettişi Abdülgani Bey'in polis karakolundan sevk edilirken Ermenilerin paralarını aldığı ve Kazazyan Biraderlerin 100.000 lira değerindeki kaşmir ve manifatura mağazalarını kendi uşağı Hayrullah'a 1.000 lira karşılığında verdirdiği ve diğer tanıdıklarına ise daha düşük fiyatla em-

söylememiz lazım. Bkz. Karpas, *a.g.e.*, s. 170. Öte yandan arşiv çalışmamızda gayrimenkul satışlarından görebildiğimiz üzere 1950'li, 1960'lı yıllara kadar Edirne'de ikamet eden Ermeniler de olmuştur. Ağasyan'a göre 1922'de Edirne'de 127, 1935'te ise 50 Ermeni kalmıştı. Aghassian, *a.g.e.*, s. 160, akt. Arakelian, *a.g.e.*, s. 68.

80 İdari görevlerde bulunanlar Ermeni mallarının halk tarafından yağmalanmasına göz yumarak bu koalisyona katkı sunmuştur. Örneğin, Emniyet-i Umumiye Müdürüyeti, 8 Nisan 1919 tarihli dilekçede dönemin Edirne valisi Zekeriyâ Zihni'nin Edirne'de Ermeni mallarının yağmalanmasına sebebiyet vermesi sebebiyle Dersaadet Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderilmesini emretmiştir. Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 364.

81 Tasfiye Komisyonları'nın yapısı 31 Ekim 1922 tarihli kararnameyle değiştirildi. Bakanlık düzeyindeki görevlendirme yerini eşraftan kişilere bıraktı. Onaran, *a.g.e.*, s. 156. Böylece yerel eşrafın tehcirden daha fazla faydalanmasına kapı aralandı. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TABLO 1.1
Ermenilerin Dilaverbey, Doğan, Türkoğlu ve Yahşifaklı Mahallelerindeki Emvâl-i Metrûkeleri

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
274	Dilaverbey	Ahşap dükkân	Firari Tatyos Garabet	Metruk	Maliye Hazinesi→(M.) H. B.	480	80	1948
314	Dilaverbey	Eczane	Ermeni milleti	Metruk	Vakıflar→(M.) M. K. B.	443	500	1942
336	Dilaverbey	Arazi	Çilingir Karabet zevcesi Manik	Metruk	M.H.→(M.) H. Ç.	80	260	1953
337	Dilaverbey	Ahşap ev	Kigork oğlu Karabet	Metruk	M.H.→(M.) Eski nüfus müd. Ö. L. K.	1920	2400	1940
44	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) N. U.	216	216	1953
56	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Hamol Babik	Metruk	Maliye Hazinesi			1939
59	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Kirkor oğlu Aleksan	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) Ş. M.	25	25	1955
62	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	Maliye Hazinesi			1939
67	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	Maliye Hazinesi			1939
72	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) H. K.	100	241	1953
73	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) M. Ö.	150	300	1953
78	Doğan	Arazi	Sahibi meçhul Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) S. K.	5.500	5.500	1955
79	Doğan	Arazi	Sahibi meçhul firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) S. K.			1955
83	Doğan	Arazi	Ermeni milletinden Mesrup Kürkçyan	Metruk	M.H.→(M.) M. Ö.	15	150	1953
222	Doğan	Arazi	Sahibi bilinmeyen firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) Nafia Fen müdürü M. O.	50	90	1947
229	Doğan	Arazi	Sahibi meçhul firari Ermenilerden	Metruk	Maliye Hazinesi			
253	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) M. H.	200	200	1953

TABLO 1.1 (devamı)

Numara	Mahalle	Cinsi	Eski sahibi	Gerekçe	Yeni sahibi	Kıymeti	Bedeli	Tarifi
267	Doğan	Ahşap hanenin 175/220'si	Garabet kızı Kutsi'nin İstiklal Harbi'nde Bulgaristan'a gidip dönmediği, Mıgırdıç kızı İnastik'in 7 sene evvel Bulgaristan'a gittiği için Tasfiye Kanunu gereği Hazineye tescil edildi. 1939	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) S. E.	864	214,77	1939
272	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyup Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) S. Ç. ve S. Ç.	150	150	1953
274	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Balıkcı Kiğor	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) R. Y.	250	250	1953
279	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden Kırkor	Metruk	M.H.→(Y.) M. A.	50,4	84,25	1939
288	Doğan	Ahşap hane	Mago binti Giriban	Metruk	M.H.→(M.) C. Ö.	936	1.015	1954
290	Doğan	Arazi	Sahibi bilinmeyen firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) N. B.	60	60	1953
293	Doğan	Arazi	Sahibi bilinmeyen firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) Keresteci S. E.	106	1511	1953
305	Doğan	Arazi	Sahibi bilinmeyen firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) A. oğlu Ş. A.	15	15	1953
323	Doğan	Arazi	Sahibi bilinmeyen firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) S. E.	50	101	1939
326	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Agop	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) O. B.	25	25	1953
331	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Ohanes, Santos, Tatyos	Metruk	Maliye Hazinesi			1939
346	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) B. K.	70	71	1942
347	Doğan	Arazi	Firari ve mütegayyip Ermenilerden	Metruk	M.H.→(Y.) S. P.	80	100	1941
359	Doğan	Arazi	Gaip İtalya Tebaasından Artin kızı Horop Sima	Hükmen	M.H.→(M.) H. K.		Trampa	1995
369	Doğan	Ahşap ev	Firari Ermenilerden Mikran oğlu Agop	Metruk	M.H.→(M.) N. L.	1440	2950	1940
376	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) E. G.	96	97	1940
379	Doğan	Ahşap ev	Firari Ermenilerden Keresteci Karabet kızı Sattik	Metruk	M.H.→(M.) İ. A.		1250	1931
393	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Papasyan	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) H. oğlu İ. G.	60	60	1947

TABLO 1.1 (devamı)

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
401	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Omnik	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) H. ve A. Ç.		Bedelsiz	1948
413	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Agop kızı Takor	Metruk	M.H.→(Y.) Ç. oğlu Y. H.	60	155	1947
428	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Kalasyon	Metruk	M.H.→(M.) H. D.	154,15	505	1945
429	Doğan	Arazi	Firari Ermenilerden Mardik	Metruk	" "	161,25		1945
24	Türkoğlu	Ahşap tabakhane	Ermeni milletinden Sinorka	Metruk	M.H.→(M.) M.oğlu A.		300	1938
167	Türkoğlu	Arazi	Firari Ermeni milletinden Maskoflu	Metruk	M.H.→Belediye		72	1938
168	Türkoğlu	Arazi	Firari Ermeni milletinden Panokyan	Metruk	M.H.→Belediye		17,2	1938
184	Türkoğlu	Arazi	Meçhul Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) İ. G. A.	40	111	1948
185	Türkoğlu	Arazi	Meçhul Ermenilerden	Metruk	M.H.→(M.) İ. G. A.	50	97	1948
59	Yahşifakih	Kargir mağaza	Karabet kızı Surpihi 13.9.331 tarihli kanun gereğince malları Hazineye; Sözü geçen gayrimenkul sahibi yukarıda beyan edilen tarihte tehcir edildiği...	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) H. E.		Bedelsiz	1945
60	Yahşifakih	Kargir mağaza	" " " " "	Metruk	(Bul. Göç.) K. İ. oğlu A. D.		Bedelsiz	1947
61	Yahşifakih	Kargir mağaza	" " " " "	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) İ. kızı H.		Bedelsiz	1944
73	Yahşifakih	Arazi	Ermeni Garon Kadın	Metruk	Maliye Hazinesi			1938
106	Yahşifakih	Arazi	Kazasyan Haçık	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) M. oğlu H. Ü.		308	1946
129	Yahşifakih	Arazi	Ermeni milletinden Aleksan ve Kirkor	Metruk	M.H.→(M.) S. K.	180	182	1940
151	Yahşifakih	Arazi	Firari Ermeni Nisan	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) M. oğlu İ. K.	720	Bedelsiz	1942
158	Yahşifakih	Arazi	Ermeni Karabet	Metruk	M.H.→(M.) M. E. A.		101,2	1938
161	Yahşifakih	Ahşap ev	Arasti	Metruk	M.H.→(M.) M. E. A.	1152	1700	1941

TABLO 1.1 (devamı)

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
167	Yahşifakih	Arazi	İsmi meçhul eşhas	Metruk	M.H.→(M.) M. E. A.	105,94	105,94	1939
202	Yahşifakih	Ev	Kirkor veledi Melkon	Metruk	M.H.→(M.) Şoför L.		1800	1922
212	Yahşifakih	Dükkân	Ermeni milletinden Turşucu oğlu Çınar Karabet	Metruk	M.H.→Altunizade Vakfı			1942
213	Yahşifakih	Dükkân	Ermeni milletinden Turşucu oğlu Çınar Karabet	Metruk	M.H.→Vakıflar			1939
216	Yahşifakih	Kargir mağaza	Ermeni milletinden Turşucu oğlu Mikail	Metruk	M.H.→(M.) K. N. oğlu S.	384	960	1938
219	Yahşifakih	Ahşap ahır	Ermeni milletinden Turşucu oğlu Çınar Karabet	Metruk	M.H.→(M.) Şoför K. S.	48	68	1941

vâl-i metrûke dağıttırdığı ifade edilmiştir.⁸² Böylece bu kişiler politik üstünlüklerinden faydalanarak ilkel birikimlerini gerçekleştirmişler ve Müslüman-Türk burjuvası olma yolunda çok büyük bir adım atmışlardır.

Bu noktada Edirne Tapu Arşivi'nde genellikle gayrimüslimlerin ikamet ettiği dört mahalle üzerinde yaptığımız arşiv çalışmasından yararlanmak iktisadi dönüşümü, ilkel birikimi ve mülksüzleştirme sürecini görmek açısından faydalı olacaktır.

Tablo 1.1 hakkında kısa bir açıklama yapmak tabloyu daha anlaşılır kılacaktır. Tablodaki dört mahalle de Ermenilerin diğer gayrimüslimlerle birlikte ikamet ettikleri mahallelerdendir. Ancak Ermeniler yoğunlukla Kaleiçi'ndeki Doğan Mahallesi'nde yaşamaktaydılar. Ermenilerin bulunduğu diğer mahalleler ise Kaleiçi'ndeki öteki mahalleler, sur içindeki Tahtakale ve sur dışındaki At Pazarı ile merkezin beş kilometre dışındaki Karaağaç Mahalleleriydi.⁸³ Tabloda gayrimenkullerin bulunduğu mahalle, cinsi, kayıtlarda belirtilmişse kıymeti, bedeli, satış tarihi, el değiştirdiği kurumlar, eski sahibinin ismi veya sıfatı (firari ve mütegayyip) ve yeni sahibinin adı, etnik-dinsel kimliğine yer verilmiştir. Gayrimenkulün yeni sahibinin adını, bu sahiplikler günümüze kadar uzandığı için etik ve hukuki gerekçeler gözeterek kısaltarak verdik. Mağdur olan eski sahiplerinin isminin verilmesinde ise bir sakınca görmedik. Gayrimenkullerin satış tarihlerinin farklı yıllar olmasının sebebini açıklamak emvâl-i metrûkelerin el değiştirme süreçlerini anlaşılır kılacaktır. Emvâl-i metrûkelerin ilk önce Maliye Hazinesi'ne kaydı yapılır. Ardından kimi gayrimenkuller belediyeye verilir. Sonrasında ise ihaleyle satışa çıkarılır, bedelsiz olarak genellikle muhacirlere dağıtılır veya gayrimenkuller devletin mülkiyetinde kalmaya devam eder.

82 Taşer, a.g.e., s. 113.

83 Kévorkian, a.g.e., s. 681.

Incelediğimiz dört mahallede Ermenilerin emvâl-i metrûkelerinden dokuz dükkân, yedi ev, kırk üç arazinin yeni sahiplerine gittiğini görüyoruz. Emvâl-i metrûkeler öncelikle Maliye Hazinesi'ne kaydedilmiştir. Ardından on iki gayrimenkul Edirne Belediyesi'ne devredilmiştir. Belediye bunlardan onunun ihaleyle satışını gerçekleştirmiştir. Geri kalan ikisinin sahipliğini sürdürmeye devam etmektedir. Maliye Hazinesi'ne ait beş gayrimenkul başvuru yapan Bulgaristan göçmenlerine bedelsiz olarak verilmiştir. Geri kalan dört muhacir ise bedellerini ödeyerek gayrimenkulün sahibi olmuştur. Bunların dışındaki gayrimenkuller ise ihaleyle satılmıştır. İhaleyle satılan üç gayrimenkulün yeni sahibi Yahudi iken, geri kalan otuz altı gayrimenkulün yeni sahipleri Müslümanlardı. Öte yandan tapu kayıtlarında meslekleri belirtilenler için konuşacak olursak, gayrimenkulleri alanların küçük bir kısmı memur iken, geri kalan kesim esnafıdır. Tabloda gördüğümüz üzere bazı kişiler birden fazla gayrimenkul satın almıştır ve böylece ekonomik, siyasi ve toplumsal konumları dolayısıyla bu kişiler tehcirden daha fazla rant elde etmişlerdir.

Biz bu çalışmada etnik-dinsel çatışmaların iktisadi boyutlarıyla ele almaya çalışırken Marx'ın ilkel birikim ve mülksüzleştirme kavramlarından yararlanmaya çalışıyoruz. Marx'a göre, ilkel birikim, kısaca, üreticileri üretim araçlarından ayıran ve böylece dolaysız üreticileri, ücretli işçilere dönüştüren tarihsel bir süreçtir.⁸⁴ Tablo 1.1'de gördüğümüz üzere Ermenilerin "firari ve mütegayyip" olması dolayısıyla ellerinden alınan gayrimenkul türü açık ara farklı tarla/arazilerdir. Bu veriden yola çıkarak şu yorumu yapmak pek iddialı olmaz. Tablodaki "firari ve mütegayyip" Ermenilerin bir kısmı tarımla uğraşan, dolaysız üreticilerdir.⁸⁵

84 Marx, *a.g.e.*, s. 155.

85 Incelediğimiz mahalleler şehir merkezinde sayılabilirler. Şehrin çeperlerinde ve civar köylerdeki firari ve mütegayyip Ermenilerden tarımla uğraşan, do-

Bu dolaysız üreticilerin tehcirden sonraki durumları hakkında bilgi sahibi değiliz. Kırımdan kurtuldularsa, mülksüzleştirildikleri için ücretli işçi olmaktan başka seçenekleri yoktur. Bu ilkel birikim sürecinin bir ayağıdır. İlk birikim sürecinin diğer ayağını ise, kapitalist sistemin ana unsurlarından olan emek gücü ve üretim araçlarını satın alacak yeterli parasal birikimin kapitalistlerin ellerinde toplanmasını sağlamak oluşturmaktadır.⁸⁶ Örneğin, Marx'ın ilkel birikim kavramını ele alan Magdoff'a göre ilkel birikimin farklı yönlerinden biri de sermayenin oluşumu sürecidir. Buna göre; ilkel birikim, yatırım yapmak için yeterli para ya veya sermaye fonuna sahip olmaktır da. Magdoff, Marksist ilkel birikim teorisine göre varlıklı kimselerin tüccarlık, köle ticareti ve diğer teknikler aracılığıyla büyük miktarda para biriktirdiğini söylemektedir.⁸⁷ Ülkemizde bu ilkel birikim; çalışmamız boyunca da genel olarak iddia ettiğimiz gibi gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Gayrimüslimlerin mülklerine bedelsiz veya değerinin altında sahip olanlar ilkel birikimlerini gerçekleştirmişlerdir. Tabloda gördüğümüz tarla, ev ve mağaza gibi gayrimenkuller Müslüman tüccar, esnaf gibi küçük burjuvalara sermaye fonu oluşturmuştur. Öte yandan, "Ermeni Tehciri" dolaysız üreticileri etkilediği kadar, Ermeni esnaf-tüccar küçük burjuvaları etkilemiştir. Bu kesimler devlet aracılığıyla mülksüzleştirilirken, özellikle Müslüman kesim mülk sahibi sınıf haline getirilmiş veya hali hazırda mülk sahibi olanlar birikimlerini artırmışlar, zenginleşmiş-

laysız üreticilerin sayısının fazla olması pek şaşırtıcı olmaz. Arakelian da ailesinin anılarını ve Edirne Ermeni cemaatini anlattığı kitabında buna benzer şeyleri ifade etmektedir: "Birçok Ermeni bahçivanlık yapardı ve fidanlıklarını Meriç kıyısında eker biçerdi." Arakelian, *a.g.e.*, s. 129.

86 Harry Magdoff, "İlkel Birikim ve Emperyalizm", çev. Necati Duran, *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, 2014, s. 306-307.

87 *A.g.e.*

lerdir. Bu ilkel birikim süreci, bulunduğumuz topraklarda devlet aracılığıyla “milli burjuva” inşasına paralel ilerlemiştir. Böylece milli burjuvalar sermayelerini Ermeni malları üzerinden gerçekleştirmişlerdir.⁸⁸

Yerel eşrafın “Ermeni Tehciri”nden dolayı faydası

Yukarıda “Ermeni Tehciri”nin mülksüzleştirme üzerinden ilkel birikim süreciyle Müslüman kesimlere doğrudan faydasını gördük. Ancak “Ermeni Tehciri”nden dolayı olarak da fayda sağlanmıştır. Örneğin, ticaret, küçük üreticilik ve esnafılık yapan kesim, Ermenilerden boşalan iktisadi alanı doldurma mücadelesine girişmiştir. İktisadi ve politik güçleri oranında Ermenilerin yerini kapmada başarılı olmuşlardır.⁸⁹ İktisadi dönüşümü ve Ermenilerin ticari alandaki yerinin doldurulmasını görmemize *Annuaire Oriental* tablosu yardımcı olacaktır. II. Meşrutiyet’in hemen ardından ve “Ermeni Tehciri” ve Rumların kovulmasının öncesindeki 1909 senesine ait tabloyla ileride göreceğimiz Yahudilerin kovulmadan hemen önceki 1933-1934 yılına ait tabloyu karşılaştıralım.⁹⁰

Tablo 1.2’de gözümüze çarpan ilk şey ticari alanda Rum ve Ermenilerin ezici üstünlüğüdür. Toplamda 377 işletmeden 239’u Rum ve Ermenilerin iken, Yahudilerin işletme sayısı 123’tür. Müslümanlar ise sadece on beş işletmeye sahiptir. Bu sayı da toplam işletmelerin yaklaşık %4’üne denk geliyor. Oysa 1933-1934’te, yani Ermenilerin tehciri ve Türk-

88 Çalışmamız tapu arşivi üzerinden gerçekleştiği için Ermeni emvâl-i metrukelerinden taşınır olanları üzerine bir araştırma yapılmamıştır.

89 Bu bölgede Yahudilerin yıllardan beri ticaretle olan ilişkileri bu süreci kolaylaştırmıştır. Yahudi esnaf tüccar Ermenilerin boşluğunu doldurabilmiştir. Oysa Doğu Anadolu ekonomisi “Ermeni Tehciri”nden sonra çökmüştür. Bkz. Üngör-Polatel, *a.g.e.*, s. 168-69.

90 Karş. İkinci Bölüm, Tablo 2.1: Şark Ticaret Yıllığı - Edirne (1933-1934).

TABLO 1.2
1809 Şark Ticaret Yıllığı - Edirne

	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Toplam</i>
Mimar		7	1	8
Sigorta		5	10	15
Avukat	1	4	1	6
Banka		7		7
Banker		7	7	14
BIJuteri		3		3
Keresteci		6		6
Gazoz İmalatçısı		3	1	4
Kafe		7		7
Zahirci		4	2	6
Dövizci		1	7	8
Ayakkabıcı			2	2
İpek Kozası		1	5	6
Konyak		4		4
Kuaför		6		6
Komisyoner		3	8	11
Şekerçi	1	4	1	6
Kunduracı		5		5
Kumaşçı		1	6	7
İlaç tıccarı		2	1	3
Nakliyecisi		3	5	8
Un		1		1
Demir fabrikası		1		1
Demirçi		3	1	4
İplik fabrikası			5	5
Peynirçi		1	2	3
Yapay buz		2		2
Helva	1	4	3	8
Saatçi		3	1	4
Otel		7		7
Matbaa	2	3		5
Gazete	1	1		2
Yün		4	1	5
Kitapçı	1	3		4
Tarım ve sanayi makineleri		2		2
Dış makinesi		1	1	2
Manüfaktör		12	2	14
Hırdavat		4		4

TABLO 1.2 (devamı)

	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	<i>Yahudi</i>	<i>Toplam</i>
Doktor		12	2	14
Marangoz		2		2
Tuhafiyeci	1	16	3	20
Şapkacı		4		4
Yağ değirmeni		3		3
Buhar değirmeni	1	4		5
Koyun		2		2
Müzik		1		1
Toptancı	1	10	12	23
Yumurta Toptancısı		1	1	2
Kuyumcu		5		5
Kırtasiyeci	1	4	1	6
Pastane		3		3
Tabakhane ,		1	2	3
Eczacı		8	2	10
Fotoğrafçı		2		2
Nalburiye		4	3	7
Mücellit	1	2	1	4
Tüccar		2	5	7
Ebe		2	1	3
İpekçi			4	4
Zil ve elektrikli cihazlar		1		1
Terzi		3	6	9
Trikotaj		1		1
Züccaciye	1		3	4
Şarap		11		11
Çamcı	2		4	6
Toplam	15	239	123	377

Yunan mübadelesinin gerçekleştiği, ancak Yahudilerin henüz Edirne'den kovulmadığı tarihte, Yahudiler piyasanın neredeyse %70'ine hâkimken Müslümanların da %30 civarında ticari hâkimiyeti olduğunu göreceğiz. Yani Yahudiler, Ermeni ve Rumların tasfiyesinden doğrudan ve dolaylı olarak kazançlı çıkmıştır. Ancak ileride göreceğimiz gibi rüzgâr Yahudiler adına 1930'ların ikinci yarısına doğru tersine esecektir.

Aşağıdaki bölümde, Ermenilerle neredeyse benzer dönemlerde (1913-1923) zorla sürülen ve mülksüzleştirilen Rumların hikâyesi anlatılacaktır. Yöntemsel olarak Ermenilere yapılandan farklı bir tutum takınılsa da iktisadi ve sosyal sonuçları bakımından benzerlik taşımaktadır. Rumların da şiddet ve baskı politikaları sonucu mülksüzleştirilmeleri ve Müslümanların yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmeleri, böylece Edirne'nin homojenleştirilmesinde bir adım daha atılması süreçleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve Türkleştirme politikalarında bir diğer aşama: Rumların tasfiyesi ve Türk-Yunan Nüfus "Mübadelesi"

Ermenilerle birlikte Rumların da göç ettirilmesi, mülksüzleştirilmesi üzerinden Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirmeleri ve Anadolu ile Trakya'nın Türkleştirilmesi Türk ulus-devletinin inşasında bir diğer önemli aşama olmuştur. Zorunlu nüfus mübadelesi bu amaçlara uygun politikalardan biridir. Öte yandan Rumlar zorunlu göç uygulaması dışında da çeşitli baskı ve şiddet politikaları sonucunda yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlanmışlardır. Bu da yukarıda sayılan amaçlara uygun diğer bir politikadır. Aktar'a göre Balkan Savaşları sonrasında Anadolu'ya göç edip silahlı çeteler kuran Rumeli muhacirlerinin de Anadolu Rumlarının göç etmesinde payı vardır.⁹¹ Tapu kayıtlarında da göreceğimiz gibi muhacirler de emvâl-i metrukelerden paylarını düşeni alacaktır. Böylece bu iki ayaklı politika aracılığıyla Rumların mülksüzleştirilme ve Müslümanların yeniden

91 Ayhan Aktar, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Diplomasi", *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 111.

ilkel birikim süreçlerini gerçekleştirelmeleri ve Anadolu ile Trakya'nın Türkleştirilmesi sağlanmıştır.

Trakya ve Batı Anadolu'da Rumlara karşı sistematik şiddet politikaları

Balkan Savaşları dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne büyük bir Müslüman göçü yaşandı. Göçmenlerin sevk ve iskânının düzenlenmesi amacıyla İttihatçıların 1913 kongresinde aldığı karar gereği, 13 Mayıs 1913'te İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi kabul edildi, bununla bağlantılı olarak İAMM (İskân-ı Aşâir ve Muhâcirîn Müdirîyeti) kuruldu.⁹² Muhacirlerin iskânıyla batıda esas olarak iki halk Bulgarlar ve Rumlar hedefleniyordu.⁹³ Yukarıda Edirne'nin 1913 nüfus yapısına dair verdiğimiz bilgilerden de görebileceğimiz gibi, Edirne'de Rumlar, Trakya'da ve Ege'de de olduğu gibi, en büyük gayrimüslim gruptu yani "ötekiydi". Örneğin, 1913 yılında Başkumandanlık'tan Sadaret'e gönderilen bir yazıda, bu ahalide Türklerin nüfusunun azaldığı, buna karşılık ikinci derecede çoğunluğu teşkil eden Rumların nüfuslarının gittikçe arttığından şikâyet edilmiş ve muhacirlerin buralarda iskân edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁴ Bu durum, başka etkenlerle birleşince, örneğin Yunanistan'la savaş durumunda Rumların işbirliği yapacağı endişesi ve iktisadi üstünlükleri, ister istemez Rumların hedef tahtasına alınmasına neden oldu. Böylece, 1913 ve 1914 yılları arasında, Birinci Paylaşım Savaşı'na girene kadarki sürede, Osmanlı hü-

92 Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 60.

93 Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 179.

94 ATASE Arşivi, K. 252.D. 264, F.94/94-1/94-2, 4-6 Eylül 1329 (17-19 Eylül 1913), akt. Yrd. Doç. Dr. Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 116.

kümeti, özellikle Trakya ve Ege bölgesindeki Rumlara karşı etnik temizleme operasyonu gerçekleştirdi ve Rumları katliamlar dahil olmak üzere terörize ederek Yunanistan'a göç etmeye zorladı.⁹⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden Halil Menteşe, anılarında Balkan Harbi'ndeki ihanetleri dolayısıyla Talât Bey'in (Paşa) memleketi anasırlardan temizlemeyi öne aldığını söyler. Ancak bu işin yeni bir savaşa sebebiyet vermemesi amacıyla valiler ve memurlar resmî olarak olaya müdahale eder gibi görünmeyecek ve yalnız Rumlar ürkütülecekti.⁹⁶ Akçam'a göre de Trakya'ya Balkanlar'dan Müslüman muhacir nüfus yerleştirilirken aynı zamanda Rumları kaçırmaya zorlayan saldırılar Teşkilat-ı Mahsusa tarafından yönetiliyordu.⁹⁷ Bu "ürkütme" faaliyetleri sonucunda Trakya'dan 100.000'e yakın, İzmir civarından da 200.000'e yakın Rum Yunanistan'a kaçtı.⁹⁸ Talât Paşa'nın tuttuğu kayda göre ise Edirne vilayetinden firar ve hicret eden Rumların sayısı 50.004 ve savaş sebebiyle dahile naklolunan Rumların sayısı 58.955'ti.⁹⁹

95 Taner Akçam, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 67.

96 İstanbul Muahedesi ile Bulgarlar Trakya'dan İstanbul'a yollanmışlardır. Böylece Trakya'da Bulgar sorunu ortadan kalkmıştır. Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, 1. baskı, Hürriyet Vakfı Yayınlar, İstanbul, 1986, s. 166. Talât Paşa defterine Edirne vilayetinden Bulgaristan'a hicret eden Bulgarların sayısını 46.510 olarak kaydetmişti. Bardakçı, a.g.e., s. 79.

97 Taner Akçam, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 67.

98 Menteşe, a.g.e., s. 165-66. Meclis'te 11 Kanunuevvel 1334(11 Aralık 1918) tarihinde Edirne Mebusu Dimistokli Efkalidis ve Çatalca Mebusu Tokididis'in 23 Teşrinisani 1334 (1918) tarihli soru önergesinde Edirne vilayeti ve Çatalca livasında müretteb çeteler tarafından 300.000 Rum'un emvâli menkullerinin yağmalandıktan sonra Yunanistan'a hicret etmeye zorlandıkları ifade edilmiştir. Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emval-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 401.

99 Bardakçı, a.g.e., s. 79.

Dinsel kimliğe dayalı zorunlu nüfus mübadelesi

Saldırılarla gayrimüslimleri ve özellikle Rumları kaçırma, iskân politikasının bir halkasını oluştururken diğer bir halkasını “nüfus mübadeleleri” oluşturuyordu. Özellikle Balkan Savaşı sonrasında toprakların el değiştirmesi ile her devlette etnik azınlık grupları belirginleşmişti. Bu dönemden itibaren Balkan devletleri kendi aralarındaki antlaşmalar ile bu “sorunu” çözme niyetindeydiler. Bunun için devlet temsilcileri birçok toplantı gerçekleştirmiş ve teşebbüslerde bulunmuştur. Akçam, Osmanlı Devleti’nin 1913’te Bulgaristan ile mübadele konusunda masaya oturduğunu, anlaşmaya varılmasına rağmen savaş dolayısıyla mübadele gerçekleşmediğini, iddia etmiştir.¹⁰⁰ Bunun tam aksine, Yıldırım ise anlaşmanın uygulamaya konulduğunu ve Bulgar bölgesindeki 48.570 Müslüman ve Doğu Trakya’dan (Edirne ve Kırk-Kilise) 46.764 Bulgar’ın yer değiştirdiğini söylemektedir.¹⁰¹ Bu anlaşmayı Yunanistan ve Sırbistan ile yapılan anlaşmalar takip etti. Ancak bu anlaşmalar Birinci Paylaşım Savaşı’nın patlak vermesiyle uygulamaya geçirilemedi.¹⁰² Türkiye’deki Rumların Yunanistan’da yaşayanlar Müslümanlarla zorunlu mübadelesi 1923 Lozan Antlaşması’yla resmiyete kavuştu.¹⁰³

100 Taner Akçam, *The Young Turks’ Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 64-65.

101 Onur Yıldırım, *Diplomacy and Displacement: Reconsidering The Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*, Routledge, New York, 2006, s. 40.

102 Taner Akçam, *The Young Turks’ Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 66-67.

103 Bu anlaşmaya göre İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri mübadeleden muaf tutulmuşlardır. Ayhan Aktar, “Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi 1923-1924”, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55.

Fakat bu anlaşma imzalanmadan önce, baskı ve kaçırma politikaları sonucunda en azından Yunanistan açısından mübadele zaten *de facto* olarak gerçekleşmişti.¹⁰⁴

Lozan Antlaşması'yla birlikte Türkiye topraklarında yaşayan 1.200.000 Rum'a karşılık Yunanistan topraklarında yaşayan yaklaşık 400.000 Müslüman zorunlu göçü *de jure* olarak gerçekleştirmiş ve bu antlaşma Trakya ile Anadolu'nun homojenleştirilmesine büyük bir katkı yapmıştır.¹⁰⁵ Ülkesini "yabancı" ve "tehlikeli" unsurlardan temizlemek isteyen her iki hükümet için de bu karar eşsiz bir nimet olmuştur. Ancak mübadelede belirleyici faktörün din olması inşa edilme sürecindeki ulus-devletin çelişkilerini ve hatalarını ortaya koyması açısından önemlidir. Çünkü göçe zorlanan Ortodoks Rumların büyük bir kısmı Türkçe konuşurken Yunanistan'daki Müslümanların büyük bir kısmı ise Yunanca konuşuyordu.¹⁰⁶

Birinci Paylaşım Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilan edildiği tarihe kadar baskı, şiddet ve zorunlu göç politikaları sonucunda ulusal güvenliğe tehdit olarak kabul edilen Hristiyanlar, özellikle Rum nüfusu, hedeflendiği gibi Türkiye'de, Trakya ve daha özelinde Edirne için, "sorun çıkarmayacak" seviyeye indirilmiştir.¹⁰⁷ Bütün bu kaçırma ve kov-

104 Yunan hükümetinin ABD yetkililerine verdiği resmî rakamlara göre 15 Aralık 1922 tarihi itibarıyla, iki ay içinde, Trakya, Marmara Bölgesi ve Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rum ve diğer gayrimüslimlerin sayısı 890.626'tır. Ayhan Aktar, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Diploması", *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 115. Bu tarihte göçe zorlanan Trakya Rumlarının sayısı ise 250.000 civarındadır. A.g.e., s. 127.

105 Ayhan Aktar, "Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi 1923-1924", *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17.

106 Stephen P. Ladas, *The Exchange Of Minorities Bulgaria, Greece And Turkey*, The Macmillan Company, New York, 1932, s. 377-378.

107 Taner Akçam, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press,

ma eylemlerinin milli iktisat politikalarıyla eşgüdümlü ilerlediği söylenebilir. Çünkü Onaran'ın da dediği gibi, "İttihat ve Terakki'nin pratiği sürgünle tasfiye etmenin ekonomi politiğiydi."¹⁰⁸ Zaten Rumlara yönelik şiddet politikaları ekonomik boykotla desteklenmiş, böylece Rumların mal ve mülklerini bırakıp Yunanistan'a kaçması istenmiş, Yunan menşeli işletmelerin Müslümanlar arasında paylaşımı hedeflenmişti.¹⁰⁹ Büyük çoğunlukla bu hedeflere ulaşılmıştır. Bu politikalar sonucunda Müslüman eşrafa ve muhacirlere doğru önemli bir servet transferi gerçekleşmiştir.¹¹⁰ İşte tam bu noktada servet transferini net bir şekilde ortaya koymak adına Edirne Tapu Arşivi'nden Rumların emvâl-i metrûkelerinden oluşturduğumuz Tablo 1.3'e yer vermek iyi olacaktır.

Tabloyu analiz etmeye geçmeden birkaç açıklama yapmakta fayda var.¹¹¹ Arakelian'a göre, Rumlar esasen Kaleiçi (*castrum*) ve Yıldırım Mahallelerinde yaşamışlardı.¹¹² Çalışmanın sınırlılığı dolayısıyla tapu kütük dosyalarında Kaleiçi semtindeki mahalleler dışındaki Rum emvâl-i metrûkeleri incelenememiştir. Ancak 1934 Trakya Olayları'nı inceleyen Zabıt Kayıt Defterleri'nde denk geldiğimiz 1934 yı-

New Jersey, 2012, s. 68. Tıpkı Ermenilerin dönüşünün Pasaport Kanunu ve Vatandaşlık Kanunu'yla engellenmesi gibi, Rumların da ülkeye dönüşleri engellendi. Çünkü Rumların emvâl-i metrûkelerine muhacirler yerleştirilmişti. Ayrıca Yunanistan'ın Anadolu'nun bazı yerlerinde nüfus çoğunluğunu ele geçirmesi istenmiyordu. Akçam-Kurt, a.g.e., s. 64-71.

108 Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 252.

109 Taner Akçam, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 69.

110 Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 233-234.

111 Tabloda boş bırakılan kutucuklarda rakamlar ya okunamamış ya da dosyada bulunmamaktadır.

112 Arakelian, a.g.e., s. 153.

TABLO 1.3
Rumların Dilaverbey, Doğan, Türkoğlu ve Yahşifakih Mahallelerindeki Emvâl-i Metrükeleri

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekeçe</i>	<i>Yeni Sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
32	Dilaverbey	Kargir dükkânın 1/2'si	Fırlar Rum Yanoka	Metruk	M.H.→(Müslüman) S. oğlu M. Y.		286	1948
35	Dilaverbey	Kargir kahve ve oda	Fırlar Rumlardan Kado Binti Kiro ve Mamlın oğlu Yorgaki	Metruk	M.H.→Vakıflar→(Müslüman) S. oğlu M. Y.	384	592	1948
42	Dilaverbey	Arsa	Mübadeleye tabi Rumlardan	Mübadele	M.H.→(Yahudi) İ. oğlu A. Ö.	30	40	1942
44	Dilaverbey	Arsa	Kaleçurcu Zilakimitisi	Metruk	M.H.→(Yahudi) İ. oğlu A. Ö.	80	85	1941
130	Dilaverbey	Arsa	Bakkal Hırsto	Metruk	M.H.→(M.) A. H. U.	30	73	1947
135	Dilaverbey	Arsa	Fırlar Rumlar	Metruk	M.H.→(M.) A. H. U.	80	4000	1947
307	Dilaverbey	Arsa	Rum Kilisesi Vakfı	Metruk	M.H.→(M.) T. Ş.		105	
316	Dilaverbey	Dükkânlı ahşap ev	Anastasya binti Yorgi	Metruk	M.H.→Türk Spor Kulübü		750	1928
318	Dilaverbey	Ahşap dükkânlı ev	Rum milleti	Metruk	M.H.→Türk Spor Kulübü			1928
319	Dilaverbey	Kargir dükkân ve ahır	Bir kısmı Yorgi oğlu Andirya, diğer kısmı fırlar Papaz İstavri	Metruk	M.H.→(Muhacır) M. oğlu H. Y.	380	576	1938
317	Doğan	Ahşap hane	Rum milletinden	Metruk	M.H.→(Yun. Göç.) H. İ.			1929
328	Doğan	Arsa	Rum milletinden Kosti	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) S. K.	60	60	1953
329	Doğan	Hane ve fırın	Rum milletinden Vasil kızı Anika	Metruk	M.H.→(M.) A. oğlu R.	384	240	1934
341	Doğan	Arsa	Fırlar Rumlardan	Metruk	M.H.→(Y.) B. kızı V. D.	10	150	1948
415	Doğan	Arsa	Fırlar Rumlardan	Metruk	M.H.→(Y.) Y. A.	40	100	1945
430	Doğan	Arsa	Rum milletinden Dimitro	Metruk	(Y.) Y. A.	142,5	505	1945
2	Türkoğlu	Arsa	Fırlar Rumlardan	Metruk	M.H.→Belediye	63	100	1938
5	Türkoğlu	Arsa	Fırlar Rumlardan	Metruk	M.H.→(M.) H. oğlu H. Ç.	245	250	1938
74	Türkoğlu	Arsa	Rum milletinden Apostol	Metruk	M.H.→(M.) M. Ç.	50	50	1953

TABLO 1.3 (devamı)

Numara	Mahalle	Cinsi	Eski sahibi	Gerekçe	Yeni Sahibi	Kymeti	Bedeli	Tarih
123	Türkoğlu	Arsa	Firari Rumlardan	Metruk	M.H. →Belediye		150	1938
129	Türkoğlu	Arsa	Firari Nikola oğlu Yanko	Metruk	M.H. →(M.) M. Ö.	78	80	1953
135	Türkoğlu	Arsa	Firari Rumlardan Hırsto	Metruk	M.H. →Belediye		115	1938
156	Türkoğlu	Arsa	Firari Rumlardan	Metruk	M.H. →(Bul. Göç.) İ. oğlu Ahmet	220	220	1939
166	Türkoğlu	Arsa	Firari Rumlardan	Metruk	M.H. →Belediye	25	26	1938
169	Türkoğlu	Arsa	Firari Rumlardan	Metruk	M.H. →Belediye		70	1938
177	Türkoğlu	Kargir mağaza	Rum milletinden firari Koço Nikolay	Metruk	M.H. →(Y.) Y. kızı R. H.		200	1938
179	Türkoğlu	Arsa	Firari Rumlardan	Metruk	M.H. →Belediye		60	1938
9	Yahşifakih	Ahşap dükkân	Firari Tana kızı Hirisa	Metruk	M.H. →(Y.) İ. oğlu S. B.	48	384	1940
29	Yahşifakih	Ahşap ev ve dükkânın 1/3'ü	Faso oğlu Sokrati	Metruk	M.H. →(Bul. Göç.) S. S.	1104	518	1944
		2/3'ü	Yunan tebaasından Doktor Polidros Papa Yani	Metruk	M.H. →(Bul. Millet.) A. oğlu P. Y.		900	1933
86	Yahşifakih	Arsa	Rum milletinden Yorgi	Metruk	M.H. →(Bul. Millet.) A. K.	21	45	1938
94	Yahşifakih	Arsa	Firari Rumlardan	Metruk	M.H. →(M.) A. oğlu R. K.	60	93	1947
101	Yahşifakih	Arsa	Asaris Yannis	Metruk	M.H. →(M.) M. S. Y.	643	1283,75	1947
115	Yahşifakih	Bahçeli ahşap ev	Panayot oğlu Tamaş	Metruk	M.H. →(M.) M. S.	1248	2200	1954
136	Yahşifakih	Bahçenin 1/2'si	Sahibi meçhul Rumlardan	Metruk	M.H. →(M.) F. U.	500	502	1955
143	Yahşifakih	Ev	Yunan tebaasından Paktor Aleksanolis oğlu Pinçe	Metruk	M.H. →(M.) Dr. F. K. eşi S.	1920	7500	1939
144	Yahşifakih	Ev	Yunan tebaasından Paktor Aleksanolis oğlu Pinçe	Metruk	M.H. →(M.) N. H.		1230	1950
147	Yahşifakih	Arsa	Mütegayyip Rumlardan	Metruk	M.H. →(Bul. Göç.) Ü. oğlu N.		379,5	1939
149	Yahşifakih	Arsa	İsmi meçhul Rumlardan	Metruk	M.H. →(M.) H. B.	135	171	1945

TABLO 1.3 (devamı)

Numara	Mahalle	Cinsi	Eski sahibi	Gerekçe	Yeni Sahibi	Kıymeti	Bedeli	Tarih
155	Yahşifakih	Arsa	Mötegayyip Rumlardan	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) M. oğlu İ. K.		312	1938
168	Yahşifakih	Ahşap ev	Yorgi Yorgiyadi karısı Lefteraki	Metruk	M.H.→(M.) M. E. A.	1152	3075	1938
171	Yahşifakih	Arsa	Firari Rum	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) A. G.	20	20	1953
181	Yahşifakih	Ahşap ev	Rum Altınalmaz Panalupu	Metruk	M.H.→(M.) Mühendis H. karısı M.	960	2000	1955
186	Yahşifakih	Arsa	Kunduracı Dmitro	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) A. Ş.	36	30	1953
191	Yahşifakih	Dükkânlı ahşap ev	Altınalmaz Miltiyadi	Metruk	M.H.→(M.) G. S. karısı M.		Bedelsiz	1944
195	Yahşifakih	Kargir ev	Mübadil Anaya	Metruk	M.H.→(M.) Avukat F. oğlu Ş.		1501	1939
196	Yahşifakih	Dükkânlı ahşap ev	Firari Dimitri oğlu Erikli	Metruk	M.H.→(Yun. Göç.) H. A.		Bedelsiz	1936
198	Yahşifakih	Ahşap ev	Rum milletinden Simelidiş	Metruk	M.H.→(Yun. Göç.) İ. oğlu M.	864	Bedelsiz	1938
206	Yahşifakih	Kargir ev	Sahlbi meçhul firari Rumlardan	Metruk	M.H.→(M.) İ. oğlu R. Ç.	113,4	114	1938
237	Yahşifakih	Arsa	Sahlbi meçhul Rumlardan	Metruk	M.H.→(Yun. Göç.) E. S.	72,25	170	1941
238	Yahşifakih	Kargir ev ve mağaza	Rum milletinden Yanako kızı Sultana ve Ivano	Metruk	Maliye Hazinesi			1938
240	Yahşifakih	Arsa	Rum milletinden Anastasya	Metruk	M.H.→(Yun. Göç.) E. S.		1104	1933
241	Yahşifakih	Dükkân ve ev	Rum milletinden Anastasya	Metruk	M.H.→(Yun. Göç.) E. S.			1933
246	Yahşifakih	Arsa	Rum milletinden Altınalmaz Miltiyati	Metruk	M.H.→(M.) Dr. M. B.	816	820	1940
255	Yahşifakih	Ahşap dükkân	Firari Rumlardan Vasilaki	Metruk	M.H.→(M.) S. E.	96	255	1945

lindaki Rum emvâl-i metrûkelerinin muhacirlere devir işlemlerine değinmek iyi olacaktır. Çünkü Tablo 1.3'teki işlem sayısından yüzlerce fazla emvâl-i metrûkenin devir işlemi vardır. Örneğin, 1934 Haziranı'nda 45 adet Rum emvâl-i metrûkesinin Bulgaristan ve Yunanistan muhacirlerine tahsis edilmesi işlemi mevcuttur.¹¹³ Keza temmuz ayında 17 adet,¹¹⁴ ağustosta 49 adet,¹¹⁵ eylülde 149 adet¹¹⁶ emvâl-i metrûkenin muhacirlere bedelsiz devir işlemi gerçekleşmiştir. Ekimde ise 1.263 adet¹¹⁷ gayrimenkul muhacirlere bedelsiz olarak verilmiştir.¹¹⁸

Talât Paşa'nın defterine göre, "Yunanistan'a firar ve hicret eden Rumların" Edirne'de "terkeyledikleri" emlak sayısı 9.319 iken, bunların değeri 34.324.087 liradır. Keza "terkeyledikleri" arazi miktarı ise 429.724'tür.¹¹⁹ Edirne vilayetini terk eden Rumlardan toplamda metruk tarlalar 680.095 dönüm, bağlar 30.895, bahçeler 893, zeytinlikler 1.219 dönümdür. Bunların kıymeti 83.146.836 liradır. Terk edilen toplam hane sayısı ise 12.638, dükkân sayısı 1.302 değirmen sayısı ise 186'dır. Toplamda bunların kıymeti 49.332.602 liradır.¹²⁰

Öte yandan Edirne'de Rumlardan metruk menkul eşyanın kıymeti ise 5.934.737 liradır.¹²¹ Bu malların Rumlardan Metrûk Emvâlin İdare ve Muhafazasına dair 8 Şubat 1331 (21 Şubat 1916) Tarihli Talimatname gereği satılıp bedelle-

113 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 63-110.

114 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 112-136.

115 ETMA Z.K.D., cilt 109, yaprak 141-151 ve cilt 113, yaprak 1-31.

116 ETMA Z.K.D., cilt 113, yaprak 32-90.

117 ETMA Z.K.D., cilt 113, yaprak 93-144, cilt 115-116. Bu arazilerden bir kısmı emvâl-i metrûke iken diğer kısmı Hazine arazisidir. Bunların net bir sayısına ulaşılammıştır.

118 Bu muhacirler genellikle Yunanistan'ın Serez, Gümülcine, Mustafa Paşa ve Karacaova yerleşimlerinden göç etmiş kişilerdir.

119 Bardakçı, *a.g.e.*, s. 79.

120 *A.g.e.*, s: 81.

121 *A.g.e.*

rinin sahipleri adına Ziraat Bankası'na yatırılması gerekiyordu. Ancak bu bedeller hiçbir zaman sahiplerine ulaşmamıştır.¹²² Böylece toplamda 150.000.000 lira gibi büyük meblağ Türklerin cebinde kalmıştır. Tabloda yer veremediğimiz Rum emvâl-i metrûkelerine değindikten sonra tablomuza geçebilir ve el değiştirme sürecini detaylıca görebiliriz.

Tablo 1.3'te Rumların Dilaverbey, Doğan, Türkoğlu ve Yahşifakih Mahallelerindeki Emvâl-i Metrûkeleri'nden dönemin ekonomi politiğine dair birkaç çıkarımda bulunmak mümkündür. "Ermeni Tehciri"nde olduğu gibi, ülkeyi terk etmeye zorlanan Rumlar genel olarak "firari" veya "mütegayyip" olarak nitelendirilmiştir. Birkaçının ise "mübadeleye tabii" olduğu belirtilmiştir. Öte yandan tapu kaydında isimleri belirtilen Rumlar olduğu gibi, isimsiz, "sahibi meçhul, firari Rumlar" da mevcuttur. Tapu kaydındaki adlandırmaların benzerliğinden de anlaşılacağı üzere, gayrimüslimlere ve özellikle Hristiyan gayrimüslimlere karşı benzer politikalar uygulanmıştır. Rumlar tehditle veya zorunlu göç uygulamasıyla yaşadıkları toprakları terk etmeye zorlanmışlar ve tarla, ev, dükkân vb. gayrimenkullerinden koparılmışlar yani mülksüzleştirilmişlerdir. Bununla birlikte Rumlarca terk edilen gayrimenkuller, yeni sahipleri için sermayenin kaldırıcı olan ilkel birikim niteliğindedir. Tabloya baktığımızda Rumların bu dört mahalledeki elli dört emvâl-i metrûkesinden otuz yedisinin yeni sahiplerinin Müslümanlar olduğunu görüyoruz. Bu yeni mülk sahibi Müslümanların on biri Yunanistan ve Bulgaristan muhacirleridir. Devlet muhacirlerin bir kısmına bu yerleri düşük fiyattan ve uygun şartlarda satarken bazılarına ise bedelsiz vermiştir.¹²³

122 Nevzat Onaran, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 273, 283.

123 Bazı muhacirlere gayrimenkullerin bedelsiz verilmesiyle ilgili olarak Balkanlar'da sahip oldukları gayrimenkul karşılığı olarak verilmiştir denebilir. Bu-

Öte yandan iki emvâl-i metrûke Türk Spor Kulübü'ne ve dokuz emvâl-i metrûke ise belediyeye kalmıştır. Belediye bunlardan üçünü Müslümanlara satmıştır.

Öte yandan Müslümanlara geçen emvâl-i metrûkelerin on birinin işyeri vafında olması, "milli iktisat-milli burjuvazi" hedeflerine ulaşılmasına Edirne'de bir adım daha yaklaştırmıştır. Yukarıda Ermenilerin tasfiyesinden sağlanan faydalar konusunda doğrudan ve dolaylı fayda olarak yaptığımız ayırım Rumlar için de geçerlidir. Bu iki etnik grubun tasfiyesinden sağlanan fayda için genel olarak şunları söylemek mümkündür: "Ermeni Tehciri"nden ve Rumların mübadelesinden Müslümanlar doğrudan ve dolaylı olarak fayda sağlamışlar, hem gayrimenkul elde etmişler hem de ticari alanda kendilerine yer bulmuşlardır. Ancak Rumların kovulmasından tamamen Müslümanların faydalandığını söylemek sınıfsal ilişkileri yok sayan, kimlikçi, dar bir bakış açısı olacaktır. Bulgarlar ve özellikle Yahudiler de Rumların göçe zorlanmasından fayda sağlayan gruplardandır. Örneğin, Rumlardan metruk kalan yedi gayrimenkul Yahudilerin olmuştur. Bu gayrimenkullerden ikisinin işyeri olması milli iktisat politikalarının beklentisinin tersi yöndedir. Bunun dışında iki gayrimenkule de Bulgar vatandaşları sahip olmuştur. Yani Ünlü'nün makalesinde gözünden kaçırıldığı gibi, Müslümanlık Sözleşmesi'nin tarafı olmayan Hristiyanların tasfiyesinden sadece Müslümanlar fayda görmüştür.¹²⁴ Özellikle Rumlardan boşalan iktisadi alanı dolduracak olan tüccar ve esnaf Yahudi küçük burjuvalar fayda sağlayan grup olacaktır. Ancak Ermeni ve Rumların tasfiyesinin ardından ileride göreceğimiz gibi sıra Yahudilere gelecektir.

nun dışında ekonomik olarak kötü durumda olanlar muhacirlere de verilmiş de olabilirler.

124 Ünlü, *a.g.e.*, s. 68.

Bu kısımda bir parantez açıp, Barış Ünlü'nün ses getiren kavramsallaştırması Türklük Sözleşmesi'ne kısaca değinmek yerinde olacaktır. Ünlü'ye göre, Türklük Sözleşmesi'nin öncesinde başka sözleşmeler de imzalanmış, bir sözleşme geçerliliğini yitirince diğer bir sözleşmeye geçilmiştir. Örneğin, 19. yüzyılın başlarında imzalanan, Tanzimat olarak adlandırılan, Osmanlılık Sözleşmesi 1877 Osmanlı-Rus Harbi'yle rafa kaldırılmış, yerine Müslümanlık Sözleşmesi imzalanmıştır. Osmanlı Sözleşmesi'nin tamamen ortadan kaldırılması 1912-1913 Balkan Savaşları'yla olmuştur.¹²⁵ Akçam'a göre de Balkan Savaşları ve onunla birlikte zirve noktasına ulaşan Müslüman göçmen sorunu Osmanlı yetkililerini yeni bir plana yönlendirdi. Bu plan, Akçam'ın ifadesiyle, "Anadolu'nun etnik-dinsel homojenleştirilmesi"ydi. Buna uygun bir şekilde, ilkin demografik yapı Türk Müslüman temelli olarak bilinçli bir şekilde inşa edilirken, "kanser" gibi bir tehdit unsuru görülen Müslüman olmayan unsurların imparatorluk topraklarından temizlenmesi hedefleniyordu. İkinci olarak da Türk olmayan Müslüman grupların asimile edilmesi yani Türkleştirilmesi planlanıyordu.¹²⁶ İşte ilk plan Müslümanlık Sözleşmesi'ni, ikinci plan ise Türklük Sözleşmesi'ni ortaya çıkarmıştır. Ünlü'nün kavramsallaştırmasına göre, sözleşmeye dahil edilenler çeşitli imtiyaz ve haklardan faydalanırken sözleşmenin dışında tutulanlar bu hak ve imtiyazlardan mahrum bırakılmaktadır.¹²⁷ "Burada önemli olan, devletle halklar arasında sürekli bir müzakerenin devam etmesidir. Bütün halkların desteği de aranabilir, bazı halkların desteği bazı halklara karşı da aranabilir, ya da nüfus tek bir halk ha-

125 A.g.e., s. 62.

126 Taner Akçam, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 29.

127 Ünlü, a.g.e., s. 49.

line gelmeye de ikna edilebilir.”¹²⁸ Burada kastedilen Hristiyanlara karşı Müslüman halkların desteğidir. Hristiyanlara karşı Müslümanların birliği müzakere halindedir.

Tüm bunlara katılmakla birlikte, Ünlü’nün sözleşme üzerinden yaptığı kavramsallaştırma yetersiz kalıyor. Çünkü bu sözleşmeler toplumu etnik-dinsel kimlikler üzerinden ele alırken hem sınıfsal kimliklerini görmezden gelmekte veya silikleştirmekte hem de başka bir etnik-dinsel kimliği yok saymaktadır. Ünlü’nün kavramsallaştırmasında yer bulmayan kesim Yahudilerdir ve özellikle Yahudilerin tüccar, esnaf vb. küçük burjuva kesimleridir. 1923’e, yani Ermeniler ve Rumların tasfiye edilmesine kadar, Yahudiler de zımnen, doğrudan olmasa bile dolaylı olarak bu projeye destek vermiştir. Keza Başkaya’nın da dediği gibi, “Milli Mücadele’de ilk harekete geçen; Rum ve Ermenilerin ticari, sınai kuruluşlarına, evlerine ve topraklarına, bağ ve bahçelerine el koyan Müslüman kesim olmuştur. Anadolu eşrafının, Müslüman, kısmen de *Yahudi tüccarlarının* milli harekete katılmalarının asıl nedeni emperyalizme bir tepki değil, Rum ve Ermenilerle çıkar çatışmasının sonucudur.”¹²⁹ Başkaya’nın dediği gibi, Ermeniler ve Rumlardan boşalacak alanı düşündüğümüzde Yahudiler için ekonomik rant burada birinci plandadır.¹³⁰ Örneğin, Ermeni ve Rumların tasfiyesinden sonra Yahudilerin orta ve orta-üst kesimleri Edirne ticaretini ele geçirmişler ve ticarete üstün bir konuma gelmişlerdi. Bu kesimler sözleşmenin tarafı olmamalarına rağmen sınıfsal kimlikleriyle iktisadi alanda hegemonya tesis edebilmişler-

128 A.g.e., s. 59.

129 Başkaya, a.g.e., s. 71-72. Vurgu bana ait. İ. Ö.

130 Birinci Dünya Savaşı’nın öncesinde Osmanlı ekonomik yapısını analiz eden Sussnitzki’ye göre “Rumlar ve Ermeniler hemen hemen her yerde (ticari bakımdan) üstünlüklerini belli ediyor. Aslında ticareti gayet iyi bilen ne Araplar ve İranlılar ne de Museviler bunlarla rekabet edebilirler.” A. J. Sussnitzki, “Ethnic Division of Labor”, *The Economic History of the Middle East 1800-1914*, der. Charles Issawi, The University of Chicago Press, Chicago, 1966, s. 120-121.

di. Diğer azınlıklara göre Yahudilerin Müslüman-Türklerle neredeyse hiç çatışmaya girmemeleri, sözleşmenin kapsamı dışında olsalar bile Yahudileri, an azından şimdilik, doğru-
dan hedef yapmıyordu. Ancak ilerleyen yıllarda, 1930'larda, Rum ve Ermenilerin çok büyük bir çoğunluğunun "tehcir", "mübadele" vb. uygulamalarla tasfiye edilmesinin ardından sıra Yahudi ve bir zamanlar sözleşmenin ortağı olan Kürtlere gelecekti. Doğu'da Kürtlere karşı Türkleştirme mücadelesi ve Trakya'da ise Yahudilere karşı Türkleştirme mücadelesi aynı politikanın iki farklı ayağı olarak neredeyse eş zamanlı olarak ortaya çıkıyordu. Keza 14 Haziran 1934'te kabul edilen 2510 sayılı İskân Kanunu öncelikli olarak Doğu'daki Kürtler için çıkarılmış ise de Trakya'daki Yahudiler de bundan nasibini alacaktı.

GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ YOLUYLA MÜSLÜMAN-TÜRKLERİN YENİDEN İLKEL BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİ: YAHUDİLERİN TASFİYESİ

1910'lu yıllardan 1920'li yıllara giden süreçte Hristiyan azınlıklar ve daha özelinde Ermeni ve Rum halklarıyla yaşanan çatışmalı gelişmeler, her iki halkın mülksüzleştirilmesi ve Trakya ile Anadolu'dan tasfiyesi ile sonuçlandı. Ancak bu dönemlerde diğer büyük bir gayrimüslim azınlık olan Yahudilerle Müslüman-Türk unsurlar doğrudan karşı karşıya gelmedi.¹ Bunun en büyük nedeninin Yahudi toplumunun Ermeni ve Rumlar gibi ayrılıkçı talepler içine girmemesi olduğu söylenebilir. Müslüman-Türk unsurların ve Yahudilerin bu iki azınlığa karşı kimi zaman işbirliğine girdikleri bile iddia edilebilir. Yukarıdaki bölümlerde gördüğümüz gibi Ermeni ve Rumlardan boşalan iktisadi alanı kısmen Yahudiler doldurmaya başlamıştı. Bu anlamda en azından, görünürde ve kısa bir dönem de olsa, Yahudilerin diğer gayrimüslim azınlıklardan farklı konumlandırıldığını söyleyebiliriz.² Ke-

1 Efrat Aviv, *Antisemitism and Anti-Zionism in Turkey: From Ottoman Rule to AKP*, 1. baskı, Routledge, Londra, 2017, s. 24.

2 Aviv de, bu dönemde Yahudilerin diğer azınlık cemaatleri ile karşılaştırıldığında en güvenilir cemaat olduğunu söylemektedir. A.g.e.

za devletin üst kademesinden bu yönde açıklamalar geliyordu. Örneğin, Mustafa Kemal, 2 Şubat 1923 tarihinde İzmir’de bir konferansta, kendisine Museviler hakkında ne düşündüğünü soran avukat Rafael Amato Efendi’ye şu cevabı vermişti: “Unsur-u hâkim olan Türklerle tevhid-i mukadderat etmiş sadık unsurlarımız vardır ki bilhassa Museviler bu millete ve vatana sadakatlerini ispat ettiklerinden, şimdiye kadar müreffehen imrari hayat etmişler ve bundan böyle refah ve saadet içinde yaşayacaklardır.”³ Bunun dışında Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey de Mayıs 1923’te verdiği beyanatta daha açık ifadelerle şunları söylemişti:

Türk milleti şu son senelerde ne kadar çok elem, keder görmüştür. Hepiniz biliyorsunuz, bütün dünya terk etti. Dün ekmeğimizi yiyenler bize silah çekti, evimizde beslediğimiz çocuklar bile kadınlarımızı kesti. Artık Türk milleti nefsin-den başka kimseden bir ufacık nûmayiş görmüyordu. İşte Musevi arkadaşlarımız, bizi hiç unutmadılar. İstanbul sokaklarında Türk bayrakları tahkir edilirken, mukaddesatımıza tecavüz olunurken, biz Musevi arkadaşlarımızın gözlerinde bize acıyan, ağlayan bir ifade görüyorduk; hakiki dost zindan kapısında belli olur. Türkiye Musevileri cidden zindan kapısında bize dost kaldılar.

Aziz Türkiye de kendi varlığını kudretiyle kurtarıırken şimdi bu acı dost günlerini hiç unutmayacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bir Rum, bir Ermeni için artık vatandaşlık hukukunu resmen tanımağa mecbur değildir. Çünkü hıyanet görmüştür. Halbuki biz Musevilerden dostluk gördük, [...] Dostluğumuz kuvvetlidir. Bu sebebe mebni Musevi vatandaşlarımız Türk kardeşleriyle el ele vererek Musevi milletine has zeka ve dirayetin iş görmekteki maha-

3 Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler: Tariht, Siyasî Tetkik*, 2. baskı, Tan Matbaası, İstanbul, 1947, s. 86.

retin feyizli mesaisinden memleketi istifade ettirmek isteriz. İşte her Türk böyle düşünür.⁴

Ancak Yahudileri diğer gayrimüslim azınlıklardan farklı bir yere koyan bu demeçler milli iktisat politikası gereğince özellikle iktisadi sahada gerçeklikten uzaktı. Örneğin, 17 Şubat 1923'te yeni devletin iktisadi yolunu ortaya koymak için toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne ayırım yapılmaksızın hiçbir gayrimüslim azınlık davet edilmemişti. İzmir İktisat Kongresi "milli iktisat-millî burjuvazi" politikaları açısından Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte bir kopuşu değil devamlılığı temsil ediyordu.⁵ Milli iktisat politikasının hedef aldığı yabancı kavramı ilk başlarda Osmanlı Devleti ya da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanları ifade ediyordu. Ancak İzmir İktisat Kongresi'nde görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gayrimüslim azınlıklar da bu kapsamın içine alınıyordu. Bu sadece iktisat alanıyla sınırlı kalmamıştır. Gayrimüslim azınlıklar her alanda "yerli ve milliliğin" ve "öz", "hakiki" Türklüğün kapsamı dışında kalmıştı.

Milli iktisat politikalarına uygun bir şekilde "Ermeni Tehciri" ve Rum Mübadelesi sonucunda mülksüzleştirilen Hıristiyan azınlıkların emvâl-i metrukeleri aracılığıyla ilkel birikimlerini gerçekleştiren Müslüman-Türk unsurlar, iktisadi sahanın da kendi hâkimiyetlerine geçeceğini planlamışlardı. Oysa Müslüman-Türk unsurların bu planı Yahudilerin özellikle Trakya'da iktisadi hâkimiyet kurmasıyla sekteye uğramıştı. Böylece Türklüğün, "yerli ve milliliğin" kapsamı dışında kalan-bırakılan Yahudiler, hem Müslüman-Türk eşraf ve halkın hem de Türk hükümetlerinin hedefi konumuna gelmişti. İki kadim halkın Anadolu ve Trakya'dan tas-

4 A.g.e., s. 87.

5 Murat Koraltürk, *a.g.e.*, s. 105.

fiyesinden sonra, Yahudi nüfusunun yoğun olduğu Trakya ve Edirne’de de bu tarihten itibaren Yahudi azınlığı karşıtı söylem ve olaylar meydana çıkacaktır. Bunların yoğunluğu Yahudilerin mülksüzleştirilmesi ve tasfiyesine kadar artarak devam edecektir.

1923’ten 1934’e giderken Edirne’de azınlık karşıtı olaylar

Yahudilere karşı doğrudan ilk saldırı 1922’nin Aralık ayında *İleri* gazetesinde “Kanımızı Emenler” başlığıyla yayınlanan yazıyla gelmişti. Bu yazıda Yahudilerin Türk halkını sömürdüğü, ikiyüzlü davrandığı ve kaçan Ermeni ve Rumların mallarına kondukları iddia edilmişti.⁶ Edirne’de ilk Yahudi karşıtı gösteriler 1920’lerin başında, Cumhuriyet’in ilanından hemen önce, Edirne’de yayınlanan ve Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet Osmaniyesi’nin resmî yayın organı *Trakya-Paşaeli* gazetesinin yayınlarından sonra meydana geldi. 1 Aralık 1918’de kurulan bu cemiyetin amacı özetle Trakya’nın Türk yurdu olduğunu Batılı Devletlere anlatmak ve Trakya Türk halkının haklarını savunmaktır.⁷ Bu cemiyetin kurucularından biri Avukat Mehmet Şeref Bey’di.⁸ Mehmet

6 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rifat N. Bali, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25.

7 Yrd. Doç. Dr. Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1998, s. 18. Başkaya, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin asıl ortaya çıkış nedeninin Ermeni ve Rumların el konulan servetlerini geri almalarını engellemek olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, bu cemiyetlerin anti-empyrialist amaçla kurulduklarını söylemek son derece yanlıştır. Genel kabulün dışındaki bu yaklaşım için bkz. Başkaya, *a.g.e.*, s. 69-79.

8 *A.g.e.*, s. 13. Cemiyetin merkez teşkilatı şu kişilerden oluşuyordu: Edirne Müftüsü Mestan Efendi, Maksud Beyzade Derviş Bey, Müftüzade Cemal Bey, Nazimi Beyzade İsmail Bey, Doktor Rifat Osman Bey, Mustafa Paşazade Fethi Bey, Komanlızade Ömer Efendi, Mustafa Beyzade Neyyir Bey, Edirne Mebusu Faik Bey, Edirne Belediye Reisi Şevket Bey, tüccar Yolageldili Kasım Efen-

Şeref Bey ayrıca ilk sayısı 2 Aralık 1918'de yayınlanan bu gazetesinin sahibi ve mesul müdürüydü.⁹ Şeref Bey 1930'lı yıllarda Edirne mebusu iken *Edirne'de Milli Gazete*'de kaleme aldığı Yahudi karşıtı yazılarla tekrardan karşımıza çıkacaktır. *Trakya-Paşaeli* gazetesi 1923 Ağustos-Eylül aylarındaki yayınlarında Yahudi tüccarların köylüleri sömürdükleri ve kandırdıkları iddiasında bulunmuştu.¹⁰ Bu yayınların kışkırtmalarıyla meydana gelen gösteriler sırasında kitle, "Bu ülkeden gitme sırası size de gelecek! Yahudiler defolsun!" demiş, polis göstericilerin Yahudilerin dükkânlarına saldırmasını zorlukla önlemişti.¹¹ Gösteri sırasında sarf edilen bu cümleler, Ermeniler ve Rumların Edirne'den tasfiyesinden sonra, sıranın Yahudilere geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Ermeni ve Rumların göç ettirilmesiyle oluşan iktisadi boşluğu doldurmayı uman Müslüman-Türk ahaliyi, Edirne'de iktisadi alanda hâkimiyetlerini kuran Yahudiler hayal kırıklığına uğratmıştı. Bu hayal kırıklığı Yahudileri hedef tahtasına oturtuyordu. Bu dönemden itibaren 1970'li yıllara kadarki Yahudi karşıtı söylem ve eylemlerin temel dayanağı iktisadi olacaktır. Örneğin, Temmuz 1923'te Edirneli Müslüman tüccarlar tekel yarattıkları bahanesiyle ipekböceği kozalarının satıldığı bir pazara Yahudilerin katılmasını önlemişlerdi. Düşük fiyattan şikâyet eden köylülerin Edirne Valiliğine yaptıkları itiraz sonucunda Yahudiler tekrardan pazara katılabilmişlerdi.¹² Keza Bursa ve Kırklareli'nde de Yahudilerle ticaret yapılmamasına dair afişler asılmış, Uzun-

di ve Hafız Efendizade Ali Seyfeddin Efendi. Bkz. Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1952, s. 478.

9 Güner, a.g.e., s. 13.

10 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rifat N. Bali, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 27.

11 Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 41.

12 "An Anti-Semitic Campaign", *The Jewish Chronicle*, 13 Temmuz 1923.

köprü'de Yahudi tüccarlara karşı boykot ilan edilmişti.¹³ Ayrıca Temmuz 1923'te Yahudilerin serbestçe ülke içindeki seyahatlerine engel koyulmuş ve Edirne, Uzunköprü ve Kırklareli gibi şehirlerden İstanbul'a gelen Yahudi tüccarların geri dönüşlerine izin verilmemişti.¹⁴ Yine bu dönemde Çorlu'da yaşayan Yahudilerin kırk sekiz saat içinde şehir boşaltması hakkında Ankara'dan bir talimat gelmişti. Sürenin bu kadar kısa olması Yahudilerin mülklerini satmalarına imkân bulamadan şehri terk etmek zorunda bırakılmaları amacıydı. Yahudi cemaatinin başvurusuyla bu kararın uygulamaya koyulması ertelenmişti. Ancak, buna benzer emir alan Çatalca'da yaşayan Yahudiler bu kadar şanslı değillerdi. Onlar şehri terk etmeye zorlanmışlardı. Ayrıca Müslüman taşımacılar Yahudilerin mallarının taşınması için bunların değerinin üzerinde fiyatlar teklif ettikleri için eşyalarını bırakarak gitmek zorunda kalmışlardı.¹⁵

24 Ağustos 1925'te *Edirne Postası*'nda yayınlanan bir yazıda Ermeniler ve Rumların kaçtıkları ancak Yahudilerin, hakiki amaçları *Paşaeli* ve diğer milliyetçi gazetelerce ortaya çıkarılmasına rağmen, hâlâ Türklerle beraber yaşamaya çalışmakta ısrar etmeleri tenkit edilmişti.¹⁶ Keza aynı gazetenin üç gün sonraki sayısında Yahudilerin Trakya'daki ticari hâkimiyetleri eleştirilmiş, Türk tüccarlarına örgütlü olarak Yahudilere karşı mücadele çağrısı yapılmıştı.¹⁷

17 Ağustos 1927 akşamı Beyoğlu'nda Osman Ratıp isimli bir Türkün, Elza Niyego adlı bir Yahudi genç kızını evlilik

13 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rifat N. Bali, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 36.

14 "An Anti-Semitic Campaign", *a.g.e.*

15 "Expulsions of Jews from Thrace", *The Jewish Chronicle*, 7 Aralık 1923, s. 18.

16 *Edirne Postası*, 24 Ağustos 1925, akt. Mehmet Pınar, *Tek Parti Döneminde Trakya'da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)*, 1. baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 40.

17 *Edirne Postası*, 27 Ağustos 1925, akt. Pınar, *a.g.e.*, s. 42.

teklifini reddetmesi gerekçesiyle öldürmesinin ardından, ertesi gün cenaze kortejinde Yahudilerin protestosunda olaylar meydana geldi ve dokuz Yahudi tutuklandı. Ayrıca Yahudilerin Anadolu'da seyahat hakkı kısıtlandı, İçişleri Bakanlığının izni olmadan seyahatleri engellendi.¹⁸ Okutan'a göre, Yahudilerin ülke içinde serbest dolaşım hakkının kısıtlanmasıyla Yahudi tüccarların Anadolu'daki ticari faaliyetlerine engel olarak Rum ve Ermenilerden boşalan iktisadi alanın Türkler tarafından doldurulması istenmişti.¹⁹ Elza Niye-
go cenazesinde yaşanan olaylar antisemit duyguları körükledi, İzmir'de büyük bir Yahudi karşıtı gösteri düzenlendi ve Yahudi okullarının ve Yahudi gazetelerin kapatılması, ayrıca Yahudilerin Türkiye'den kovulması istendi. Bununla birlikte Yahudilerin boykot edilerek Türklerin Yahudilerle bütün ticari ilişkilerini kesme çağrısı yapıldı.²⁰ Bu olayların hemen ardından, 24 Eylül 1927'de Edirne Uzunköprü'de Yahudi karşıtı olaylar meydana geldi. Bu olaylarda Yahudi evleri taşlandı, pencereleri kırıldı ve "Vatan Haini" Yahudi tüccarları boykot etmeye çağıran bir bildiri yayınlandı.²¹ Görüldüğü üzere, İstanbul'daki sıradan adli bir vakanın bile Edirne'de iktisadi bir reaksiyonu olmuştur. Yahudi karşıtlığı kendini iktisadi sahada açığa vurmuştur.

"Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası

Türkçe konuşmayan Müslüman ve özellikle gayrimüslim azınlığın Türkleştirilmesi yıllardır tartışılıyordu. Bu tartışmalar, Dar-ul Fünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin 13 Ocak 1928 tarihinde düzenlediği kongresindeki

18 "The Jewish Leaven", *The Jewish Chronicle*, 16 Eylül 1927.

19 Çağatay Okutan, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, 2. baskı, İstanbul Bilgi Üniversite Yayınları, İstanbul, 2009, s. 240.

20 "Jewish Boycott Demanded", *The Jewish Chronicle*, 9 Eylül 1927.

21 "News Brief", *Jewish Telegraphic Agency Bulletin*, 29 Eylül 1927.

“Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasıyla somutlaştı.²² Cemiyet Türkçeden başka dilde konuşulmamasını bayraklarla donatılmış arabalarla İstanbul sokaklarını dolaşarak ilan edip, duvarlara bu konuda beyannameler asacaklarını duyuruyorlardı.²³ Bu kampanya sadece İstanbul’la sınırlı kalmadı. Diğer şehirlere de yayıldı. Yoğun Yahudi nüfusu dolayısıyla, “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasının en ateşli geçtiği şehirlerden biri Edirne’ydi. Edirne’de bu kampanya sırasında duvarlara, “Aziz Türkiye’nin nimetlerinden istifade eden vatandaş. Menfaat ve saadetine iştirak ettiğin Türk gibi Türkçe konuş” yazıldı.²⁴ Bu çalışmaları genellikle öğrenciler yürütmekteydi. Afişlerin altına Türkçe konuşmayanların kovulacakları, rahat bir yaşam sürmelerine izin verilmeyeceğine dair ifadeler yazılmıştı. Ayrıca camilerde Yahudi esnaf ve tüccarlara karşı boykot çağrısı yapıldı.²⁵ Kam-

22 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 135. Azınlıkları Türkçe konuşmaya zorlayan bu kampanya Bali’ye göre azınlıkları Türkleştirme sürecinde yeni bir sayfa açıyordu. A.g.e.

23 “Yalnız Türkçe Konuşmalı”, *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1928, akt. “50 Yıl Önce Cumhuriyet”, *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1978. Birtakım Yahudi aydınlar da bu kampanyaya destek veriyordu. Örneğin, tarihçi Avram Galanti *Vatandaş Türkçe Konuş! Yahut Türkçenin Tamimi Meselesi: Tarihî, İçtimai, Siyasî Tedkik* kitabıyla azınlıkların ve özellikle Yahudilerin Türkçe konuşmaları için çaba göstermişti. Bkz. Avram Galanti, *Vatandaş Türkçe Konuş! Yahut Türkçenin Tamimi Meselesi: Tarihî, İçtimai, Siyasî Tedkik*, Hasan Tabiat Matbaası, İstanbul, 1928. Moiz Kohen de Tekin Alp adını kullanarak yazdığı *Türkleştirme* kitabıyla Yahudilerin Türkleşmelerine yardımcı olmaya çalışıyordu. Bkz. Tekin Alp, *Türkleştirme*, günümüz yazı ve diline aktaran Özer Ozankaya, 1. baskı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001. Tekin Alp On Emir’den esinlenerek Yahudilerin Türkleşmeleri için 10 Buyruk’a uymalarını telkin ediyordu: 1) Adlarını Türkleştir. 2) Türkçe konuş. 3) Havralarda dualarının hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku. 4) Okullarını Türkleştir. 5) Çocuklarını devlet okullarına gönder. 6) Ülke işlerine karış. 7) Türklerle düşüp kalk. 8) Cemaat ruhunu kökünden sök. 9) Ulusal Ekonomi alanında sana düşen görevi yap. 10) Hakkını bil. A.g.e., s. 75.

24 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-16, D 64, F,5-1, akt. Pınar, a.g.e., s. 59.

25 Bununla birlikte Yahudilerin Pesah bayramında “hamursuz” pişirilmeleri engellendi. Olayların çıkırından çıkmasıyla İçişleri Bakanlığı polise kışkırtıcıların Cumhuriyet savcılarına teslim edilmesini emretti. Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı öğrencilere ve öğretmenlere yazı göndererek olaylara karış-

panya sırasında Edirne'de yerel basında da olayları kışkırtan yazılar kaleme alındı. CHF Edirne İl Başkanı ve *Edirne'de Milli Gazete*'nin sahibi İbrahim Akıncıoğlu, Yahudilerin ticari hayatlarının çok iyi olduğunu ve Türkçe konuşmalarını için hiçbir sebep olmadığını ifade etmiş ve Yahudilere İstanbul'daki gibi Edirne'de de Türkçe konuşma birlikleri kurmaları çağrısında bulunmuştu.²⁶ Keza *Edirne Postası* da Yahudilerin Türkün kanıyla kazanılan bütün haklardan faydalanmalarına, kazançlarını Türkçe sayesinde elde etmelerine rağmen Türkçe konuşmamalarını eleştirmişti. Yazı uyarı niteliğindeki şu sözlerle son buluyordu: "Türkçe konuşmaya mecbursunuz ve Türkçe konuşmayanlar bizden değildir ve bu memlekette yaşayamazlar."²⁷ Görüldüğü üzere kültürel bir sorun bile genelde iktisadi gerekçelere dayandırılmış, Yahudilerin ülkenin nimetlerinden faydalanmasına rağmen, Türkleşmemesi eleştirilmiştir. Yahudilerin bu tutumuna karşı gösterilen reaksiyon yine iktisadi olmuş ve Yahudi esnaf ve tüccarın boykot edilmesi istenmiştir. Çalışmanın başından beri açıklamaya çalıştığımız argüman burada da geçerlidir. Gayrimüslim azınlık karşıtlığının gerekçesi, sadece iktisadi olmamakla birlikte, iktisadi gerekçeler bu düşmanlıkta önemli bir yer tutmaktadır. Keza aşağıda ele alacağımız 1934 Yahudilerin Trakya'dan Kovulması sürecinde de iktisadi gerekçelerle etnisist gerekçeler harmanlanmıştır.

mamalarını istedi. Olayları kışkırttıkları iddia edilen *Son Saat* ve *İkdam* gazeteleri ve Edirne'de İlköğretim Müfettişi Halid Bey hakkında Edirne Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunuldu ve soruşturma sonlanınca ya dek Halid Bey merkeze gönderildi. *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1928, akt. Pınar, a.g.e., s. 64-65.

26 *Edirne'de Milli Gazete*, 23 Kanunisanı 1928, akt. Pınar, a.g.e., s. 62.

27 *Edirne Postası*, 22 Mart 1928, akt. Pınar, a.g.e., s. 63. Bu dönemde Edirne Mebusu olan Zeki Mesut Bey ise Türkçe konuşmayan ve bu sebeple kendisini Türk olarak görmeyenlerin Türk milletinin bütünlüğünü tehdit ettiğini ifade etmiş, Türkçe konuşmadıkları takdirde devletin bunu milli birlik adına gerçekleştireceğini dile getirerek üstü kapalı bir tehditte bulunmuştu. A.g.e., s. 60. "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası Nisan 1928 doğru sonümlendi.

“1934 Trakya Olayları” veya Yahudilerin Trakya’dan sürülmesi

1990’ların ikinci yarısından itibaren ardı ardına yayınlanan makalelerle 1934 Trakya Olayları olarak adlandırılan Yahudilerin Trakya’dan kovulması Türkiye’nin tarih alanındaki çalışmalarda yer etmeye başladı. Karabatak, Aktar, Levi, Toprak, Bali gibi araştırmacılar Trakya Olayları’nı ele aldıkları makalelerinde birbirinden farklı perspektiften yaklaştılar, birbirlerinin gözden kaçırdıkları yerlere dikkat çekerek literatüre katkı yaptılar.²⁸ Örneğin, Levi olaylarda Nazi propagandalarından etkilenen Türk milliyetçiliğin rolüne değinir.²⁹ Karabatak ise Trakya Olayları’nı Nazilerin iktidarı gelmesi ve İskân Kanunu gibi 1930’lardaki etnik-ırkçı politikaların birlikteliğiyle açıklamaya çalışmıştır.³⁰ Toprak olaylarda yereldeki eşraf ve CHF’lilerin etkinliğine değinmiş ve olaylarda merkezin rolünün olmadığını iddia etmiştir.³¹ Aktar ise hem Karabatak hem de Toprak’ı eleştirmiş, olayları kronolojik olarak ele alarak merkezin olaylardaki rolünü göstermiştir.³² Bali de hem yurtiçi hem de yurtdışındaki arşivlerde yaptığı araştırmalarla en detaylı çalışmayı gerçekleşt-

28 Halûk Karabatak, “1934 Trakya Olayları ve Yahudiler”, *Tarih ve Toplum*, sayı 146, Şubat 1996, s. 4-16; Oral Onur, “Trakya Olayları Hakkında”, *Tarih ve Toplum*, sayı 149, Mayıs 1996, s. 3-4; Avner Levi, “1934 Olayları Alınamayan Ders”, *Tarih ve Toplum*, sayı 151, Temmuz 1996, s. 10-17; Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF’nin Sorumluluğu”, *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25; Ayhan Aktar, “Trakya Yahudi Olaylarını ‘Doğru’ Yorumlamak”, *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56; Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009.

29 Avner Levi, “1934 Olayları Alınamayan Ders”, *Tarih ve Toplum*, sayı 151, Temmuz 1996, s. 10-17.

30 Halûk Karabatak, “1934 Trakya Olayları ve Yahudiler”, *Tarih ve Toplum*, sayı 146, Şubat 1996, s. 4-16.

31 Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF’nin Sorumluluğu”, *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25.

32 Ayhan Aktar, “Trakya Yahudi Olaylarını ‘Doğru’ Yorumlamak”, *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56.

tirmiş, olayların meydana gelmesinde rol oynayan Atsız ve Atilhan'ın antisemit yayınları, İbrahim Tali Bey, İskân Kanunu, Yahudilerin ticari hâkimiyeti gibi birçok etkeni ortaya koymuştur.³³ Öte yandan akademide bazı isimler milliyetçi reflekslerle Yahudilerin Trakya'dan ayrılımlarında şiddet ve yağma olaylarının etkisini görmezden gelmiş, Trakya Olayları'nı Yahudilerin kendi istekleriyle Trakya'yı terk etmesi olarak değerlendirmişti. Örneğin, Hikmet Tanyu, Yahudi ve Türk toplumunun ilişkilerini incelediği eseri *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler II*'de 1934 Olayları'yla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ'da Yahudilerin Türkçe konuşmaları istendi. Ayrıca iktisadi sömürülmesine karşı boykot yapanlar görülüyor. Trakya'dan Yahudiler İstanbul'a veya başka yerlere kendi istekleriyle göçüyorlar."³⁴

Biz 1934'teki Yahudi karşıtı olayları ele alırken diğer kentlere de yer vermekle birlikte çalışmayı Edirne üzerinde detaylandırdık. Böylece Edirne'de 20. yüzyılın başından 1970'lere, Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne Şubesi faaliyetlerine kadar uzanan sürekliliği ortaya koymayı hedefledik. Özellikle Edirne basınında olaylardan önce Yahudi sorununun tartışıldığı bölümün ve Edirne Tapu Arşivi'nde Yahudilerin gayrimenkullerinin satışlarıyla ilgili yaptığımız çalışmanın literatüre katkı sunacağını umuyoruz. Bununla birlikte 1934 Olayları'nı sadece Türkleştirme politikaları olarak değil, sermaye birikimi ve mülksüzleştirme politikaları açısından ele alarak, bu konuda yapılan çalışmalardan farklı bir perspektif ortaya koyduğumuzu söyleyebiliriz. 1934 Olayları'nda, Varlık Vergisi ve Siyonizmle Mücadele Derneği'nin faaliyetlerinde olduğu gibi, etnisist fikirlerle harmanlanmış iktisadi gerekçelerin ağır bastığını görece-

33 Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009.

34 Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler II*, 1. baskı, Elips Kitap, Ankara, 2005, s. 52. Vurgu bana ait. İ. Ö.

ğiz. Bu sebeple Yahudilerin kovulmasının nedenlerini incelediğimiz bu bölümde iktisadi sebepler başlığı açmadık. Bunun yerine olayların gerekçelerini açıkladığımız bölümlerin neredeyse tamamında iktisadi gerekçeleri ortaya çıkarmaya çalıştık.

Gerlach iktisadi bağlamların çoğu zaman kitle şiddetinin doğuşunun ve dinamiklerinin anlaşılmasında büyük bir önem taşıdığını söylüyor. Özellikle bir veya birkaç grubun kaynakları ve malları ellerinde tutması tasfiye, kovma ve ayrımcılığı güçlü bir şekilde teşvik eder. Gerlach'a göre, ekonomi her zaman belirleyici değildir. Ancak kitle saldırılarında dürtüyü ve uygun hükümet politikalarını birbiriyle uyum içinde kenetlenmiş iktisadi, ideolojik ve diğer argümanlar açıklar.³⁵ 1934 Olayları'nda da saldırgan kitlenin iktisadi, ideolojik gerekçeleri iç içe geçmiştir. Eligür'ün söylediği gibi 1934 Yahudi karşıtı isyana katılanların büyük çoğunluğu ekonomik kazanımlar elde etmek için şiddet olaylarına katılmışlardır.³⁶ Ancak bu ekonomik kazanımlar, doğrudan yağmalanan mallarla elde edilecek olan kazanımlardan ziyade, dolaylı olarak Yahudilerin göç etmesiyle meydana gelecek kazanımlardır. Mesela Yahudiler gayrimenkullerini ucuzalden çıkaracak, ayrıca Yahudilerden boşalan iktisadi alan Müslüman-Türklerce doldurulacaktır. Öte yandan kitlenin saldırılarının ideolojik gerekçesini ise Yahudilerin Türk olarak kabul edilmemesi ve aynı zamanda Türkün bekasına bir tehdit unsuru olarak görülmesi oluşturunuyordu.

Metin Sarfati'ye göre, dünyadaki birçok ulusal ekonominin inşasının ilk aşamasında bu tür olaylar vardır. Sarfati, "Ekonomi moraliteyle bağlarını koparmadıkça zenginleş-

35 Christian Gerlach, "Extremely violent societies: an alternative to the concept of genocide", *Journal of Genocide Research*, cilt 8, sayı 4, 2006, s. 460-461.

36 Banu Eligür, "The 1934 Anti-Jewish Thrace Riots: The Jewish Exodus of Thrace through the Lens of Nationalism and Collective Violence", *British Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 44, sayı 1, 2006, s. 88-109.

lemez... ‘Müslüman mahallesinde salyangoz satmak’ deyi-mi Osmanlı’dan günümüze devamlılık gösteren bir geleneği ifade ediyor. Türkiye toplumunda her zaman antisemitizm vardır. Yahudi düşmanlığının bu toplumda özel bir yeri var-dır. Eşcinsel, Alevi vb. herkese düşman, ancak Yahudi’ye ay-rıca düşman. Bunun tarihsel kökenleri var... Fakat asıl so-run kendilerini ev sahibi görenlerin bu topraklarda 600-700 yıldır oturanı misafir olarak görmesi...”³⁷ diyerek, soru-nun toplumsal-tarihsel kökenlerine vurgu yapmıştır. Sarfa-ti’nin devamlılık vurgusu yerindedir. Çünkü Osmanlı Dev-leti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte milli iktisat politi-kalarıyla birlikte gayrimüslimlere yaklaşım da devralınmıştı. Müslüman-Türkler “unsur-ı hâkim” görülmeye devam edi-lirken gayrimüslimler “ikinci sınıf vatandaş”, “misafir” ko-numunda kaldılar. Yahudilerin farklı bir dine ve etnik gruba aidiyeti, laikliğe rağmen, ayrımcılığın ana sebeplerinden bi-ri olmuştur. Yıldız’ın da belirttiği gibi, “din, Kemalist Türk kimliğinin inşasında istenmeyen ama kovulamayan tarihsel gerçekliğin dikte ettiği gizil bir damardır.”³⁸ İşte bu, Müs-lüman-Türk vatandaşlarının, Türk vatandaşı olan Yahudi-lerle iktisadi mücadeleye girişmesini açıklamaları açısından önemlidir. Bununla birlikte Sarfati’nin Yahudilere ayrı bir düşmanlık olduğu söyleminin gerekçeleri olmasına rağmen, Türkiye’deki diğer azınlık karşıtı saldırıları açıklamakta ek-siktir. Zira 20. yüzyılın başından itibaren tüm gayrimüslim azınlıklar saldırıların hedefi olmuştur. Edirne’de de önce Er-meni ve Rumlar hedefteyken onların ayrılmasıyla hedef Ya-hudiler oldu. Yahudilerin yerli ve milli kabul edilmemeleri-nin ve ötekileştirilmelerinin ideolojik bir gerekçesi olduğu-nu, ancak Yahudi karşıtı saldırıların genellikle iktisadi ge-rekçeler taşıdığını söylemeliyiz. Keza Bali’ye göre de Cum-

37 Prof. Dr. Metin Sarfati’yle İstanbul’da görüşme, 15.03.2017.

38 Yıldız, *a.g.e.*, s. 265.

huriyet'in ilk yıllarında basında ve halkta Yahudi karşıtı tavrın en önemli sebebi ticariydi. Rum ve Ermenilerin göçe zorlanmasıyla meydana gelen boşluk Yahudiler tarafından doldurulmuştu.³⁹ Bunun sonucunda milli iktisat fikirleriyle Müslüman burjuvaziyi ticarete hâkim kılmak isteyen kitlelerdeki hayal kırıklığı Yahudi karşıtı bir eğilime sebep olmuştu. Bu manada Türkiye'de antisemitizmin var olduğunu iddia etsek de bunun iktisadi gerekçelerle körüklendiğini görmezden gelmemeliyiz.⁴⁰

Edirne'de 1934'te meydana gelen Yahudi karşıtı olayları ele almadan önce ilk olarak 1930'lardaki Edirne'nin sosyo-ekonomik yapısını irdelememiz gerekiyor.

1930'larda Edirne'nin sosyo-ekonomik durumu

Edirne'nin sosyal yapısını daha iyi anlamamıza yardımcı olacak kaynaklardan biri, 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri'dir. Bu tahrire göre, Edirne'de yaşayanların %95,48'si İslâm dinindeyken, %4,52'si gayrimüslimdi.⁴¹ Edirne, ana lisani Yahudice olan vilayetlerde, İstanbul ve İzmir'den sonra 5.876 kişiyle üçüncü sıradadır. Yahudiceyi konuşanların vilayet nüfusuna oranı %3,89'la ikinci sıradadır.⁴²

Kent Bilimci Cevat Geray'ın yaptığı araştırmalara göre, 1923-1960 yılları arasında yurtdışından gelen Müslüman göçmenlerin en fazla iskân edildiği il Edirne oldu. 889.042

39 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 53.

40 Cumhuriyet yıllarında antisemitizmin olup olmadığı üzerine tarihçi Ahmet Kuyaş ve araştırmacı Rıfat Bali'nin yorumları için bkz. "Cumhuriyet yıllarında antisemitizm var mıydı?", *NTV Tarih*, Mart 2009, s. 52-53.

41 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, *Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili*, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s. 61. Türkiye'nin ise %97,36'si Müslüman, %1,89'u Hristiyan, %0,60'ı ise Musevi'dir. A.g.e., s. 30.

42 A.g.e., s. 34.

göçmenlerden 84.946'sı yani yaklaşık olarak %10'u Edirne'ye yerleştirildi.⁴³ Tüm bu göçmenlerin %97,5'i Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi Balkan ülkelerinden gelmişlerdi.⁴⁴ Edirne'de 1927 yılında 151.000 olan nüfus, 1960'ta 270.000'e ulaştı ve göçmenlerin bu nüfus artışındaki payı %71,3 oldu.⁴⁵ Keza Edirne ecnebi memlekette doğan nüfusa sahip şehirlerde, Kars'tan sonra, 35.195 ile ikinci sıradadır.⁴⁶ Tüm bunlar bize bir devlet politikası sonucunda sınır kenti Edirne'nin muhacirler eliyle Müslüman-Türkleştirilmeye, böylece "güvenilmez" gayrimüslimlerin toplam nüfusa oranının azaltılmaya çalışıldığını gösteriyor. Haziran 1934'te kabul edilen İskân Kanunu da bu yönde bir uygulama olacaktı. Böylece Türkiye'nin Batı'yla sınırını teşkil eden Edirne, Yahudilerden daha güvenli bir unsur olarak kabul edilen Müslüman muhacirler tarafından korunacaktı.

Edirne'nin ticari yapısını inceleyen bir çalışmaya baktığımızda, 1928'de Edirne'de faaliyet gösteren toplamda iki yüz seksen dört tüccarın yüz otuz beşinin gayrimüslim olduğunu görüyoruz. Yani yaklaşık %48'i gayrimüslimdir ve isimlerinden anlaşılacağı üzere, neredeyse hepsi Yahudi'dir.⁴⁷ Edirne'nin 1930'lu yıllarda ticari yapısını gözler önüne sermesi açısından *Annuaire Oriental-Şark Ticaret Yıllıkları* önemli bir kaynaktır.

Annuaire Oriental'in 1933-1934 senelerine ait ticaret yıllıklarında Edirne bölümünden oluşturduğumuz Tablo 2.1'de gözümüze çarpan olgu, gayrimüslimlerin ticari alan-

43 Cevat Geray, "Türkiyede Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 3, 1970, s. 18-19.

44 A.g.e., s. 12.

45 Edirne'yi %57,8 ile Tekirdağ ve %52,1 ile Kırklareli takip ediyor. A.g.e., s. 19.

46 28 Teşrinievvel 1927 *Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül III, *Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili*, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s. 36.

47 Koraltürk, a.g.e., s. 197.

TABLO 2.1
Şark Ticaret Yılı - Edirne (1833-1834)

	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>
AVUKAT	3	1
Cevdet Bey, Valilik yanı		
Fevzi Bey, Darüleytam Çarşısı		
Hayrettin Bey, Darüleytam Çarşısı		
Şimşi Danye E., Üç Şerefeli Camii karşısı		
BANKA	1	1
Osmanlı Bankası, Çilingirler Çarşısı		
Ziraat Bankası, Valilik karşısı		
İHRACATÇI		
Peynir ve hububat	4	9
Abdülâtil ef., Sarayhane		
Ali Kaşif ef. Ayşekadın		
Antika İsak, Bit pazar		
Bankacızade Hilmi Bey, Rüstem Paşa Han		
Benbasat Aron ef., Tahtakale		
Benbasat Pepo, Mimar Sinan Caddesi		
Benbasat Yako, Çilingirler çarşısı		
Beneroşa Nesim, Zindanaltı		
Bensusan Şapat, Köprübaşı		
Hafız Mehmet ef., Rüstem Paşa Han		
Kohen Marko, Tavukkapi		
Mişolam Basan, Tahtakale		
Mişolam Şapat, Zindanaltı		
Tütün		2
İspirer Herman şir. Çilingirler Çarşısı		
Ostro Tabac şir. Kalelçi		
ÜRETİCİLER		
Konservo		
Un	3	
Fethi ve şürekası, Ayşekadın Caddesi		
Kamil ef., Tahtakale		
Trakya Un Fabrikası		
Gazoz		1
Gabay Yanto, Kazancılar		
Yağ		1
Duenyas İsak, Zindanaltı		
Şarap ve ispiro	1	1
Adato Yasef İsrail, Tavukkapi		
Rıza Hüseyin şir. Cumhuriyet Caddesi		

TABLO 2.1 (devamı)

	Müslüman	Gayrimüslim
İTHALATÇILAR		
Tuhafiye	1	2
Behar Lion, Postane karşısı		
Mustafa Sedat ef., Postane karşısı		
Şabatay Rüvidi, Direk çarşısı		
Ayakkabıcı		1
Toledo Rafail Salom, Tahmis		
Konfeksiyon		1
Mose Davit Yahya, Saraçhane		
Dikiş Makinesi		1
Singer dikiş makineleri, Darüleytam Çarşısı		
Manifaktür		4
Behar Albert, Direk Çarşısı		
Benedor Nesim, Postane karşısı		
Klrispi Isak, Postane karşısı		
Mitrani Hayim, Saraçlar Caddesi		
Hırdavat		1
Esklnazi Avram, Tahtakale		
Pirinç	1	
Karabekir ve şürekası, Rüstem Paşa Han		
Trikotaj		1
Lödrik Yuda Nesim, Tahtakale		
TÜCCAR	2	6
Antika Bohor et Salamon, Zindanaltı		
Avadiya Mois, Rüstem Paşa Han		
Halfon ve Toledo Kol şir., Zindanaltı		
İlyazar Davit, Rüstem Paşa Han		
Karabekir Bey, Rüstem Paşa Han		
Neoray Papo, Rüstem Paşa Han		
Rıfat Rıza Bey, Tavukkapi		
Taranto Mose M. şir. Rüstem Paşa Han		
Basın	2	
<i>Edirne Postası</i>		
<i>Milli Gazete</i>		
Ulaşım		1
Antika Bohor ve Salamon, Zindanaltı		
Toplam	18	34

daki üstünlüğüdür. Ticaretteki on dokuz sektörde toplamda elli iki işletmeden otuz dördü Yahudilere aitti. Yani ticari alanın yaklaşık olarak üçte ikisi Yahudilerinken, üçte biri Müslümanlarındı. Edirne’de bu dönemde en büyük sektörün peynircilik olduğu görülüyor. On üç peynir işletmesinden dokuzu Yahudilere aitken dördü Türklerindir. İleriki bölümlerde göreceğimiz gibi, Umumi Müfettişlik raporlarında bu sektörün gayri Türklerin elinde olduğu, Yahudilerin peynirin kalitesini düşürerek Edirne peynirinin adını kirlettiği ifade edilmişti.⁴⁸ Bunun dışında Trakya Raporu’nda bahsedildiği gibi, Yahudiler şarapçılık, manifatura vb. alanında üstündü. Yahudilerin dış bağlantılarının kuvvetli olması ithalat alanındaki üstünlüklerini kolaylaştırıyordu. Bu alandaki on üç işletmeden on biri Yahudilerindi. Ayrıca Yahudi karşıtı propagandanın en önemli unsurlarından olan komisyonculukta da sekiz işletmeden altısı Yahudilerindi. Ancak basın alanındaki iki gazetenin de Türklerle ait olması, Türk milliyetçisi ve Yahudi karşıtı propagandanın yayılmasını kolaylaştırıyordu. *Annuaire Oriental*, Edirne’deki ticari işletmelerin tamamını içermiyordu. Bazı küçük işletmeler listede yer almıyordu. Dönemin gazetelerinde reklamını gördüğümüz Balıkpazarı’ndaki Hiristo’nun fırını buna örnektir.⁴⁹ Bu, bize Hristiyanların da ticari hayatın bir parçası olduğunu gösterir. Bununla birlikte Yahudilerin ticaretteki üstünlüğü tartışılmazdı. 1923 doğumlu Rayegan Köyatası o dönemdeki Edirne’yi şöyle anlatıyor:

Saraçlar Caddesi var ya, ne kadar dükkân varsa hepsi Musevi’ydi. Terziler Musevi’ydi. Bakkalımız Musevi’ydi... Biz Türkler, bilirsiniz, çiftçilikle uğraşır, ticaret bilmeyiz, bilmez onlar. Eker, satar gelir ne lazımsa alır, köyüne götü-

48 Bkz. İbrahim Tali Bey’in 1934 Trakya Raporu.

49 *Edirne Postası*, 9 Mayıs 1933.

rür. Ticaret onların (Museviler) elindeydi. Neden onların elindeydi? Şimdi onlar bize İspanya'dan gelmiş ya Museviler, biz sonradan almışız... Fatih'in alışından sonra geldiler... Onların köklerinin bir kısmı Avrupa'daydı. Avrupa'dan onlar buraya mallar gönderirlerdi kendi insanlarına. Onlar bize satarlardı. Onun için dış ticaret, iç ticaret Musevilerdendi.⁵⁰

Edirne'nin 1930'lardaki ticari yapısına değindikten sonra, sırasıyla siyasi ve idari yapısına değineceğiz. Böylece Edirne'de bürokrat ve siyasi yerel güçleri tanımaya ve olaylardaki sorumluluklarını ortaya koymaya çalışacağız.

1930'larda CHF Edirne teşkilatı

1930'larda Cumhuriyet Halk Fırkası gibi neredeyse devletle bütünleşmiş bir partinin yereldeki teşkilatı devletin temsilcisi gibiydi. Ancak CHF Merkezi tam anlamıyla Trakya'daki parti teşkilatlarına hâkim değildi, parti yerelde birkaç kişinin elindeydi.⁵¹ 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının ardından oluşan rekabet ortamıyla birlikte, CHF'nin yerel teşkilatları toparlanma ve yenilenme sürecine girdi. Bu amaçla Edirne teşkilatı yeniden kuruldu.⁵² İl başkanı Akıncıoğlu İbrahim Bey aynı zamanda *Edirne'de Milli Gazete*'nin sahibiydi ve ileride göreceğimiz gibi *Edirne'de Milli Gazete* antisemit yayınlarıyla Yahudileri hedef gösterecekti. CHF il teşkilatının tamamı Müslüman-Türk eşraftan oluşuyordu. Toprak, 1934 Olayları'nın sorumluluğuna ilişkin makalesinde, olaylarda etkin rol oynayanla-

50 1923 doğumlu Rayegan Köyatası'yla Edirne'de görüşme, 4 Kasım 2016.

51 Pınar, a.g.e., s. 21.

52 Yeni il teşkilatına Akıncıoğlu İbrahim Bey, Ticaret Odası Başkanı Kara Bekir Bey, Doktor Şükrü Bey, Selami Bey, Hüsamettin Bey, Tevfik Bey, Tüccar Kasım Bey, Fazıl Bey, Avukat Cemal Bey, Mithat Bey, Türk Ocağı Başkanı Edip Bey seçilmişti. A.g.e., s. 24.

rın ticari ve kişisel sebeplerle yereldeki eşraf ve CHF teşkilatı olduğunu iddia eder.⁵³ Babası CHF üyesi olan 1925 Edirne doğumlu Kamil Denkel de yaptığımız görüşmede, olaylarda yereldeki Halk Partililerin ve ekabirlerin sorumlu olduğunu ifade etmiştir:

Biz onlara düşman kesildik. Bizi onlara karşı teşvik ettiler. ‘Yahudi haramzadedir. Yahudiden fayda gelmez. Yahudi sahtekârdır. Yahudi yalancıdır.’ Artık ne kadar kötülük varsa Yahudiler için bize aşıladılar. (Kim aşıladı?) Halk Partisi aşıladı. Aşağı yukarı Halk Partisi. Bunlar nasıl biliyor musun? Kalburüstü insanlar. Menfaatleri kayboluyordu bunların. Yahudi affedersin ben beş liraya veririm Yahudi üç liraya verir... Halk Partililer çok menfaatperestti. Onlar belirli bir toplumdur. Her şey onların elindeydi Edirne’de. Hatta ezan bile okunurken babam ilk (Türkçe) ezanı okuyan müezzindi. Ezanı okurken minarenin dibinde tahlil memurları gezerdi ezanı Türkçe okuyacak mı diye.⁵⁴ Yani nasıl biliyor musun belirli bir zümre herkesi düşman etmiş birbirine.⁵⁵

Yerel eşrafın Yahudi karşıtı olaylardaki sorumluluğuna yönelik iddialar bununla sınırlı değildir. Keza ileriki bö-

53 Bu makalesinde Toprak CHF merkeziyle Trakya teşkilatları arasındaki yazışmalara yer vermiştir. Örneğin, CHF Umumi Katibi Recep Peker Bey olaylardan sonra Vilayetlerin Fırka Reisliklerine gönderdiği tebliğde, “Meselenin telkin, hazırlık ve tatbik devirlerinde Fırka Katibi Umumiliği’ne haber vermek vazifesi ne için yapılmadı?” diye sormaktadır. Toprak Fırka’yla hükümetin ayrımına dikkat çekerek hükümetin olaylarda sorumluluğuna dair bir kanıtın olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF’nin Sorumluluğu”, *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25.

54 İlk Türkçe ezan 29 Ocak 1932 tarihinde Kuşadası’nda Hafız Sadık Bey tarafından okundu. Bir sene sonra bütün şehirlerde Türkçe okunmaya başlandı. Ancak Arapça ezanın yasaklanması ise 2 Haziran 1941 tarihinde yapılan düzenlemeyle gerçekleşti. Bu yasak 16 Haziran 1950 tarihinde kaldırıldı. Bkz. Başak Ocak Gez, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 6, 1996, s. 157-167.

55 1925 Edirne doğumlu Kamil Denkel ile Edirne’de görüşme, 8 Kasım 2016.

l mlerde göreceğimiz gibi polisin olaylara müdahale etmemesinde en önemli etkenin Halk Partililer olduğu yönünde söylentiler de yayılmıştı.

Trakya Umumi Müfettişliği

Trakya Olayları'nda etkisi olduğunu iddia ettiğimiz kurumlardan bir diğeri Trakya Umumi Müfettişliği'dir. Özellikle ilk müfettiş İbrahim Tali Bey'in bu olaylarda etkili olduğunu ifade etmeye çalışacağız. Öncelikle bu idari yapıyı özetleyelim. 19 şubat 1934 tarih ve 2/150 sayılı kararname ile Trakya Umumi Müfettişliği-İkinci Umumi Müfettişlik kuruldu.⁵⁶ Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'yi kapsıyordu. Bu makama İbrahim Tali ( ng ren) 18 Mart 1934'te İcra Vekilleri Heyeti'nin 2/303 sayılı kararıyla atandı ve 22 Nisan 1934'te Edirne'ye gelerek görevine başladı.⁵⁷ Trakya Umumi Müfettişliği'ne İbrahim Tali'den sonra 9 Ağustos 1935 tarihinde İzmir Valisi Kazım Dirik atandı.⁵⁸ İlk iki umumi müfettiş asker kökenliydi.⁵⁹ Bununla birlikte Trakya Umumi Müfettişliği Başm şavirliği'ne 4 Nisan 1934 tarih ve 2/365 sayılı kararnameyle Emniyet İşleri Umum Müdür Muavini

56 Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 127. Umumi M fettişliklerden ilki 1925 yılındaki şeyh Said İsyani'nin ardından 1927'de kuruldu ve Elazığ, Urfa, Hakkari, Bitlis, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Van illerini kapsıyordu. Erzurum, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Erzincan, Trabzon Ağrı'yı kapsayan    nc  Umumi Müfettişlik 1935 yılında kuruldu. Bingöl, Munzur ve Elazığ illerini kapsayan Dördüncü Umumi Müfettişlik 1936 yılında kurulurken, 1947 yılında Adana, İçel, Seyhan, Hatay, Gaziantep ve Maraş illerinde Beşinci Umumi Müfettişlik kuruldu. Umumi müfettişlikler 1952 yılında kaldırıldı. Bkz. Engin  ağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, yıl 11, sayı 21, Bahar 2015, s. 83-110.

57 Yrd. Doç. Dr. Murat Burgaç (haz.), *Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, 1. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 9.

58 Koçak, a.g.e., s. 129.

59 A.g.e., s. 130.

Şükrü Bey'in atanması, konunun "emniyet" ile de ilgili olduğunu göstermektedir.⁶⁰ Bunu Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in Trakya Raporu'nda açıkça görmekteyiz. Bu rapora göre, Bulgar komitacılarının sınır kasabalarında Trakya'nın tekrardan Bulgaristan'ın eline geçeceğine dair propaganda yapması, Türkiye topraklarına gizlice girip çıkması ve burada güvenilmez unsur olarak görülen Yahudilerin bu propagandayı sürdürmesi önemli sorunlar yaratıyordu. Türkler işgal tehdidi altında itimatsız bir şekilde yaşarken iktisadi alana ilgi göstermiyordu. Bu Türk sermayesinin Yahudi sermayesi altında ezilmesi demekti. Bu yüzden Trakya Umumi Müfettişliği'nin birincil hedeflerinden biri iskân ve güvenlik politikalarıyla bu sorunu çözmek olarak belirlenmişti.⁶¹ Çok geniş yetkilere sahip bir umumi müfettişliğin Trakya'da kurulma amacı Trakya'nın iskân, güvenlik, imar ve iktisat sorunlarına doğrudan ve hızlı bir şekilde çözüm bulmaktı. Bu anlamda umumi müfettişliklerin kurulması devlet kapasitesinin artırılmasına yönelik bir hamledir. McAdam, Tarrow ve Tilly'e göre, devlet kapasitesi, devlet görevlilerinin devletin teritoryal yetki alanı dahilinde şahıslar, faaliyetler ve kaynaklar üzerindeki kontrolünün düzeyidir. Devlet kapasitesi birbirini bütünleyen dört süreçle artar: "Dolaylı yönetimin doğrudan hâkimiyet ile ikamesi; merkezi devletin coğrafi olarak uzak çevreye nüfuzu; devlet pratik ve temsillerinde standartlaşma ve planların uygulamaya koyulmasıyla alakalı araçların kullanımında artış."⁶² Aşağıdaki bölümde Trakya'daki is-

60 A.g.e., s. 130-131.

61 Murat Burgaç (haz.), *Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, 1. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 35-39.

62 McAdam, D., Tarrow S. ve Tilly, C., *Dynamics of Contention*, 1. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 78. Devlet kapasitesi ve "Ermeni tehciri" üzerine bir makale için bkz. Ömer Turan-Güven Gürkan Öztan, "Erken Cumhuriyet Döneminde İnkârcılık, Emvâl-i Metrûke ve Devlet Kapasitesi", *Praksis*, sayı 39, 2015, s. 103-143.

kân, güvenlik ve iktisat sorunlarına çözüm amacıyla görevlendirilen İbrahim Tali'nin bu konuda yazdığı rapordaki Yahudilere bakışı ortaya koyulacaktır.

İbrahim Tali Bey'in 1934 Trakya Raporu

İbrahim Tali Bey görevine başladıktan kısa bir süre sonra Trakya bölgesinde inceleme ve denetleme amacıyla geziye çıktı. Bu 6 Mayıs ve 7 Haziran 1934 tarihleri arasında gerçekleşen otuz üç günlük bir geziydi. Gezinin ardından Trakya'nın iskân, imar, iktisat, güvenlik, kültür, ulaşım sorunları gibi pek çok alanda görüşlerini içeren 1934 Trakya Raporu olarak bilinen bir rapor hazırladı.⁶³ Bu rapor 16 Haziran 1934'te Başbakan İsmet (İnönü), CHP Genel Sekreteri Recep (Peker) ve Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Beylere sunuldu. Burgaç'a göre, bu rapor kişisel olsa bile yeni rejimin Trakya'ya bakışını yansıtmaması açısından önemlidir.⁶⁴ Çünkü Ankara, Umumi Müfettişliğe büyük bir önem atfetmişti. Bununla birlikte İbrahim Tali Bey de rejim için alelade seçilmiş bir bürokrat değildi. 1927'den itibaren beş yıl boyunca Birinci Umumi Müfettişlik görevini yapmıştı. Ayrıca kendisi Samsun'a giden Bandırma vapurunda Mustafa Kemal'le birlikte yer alan on sekiz subaydan biriydi. Bunun dışında 1920'de Moskova'ya giden Türk delegasyonunda siyasi müşavirlik, Bakü Doğu Halkları Kongresi'nde Anadolu Hükümeti Temsilciliği, Batum Konsolosluğu ve Varşova orta elçiliği gibi görevlerde bulunmuştu.⁶⁵ Son derece kritik görevlerde bulunmuş bu bürokratin hazırlayacağı rapor hem dev-

63 Murat Burgaç (haz.), *Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, 1. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 17.

64 A.g.e., s. 9.

65 Fethi Tevetoglu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, 1. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 155-157.

letin Trakya politikasına yön vermesi hem de 1934 senesinde Trakya'da devlet aklını yansıtmaması açısından önemliydi. Bu raporda bizi özellikle ilgilendiren kısımlar İbrahim Tali'nin Yahudilerden bahsettiği yerlerdir. Raporda açık bir şekilde İbrahim Tali'nin Yahudi karşıtlığı görülmektedir. Yahudiler için "Trakya'da Yahudi Meselesi" başlığı açarak raporun diğer bölümleri haricinde "Yahudi sorunu"nu özel olarak değerlendirmiştir.⁶⁶

İbrahim Tali Bey raporunda "Yahudilik oyunları" diyerek şunları ifade etmişti: "Trakya iktisat manivelasına Musa'nın kulları hâkimdir. Ya doğrudan doğruya veyahut ipinin ucunu elinde bulundurduğu ve arkadan istediği gibi idare ettiği diğer elemanlar vasıtasıyla Trakya halkının üretimine Yahudi hâkimdir."⁶⁷ İbrahim Tali Bey antisemit ifadelerini "Trakya'da Yahudi Meselesi" başlığı altında genişleterek şunları dile getirmişti:

Trakya Yahudisi göze batacak kadar ahlaki fesat ve karaktersizlik içindedir; zararlıdır. Son asırda diğer muhtelif kanlarla devamlı karışmak neticesinde görünüşte bir ayıklanmaya uğrayarak Yahudiliğin bünyesel esas karakterini tamamen denecek derecede kaybetmesine rağmen, Yahudiliğin yalıtık, hilekar, niyetini gizler, kuvveti daima alkışlar, altına tapar, yurt sevgisini kovar karakterini olduğu gibi muhafaza etmiş ve hatta bu sahada insanlığa ıstırap verecek kadar yeni gelişmelere de mazhar olmuştur. Yahudi terbiyesinde şeref ve haysiyetin yeri yoktur. Trakya Yahudisi harplerin Türk unsuru üzerinde yaptığı tahripkar tesirleri üzerinde yükselmiş, zenginleşmiş ve kuvvet bulmuştur. Her yabancı salgında, Türk unsurunun terk ettiği

66 Murat Burgaç (haz.), *Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, 1. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 59-71.

67 A.g.e., s. 49.

servet yok pahasına bu unsurun eline geçmiş ve bu suretle Trakya Yahudisi Türkün servetini yine Türke karşı bilhassa iktisadi sahada öldürücü bir silah olarak kullanmaya başlamıştır.⁶⁸

İbrahim Tali raporda ayrıca Yahudilerin Trakya'daki iktisadi faaliyetlerine değinmiş ve Trakya'da sermayenin dörtte üçünün Yahudilere ait olduğundan bahsetmişti. Yahudiler peynircilik, şarapçılık, komisyonculuk, arabacılık, boyacılık gibi çok farklı alanlarda faaliyet yürütmekteydiler. Ancak Yahudilerin en büyük zararının dokunduğu kişiler Türk köylüleriydi. Türk köylüsünü kandıran, malını yok pahasına alan ve böylece pazar fiyatlarıyla oynayan Yahudilerdi.⁶⁹ “Memurlarla Münasebetleri” başlığı altında Yahudilerin memurları ayartmak için neler yaptığının ve çözüm önerilerinden bahsetmişti. Buna göre, Yahudiler işlerini yaptırabilmek adına memurları kumar, eğlence, değerinin altında verilen mal, ödünç para ve malla kandırmaktaydı. Memurları Yahudilerin elinden kurtarmak için İbrahim Tali Bey'in önerisi kooperatif kurmaktır. Böylece milletin hazinesinden bu unsurlara giden milyonlar “öz Türk evladına” kısmen intikal edecekti.⁷⁰ “Cumhuriyet ve İnkılâba Karşı Bağlılıkları”nda ise Yahudilerin *Altı Ok*'un ve özellikle milliyetçilik umdesinin kendi menfaatlerine karşı olduğunu bildiğini ifade etmiş ve bu sebeple Yahudilerin rejime ve inkılâba içten içe kin beslediğini iddia etmişti.⁷¹ “Teşkilatları” başlığında Yahudilerin kurduğu cemiyetlerden bahsederken, Halkevleri ve Türk mektepleri gibi milli müesseseler varken Yahudi Kültür Cemiyeti'nin samimi niyetlerle kurulmadığını ve bunun bir “çift oyun” olduğunu dile ge-

68 A.g.e., s. 59-61.

69 A.g.e., s. 61.

70 A.g.e., s. 63.

71 A.g.e., s. 65.

tirmişti.⁷² Tali'ye göre, Trakya Yahudileri Trakya'yı Filistin yapmaya çalışmaktaydı ve Trakya'nın gelişmesi ancak iktisadi hâkimiyeti kuran bu unsurun Trakya Türkünün kanını emmesine izin vermemekle gerçekleşebilirdi. Çünkü bu unsur Türkün iktisadın her alanında ilerlemesinin, fabrika ve şirket kurmasının önüne geçmek için her şeyi yapmaktaydı. Ayrıca Tali Yahudilerin Bulgarlar adına faaliyet yürüttüğünü iddia etmekteydi. İbrahim Tali Bey'e göre, Yahudiler Bulgarların Trakya'yı işgal edeceği propagandasını yapmaktaydı. Çünkü Tali'nin iddiasına göre, Yahudilerin bu propagandasıyla Türklerde Bulgar işgali ihtimali ümitsizlik ve yılgınlık yaratacak, Türkler iktisadi sahada güvenle hareket edemeyecekti. Böylece Türk sermayesi filizlenemeyecek ve Yahudi sermayesinin boyunduruğu altında kalacaktı.⁷³ Bunun dışında Yahudiler işçi kulüpleriyle komünizmin çekirdeğini kurmak da istemekteydiler. Türk hayatı, Türk iktisadiyatı, Türk rejim ve inkılâbı için Yahudiler tehlike teşkil etmekteydi. Bu sebeple Tali'ye göre, "Yahudi meselesini artık en radikal bir surette halletmek Türk Trakya'ya nefes vermek kati bir zarurettir."⁷⁴ "Trakya iktisadiyatına Türk çocuğu hâkim kılınmadığı müddetçe Trakya'da istenilen gelişmeleri beklemek güç olurdu. Özetle: Trakya'da hayatın her safhasında Türklüğün zararına yaşayan Yahudi meselesi üzerinde çok esaslı bir surette durmak lazımdır."⁷⁵

İbrahim Tali raporunda Yahudilerden bahsederken aşağılayıcı ifadeler kullanırken bunun karşısına konumlandığı Türklerden vatanın öz evlatları olarak bahsetmişti. Bu bize bir kez daha göstermektedir ki ne bürokrasinin yüksek noktalarındakiler ne de sıradan halk tarafından Yahudiler Türk

72 A.g.e., s. 67-69.

73 A.g.e., s. 37.

74 A.g.e., s. 69.

75 A.g.e., s. 71.

kimliği içerisinde alınmaktaydı. İbrahim Tali'nin baştan sona kadar Yahudi karşıtı ifadelerle dolu raporu "Yahudi sorununa" işaret etmekte ve radikal bir şekilde bu sorunun çözülmesini önermektedir. Bu raporun yazılmasının hemen ardından, önce Çanakkale ardından tüm Trakya'da Yahudi karşıtı şiddet ve yağma olaylarının meydana gelmesi, İbrahim Tali Bey'in olaylarda sorumluluğu olduğu yönündeki iddialarımızı güçlendiriyor. Ayrıca ileride göreceğimiz gibi, İbrahim Tali'nin hem Nihal Atsız'la hem de Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği'nin üyeleriyle benzer fikirler içinde olması Türk sağıyla ilginç bir benzerlik ortaya koymaktadır.

***Güvenlik tehdidi ve asimilasyon amacıyla
gayri Türklerin iskânı politikası:
2510 sayılı İskân Kanunu***

Ulus-devlet inşa sürecinde önemli duraklardan biri 1934 İskân Kanunu'dur. 14 Haziran 1934'te kabul edilen 2510 sayılı İskân Kanunu kısaca Türk olmayan unsurların Türk kültürüne asimile edilmesi ve muhacirlerin iskân edilmesi üzerinde durmaktaydı. Kanunun gerekçesinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki muhacirler için sistemli bir iskân politikası uygulanmaması, bu muhacirlerde Türk dili ve kültürünü yerleştirememesi ve aşiret siyaseti eleştirilmişti.⁷⁶ Beşikçi İskân Kanunu'nu Doğu Anadolu'da çıkan isyan hareketlerinin sonuçlarından biri olarak görmüştür.⁷⁷ Öte yandan kanun hedef alınan kişileri de ortaya koymuştu: "Türk bayrağına gönül vermemiş iken Türk yurttaşlığının verdiği her hakkı kullanmakta olanlar." İşte onlar "Türk kültürü

76 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III, Altmış beşinci inikat, 07/06/1934, 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası, s. 2-3.

77 İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II*, 1. baskı, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992, s. 434.

içinde eritilmeli”ydi. Çünkü “Türkiye Cumhuriyeti Devletinde, Türküm diyen herkesin bu Türklüğü Devlet için belli ve açık olmalı”ydi ve “burada devlet, hiçbir Türkün Türklüğünden bir soluk işkillenmek istemez”di.⁷⁸ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’ya göre de İskân Kanunu “tek dille konuşan, bir düşünen aynı hissi taşıyan bir memleket yapacak”tı.⁷⁹

2510 sayılı İskân Kanunu’yla Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışı Dahiliye Vekâleti tarafından gerçekleştirilecekti.⁸⁰ Bu bakanlıkça hazırlanacak ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanacak haritaya göre Türkiye üç farklı mıntıkaya ayrılıyordu:

1 numaralı mıntikalar: Türk kültürlü nüfusun tekâsüfû istenen yerler

2 numaralı mıntikalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerler

3 numaralı mıntikalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerler.⁸¹

İskân Kanunu devletin o dönemdeki Türklük algısını ortaya koyması açısından önemlidir. Kanun “Türk kültüründen olanlar”, “Türk kültüründen olmayanlar”, “Türk soyundan olanlar”, “Türk ırkından olanlar”, “Türk ırkından olmayanlar” gibi ifadeler içeriyordu. Yıldız’a göre bu kanun “Türk vatandaşı olmayan Türkler” ve “Türk olmayan Türk vatandaşları” ayrımını belirginleştirdi.⁸² Mesela Türk ırkın-

78 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III, Altmış beşinci inikat, 07/06/1934, 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası, s. 8.

79 TBMM, ZC, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III, 68. Inikat, 14 Haziran 1934, s. 141.

80 2510 sayılı İskân Kanunu madde 1, TC Resmî Gazete, sayı 2733, 21 Haziran 1934.

81 İskân Kanunu madde 2, a.g.y.

82 Yıldız, a.g.e., s. 140.

dan olan muhacirler Türkiye içinde istedikleri yere yerleşmekte serbesttiler. Türk ırkından olmayanlar ise hükümetin belirlediği yerde kalmaya mecburdular.⁸³ Bunun dışında ilk iki maddeden görebileceğimiz üzere, “Türk kültürü” kanunun üzerinde durduğu kavramlardan biriydi. İskân Kanunu’nda soy ve ırk gibi kavramlara yer verilmesi 1920’lerin sonu 1930’ların başında Türklük tanımlamasının etnik-soya dayalı bir zemine kaydığının göstergesiydi. Yıldız’a göre, İskân Kanunu Kemalist ulusçuluğun ırk, kan ve soy kavramlarıyla ırkçı-etnisist boyutunu su yüzüne çıkartmıştır. Bu kanun Kemalist ulusçuluğun “dil, kültür, ülkü” üçlüsünün yerine “dil, kültür ve kan” üçlüsünü ikame ettiğini göstermektedir.⁸⁴

9. maddeyle Dahiliye Vekâleti “casuslukları sezilenleri sınırlı boylarından uzaklaştırmaya” yetkili oluyordu.⁸⁵ İbrahim Tali Bey’in Trakya Raporu’nda Yahudileri Bulgarlar adına casuslukla suçladığını görmüştük. Bununla birlikte 11. maddenin B fıkrasıyla “Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında harsî, askerî, siyasî, içtimaî ve inzibatî sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararı ile, Dahiliye Vekili lüzumlu görülen tedbirleri almağa mecbur” tutulmuş ve “toptan olmamak şartı ile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek de bu tedbirlere” dahil edilmişti.⁸⁶

Kanunun 47. maddesiyle İskân Kanunu, Mart 1934’te kurulan Trakya Umumi Müfettişliği’yle birbirine bağlanıyor-

83 İskân Kanunu madde 7, a.g.y. Keza önceki bölümlerde gördüğümüz gibi Türk vatandaşı olan Yahudilerin bazı durumlarda seyahat hakkı bile engelleniliyordu.

84 Yıldız, a.g.e., s. 248.

85 İskân Kanunu madde 9, a.g.y.. Aktar da Trakya Olayları’nı irdelediği makalesinde bu maddeye vurgu yapmıştır. Bkz. Ayhan Aktar, “Trakya Yahudi Olaylarını ‘Doğru’ Yorumlamak”, *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 51.

86 İskân Kanunu madde 11, a.g.y.

du. Buna göre, “Umumî müfettişlik teşkilâtı olan mıntıkalarda umumî müfettişler muhacirlerin, mültecilerin, naklolanların ve göçebelerin muayyen müddetlerde iskân ettirilip müstahsil hale gelmelerinden birinci derecede mesuldürler.”⁸⁷

Umumi müfettişleri muhacirlerin iskânından sorumlu tutan 47. maddeyle, 9. madde beraber okumak Trakya Olayları'nın sorumlularını açıklamada yardımcı olabilir. İbrahim Tali tarafından “güvenilmez unsur” olarak görülen Yahudileri hem Dahiliye vekilinin hem de İbrahim Tali'nin sınır boylarından, yani Trakya'dan uzaklaştırmak ve onların yerlerine Müslüman-Türk muhacirlerini yerleştirmek arzusunda olduklarını iddia edebiliriz. Eğer Yahudilerin Trakya'dan sürülmesinde bu yetkililerin rol aldığını iddia ediyorsak, o zaman şu soruyu sormamız gerekir. Neden yasalara dayanarak Yahudileri Trakya'dan sürme yetkisine sahipken yağmacı, çapulcu topluluklar aracılığıyla gerçekleştirmeyi seçmişlerdir? Devlet eliyle Yahudilerin sürülmesi dışarıda ülkenin imajına zarar verebilir, Türkiye çeşitli baskı ve yaptırımlara maruz kalabilirdi. Trakya'daki “Yahudi sorunu”nun bir oldubittiyle “halk” tarafından çözüme kavuşturulması ve bu sırada merkezin olaylardan habersizmiş gibi davranması, merkezi dışarıdaki baskılara karşı koruyacaktı.

Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi Toprak'ın makalesi bu iddiamızın tam tersini savunmakta, merkezin olaylardan habersiz olduğunu iddia ediyor.⁸⁸ Oysa Aktar, Toprak'ın iddialarına iki argümanla karşı çıkmıştır. Bunlardan ilki Çanakkale'de bir gezide olduğu sırada Mustafa Kemal bir Yahudi'nin sözleriyle Yahudilerin Çanakkale'den kovulmasından haberdar olduğu iddiasıdır. İkincisi de Levi'ye atıfta bu-

87 İskân Kanunu madde 47, a.g.y.

88 Zafer Toprak, “1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu”, *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25.

lunarak Mustafa Kemal'in 3 Temmuz'da Çankaya'da ağır-
ladığı Yahudi heyeti vesilesiyle olaylardan haberdar oldu-
ğu yönündeki iddiadır. Oysa devlet 5 Temmuz'a kadar, ya-
ni olayların sönümlenip Yahudilerin büyük bir kısmının göç
etmesine kadar müdahale etmedi. Yani, özetlemek gerekir-
se, Aktar'a göre bu olaylar merkeze rağmen değil, merke-
zin bilgisi ve izni dahilinde gerçekleşti.⁸⁹ Öte yandan madde
11'in A fıkrasına göre, "Ana dili Türkçe olmayanlardan top-
lu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kü-
mesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahal-
leyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına inhisar ettir-
meleri yasaktır."⁹⁰ Yıldız'a göre bu madde gayrimüslim azın-
lıkların İzmir, Ankara ve Trakya'daki yerleşimlerinin dağı-
tılmasını zorunlu kılıyordu.⁹¹ Ancak bu yorumun yanlış ol-
duğunu söylemek zorundayız. Yıldız "yeniden" kelimesi-
ni gözden kaçırmıştır. Bu madde yetkililere o anda var olan
gayrimüslim yerleşimlerine müdahale etme hakkı vermiyor-
du. Öte yandan bu maddede "yeniden" kelimesi kullanılsa
da 1934 Olayları'nda yerel görevlilerin bu maddeyi "yeni-
den" olmaksızın yorumlamış olma ihtimali yüksektir. İskân
Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarih, 21 Haziran 1934'ün he-
men ardından önce Çanakkale'de ardından tüm Trakya'da
Yahudi azınlığın sürülmeye çalışılmasının tesadüf olma-
sı düşük bir olasılıktır. Merkezdeki yöneticilerin haberi ol-
masa bile, ki bu ihtimal de düşüktür, en azından eşrafla iş-
birliği halindeki yerel yöneticilerin bu kanundan güç alarak
veya esinlenerek Yahudileri kovma işine girişmesi olasıdır.
Keza yurtdışındaki Yahudi gazetelerinde Yahudilerin sürül-
mesinin nedeninin İskân Kanunu olduğu yönünde haberler

89 Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Top-
lum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56.

90 İskân Kanunu, madde 11, a.g.y.

91 Yıldız, a.g.e., s. 253-254.

yer alacaktı.⁹² Yıldız'a göre de Trakya Olayları İskân Kanunu uygulamasının bir sonucudur.⁹³ "Bu kanun Trakya'nın hem nüfus hem de iktisadi Türkleştirilmesini amaçladığı için bölge ticaretini elinde tutan ve Türkçe konuşmayı tercih etmeyen Yahudi nüfusun göçe zorlanması planlı fakat kontrol dışına çıkışı önlenemeyen etnisist bir uygulamadır."⁹⁴

Atsız'ın Orhun ve Atılhan'ın Milli İnkilâp dergileri aracılığıyla antisemit kışkırtma

Trakya Olayları'nın gerekçelerinden bir diğeri Nihal Atsız'ın *Orhun* ve Cevat Rifat Atilhan'ın *Milli İnkilâp* dergilerinin antisemit yayınlarıydı. Bu yayınlar Yahudi karşıtlığının düşünsel altyapısını oluşturmuştur. Türk ırkçılığının fikir önderi Nihal Atsız 11 Eylül 1933'ten 28 Aralık 1933'e kadar Edirne Erkek Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapmış ve bu arada "aylık Türkçü dergi" *Orhun*'u yayınlamıştı.⁹⁵ *Orhun* dergisi Edirne'de o dönemlerde popülerdi. Hatta İstanbul'dan daha çok Edirne'de satılıyordu. Dergiye genellikle lise talebeleri ilgi göstermişlerdi.⁹⁶ Nihal Atsız Edirne'deki görevinden ayrılmadan önce Milli Türk Talebe Birliği'yle birlikte Çanakkale gezisine katıldı ve ardından izlenimlerini kaleme aldı. Bu yazısında şehirde Yahudi, Rum ve Çingene nüfusunun fazlalığından dert yanıyordu. Yahudileri sinsi, küstah, zelil, korkak fakat fırsat düşkünü, vatan-

92 "Turks Give Reason for Expelling Jews", *Jewish Telegraphic Agency*, 5 Temmuz 1934.

93 Yıldız, *a.g.e.*, s. 253.

94 *A.g.e.*, s. 255.

95 Erol Güngör, M.N. Hacıeminoglu, Mustafa Kafalı, Osman F. Sertkaya (haz.), *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 19.

96 Mehmet Orhun, "Hocam Hüseyin Nihal Atsız Beg", *Ortadoğu*, 23 Mart 1976, akt. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 67.

sız olarak nitelendirilmişti. Yahudileri bezirgânlık, casusluk ve hilekârlıkla itham etmiş ve çarşıdaki tabelaların onda dokuzunun bu “nankör ve kahpe milletin” isimlerini taşıdığını ifade etmişti.⁹⁷ Atsız, *Orhun*’da olaylardan bir ay önce “Musa’nın Necip (!) Evlatları Bilsinler ki:” başlıklı bir makale yayınladı. Bu makalede Yahudilerin isimlerinin anıldıkları rüşvet, Türklüğe tahkir ve Eliza Niyego olaylarından bahsederek bu “alçak milletin namussuzluklarını” teşhir ediyordu. Yazısının sonunda Yahudileri tehdit ederek şunları belirtmişti: “Onlara yapılacak ihtar şudur: Hadlerini bilsinler. Sonra biz kızsarsak Almanlar gibi Yahudileri imha etmekle kalmaz, daha ileri gideriz. Onları korkuturuz. Malum ya ataların sözüne göre yahudiye öldürmektense korkutmak yeğdir.”⁹⁸ *Orhun*’da başka bir yazısında Türk milletinin içeride üç düşmanından biri olarak Yahudileri göstermişti.⁹⁹ Ayrıca Yahudilerin Allah’ının para olduğunu söylemişti.¹⁰⁰ Kısaca ifade etmek gerekirse Nihal Atsız Edirne’de olduğu dönemde halkı ve özellikle gençliği *Orhun* dergisindeki yazıları ve verdiği konferanslarla Yahudilere karşı kışkırtmıştı.

Bu kışkırtmaları yapan dergilerden bir diğeri Cevat Rifat Atilhan’ın yayınladığı “taşkın milliyetperver” *Milli İnkılâp* dergisiydi.¹⁰¹ Bu dergi ilk sayısında Nazileri ve onların lideri Adolf Hitler’i övmüş ve ikinci sayısında Nazilerin Yahudilere uyguladığı siyaset tarzının örnek alınması ve Türk gençli-

97 Nihal Atsız, *Çanakkale’ye Yürüyüş*, Baysan Basım ve Yayın Sanayi A.Ş., İstanbul, 1992 (ilk baskı 1933), s. 9-10.

98 “Orhunda Okuyunuz”, *Milli İnkılâp*, yıl 2, sayı 4, 15 Haziran 1934, s. 9, akt. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 71-72.

99 Diğer ikisi ise komünistler ve dalkavuklardır.

100 Atsız, “Komünist, Yahudi ve Dalkavuk”, *Orhun*, sayı 5, 21 Mart 1934, s. 93-94, akt. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 72-73.

101 1933 yılında yayın hayatına başladığında derginin adı *İnkılap*’tı.

ğinin Yahudileri boykot etmesi çağrılarında bulunmuştu.¹⁰² Dergi üçüncü sayısında ekonominin Yahudilerin elinde olduğundan dem vururken dördüncü sayısında Yahudilerin altın kaçakçılığıyla Türklerin zenginliklerini dışarıya kaçırmamasından yakınmıştı.¹⁰³ 1 Mayıs 1934'te *Milli İnkılâp* adını alan dergi Yahudilerin iktisadi alanda hâkim olduğunu ifade ederek Yahudilerin bu alanda mağlup edilmesi çağrısında bulunmuştu.¹⁰⁴ Cevat Rifat'ın Almanya gezisinden sonra Alman antisemit dergi *Der Stürmer*'le aynı karikatürleri kullanması Türkiye'deki antisemitizmin Nazi Almanya'sını birebir örnek aldığını göstermesi açısından önemlidir.¹⁰⁵ *Jewish Telegraphic Agency* (JTA) de *Milli İnkılâp* dergisinin bütün reklamlarının İstanbul'daki Alman şirketlerince verildiğini söylemiş ve derginin daha önce görülmemiş bir şekilde şiddetli Yahudi aleyhtarlığı yaptığından bahsetmişti.¹⁰⁶ Türkiye'deki Yahudi Cemaati Yahudi karşıtı Nazi yayınlarından rahatsız olmuş ve bir heyeti Ankara'ya yollayarak *Milli İnkılâp* dergisini ve Cevat Rifat'ı şikâyet etmişti.¹⁰⁷ Bu dönemde Türk gazetelerinde de *Milli İnkılâp* dergisinin antisemit yayınlarına tepki gelmiş, Türk hükümetinin ırkçı değil milliyetçi ol-

102 "Dünya Siyasetinde Yeni Hadiseler", *İnkılâp*, sayı 1, Nisan 1933, s. 16-18 ve Osman oğlu Lemi, "Almanya'dan alınacak dersler", *İnkılâp*, sayı 2, Mayıs 1933, s. 1-3. akt. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 76-77.

103 Cevat Rifat, "Anti-Semi(ti)zm!", *İnkılâp*, sayı 3, 1 Haziran 1933, s. 1-2 ve "Yahudiler Türkün servetini harice kaçırıyor", *İnkılâp*, sayı 4, Temmuz 1933, s. 25, akt. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 77, 81.

104 "Bilinmelidir", *Milli İnkılâp*, 1 Mayıs 1934 akt. Erdem Güven-Mehmet Yılmazata, "Milli İnkılâp And the Thrace Incidents of 1934", *Journal of Modern Jewish Studies*, cilt 13, sayı 2, 2014, s. 203.

105 Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 94-95.

106 "New Anti-semitic Paper is Published in Turkey", *Jewish Telegraphic Agency*, 7 Haziran 1934.

107 "Turko-jews Act to Gag Nazi Dogma", *Jewish Telegraphic Agency*, 27 Mayıs 1934.

duğu ifade edilmiş, ayrıca Türk ve Yahudiler arasındaki derin bağlara dikkat çekilmişti.¹⁰⁸ İzmir’de yayınlanan *Işık*, İstanbul’da yayınlanan *Haber*, *Akşam Postası*, *Son Posta*, *Vakit* ve *Yeni Savaş* gazeteleri Cevat Rifat Atilhan’ı eleştirmişti.¹⁰⁹ Edirne’de *Milli Gazete*’nin Yahudi sorunu olduğuna dair yaptığı antisemit yayınların karşısında tutum alan *Edirne Postası* da *Milli İnkılâp* dergisini eleştirmişti. Bu gazeteye göre *Milli İnkılâp* “Hitlerizmin” kötü bir taklidiydi ve ayrıca Yahudi karşıtlığı yoktan yaratılmak istenen bir ayrılıktı.¹¹⁰ Tüm bunlara rağmen *Milli İnkılâp* kapatılmadı ve olaylara kadar yayın hayatına devam etti.

Edirne’de olaylar meydana gelmeden bir gün önce *Milli İnkılâp* okuru Uzunköprülü Osman oğlu Rasih Bey’in Edirne halkını Yahudileri kovmaya çağıran bir yazısı/mektubu yayınlandı:

Bu güzel kız (Edirne şehri) şimdi acı çekiyor. Bu güzel kızın aşıkları onu asırlardır serserilerden kolladı. Ama şimdi o acı çekiyor. Biz onu mutlu edecek mücevherler ve güzel elbiseler sunuyoruz. Maalesef ki o şu an çok hasta. Kolera-dan daha tehlikeli bu mikroplar şimdi bu kızı tehdit ediyorlar. Meriç Nehri bu tehlikeli hastalığı Akdeniz’e taşıyor. Cesur soyumun cesur evlatları izin verin bu güzel kızı koruyalım. Edirne kan ağlıyor...Edirne’nin şanlı cumaları cumartesi oldu artık... Saray içinin serin rüzgarları eskisi gibi uğuldamıyor... Söğütlerin koyu gölgelerinde kahramanlık hikâyeleri anlatılmıyor, orada Musa oğulları günlük kazançlarını hesaplıyorlar... Onlar dünyanın en soysuz toplumu. Onun için Tanrı onları her vakit ezilmeye mahkum etmiştir. Tanrının yaptığını kul bozamaz. Niçin onları başı-

¹⁰⁸ A.g.e.

¹⁰⁹ Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 101.

¹¹⁰ “Bir Yahudilik Meselesi Var mı?”, *Edirne Postası*, 7 Haziran 1934.

mızın üstünde taşıyoruz. Kanımızı emdikleri için mi? (Yahudiler) kalleş ve de ödleğ millet. Çingeneyi niçin Yahudiden alçak görüyoruz? Cephede omuz omuza göğüs gerdiğimiz için mi? Türk dostuna dost düşmanına düşman olmasını bilir. Düşmanı dost tanımağa katlanmak: Ya menfaat gözetilerek yapılan ahlaksız veyahutta korkaklığa delalet eder... Bunların her ikisi de Türke yabancı mefhumlardır. Hakikat her vakit için hakikattir: Tanrının sevmediğini peygamber sopayla koğalarmış... Peygamberin sopa ile koğaladığını biz ne yapsak yeridir!...¹¹¹

Güven ve Yılmazata ortak makalelerinde bu yazının olayların başlangıcı için gizli bir kod olabileceğini söylemişlerdir.¹¹² Dergi 1 Temmuz 1934'te İstanbul'da yayınlanmıştı. O günkü şartlarda yayınlandıktan sonra hemen ertesi gün Edirne'deki okuyucularına ulaşma ihtimali zordur. Çünkü yıllardır ülke çapında gazete, dergi ve kitap dağıtımını gerçekleştirecek ne özel ne de kamusal bir dağıtım müessesesi kurulamamıştı.¹¹³ Ancak yine de bu ihtimal göz önünde bulundurulmalıdır. Bundan başka, Cevat Rifat Atilhan da olaylarda kendi katkısı olduğunu ifade etmiştir: "1934 senesi Temmuz ayları başlarında; *Milli İnkılâp* gazetesiyle yapmış olduğum samimi ve heyecanlı neşriyat, bir ekalliyet tarafından çeşitli hilelere maruz kalan Trakya ve Boğazlar halkını haklı olarak heyecanlandırmış ve 3 Temmuz'da başlayan bir muhaceret hareketi ile Trakya ve Boğazlardaki Yahudiler bir anda ve her türlü vasıtaya müracaat ederek İstanbul'a üşüşmüşlerdir."¹¹⁴

111 Osman oğlu Rasih "Kari", *Milli İnkılâp*, sayı 5, 1 Temmuz 1934, s. 8, akt. Güven-Yılmazata, *a.g.e.*, s. 203-204.

112 *A.g.e.*

113 Hasan Üstün, "Türkiye'de Gazete Dağıtımını Yaygınlaştırma Girişimleri (1930-1945)", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı 34, 2008, s. 107.

114 Cevat Rifat Atilhan, *Türk... İşte Düşmanın*, 6. baskı, Aykurt Neşriyat, İstanbul, 1972, s. 12-13. akt. Tanyu, *a.g.e.*, s. 60.

Aktar'a göre ise Cevat Rifat'ın *Milli İnkılâp* dergisinin antisemit olayların meydana gelmesinde hızlandırıcı bir etkisi yoktu. Çünkü İstanbul'da ayda iki kere yayınlanan marjinal bir derginin o günkü şartlar düşünüldüğünde ne gelişkin bir dağıtım ağına ne de yüksek bir tiraja sahip olması olası değildi. Keza Aktar'a göre Harf Devrimi dolayısıyla gazete satışları 1928'in gerisindeydi.¹¹⁵ Aktar'ın iddiasının aksine, Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne göre ise 1931 yılında gazete tirajları Arap harfleriyle yayınlandıkları yıllardaki tirajlara erişmişti.¹¹⁶ Yine de Harf Devrimi'nin gerçekleşmediği 1927 yılında bile Edirne'de Arap harfleriyle okuma yazma bilen erkeklerin oranı %18,70 kadınların oranı ise %6,78'di.¹¹⁷ Aktar'a göre okuma oranı, dergi dağıtımı vb. gerekçelerle *Milli İnkılâp* gibi düşük tirajlı olduğu tahmin edilen bir derginin bu denli bir antisemit bilinç sıçraması yaratması ve "kitle hareketini" oluşturması mümkün değildi.¹¹⁸ *Milli İnkılâp*'ın olaylardaki sorumluluğunun abartıldığı görüşüne katılmakla birlikte, Aktar'ın gözden kaçırdığı bir iki husus olduğunu söylemeliyiz. Örneğin, *Milli İnkılâp* ve *Orhun* gibi dergiler genellikle liseli gençler arasında popülerdi. Bu dergilerin tirajları düşük olsa bile, kulaktan kulağa antisemit fikirleri aktarıp Edirne'de zaten var olan antisemit havaya katkı sunma ihtimalleri yüksekti. Mesela o dönemde okuma yazma bilenler, özellikle öğretmenlerin, kahvehane

115 Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 49.

116 NARA, RG 59 Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey 1930-1944, 19 Nisan 1932 tarih ve 867.402/42 sayılı belge, akt. Rifat N. Bali, "Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları", *Tarih ve Toplum*, sayı 221, Mayıs 2002, s. 18-19.

117 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s. 22-23.

118 Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 49.

gibi yerlerde okuma bilmeyenlere gazete ve dergilerdeki haberleri aktarmaktaydı.¹¹⁹ Atsız'ın Edirne'de bir lisede öğretmenlik yaptığı sırada bu türde toplantılarla antisemit fikirleri benimsemiş genç bir sempatizan kitlesi yaratması ve bu kitlenin Atsız'ın gidişinden sonra da antisemit fikirleri sürdürmesi şaşırtıcı olmaz. Bunun dışında *Milli İnkılâp* tirajı düşük olsa bile, yayınlarıyla dikkat çekmiş, gündemi belirlemiştir. *Edirne Postası*'nın *Milli İnkılâp*'ın fikirlerini eleştirerek "Bir Yahudilik Meselesi Var mı?" başlığıyla baş sayfada bir yazı yayınlaması bunun güzel bir örneğidir.¹²⁰ Demek ki tirajı az bile olsa Yahudi karşıtı bir dergi taşrada ve hele hele Yahudilerin görünür olduğu yerleşimlerde gündem belirleyicisi olabilmekteydi.¹²¹

Antisemit dergilerin Trakya Olayları'ndaki rolüne değindikten sonra yereldeki gazetelerin olayların öncesinde ve sonrasındaki yayınlarını analiz etmeye çalışacağız.

Edirne yerel gazetelerinde "Yahudi sorunu" ve antisemit yazılar

1934 Trakya Olayları'nı ele alan çalışmalarda genellikle ulusal gazeteler ve dergilere yer verilmiştir. Ulusal basında olaylar öncesindeki antisemit yazılar, haberler Trakya Olayları'nın nedenlerinden biri olarak yer edilirken yerel basın

119 1923 doğumlu Rayegan Köyatası'yla Edirne'de görüşme, 4 Kasım 2016. Kendisi de öğretmenlik yapan Köyatası'nın babası çalıştığı yerlerdeki kahvehanelerde akşamları halka gazetede yazanları anlatırmış. A.g.e.

120 "Bir Yahudilik Meselesi Var mı?", *Edirne Postası*, 7 Haziran 1934.

121 Orhun ve Milli İnkılâp antisemitizm konusunda o kadar yalnız değildi. Bu dönemde Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından yayınlanan karikatür dergisi *Akbaba*'da da antisemit karikatür ve yazılara bolca rastlanır. Genel olarak bu karikatürlerde Yahudiler cimri, kişisel fayda peşinde koşan, hilekâr olarak gösterilir. Bu anlamda *Akbaba* 1930'lardaki antisemit havaya katkı sunmuştur. Bkz. *Akbaba* dergisinin 03.04.1934, 03.05.1934, 24.05.1934 tarihli yayınları.

es geçilmiştir.¹²² Keza 1934 Olayları, Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları'nda basında gayrimüslim karşıtı söylemleri konu alan bir doktora tezinde de sadece ulusal basına yer verilmiştir.¹²³ 1934 Trakya Olayları'nı daha iyi analiz edebilmek için yerel basının incelenmesi şarttır. Bizim çalışmamızın ana eksenini Edirne oluşturduğu için yerel basının incelenmesini Edirne'yle sınırlı tuttuk.

Aktar, dönemin basını incelendiğinde, 1939-1944 yıllarına kıyasla günlük gazetelerde sıkça karşımıza çıkan "azınlık karşıtı" bir kampanyanın olmadığını söylemiştir.¹²⁴ Ancak Aktar çalışmamızda detaylı incelediğimiz yerel basını gözden kaçırmıştır. Biraz sonra göreceğimiz gibi özellikle *Edirne'de Milli Gazete* 1933 ve 1934 yıllarında Yahudi karşıtı yazılara yer vermişti. *Edirne'de Milli Gazete*'nin antisemit yayınlarıyla Edirne'deki antisemit havaya katkı sağladığı açıktır. Ancak 1934 Olayları'nın başlamasında doğrudan bir etkisinin olup olmadığı tartışmaya açıktır. Rıfat Bali'nin gazete tirajlarıyla ilgili Amerikan Arşivi'nde yaptığı bir çalışmaya göre, 1931 yılında *Edirne Postası*'nın tirajı beş yüzdü.¹²⁵

122 Halûk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, sayı 146, Şubat 1996; Oral Onur, "Trakya Olayları Hakkında", *Tarih ve Toplum*, sayı 149, Mayıs 1996; Avner Levi, "1934 Olayları Alınamayan Ders", *Tarih ve Toplum*, sayı 151, Temmuz 1996; Zafer Toprak, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996; Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996; Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009.

123 Aysun Akan, "Press discourse in Turkey as an agent of discrimination towards the non-muslims: a critical analysis of the press coverage of the 1934 Thrace events, 1942 wealth tax and 6/7 september 1955 riots", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2009.

124 Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 49.

125 NARA, RG 59 Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey 1930-1944, 19 Nisan 1932 tarih ve 867.402/42 sayılı belge, akt. Rıfat N. Bali, "Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları", *Tarih ve Toplum*, sayı 221, Mayıs 2002, s. 18-19.

Edirne'de Milli Gazete'nin ise aşağıda sayacağımız nedenlerden dolayı tirajının beş yüzden en az iki-üç kat daha fazla olabileceğini varsaymak zor olmayacaktır.

Yayın hayatına 1927 yılında başlayan *Edirne'de Milli Gazete*, Edirne'de 1930'lu yıllarda yayımlanan iki gazeteden biriydi. Bu gazete haftada iki gün yayımlanıyordu. Sahibi, İbrahim Akıncıoğlu Cumhuriyet Halk Fırkası Edirne vilayet reisliği görevini de yürütmekteydi. Bununla birlikte gazetenin konuk yazarlarından biri dönemin Edirne Mebusu Şeref Bey'di. Bunları göz önünde bulundurduğumuzda *Edirne'de Milli Gazete*'nin Edirne yerelinde merkezi temsil eden yarı-resmî bir gazete olduğu söylenebilir. Yani gazetede çıkan haber ve yazılar CHF yerelinin görüşlerini yansıtmaktaydı. Bu sebeple bu gazetede yayınlanan yazılar daha ciddi ele alınmalıdır.

Bu dönemde Edirne'de yayımlanan bir diğer gazete *Edirne Postası*'ydı. 1925 yılından beri haftada iki defa yayımlanan gazetenin sahibi ve başyazarı Necmi Bey'di.¹²⁶ Bu gazete *Edirne'de Milli Gazete*'ye göre bağımsız-muhallif bir yayın politikası uygulamıştır. Hatta 19/5/1932 tarihli manşetinden dolayı gazetenin sahibi M. E. Necmi Bey ve muharriri Muhiittin Bey üçer ay hapis cezasına ve yüzer lira para cezasına mahkum edildi.¹²⁷

126 Emin Necmettin olarak da anılmaktaydı. 1926 doğumlu Daniel Bayar'a göre, Necmi Bey antisemitti. Gazetesinde her zaman antisemit yazılar yazardı. Hatta Bayar Yahudiler bu yazılardan şikâyetçi olduğunda Necmi Bey bunun geçim kaynağı olduğunu, Yahudilerin gazetesine ilan vermediklerini söylediğini iddia etmiştir. Bkz. Daniel Bayar'la 26 Temmuz 2003 tarihli görüşme, 5,6,7 Kasım 2007 tarihli elektronik posta Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 196. 1930'lu yıllarda Edirne'de yoğun olarak antisemit yayın yapan gazete *Edirne Postası* değil, *Edirne'de Milli Gazete*'ydi. Aşağıda göreceğimiz üzere *Edirne Postası*, *Edirne'de Milli Gazete*'nin Yahudiler hakkındaki ithamlarına karşı savunma pozisyonundaydı. *Edirne Postası*'nın 1920'li yılların ikinci yarısındaki yayınlarında antisemit unsurlar varken, 1930'ların ilk yarısında bu tarzdaki yayınlarına denk gelmedik. Yayın tarzındaki bu değişikliğin iktisadi çıkarlarla alakalı olması muhtemeldir. Bayar'ın aklında 1930 öncesi yayınları yer etmiş olabilir.

127 *Edirne Postası*, 5 Eylül 1933.

İki gazetenin gayrimüslim azınlıklara ve özellikle Yahudilere yönelik bakış açısı 1930'lu yıllarda zıttı. Rejimin yereldeki temsilcisi-sesi konumundaki *Edirne'de Milli Gazete* Yahudi karşıtı bir yayın politikası izlerken *Edirne Postası* bu yayınların doğrudan karşısında olmuştur. Örneğin, Edirne Mebusu Şeref Bey'in *Edirne'de Milli Gazete*'de Edirne'nin iktisadi ve ziraai durumlarını anlattığı makale dizisinde Türk'ün soyulduğunu ve kanının emildiğini ve sorumluların Yahudiler olduğunu iddia etmesi üzerine, *Edirne Postası*'nın ilk sayfasında bu yazıya cevap niteliğinde bir yazı yer aldı. Yazı, "Bu da Benden" manşeti ve "1933 Senesinde Türkiye'de ve Bittabi Edirne'de Mücerret Bir Yahudi Meselesi Yoktur ve Olamaz !.." alt başlığıyla yayınlandı.¹²⁸ Bu yazıda Şeref Bey'in kolayca çürütülebilecek sakat iddialarla Yahudi vatandaşlara saldırması eleştirildi. Ayrıca Şeref Bey "hitlerciliğin maharetsiz mukallitliğini" yapmakla itham edildi. Bu yazıda köylülerin sıkıntısının ana sebebinin mahsullerin para etmemesi veya az para etmesinin olduğu belirtiliyordu. Bunda doğrudan doğruya Türk'ü veya Yahudi'yi suçlamak "gayri ilmi bir taharri" olduğu için eleştirilmişti.¹²⁹ *Edirne Postası* "kişisel menfaatlerin esiri olarak, bugün doğru birer Türk vatandaşı olmaya çalışan Yahudilere çatmakta fayda olmadığını" ifade etmişti. Bu "vukufsuz köylü kurnazlığı" ve "enderun mubalağacılığı"nın yok edilmesi gerektiğini söylemişti. *Edirne Postası*'na göre, "Kemalist Türkiye'de Yahudi meselesinden ziyade medeniyetlerin ku-

128 "Bu da Benden", *Edirne Postası*, 17 Ağustos 1933.

129 Köylünün sıkıntılarının üç sebepten kaynaklandığı iddia edilmişti: Birinci si dünya zahire piyasasının üretim fazlalığı nedeniyle düşüklüğü, ikincisi daha kaliteli olan Anadolu mahsulatının Trakya'ninkisiyle rekabeti ve üçüncüsü genel bir ziraat planının olmayışydı. Gazete babasından kalan borçları zaman aşımına uğrasa bile köylüye ödeten milli ve Türk müesseselerin varlığına dikkat çekiyordu. Bununla birlikte gazete "sarraf Mişon ve banker bilmem kim" in halis Türk muhtekirlere verdikleri paraların faizleriyle apartmanlar yaptırdıklarını ifade ederken "üç dört tefeci Türk'ün köylülere verdikleri paraları papeline dört kuruş faizle geri aldıklarını" söylüyordu. A.g.e.

rucusu büyük Türklüğe temessülleri meselesi” vardı. Gazete Yahudilere telaşa kapılmamalarını ve “kaynaşmaya karar verdikleri halis Türklerin alemşumul hasletine” uymalarını tavsiye ediyordu. Yazı, “1933 senesinde Türkiye’de ve bittabi Edirne’de mücerret bir Yahudi meselesi yoktur ve olamaz!...” diyerek sonlanmıştı.¹³⁰ *Edirne Postası* Yahudi karşıtı argümanlara olabildiğince nesnel olarak cevap vermiş, Yahudiler kadar Türklerin de muhtekir olduğuna değinerek yaşanan sıkıntıların iktisadi temellerini öne çıkarmıştı. Bu yazıda 30’lu yılların başında ortaya çıkan Türk Tarih Tezi’nden etkilenildiği anlaşılmakla birlikte, yazı ırkçılık ve antisemitizmden uzaktı. Yahudileri Türk kimliğinin içinde eritme amacı belirgindi. *Edirne Postası*’nın bu yazısına *Edirne’de Milli Gazete* “Bir Hesaplaşma” manşetiyle ağır bir cevap verdi. “Milli Gazete ve Edirne Postası” alt başlığında *Edirne’de Milli Gazete*’nin, kişisel menfaatleri değil, ancak inkılâbın yani memleketin menfaatleri için çabaladığı ifade edildi ve *Edirne Postası*’nın davalarının karşısında ve açıklarında olduğu dile getirildi.¹³¹ Aynı makeden “Türkiye’de ve Edirne’de Yahudilik” başlığı altında uzun bir alıntıyı göze alarak kaleme alınan metni paylaşalım:

Türkiye’de (Yahudilik) öyle bir organizasyondur ki bu müesseseyi karakterize eden, Musanın asası veya Sabatın mühürü değildir. Biz, Türkiye’de, Yahudiyi (Ekonomik) ve (Psikolojik) fonksiyonlarına göre damgalarız ve kendimizden ancak bu surette ayırır ve ayırt eder ve böylece tanır anlar ve alırız.

Milli isteklerimizi duyan ve benimseyen ve milli yükselme için bizimle çalışan her Türk vatandaşı bizim bu davamızın bizzat kendi içindedir; haricinde ve karşısında kalmasında imkân yoktur. Biz bizi asırlarca geride bırakan ve çö-

130 A.g.e.

131 Süleyman Sami, “Bir Hesaplaşma”, *Edirne’de Milli Gazete*, 28 Ağustos 1933.

kerten İmperyalizm'in komprodorluğunu yapan veya onun bu rolünü kolaylaştırmak için Türk köy istihsalini, bilmem yüzde kaçıyüz faiziyle, kapitalize edecek her halde ve her devirde Türk köyünün servetini emip bu serveti gizli, aşikâr – türlü kanallarla– yadellere akıtmak ve kaçırmak isteyenlerle mücadele ediyoruz ve edeceğiz. *Umumi vasıfları itibariyle esasen Türk vatandaşlığı haricinde kalan bu gibilerin psikoloji itibariyle bütün unsurları yadellerin verimi, bize yabancı olan gönüllerin yapısı ve bizim duygularımızı tırmalıyan duyuların tortusudur.* Bu psikolojiyi benimseyenler kendilerini dünyanın en zengin ve müreffeh insanları haline getirme pahasına fakirleşen bir yurdun dilini, utanmadan, beğenmezler ve konuşmazlar; bizi yerlere seren, bize kan kusturan zehirli bir hava bunlara yükselme vasıtasıdır ve bizi doğrayan kurşun sesleri onların yalnız birer (Dans tempusu)dur. Fakat, onlar da inanmalıdır ki bundan böyle ne bu şekildeki iktisadi tahakküm ne de böyle bir haleti ruhiye bu memleketin hudutları içinde yaşamıyacaktır.

Milliyetçiliğimizin, dış siyasetteki parolasını, Lozan'da haykırdığımız gibi, iç siyasetteki parolasını da (Yurtseverlik) de topladık. Yurtseverlik, o yurdun dilini ve dileğini, sevincini ve ıstırabını tatmak ve benimsemek demektir. Bunun içindir ki bu tarifi haricinde kalmak ısrarını gösterenlerin köküne kibrit suyu dökülecek ve tertemiz bir (Türk iç yapısı) kurulacaktır.

Bizim maddi ve manevi (Yeni yapı) mızı katıksız kurmak yolundaki titizliğimizi anlamıyorlar ve bizi, dünya ve memleket içinde, apaykırı ve hatta fikirlerini kendimizden büsbütün ayrı bulduğumuz (Hitler)in mukallidi sanıyorlar. Bilmiyor ve anlamıyorlar ki Hitler, bizden değil onlardandır.

Biz, ki (Sanayili-Sanayisiz millet) nizamını tasfiye ve kahretmeye uğraşıyoruz;

Hitler, ki bu nizamı biraz daha ayakta tutmak için yırtıyor...;

Onlar, ki bu güne kadar bu nizamı yaşatmakla yaşadılar!

Hitler kadar onlar da bize, Hitler de onlar kadar yine bize, elbet, düşman kesilecektir.

Görüyor musunuz, alim ve münevver geçinen, dostlarımız! Görüyor musunuz, şuurunuzun, inkılap güneşi karşısında, şuurumuza varışı nasıl neticeleniyor?..

Bu yurdun kahrına bu kadar yabancı, ülküsüne bu kadar aykırı ve varlığı da bu derece kasti olanlar nasıl oluyor da bizden oluyorlar ve yine bunlar nasıl oluyor da, Kemalizmden, inkılaptan ve İsmet Paşa'dan... bahse cesaret edebiliyorlar?...¹³²

Bu yazının ardından *Edirne Postası*'nda "Edirne'de Menfilik Yoktur!.." manşetiyle yayınlanan yazıda, Şeref Bey'in şahsi düşüncelerinin Fırka'ya mal edilmesinin yanlış olduğu vurgulandı. Ayrıca her yerde şubesi olan Serbest Fırka'nın Edirne'de şubesi olmadığından yola çıkarak burada muhalefetin ve menfiliğin olmadığı savunuldu.¹³³

Edirne Postası'nda yayınlanan bu yazıya 14 Eylül 1933'te Edirne Mebusu Şeref Bey *Edirne'de Milli Gazete*'de önce "Edirne Musevi Gençliği" başlığıyla yayınlanan yazısıyla cevap verdi. Şeref Bey'e göre, Türkiye'de, bütün başka ülkelerde olduğu şekil ve esasta, bir Yahudi meselesi yoktu. Yazısında Osmanlı Devleti'nde Edirne Yahudi Cemaati'nin tarihini anlatıyordu. Ona göre Yahudiler her daim dürüst davranarak asırlardan beri Türklerle olan münasebetlerini korumuşlardı. Ancak Şeref Bey o dönemin Edirne Yahudisiyle Balkan ve Mütareke devirleri Yahudisinin farklı olduklarını iddia ediyordu. Ona göre son dönem Yahudiler Fransız Devrimi'nin

132 A.g.e. Vurgu bana ait. 1. Ö.

133 "Edirne'de Menfilik Yoktur!..", *Edirne Postası*, 5 Eylül 1933.

Fransa'daki Yahudilere yaptığı etkinin altına girmişlerdi.¹³⁴ İsrail kavmi birliğini hedefleyen bir teşkilat kurmuşlardı.¹³⁵ “Edirne Musevi Gençliği” yazısından sonraki yazısında Şeref Bey “Gazi'nin İsteddiği Gençlik”i yazdı. Osmanlı tarihinde ne kadar baş döndürücü harikalar varsa hepsinin Türk ruhunun kendisini bulduğu vakit ortaya çıktığını dile getirdi ve Kara Murat ve Abdi Paşa gibi kahramanların Osmanlı değil Türk olduğunu belirtti. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçen nesil “pak, yüksek ve temiz” Türk neslidir ve bu neslin gençleri Gazi'nin hakiki çocuklarıdır.¹³⁶ Bu iki yazıdan Türk gençliğinin Musevi gençliğinin karşısına konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı tarihli gazetenin ikinci sayfasında Yahudilerin kendi aralarında kısmen Yahudice kısmen de Fransızca konuşmasından rahatsız olan bir vatandaşın görüşlerine yer verilmişti. Ayrıca Yahudilerin ayrı kulüpleri, ayrı mektepleri olması eleştirilmişti. *Ankara Haftası* adlı gazeteden şu üç madde alıntılanarak Yahudilere hakiki vatandaşlık için yol gösteriliyordu:

- 1) Yahudi mektepleri kapanmalıdır.
- 2) Yahudi yardım teşkilatı milli bünyeye ithal edilmeli; olmazsa kaldırılmalıdır.
- 3) Yahudiler, Türk kültür yuvaları olan Halk evlerinde bilfiil yer almalıdırlar.

Hakiki Türk vatandaşlığı ancak böyle olur.¹³⁷

134 Şeref Bey Edirne'de 1867'de kurulan Alyans Okulu'yla birlikte meydana gelen dönüşümü kastediyor. Bu okul Fransız Devrimi'nin etkisiyle Yahudi topluluklarını medenileştirme ve kendi haklarını koruyabilmeleri misyonuyla Fransız dilinde eğitim veren ve 1860'ta kurulan *Alliance Israélite Universelle*'in bir şubesidir. Detaylı bir çalışma için bkz. Erol Haker, *Edirne, its Jewish community, and alliance schools, 1867-1937*, 1. baskı, The Isis Press, İstanbul, 2006, Türkçesi için Haker, *Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları, 1867-1937*, çev. Lizet Deatado, 1. baskı, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 2007.

135 Şeref Bey, “Edirne Musevi Gençliği”, *Edirne'de Milli Gazete*, 14 Eylül 1933.

136 Şeref Bey, “Gazi'nin İsteddiği Gençlik”, *Edirne'de Milli Gazete*, 18 Eylül 1933.

137 “Musevi Vatandaşlar Cephesine Bir Bakış..”, *Edirne'de Milli Gazete*, 18 Eylül 1933.

Gazetelerdeki “Yahudi meselesi” tartışması Eylül 1933’te son buldu. Mayıs 1934’e kadar Yahudi karşıtı haberlere-yazılara biri dışında rastlanmamıştır. Şubat 1934’te yayınlanan bir haberde bahsedilen beş altı yaşındaki bir çocuğun mağduriyeti üzerinden Yahudilere Türk toprakları üzerinde yaşadıkları hatırlatılıyordu. Habere göre beş-altı yaşında bir çocuğun üzerine, Emniyet Kunduracısı Haim Basan (“bu Yahudi”) dükkânının önünde oturuyor diye su dökmüştü. Çocuğa kendisi hakkında soru sorularak yetim ve Bulgaristan göçmenlerinden olduğu öğrenilmişti. Bu çocuğa sahip çıkılması gerektiği söylendikten sonra, Haim Efendi üzerinden Edirneli Musevi ve Türklere şu hatırlatma yapılmıştı:

Haim Efendi unutmamalıdır ki Türk toprağında yaşıyor; Türk parası kazanıyor ve Türk ekmeği yiyor.

Haim Efendi unutmasın ki, Türk topraklarındaki bu mesut ve müreffeh hayatlarını, hudut boylarında ölen Bulgaryalı Osmanların babalarına medyundurlar..

Bu küstahlığın cezasını kanun mutlaka vermelidir. “Emniyet Kunduracısı Haim Basan” firması, Türk Edirne’nin Türk çarşısında durdukça kulaklarına kadar kızarmalıdır.¹³⁸

Bu yazı bir anlamda 1930’lı yıllardaki iskân politikasını ve onun etkilerini yansıtmaktaydı. Bulgaristan, Yunanistan gibi Balkan ülkelerinden göç eden Müslüman muhacirler haki ki Türk vatandaşı görülürken Edirne’de yüzyıllardır ikamet eden Yahudiler bu kapsamın dışında tutuluyordu.

Edirne’de Milli Gazete’de 28 Mayıs 1934’te “İnkılâp gençliği ve rüşvet” başlıklı bir yazıyla, Yahudilere yönelik saldırıların başladığı Temmuz 1934’e kadar devam edecek Yahudi karşıtı haber ve yazıların başlangıcı verildi. Yahudi karşıtı haber dizisinin Mayıs 1934’te tekrardan su yüzüne çıkmasıyla, Nisan 1934’te Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali

138 Mim., “Yakıcı Bir Hadise”, *Edirne’de Milli Gazete*, 1 Şubat 1934.

Bey'in göreve başlaması arasında bağ kurulabilir. Tali Bey'in Trakya Raporu'ndan anlaşılacağı üzere, Yahudi karşıtı söylem ve düşüncelerinin olduğu aşikârdı. Bu sebeple doğrudan veya dolaylı olarak bundan etkilenen-güç alan *Edirne'de Milli Gazete*'nin bu haberleri paylaşması şaşırtıcı değildir. Mustafa Şerif tarafından yazılan bu yazıda, Ankara'da biri avukat diğeri komisyoncu iki Yahudi'nin büyük bir memura rüşvet verirken suçüstü yakalanarak adliyeye sevk edildiği haberi verildi. Rüşvet verenlerin devleti maddi zarara uğratmak dışında devletin haysiyeti ve şerefini de çiğnemek istedikleri belirtiliyordu. Ancak yazarın niyetinin rüşvet verenleri eleştirmek değil, Yahudi karşıtı argümanları kaleme almak olduğu anlaşıldı. Yazara göre tüm dünyada örneklerini görebileceğimiz gibi, rüşvetin arkasında genellikle Yahudi vardır ve "İnkılâp gençliği" rüşvet alan ve verenlerle mücadele edecektir. Yine uzun bir alıntıyı göze alarak bu anti-semit makaleye yer verelim:

Rüşvet hadiseleri, tarih kadar eskidir ve dünyanın her hangi bir memleketinde bu gibi hadiseler hemen her gün tesadüf edilmektedir. Tufeyli, muzır ve karaktersiz bazı kişiler vardır ki, bu yüzden geçinmiş ve hatta zengin olmuşlardır. Bunlar bulundukları yerde birçok masum devlet memurlarını iffal ederek tarihi Yahuda'nın o kirli rolünü oynamış ve oynatmışlar; Devlet mekanizmasını sarsarak bey-nelmilel hadiseler tevhit etmişlerdir. Bunun içindir ki, irtişa keyfiyeti, bütün milletler ve müsebbipleri en şiddetli cezalara çarptırılmıştır. Bunlarla bütün temiz insanların, nerede olursa olsun, ciddi surette mücadele etmeleri lazımdır. Bunlar, bir memleket için harici düşmanlardan daha tehlikelidirler. İçimizde dolaşır, samimi görünür ve ekseriya kendilerine vatanseverlik süsü vererek habasetlerini sinsi sinsi ortaya koyarlar.

Bir devlet mekanizmasını bunlar kadar fena halde sarsacak bir kuvvet var mıdır? Milli şeref ve haysiyeti bunun kadar aşağılayacak bir habaset tasavvur olunur mu?

Daha geçen gün Fransa'da oynanan o kirli komediyaları elbette unutmuş değiliz. Staviski isminde bir Yahudi haki ki hüviyetini yüksek bir şeref ve asalet yaldızı altında gizleyerek yaptığı fenalıklarla bütün Fransa'yı dünyaya rezil etmemiş miydi?

Meselenin karakteristik bir ciheti vardır: Dikkat edilirse bütün bu hadiselerin failleri umumiyetle Museviler olduğu görülür. Bunun nasıl ruhi bir hastalık olduğunu tahlil edecek değiliz. Biz, ortada mevcut bulunan kirli bir hadiseyi nefretle anmak ve bu işte milli haysiyet ve şerefimizi kurtararak bize yüksek bir fazilet örneği veren alicenap bir vatan evladının tertemiz şahsiyetini tebarüz ettirmek istiyoruz. Maksudımız, bütün vatan çocuklarını böyle sefil zihniyetlerle mücadeleye davet etmekten ibarettir. Rüşvet, bütün dünyaya dal, budak salmış müthiş bir ejderdir. Bu temiz memlekette onun yer almasına katiyen müsaade etmeyeceğiz. Ruhlarında bu kirli zaafı ve temayülü duyanlar bilsinler ki, inkılap gençliği, savaş yaptığı fena şeylerin başında bunu bulundurmaktadır. Yalnız alanın ve vereni tepelemekle iktifa etmeyecek; o kirli kelimeye milli lûgatında yer bile vermeyecektir.¹³⁹

Bu yazının ardından bir hafta sonra aynı gazetede "Bir Yahudi Mahkûm Oldu" başlığıyla, bir köylüye eksik kantar satan bir Yahudi ölçü nizamnamesine muhalefet cürmüyle mahkemeye sevk edilip ve mahkûm olduğuna dair bir haber yayınlandı.¹⁴⁰ Başlıkta Yahudi adının eklemesiyle, Yahudilerin suçla-ihhtikarla anılmasına imkân tanınıyor, böylece Yahudiler hedef gösterilmeye devam ediliyordu.

139 Mustafa Şerif, "İnkılap gençliği ve rüşvet", *Edirne'de Milli Gazete*, 28 Mayıs 1934.

140 "Bir Yahudi Mahkûm Oldu.", *Edirne'de Milli Gazete*, 4 Haziran 1934.

1934 yılında olaylardan önce Edirne gazetelerinin gayrimüslimlere ve Yahudilere yönelik eleştirilerini yönelttiği alanlardan biri de Türkçe konuşma meselesiydi. *Edirne Postası* 18 Haziran 1934'teki manşetini "Türk, Türkçe Konuşur.." olarak atmıştı. "Türkçe Konuşacağız!" alt başlığıyla yayınlanan yazıda Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Türkiye'de yaşayan ve ırk olarak Türk olmayanlara da çok şerefli bir hak bahsettiği ve her vatandaşı Türk olarak tanıdığı ifade edilmişti:

Irkan ve harsan Türk olduğu halde yabancı dillerle konuşanlar halen aramızda olduğu gibi, yıllardır içimizde yaşadıkları halde Türkçe yarım yamalak bile konuşmayan ve içtimai hayatta bizden ayrı bir cemaat kuran vatandaşlarımız hâlâ vardır.

Ana sütü ile birlikte emdiklerine şüphe olmayan yabancı dilleri yavaş yavaş değil büyük bir azimle ve mümkün olduğu kadar süratle bırakmak Türküm diyen her Türke ve Türkiye'de yaşayan her vatandaşa vazifedir.

Türkiye'de Türkçe konuşulur ve Türkiye Türklerle meskundur. Binaenaleyh bu topraklarda yaşamak ve mesut olmak isteyenler Türkçe konuşacak ve Türk milletile kaynaşacaktır. Bu hem bir yurt ve hem de yaşamak borcudur.¹⁴¹

Türkçe konuşma sorunu *Edirne'de Milli Gazete*'nin de gündemindeydi. 25 Haziran 1934'te "Türkçe konuşmak meselesi" başlığıyla yayınlanan yazıda, bu memleketin sahibinin Türk olduğu ve Türkçeden başka bir dil konuşulmasına izin verilemeyeceği ifade edildi. Yazıda öncelikle eleştirilen kesim Türkçe konuşmayan Arnavutlardı. Ancak yazıdaki bir detay gayrimüslim azınlıklara olan algıyı ortaya koyması açısından önemlidir: "Görülüyor ki, Musevi, Rum, Ermeni gibi *gayri Türk milletlerle* mücadeleden evvel nüfus ka-

141 "Türk, Türkçe Konuşur..", *Edirne Postası*, 18 Haziran 1934 .

yıtlarına kendilerini (Türk) diye yazdıran Arnavut, Pomak, Boşnak vs. gibi uğraşmaya mecburuz.”¹⁴² Yukarıdaki alıntıdan görülebileceği üzere, gayrimüslimleri gayri-Türk gören anlayış bürokraside ve toplumda olduğu gibi basında da devam ediyordu ve bu türden yazılar aracılığıyla bu anlayış yeniden üretiliyordu.

Bu dönemde Edirne Halkevi’nin çıkarttığı 6 Ok’ta da Yahudilerin adı verilmeden Yahudilerin iktisadi alandaki üstünlüğü anlatılıyordu. Bu toprakların asıl sahipleri olmalarına rağmen ticareti hakir görmeleri sebebiyle sermaye efendilerine esir oldukları eleştirilirken, üstü kapalı olarak Yahudilerin ticareti ele geçirdikleri ifade ediliyordu.¹⁴³ Tüm bu yayınlar antisemit bir hava yaratarak Trakya Olayları’nın başlamasında etkin bir rol oynadılar. İleriki bölümlerde göreceğimiz gibi, yerel basındaki antisemit yazılar olayların başlaması ve İnönü’nün açıklamasının ardından son buldu.

Yukarıda iktisadi, siyasi, düşünsel alanlar vb. üzerinden Trakya Olayları’nın gerekçelerini ve tetikleyici faktörlerini açıklamaya çalıştık. Görüldüğü üzere iktisadi ve ideolojik argümanların harmanlandığı bir Yahudi karşıtlığı inşa edilmiştir. Rumların ve Ermenilerin kovulmasının ardından sıra Yahudilere gelmiştir. Bu süreç gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve bunun üzerinden Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirmesi ve Trakya’nın Türkleştirilmesi politikalarının sonucudur. Aşağıda 1934 Trakya Olayları’nın ilk önce Çanakkale ve Kırklareli’ndeki seyrini, ardından Edirne’deki seyri ve yansımalarını ortaya koymaya çalışacağız.

142 Mim. “Türkçe konuşmak meselesi”, *Edirne’de Milli Gazete*, 25 Haziran 1934. Vurgu bana ait. İ. Ö.

143 Atilla, “İktisadi Savaş”, 6 Ok, yıl 1, sayı 15, 30 Haziran 1934, s. 3, akt. Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 139.

Çanakkale’de olayların seyri ve yansımaları

Çanakkale’de Yahudilerin kovulma hikâyesini ele almadan önce, Çanakkale’nin sosyo-ekonomik yapısına kısaca değinelim. 1927 nüfus sayımına göre Çanakkale’de 9.585 gayrimüslim bulunuyordu. Bu, vilayet nüfusunun %5,27’sine denk geliyordu. 9.585 gayrimüslimin 7.938’i Rum’dü. Geri kalan yaklaşık 1.700 kişi Yahudilerdi.¹⁴⁴ Yahudiler Çanakkale nüfusunun yaklaşık %1’ini oluşturmalarına rağmen ticarete hâkim konumdaydılar. 1933’te Çanakkale’yi gezen Atsız’a göre Çanakkale’deki on dükkândan dokuzu Yahudilerindi. Çanakkale Yahudileriyle yapılan görüşmelerde de Çanakkale esnafının neredeyse tamamının Yahudi olduğu ifade edilmişti.¹⁴⁵ Atsız, Türkler kuvvetli olduklarında “köpekçe yaltaklanan”, bozgun zamanında ise küstahlaşıp düşmanlarla işbirliği yapan “hain ve piç milleti” artık aralarında yurttaş olarak görmek istemediğini söylemişti.¹⁴⁶ *Vakit* gazetesinde olaylardan kırk beş gün önce yayınlanan bir habere göre de Çanakkale iktisadi olarak Yahudilerin eline geçmişti. 200.000 nüfuslu şehir bezirgânların elinde inlemekteydi. Köylülerin vurguncuların elinden kurtulması yalnızca hükümetin sert tedbirleriyle sağlanabilirdi.¹⁴⁷ Keza bu yazı 15 Mayıs 1934’te *Millî İnkilâp* dergisinde de “Anadolu’dan Feryat” başlığı altında yayınlandı, zafer illerinde dört Yahu-

144 28 *Teşrinievvel* 1927 *Umumî Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller Kanun ve Tâlimatnameler Neticelerin Tahlili*, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s. 20.

145 Özlem Akı, “Cumhuriyet’ten Günümüze Çanakkale Yahudileri”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale, 2014, s. 156.

146 Nihal Atsız, *Çanakkale’ye Yürüyüş*, Baysan Basım ve Yayın Sanayi A.Ş., İstanbul, 1992 (ilk baskı 1933), s. 9-10.

147 Ragıp Kemal, “Köylü, bezirganların elinden kurtarılmalıdır”, *Vakit*, 6 Mayıs 1934, akt. Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 138-139.

dinin yaptığı fenalıklar karşısında *Milli İnkılâp*'ın mücadelesinin ne kadar meşru, yerinde ve temiz olduğu dile getirildi.¹⁴⁸ CHF Çanakkale Milletvekili Yusuf Ziya Gevher Bey'e göre de "Yahudi Milli Vahdet'in tehlikesi, milli işlerimizin büyük engeli, hadiseli zamanların bir çıbanı olarak önümüze çıkmış, buna rağmen elemli bir vaziyete henüz temas edilmemiştir."¹⁴⁹ Tüm bu söylemler Çanakkale'deki Yahudileri hedef gösteriyor, çözüm olarak sert tedbirler öneriliyordu. Böylece yaklaşan olayların habercisi oluyorlardı.

Yahudi karşıtı olaylar 21 Haziran 1934 Perşembe günü başladı. Yahudilerin evleri ve dükkânları yağmalandı, Yahudi esnaf ve tüccardan tehditle paraları gasp edildi. Bunun dışında Yahudilerin dükkânlarından alışveriş yapılmaması için dükkânların önüne gözcü dikildi. Yahudilerin CHF İl Reisliğine ve Çanakkale Valiliğine başvurusuyla polisin Yahudileri koruması emredildi. Ancak polisin olmadığı anlarda saldırılar devam etti. Cuma ve cumartesi günleri olaysız geçti ancak pazar günü Yahudi eşrafından önemli kimseler şehri terk etmemeleri halinde öldürüleceklerine dair mektup aldılar.¹⁵⁰

Tehdit ve saldırılarla Çanakkale'yi terk etmeye zorlanan Yahudilerin bir kısmı evlerinin önünde tezgâh açıp, ellerindeki eşyaları değerinin altında satarak İstanbul'a gidecek yol parası toplamaya çalıştılar.¹⁵¹

Bütün bu olaylarından ardından *Jewish Telegraphic Agency* (JTA), Yahudilerin gizemli bir şekilde Çanakkale'den ko-

148 "Anadolu'dan Feryat", *Milli İnkılâp*, 15 Mayıs 1934, sayı 2, s. 3, akt. Güven-Yılmazata, a.g.e., s. 203.

149 Pınar, a.g.e., s. 46-47.

150 "Mass Expulsions from Dardanelles Region", *The Jewish Chronicle*, 6 Temmuz 1934.

151 Madam F. ile İstanbul Göztepe'de 11.02.2009 tarihli görüşme, akt. Feriha Işıl Demirel, "Çanakkale Yahudi Cemaati ile Gayrimüslim Politikalarının İzinde", Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2010, s. 105.

vulduklerini, parasız ve mal ve mülk olmadan İstanbul'a doğru yol aldıklarını duyurdu. Haberde, bu ani kovulmayla ilgili Türk yetkililerce hiçbir açıklama yapılmamasının bu olayın bölgede güçlü ve gizli bir tahkimat kurulmasıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir deniyordu ve Çanakkale Yahudilerinin başlarına gelenlerin gizlenmesinin tüm Türk Yahudilerini endişeye sevk ettiği ifade ediliyordu.¹⁵² Bununla birlikte yerel basında Çanakkale'deki olaylarla ilgili günlerce haber yapılmaması olayda yerel güçlerin rolünü gizlemeye yönelik bir hamle olarak da okunabilir. JTA'nın üç gün sonraki haberine göre Yahudilerin Çanakkale'den kovulmalarının sebebinin İskân Kanunu olduğu açıklandı.¹⁵³ Keza *The Jewish Chronicle* de olayların nedenini 14 Haziran'da çıkarılan İskân Kanunu'na bağlamaktaydı. Gazete İstanbul Yahudileri için endişelenecek bir durum olmamasına karşın, daha küçük yerlerde ve özellikle Trakya'daki Yahudiler için aynı tehdidin geçerli olduğu öngörüsünde bulunmuş ve haklı çıkmıştır.¹⁵⁴

1934 Trakya Olayları sırasında mülksüzleştirme ve sermayenin el değiştirmesi süreçleri Çanakkale'de yaşandı. Yahudilerin gayrimenkulleri ya değerinin çok altında fiyatlara Türklere satıldı ya da satılamadan Türklerin eline geçti. Bu sürece örnek olarak Demirel'in yüksek lisans tez çalışması için Madam D. ile yaptığı görüşmeden bir bölümü verelim:

Babamın bir bürosu vardı kendinin... Bir de hangar yani depo. Onu bir Türk komşusunun üzerine geçiriyor. Oturdugumuz ev büyükannemin üzerine, ona babasından kalmış. Babam Gramama'a yalvarıyor ama ona rağmen o evi vermi-

152 "Hundreds of Jews Driven from Thrace by Turk Authorities", *Jewish Telegraphic Agency*, 1 Temmuz 1934.

153 "Turks Give Reason for Expelling Jews", *Jewish Telegraphic Agency*, 5 Temmuz 1934.

154 "Imperial and Foreign News", *The Jewish Chronicle*, 4 Temmuz 1934.

yor kimseye büyükannem... Hep birlikte İstanbul'a göç ettik... Tepebaşında iki odalı bir evde yedi kişi yaşadık uzun süre... Çanakkale'ye dönmeyi hiç düşünmedi babam. Büyükannemin evi hariç her şey satıldı ama hakkımız yenerek satıldı. Babamın ofisi ve depoyu bıraktığı Türk hakkımızı yedi, bize belki ederinin yarısını gönderdi budur mallarının karşılığı dedi. Yapacak bir şey yoktu. Kabul etti babam. Çanakkale'de hiçbir şeyimiz kalmadı. Bahçeler, ofis, depo her şey gitti. Büyükannem öldükten sonra mirasta onun üzerine olan ev geldi akıllarına. Kapısı kapanmıştı biz çıktığımızda. İçine bizden sonra Bayramiçli Türk bir aile yerleşmiş. Biz gideli 20 sene olmuş tabii. Babam yanında çalışan bir Türk'e vekâlet verip Çanakkale'ye gönderdi. Ama evi alamadık. Dediler ki eve yerleşmişler ev artık onlarındır. Yine hakkımız yendi o da gitti elimizden. Bir daha hiçbirimiz gitmedik geri.¹⁵⁵

Kırklareli'de olayların seyri ve yansımaları

Tıpkı Çanakkale'de yaptığımız gibi olaylardan önce Kırklareli'nin sosyo-ekonomik yapısına değinmekte fayda var. 1927 nüfus sayımına göre Kırklareli'de¹⁵⁶ 1.331 gayrimüs-

155 1928 doğumlu Madam D. ile İstanbul Bostancı'da 19.12.2008 tarihli görüşme, akt. Demirel, a.g.e., s. 96-97.

156 Birinci Balkan Savaşı öncesinde Kırklareli Yahudi Cemaati 1.300 kişiydi. Bkz. *Archives de l'Alliance Israélite Universelle Paris Bulletin Semestriel*, sayı 75, Kasım 1913, akt. Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı... Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, redaksiyon Rıfat N. Bali, çev. Natali Medina, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2006, s. 298-299. Kırklareli Yahudi Cemaati'nin genç erkek üyelerinin %75'i Balkan Savaşları'nın bitiş tarihi olan Temmuz 1913'le Birinci Paylaşım Savaşı'nın başlangıç tarihi olan Ağustos 1914 arasında yurtdışına göç etmişti. Bkz. *La Boz de la Vérdad*, yıl 5, 4 Haziran 1914, akt. Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı... Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, redaksiyon Rıfat N. Bali, çev. Natali Medina, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2006, s. 145. Bununla birlikte Birinci Balkan Savaşı sırasında Kırklareli'nin Bulgarlarca işgal edilmesiyle geçici olarak Yahudilerin büyük bir kısmı İstanbul'a göç etmiş, işgalin son bulmasıyla gidenlerin ço-

lim yaşıyordu. Bu, toplam nüfusun %1,22'siydi.¹⁵⁷ Olaylar sırasında Kırklareli Yahudi cemaati yaklaşık 130 haneden oluşuyordu.¹⁵⁸ Diğer Trakya şehirlerinde olduğu gibi, Kırklareli'nde de nüfus olarak az olmalarına rağmen Yahudiler ticarete üstündü.

Kırklareli'nde Yahudi karşıtı olaylar 3 Temmuz 1934 akşamı başladı.¹⁵⁹ Erol Haker'e göre, geleneksel Kırkpınar güreşleri 3 Temmuz 1934 Pazar günü, her zaman olduğu gibi Edirne'de yapılacaktı.¹⁶⁰ Ancak bilinmeyen bir sebeple güreşler Kırklareli'ne alınmıştı. Güreşlerin bitmesinin ardından kalabalık dağılmayıp meydanda toplandı. Havanın kararmasıyla birlikte harekete geçen grup Yahudilerin evlerini taşladı, bazı evlere girip evdeki eşyaları yağmaladı. Yağmacılar götüremedikleri eşyaları tahrip ettiler.¹⁶¹ Haker'in Moşon Mitrani'nin anılarından aktardığına göre, olaylar başlamadan önceki hava çok gergindi ve Mitrani İstanbul'a gitmek için eşyalarını toplamıştı bile. Bunun dışında evine gelen Türk ustabaşısı Yahudi karşıtı olayların meydana gelebileceği konusunda kendisini uarmıştı. Akşam olayların başlamasının ardından tekrar evine uğrayarak amacın "Yahudileri öldürmek değil, yalnızca eşyalarını almak" olduğunu ifade etmişti.¹⁶² Bakkal Bohor Karagöz de bir Türk arkadaşının aynı gün öğ-

ğu geri dönmüştür. Ancak Birinci Paylaşım Savaşı'nın patlak vermesiyle İstanbul'a yerleşenler de olmuştur. A.g.e., s. 140-141, 150-151. 1920'li yıllarda Yahudi nüfusu sekiz yüz civarındayken, 1960'lı yıllarda iki yüzün altına inmiştir. 1996 yılında ise şehirde sadece yedi Yahudi yaşıyordu. A.g.e., s. 299.

157 28 Teşrinievvel 1297 Umumî Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s. 30.

158 Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı... Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, redaksiyon Rıfat N. Bali, çev. Natali Medina, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2006, s. 268.

159 A.g.e., s. 249.

160 3 Temmuz 1934 pazar değil salı gününe denk gelmektedir.

161 A.g.e., s. 249-251.

162 A.g.e., s. 255.

leden sonra yanına gelip Kırklareli'nde Yahudilerin başlarına kötü bir şey gelebileceği ve önlem alması gerektiği yönünde uyardığını söylemişti. Bu uyarıyı dikkate alan Bohor paralarını saksıya saklayarak kurtarabilmişti.¹⁶³ Keza Çanakale ve Kırklareli'nde olduğu gibi Edirne'de de Yahudiler önceden uyarılacaktı. Tüm bu uyarılar olayların ani değil önceden planlanmış organize bir hareket olduğunu gösteriyor.

Olaylar genellikle yağmayla sınırlı kaldı. Ancak Kırklareli hahamının evi yağmalanmadan önce sakalları kesildi, kıyafetleri soyuldu ve ayrıca dövüldü. İddialar arasında kadın ve kızların şiddet gördüğü ve bazılarının zorla dağlardaki gizli yerlere götürüldüğü de vardı.¹⁶⁴

Haker'in aile büyüklerinden aktardığı bilgilere göre, evlerinin yakınında bulunan polis karakolu yardım çılgınlıklarına sessiz kalmıştı. Polislerin olaylar karşısında hiçbir müdahalesi olmamıştı, ayrıca birkaç subay dışında sokakta güvenlik görevlisi de yoktu. Subaylar ise olayları izliyorlardı. Ancak olayların çığırından çıkmaması için çaba sarf etmeye ve kundaklama ve cinayet gibi olayların yaşanması durumunda müdahaleye etmeye hazırlardı.¹⁶⁵ Olayların daha fazla büyümesini önlemeye çalışan bir jandarma öldürüldü.¹⁶⁶

Yahudi karşıtı olaylara katılanların kişisel-iktisadi çıkarları ön plana çıkardığı aşikârdır. Bunlar doğrudan yağmalanan eşyalarla sağlanan kazanç ve Yahudilerin giderken gayrimenkullerini ucuza satmasıyla elde edilen kazançlardı. Ör-

163 A.g.e., s. 267-268.

164 "Turkish Jews Were Attacked, Refugees Say", *Jewish Telegraphic Agency*, 11 Temmuz 1934.

165 Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşadı... Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, redaksiyon Rifat N. Bali, çev. Natali Medina, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2006, s. 252-253.

166 *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938*, yay.haz. İlhami Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 85. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre ise katil bir Kipti'dir. "Museviler meselesi tahkikatı bitti", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1934.

neğin, Kırklareli’de ayakkabı imalatçısı Moşon Mitrani’nin evi yağmalanmış, sandalye dahil her şeyi almışlardı. Diğer Kırklareli Yahudilerin aksine Mitrani ailesi ertesi gün İstanbul’a gitmedi, ancak birkaç ay içinde büyük malvarlığını yok pahasına satıp İstanbul’a taşındı.¹⁶⁷ Keza evi, mandırası, dükkânı yağmalanan ve kendisi de yaralanan mal tedarikçisi Azarya Polikar da tüm malvarlığını çok düşük bir fiyata satarak İstanbul’a gitmek zorunda kaldı ve müşterilerinden olan alacaklarını da alamadı.¹⁶⁸

İnönü’nün 5 Temmuz’daki açıklamasının ardından Yahudilere karşı şiddet olaylarının bir parçası olduğu anlaşılan Kırklareli Emniyet Müdürü evindeki Yahudilere ait olan eşyaları iade etmeye zorlandı ve ayrıca Türk yetkililer çağrı yaparak yağmalanan malların Yahudilere iade edilmesini istediler. Resmî makamların yağma olaylarının müsebbiplerinin cezalandırılacağını söylemesi üzerine, yağmalanan malların bir kısmı sokaklara bırakıldı.¹⁶⁹ Kırklareli’nde yağmalanan malların %75’i sahiplerine iade edildi.¹⁷⁰

Olaylardaki sorumluluğu dolayısıyla Belediye Başkanı, Vali ve Emniyet Müdürü görevden uzaklaştırıldı ve tutuklandı. Ancak temmuzun son günlerinde yağma ve şiddet olaylarındaki sorumluluklarından aklandılar ve serbest bırakıldılar. Yağma ve şiddet olaylarının elebaşları oldukları gerekçesiyle altı kişi üç aydan altı aya kadar hapis cezası aldı.¹⁷¹

167 A.g.e., s. 257.

168 A.g.e., s. 258-259.

169 Oral Onur, *1492’den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, 1. baskı, Dinç Ofset, İstanbul, 2005, s. 97.

170 *Ulusal Arşivler ve Kayıtlar Dairesi Washington NARA 8674016 Yahudiler/11, Ankara Büyükelçiliği Raporu*, 16.07.1934, akt. Güven, a.g.e., s. 101; İlhami Turan (haz.), *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 86.

171 “Anti-semite Turks Get Jail Sentences”, *Jewish Telegraphic Agency*, 2 Ağustos 1934.

Kırklareli'nde bu olaylardan sonra Yahudi nüfusu neredeyse yarı yarıya azaldı, 680'e indi. Yahudilerin toplam nüfusa oranı ise %0,3'e kadar düştü.¹⁷² Türkleştirme süreci bununla da kalmadı. Varlık Vergisi sonrasında da devam etti. Varlık Vergisi, diğer kentlerdeki Yahudilere oranla Kırklareli'ndekiler açısından daha hafif geçmesine rağmen, doğrudan veya dolaylı olarak göçe etki etmiştir.¹⁷³ 1945 nüfus sayımında Yahudilerin nüfusu yine neredeyse yarı yarıya azalarak 378'e indi.¹⁷⁴

Çanakkale ve Kırklareli'ndeki Trakya Olayları'nın seyrine değindikten sonra, Edirne'yi ele almadan önce, kısaca Trakya'nın diğer yerleşim yerlerinde olayların seyrinden bahsedelim. Çanakkale, Edirne ve Kırklareli dışındaki kentlerde görece daha sakin geçmişti. Bunun sebepleri Tekirdağ, Çorlu ve Lüleburgaz gibi kentlerde Yahudi oranının yukarıda bahsettiğimiz kentlere göre daha düşük olması ve Yahudilerin ticarete tam olarak hâkim olamamasıdır. Bu kentlerde yağma ve şiddet olayları istisna olarak gerçekleşti. Bununla birlikte diğer şehirlerde olduğu gibi Yahudiler baskı ve tehdit ortamından kurtulmak için gayrimenkullerini değerinin altında satarak kenti terk ettiler. Ayrıca Yahudilerin kenti terk edeceklerini duyan Türkler onların evlerine giderek karyola, ayna, sandalye gibi ev ürünlerini yok pahasına satın aldılar.¹⁷⁵

172 TC Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935*, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara, 1937.

173 1940'lı yıllarda Kırklareli'de alt-orta gelir düzeyinde aile geçindiren yüzden fazla Yahudi erkek vardı. Varlık Vergisi tarh edilirken bunu farkında olan görevliler yumuşak davranmış ve Yahudilerin varlıklarını düşük göstererek fahiş oranlarda vergi ödemelerinin önüne geçmişlerdi. Ancak bu tamamen yerelin inisiyatifıyla gerçekleşmişti. Örneğin, yerelde Türk yetkililerle arası iyi olan Lia Adato'ya 1500 lira gibi düşük bir vergi konmuştu. Adato kendi işinden ettiği gelirle bile ödeyebilirdi. Ancak o bankadan kredi alarak borcunu ödemeyi tercih etti. Haker, a.g.e., s. 276.

174 TC Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Ankara, 1950.

175 Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 272-279.

Olayların başlangıcı da benzerlikler içermektedir. Tıpkı Çanakkale’de olduğu gibi Çorlu’da da olaylardan önce Yahudilere gönderilen isimsiz mektuplarda Yahudilerin mallarını satıp hızlı bir şekilde İstanbul’a gitmesi istenmişti. Keza Yahudi tüccarlar boykot ediliyordu. Boykotun olaylardan sonra da devam etmesiyle şehirde kalmış olan Yahudiler de aynı yıl içinde Çorlu’yu terk ettiler.¹⁷⁶

Trakya Olayları’nın Edirne dışında kalan yerleşim yerlerindeki seyrini anlattıktan sonra, aşağıda çalışmamızın merkezi olan Edirne’de olayların seyrine değineceğiz. Çalışmanın ana eksenini Edirne’de gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi süreci olduğu için, Edirne’de 1934’te Yahudilerin kovulması ve gayrimenkullerinden kopartılmasını tapu arşivindeki belgeler üzerinden takip etmeye çalışacağız.

1934’te Yahudilerin Edirne’den kovulması

Olayların meydana gelmesinden haftalar önce, Edirne’de Yahudilere karşı saldırı gerçekleşeceği yönünde söylentiler dolmuş ancak Yahudi Cemaati bu söylentileri dikkate almamıştı.¹⁷⁷ Bununla birlikte, Öztürk’ün iddiasına göre, Edirne Defterdarlığı Yahudi esnaf ve tüccarın vergilerini ivedilikle ödemesi çağrısında bulunmuştu. Bu, olayların çıkacağıının önceden bilindiğinin göstergesidir.¹⁷⁸

Edirne’de önceden de var olan antisemit havanın etkileri görülmeye başlanmıştı. Örneğin, Yahudi kasapların *kaşer*¹⁷⁹ et kesimi yasaklanmış, Yahudi işçilerin ve esnafların işleri-

176 A.g.e., s. 277-278.

177 “Turkish Government Sanctioned Thrace Pogroms, Report Hints”, *Jewish Telegraphic Agency*, 24 Temmuz 1934.

178 Timur Öztürk, *Die Vertreibung Der Juden Aus Den Provinzen Edirne Tekirdağ, Kırklareli und Çanakkale Im Jahre 1934*, Zürih Üniversitesi, yüksek lisans tezi, Zürih, 2004, akt. Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 66-67.

179 Kısaca Yahudi inancına göre helal gıda.

ne gitmeleri engellenmiş, halkın Yahudilerden alışveriş yapmaması için boykot başlatılmıştı.¹⁸⁰ JTA'ya göre Yahudi dükkânları üniformalı Türk milliyetçi gençleri tarafından haftalarca boykot edilirken Yahudi cemaatinin önde gelen isimleri Türk milliyetçileri tarafından ölüm tehditleri içeren mektuplar almışlardı.¹⁸¹ 1934'te sekiz yaşındayken Edirne ticaretinin merkezi konumundaki Saraçlar Caddesi'ndeki bir dükkânda çıraklık yapan Hidayet Abacioğlu da boykot olduğunu onaylamaktadır. Abacioğlu'na göre milliyetçi gençler ikişer ikişer Saraçlar Caddesi'ndeki Yahudi dükkânlarının önünde durarak Müslümanların dükkâna girmelerine engel oluyordu.¹⁸² Yani, 1910'lı yıllarda İttihatçılar öncülüğünde Yunan dükkânlarına karşı yapılan boykotun benzeri 1934 yılında Edirne'de Yahudilere karşı uygulanıyordu. 1910'lı yıllarda yapılan boykotlarda önce Yunan esnafın boykot edileceği tellallar tarafından duyurulur, ardında dükkânların önüne Müslüman-Türk boykot gözcüleri koyulurdu.¹⁸³ 1934 yılında Edirne'de Yahudi esnafa karşı yapılan boykotta da benzer yöntemler kullanıldı. Önce bir bildiriyle Müslüman-Türk kitleler Yahudilerden alışveriş etmemeye davet edildi. Ardından boykot yapılan Yahudi dükkânlarının önünde iki gözcü görevli durarak Müslüman-Türklerin bu dükkânlara girmemesi yönünde ajitasyonda bulundu. JTA bülteninde Yahudilerin dükkânlarının boykot edilmesinin 1 Nisan 1933 günü Nazi Almanya'sında Yahudilerin dükkânlarının boykot edilmesiyle benzerlik taşıdığından bahsedilmiş ve bu boykotu Nazi sempatizanı Türkle-

180 Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 168.

181 "3,000 Jews Flee from Thrace; Loot 65 Homes", *Jewish Telegraphic Agency*, 16 Temmuz 1934.

182 1926, Edirne doğumlu Hidayet Abacioğlu ile Edirne'de görüşme, 8 Kasım 2016.

183 Y. Doğan Çetinkaya, *The Young Turks and the Boycott Movement: Nationalism, Protest and the Working Classes in the Formation of Modern Turkey*, 1. baskı, I.B.Tauris & Co Ltd, Londra, 2013, s. 99-100.

rin Trakya'ya uyarladığına değinilmiştir. Türk yetkililer ise şikâyetlere rağmen boykota müdahaleyi reddettiler.¹⁸⁴

Yahudi esnafının boykot edilmesi doğrudan Yahudi karşıtlığı ve Nazi sempatzanlığıyla alakalı değildir. Boykot, İttihat ve Terakki'nin 1910'lu yıllarda ortaya koyduğu milli iktisat politikasının 1930'lardaki devamıdır. Bu tarihlerde Trakya'da ve özellikle Edirne'de Yahudilerin iktisadi hâkimiyeti söz konusu olduğu için hedef tahtasına onlar oturtulmuştu. 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi ise Türkiye Yahudileri açısından kötü bir tesadüf olmuştur. Milliyetçi kesimlerin Nazi destekli Yahudi karşıtı politikalardan etkilenmesi muhtemeldir. Ancak Naziler iktidara gelmeden yıllar önce de Türkiye'de Yahudi karşıtı yazılar kaleme alınmış, Yahudilerin boykot edilmesi yönünde çağrılar yapılmıştı. Bu sebeple Yahudi karşıtı boykot ve saldırıların büyük çoğunlukla iktisadi gerekçelerle ortaya çıktığı göz önünde bulundurulmalıdır. Önce Ermenilerden ardından Rumlardan boşalan iktisadi alanın, Müslüman-Türklerin beklentilerinin aksine, Yahudilerce doldurulması bu olayları tetiklemiştir.

Edirne'de Yahudilere yönelik saldırılar 2 Temmuz günü başladı. Yahudi mahallesine gelen güruh taşlarla ve sopalarla Yahudi ev ve mağazalarını yağmaladı, Yahudilere Edirne'den gitmelerini emretti. Bu saldırılar 3-4 Temmuz'da da devam etti, Yahudilerin bir kısmı mallarını ve gayrimenkullerini değerinin altında fiyatlara satarak Edirne'yi terk etmeye başladılar.¹⁸⁵

1926 doğumlu Hidayet Abacıoğlu boykotun ardından yaşanan olayları şöyle ifade ediyor:¹⁸⁶

184 "Turkish Jews Flee from Terror", *Jewish Telegraphic Agency*, 12 Temmuz 1934.

185 Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 170-171.

186 1926, Edirne doğumlu Hidayet Abacıoğlu ile Edirne'de görüşme, 8 Kasım 2016.

Bir çekingenlik, bir şeyler oldu Yahudiler başladı toparlanmaya buradan. Gitmeye başladılar. Eşyalarını satmaya başladılar... Edirneliler bazı lüzumlu olanlar onlardan satın aldılar, onlardan binaları şey ettiler (satın aldılar). Böyle bir tedirginlik bir şey oldu yani 34 yılında... Hatta benim annem de, rahmetli, bir gardırop almıştı Yahudilerden. Bizim evimize koyduk... Tahtakale'nin altında orada oturan kişilerden, birinden almıştı... Onu Kirişhane'de oturduğumuz müddetçe kullandık. Sonra oradan ayrılınca bıraktık onu başka aldık. Yani herkes eşyaları aldı onlardan ucuz ucuz. Ucuz ucuz aldılar yani...

Yahudilerin Edirne'yi terk ederken satışa çıkardığı eşyaların Müslümanlarca satın alınması istisna değildi. Edirneli araştırmacı Oral Onur da Yahudilerin eşyalarını yok pahasına sattıklarını ifade ederken bir anısını paylaşıyor. Annesi o zamanın değerli eşyalarından olan Havan ve Singer makinelerini Yahudi bir kadından almıştı.¹⁸⁷ Keza Çetin Altan *Milliyet*'teki köşe yazısında bu durumdan şöyle bahsedecekti:

1934'te ne olduysa oldu, Edirne'deki Yahudi aileleri tüm eşyalarını ucuzdan da ucuza satarak, ayrılıp gittiler Edirne'den...

Bazı komşular, ucuza aldıkları dikiş makineleriyle övünüyorlardı:

"2.5 liraya aldım," diye...

Annem de, övünüyordu:

"Doğrusu benim elim gitmedi, onca yıl dostluk ettiğim insanlardan zor günlerinde ucuza mal almaya," diye.¹⁸⁸

187 Annesi, Yahudi kadının Edirne'ye geri dönmesiyle bu makineleri iade etmek istemiş ancak kadın annesinin bu teklifini, "Bak hanım, bizim canımız kurtuldu, bize bu yeter, sana bu malları sattım, helal olsun geri almam," diyerek reddetmişti. Onur Onur, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, 1. baskı, Dinç Ofset, İstanbul, 2005, s. 90-91.

188 Çetin Altan, "Sular Altında Bogulan Zavallı Edirne", *Milliyet*, 18.03.2006.

1923 doğumlu Rayegan Köyatası ise olaylardan önce Yahudi karşıtı bir toplantı tertip edildiğinden bahsediyor:

1934-1936 yılı arasında ben çocuktum. Bilmiyorum. Ama o arada bir şey olduğunu biliyorum. Şeyler istemedi insanlar. Onlara ne deniyordu, bir ismi vardı, o toplantıda, onları (Musevileri) Türkler istemedi. Rahatsız ettiler... Halk arasında onların bi ismi vardı. Bi şeyler Birliği deniyordu da.¹⁸⁹ Gençler yapmış onu. Gitsinler diye bunlar. Neden? Sanat onda, o onda... Gittiklerini biliyorum. İstemediklerini biliyorum. Ama ben biliyorum çocuklardan, öğrencilerden, komşulardan. “Aman Yahudiler, aman Yahudiler” deniyordu. Gençliğimde bildiğin o Saraçlar’da hiç Türk yoktu. Sonradan bir Hilmi Bey’in kitap dükkânı vardı. Başka yoktu. Benim terzim, o zaman hazır manto yok ki, biz giderdik kumaş alırız onlardan, diken onlardan, düğmeleri satan onlardan, her şey onlardan. Kazançlar onlarda diye mi, daha güzel yaşıyorlardı bilemiyorum ama istemediler... Onlar da çoğu zaten İstanbul’a gitti, büyük şehirlere gitti. Edirne’de çok azı kaldı yani işyeri olanlar. O gidişte işte çok ev satıldı. O ev satımında Türkler Kaleiçi’ne çok geldi. Kaleiçi’ne oturdu.¹⁹⁰

1925 doğumlu Kamil Denkel olaylarla ilgili hatırladıklarını şöyle ifade ediyor:¹⁹¹

Taş attılar, evlerini yaktilar. Kaleiçi’nde bilhassa neler yaptılar... Mallarını fırsattan istifade üç kuruşa beş kuruşa yağ-

189 Köyatası’nın bahsettiği birliğin Türk Gençlik Birliği olması olasıdır. Çanakkale’de olayların iki ay sonrasında Türk Gençlik Birliği imzalı Yahudileri boykot etmeye çağıran bildiriler dağıtılmıştı. Öte yandan Bali *Halkevleri*’ndeki gençlerin Trakya Olaylarına katıldığına yönelik tanıklıklar olduğunu da söylemiştir. Bkz. Rifat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 388, 425, 426.

190 1923 doğumlu Rayegan Köyatası’yla Edirne’de görüşme, 4 Kasım 2016.

191 1925 Edirne doğumlu Kamil Denkel ile Edirne’de görüşme, 8 Kasım 2016. Denkel babasının da Halk Partili olmasına rağmen bu olaylarda haramdır diyerek tenezzül etmediğini söylemiştir.

ma edenler oldu.¹⁹² Fırsatçılar eşkıyalar oldu. Çaldılar, dövdüler, bıçakladılar.¹⁹³

Olayların gerçekleştiği Kaleiçi'nde Manyas Karakolu olmasına rağmen Yahudiler hiçbir engel olmadan saldırıya uğradılar. Denkel'e göre bunun nedeni Halk Partili ekâbirlerdir. Eğer polisler müdahale etseydi başka şehirlere sürülebilir, görevinden alınabilirdi. Keza olaylar sırasında yakılan bazı Yahudi evlerine itfaiyenin de çeşitli bahanelerle müdahale etmekten çekindiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴ Tüm bunlar olayların yerelde eşraf-bürokrasi-halk işbirliğiyle gerçekleştiğini dair argümanları güçlendirmektedir.

Büyük ebeveynleri olaylardan önce Edirne'de ikamet etmiş Metin Sarfati onların yaşadıklarını şöyle aktarıyor:

Babaannem Roza ve Dedem Mose Sarfati'nin evlerinin camları taşlanmış, tehdit ve hakaretlere maruz kalmışlar. Evin içine girilmemiş. Evlerini öylece bırakıp, ailemin bir kısmı Fransa'ya diğer kısmı İstanbul'a kaçmak zorunda kalmış. Evlerini satmaya fırsat kalmamış. Bir daha Edirne'ye uğramamışlar. Ev de yıllar sonra yıkılmış. Birçok ev, satış gerçekleşmeden, bedavaya Türklere geçmiş.¹⁹⁵

192 Yağmacılar mallara değerinin çok altında bile olsa para ödeyerek yağmayı yasal bir faaliyet gibi göstermeyi hedeflemişlerdir. Koçoğlu'nun görüşme yaptığı 1915 Edirne doğumlu İlyas Beyar da bunun altını çizmiştir: "Eşyalarımızdan istediklerini alıyorlar, istedikleri kadar para veriyorlardı. 5 kuruş, 10 kuruş... Satın aldık demek için para vermişlerdi. Gerçek değerlerini vermiyorlardı ki. Hakikat yağmaydı." Yahya Koçoğlu, *Hatırlıyorum Türkiye'de Gayrimüslim Hayatlar*, 2. baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 179.

193 Koçoğlu'nun görüşme yaptığı 1923 doğumlu Edirneli bir Yahudi de bıçaklama olayını doğrulamaktaydı. Tutuklanan saldırganların üzerlerinden bıçaklar çıkupunu ifade ediyordu. Koçoğlu, *a.g.e.*, s. 125.

194 1925 Edirne doğumlu Kamil Denkel ile Edirne'de görüşme, 8 Kasım 2016.

195 Prof. Dr. Metin Sarfati'yle İstanbul'da görüşme, 15 Mart 2017.

Olayların hemen sonrasında Edirne Yahudilerinin durumu

Olaylar sonrasında Edirneli Yahudilerin bir kısmı Yunanistan'ın sınır kenti Orestiada'ya kaçarken diğerleri trenle İstanbul'a doğru hareket etmişti. Sayıları kesin olarak tahmin edilemese bu yöredeki yaklaşık binden fazla Yahudi Yunan topraklarına geçti, bunlardan bir kısmı Selanik'e kadar ilerledi.¹⁹⁶ Yoksul olanlar ise İstanbul yoluna koyuldular veya şehir dışındaki alanlarda kamp kurdular İstanbul'a giden Yahudilerin bir kısmı akrabalarının evlerinde kalırken, diğerleri Hasköy ve Balat'taki Or Ahayım Hastanesi, Ahrida Musevi Okulu ve sinagoglara yerleştirildiler.¹⁹⁷ Kentten ayrılma sırasında kargaşa yaşanmış, kimi ailelerde çocuklarla anneler ve babalar birbirinden ayrılmak zorunda kalmışlardı.¹⁹⁸

Edirne'de kalan Yahudiler için ise durum ciddiyetini korumuştur. Kendilerine karşı saldırıların devam etme ihtimaline karşı Yahudilerin bir kısmı saklanmışlardı. Şiddet olaylarının arkasındaki milliyetçi gruplar tarafından gıda toptancıları ve tüccarları Yahudilere mal satmaması yönünde ikaz edilmişlerdi. Ekmek fırınları da Yahudilere ekmek vermeyi reddetmişti. Birkaç Yahudi aile beş lira gibi değerinin onlarca katına ekmek alabilmişti.¹⁹⁹

Edirne'nin ilçesi Uzunköprü'de ise yetkililer fiziki bir saldırıyı önlerken Yahudilere, "Hükümet gitmenizi istiyor," diye telkinde bulunmuşlardı.²⁰⁰ Bunun dışında Müslüman es-

196 "Turkish Jews Were Attacked, Refugees Say", *Jewish Telegraphic Agency*, 11 Temmuz 1934.

197 Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 336-337.

198 "Turks Continue Expulsions", *Jewish Telegraphic Agency*, 8 Temmuz 1934.

199 "Turkish Government Sanctioned Thrace Pogroms, Report Hints", *Jewish Telegraphic Agency*, 24 Temmuz 1934.

200 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rıfat N. Bali, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 117.

naft ve halk fırıncıların Yahudilere ekmek satmalarını, sakalarının da su taşımalarını engellemiştir. Uzunköprülülük Yahudiler kenti terk etmeleri için verilen üç günlük mühlet içinde mallarını satmışlardır. Sonuçta Uzunköprü'deki yüz kadar Yahudi ailesinden doksan beşi göç etti.²⁰¹

Olayların ardından hükümetin Yahudilere vermiş olduğu güvenceler Yahudilerin kuşklarını tamamen gidermedi. Edirne'den ayrılan Yahudilerin büyük bir kısmı geri dönmeyken, Edirne'de kalanlar ise katile halinde İstanbul'a gitmek üzere yola çıktılar. Ancak tren garında hükümet emriyle durdurularak İstanbul'a gitmeleri engellendi ve evlerine geri yollandılar.²⁰² Hükümetin Yahudileri zorla Edirne'de tutmasına gerekçe olarak şunlar gösterilebilir: Hükümet Trakya Olayları sonrasında yoğun şekilde dış ülke temsilcileri tarafından protesto edilmiştir. Böylesi bir tepki sonrasında gerekli önlemlerin alındığına hükümetin Yahudi karşıtı olmadığına dair bütün kamuoyunu teskin edici açıklamalar yapılmıştır. Yahudilerin Edirne'yi tamamen terk etmesi durumunda hükümetin Yahudi karşıtı imajı onaylanmış olacaktır. Hükümetin güvenceleri ve gitmemeleri yönünde baskılarına rağmen, Yahudiler geceleri gizlice yürüyerek veya at arabalarıyla İstanbul'a gitmeyi sürdürdüler.²⁰³

Olaylardan sonra Yahudi karşıtı boykot devam etti ve boykota Türk firmalarındaki Yahudi çalışanların işten çıkarıl-

201 Vâ-Nû, "İstanbul'a kaçan Yahudiler neler anlatıyor?", *Haber Akşam Postası*, 6 Temmuz 1934, akt. Rifat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 208.-209. Uzunköprülülük Musevilerin Vâ-Nû'ye anlattıklarına göre, bu işlerin sorumlusu "münevver geçinen insanlardır." A.g.e. Bu tamlamadan anlaşılacağı üzere olayları teşvik edenler yerel eşraftan, tanınmış kişilerdi ve muhtemelen Denkel'in de söylediği gibi Halk Partisinin yerelde ileri gelenleriydi. Bkz. 1925 Edirne doğumlu Kamil Denkel ile Edirne'de görüşme, 8 Kasım 2016.

202 "Turkey Denies Anti-Semitism Regime's Policy", *Jewish Telegraphic Agency*, 9 Temmuz 1934.

203 "Turkish Government Sanctioned Thrace Pogroms, Report Hints", *Jewish Telegraphic Agency*, 24 Temmuz 1934.

ması eklendi. Ayrıca Edirne’de Yahudi çocuklarının Türk okullarına kabul edilmemesi başladı.²⁰⁴ JTA’nın Yunan *Action* gazetesinden aktardığına göre, Yahudilere karşı boykot 1935’e kadar sürdü. Türkler Yahudi dükkânlarından hiçbir ürün almazken, Türk tüccarlar Yahudilere hiçbir şekilde satış yapmadılar.²⁰⁵ Yahudilerin ticaret yapmasına bu şekilde engel oldukları gibi, fiziksel müdahalelerde de bulunmuşlardı. Örneğin, Yahudi esnafı pazarlarda saldırıya uğruyordu. Edirne’de Yahudiler saldırıya uğrama korkusuyla akşam saat beşten sonra sokakta dolaşmıyorlardı. Ayrıca Yahudi kızlarının genç Türk erkekleri tarafından tacize uğraması sıradan bir hal almıştı. Yine bu dönemde yabancı esnafın çalışmasını yasaklayan kanunla birlikte, Yunan tebaasından olan Yahudiler Türkiye’den sürüldü ve bunlara ait olan yaklaşık yüzden fazla eve el koyuldu.²⁰⁶ Böylece Edirne’de Yahudilerin mülksüzleştirilmesi ve kentin Türkleştirilmesi hızla gerçekleşti.

Yukarıda olayları ve olayların ardından Yahudilerin durumunu anlatmaya çalıştık. Aşağıda ilk olarak olaylar karşısında resmî görevlilerin tutum ve açıklamalarına yer vereceğiz. Ardından sırasıyla olaylarda ulusal basın ve yerel basının tutumunu ortaya koymaya çalışacağız.

Resmî görevlilerin olaylar karşısındaki tutum ve açıklamaları

Edirne’de polis karakolunun hemen yanı başında saldırıların gerçekleşmesine rağmen polislerin müdahale etmediğini söylemiştik. Dönemin tanıkları da CHF’lilerin sorum-

204 “Thrace Pushes Drive on Jews; Hundreds Flee”, *Jewish Telegraphic Agency*, 5 Ekim 1934.

205 “Turk Boycott is Forcing Jews to Emigrate”, *Jewish Telegraphic Agency*, 13 Ocak 1935.

206 “Imperial and Foreign News, Turkey”, *The Jewish Chronicle*, 19 Ekim 1934.

luluğuna dikkat çekmişti. Keza *Haber* gazetesine göre *Trakya* Umumi Müfettişi İbrahim Tali ve CHF İl Başkanı İbrahim Akıncı da ahalinin bu harekette haklı olduklarını ifade etmişlerdi.²⁰⁷ Edirne Valisi'nin de olaylardan haberdar olup müdahale emri vermediği yönünde bir iddia da vardır. Tanyu'nun aktardığına göre, Yahudilerin, "Halk bizi istemiyor," diyerek valiye müracaatları sonrası, Edirne Valisi Sami Özdemir şu cevabı vermişti: "Halk beni de istemezse hemen çekilir, makamımı terk ederim."²⁰⁸ Valinin bu yönde bir söylemi olduğunu *Jewish Telegraphic Agency* de söylüyordu. Haberde valinin, "Ulusal iradeye müdahale edemem," dediği iddia ediliyordu.²⁰⁹

Olaylara ilk müdahale Başvekil İsmet İnönü'nün 5 Temmuz 1934'te Meclis'te yaptığı konuşmadan sonra gerçekleşmiştir. Olayların hâlâ devam ettiği 5 Temmuz 1934'te Başvekil İnönü Meclis'te şunları söyledi:

Trakya'da bazı Yahudi vatandaşların, kendi şikâyetlerine göre mahalli tertipler yüzünden hicrete mecbur olduklarını ve bazılarının da İstanbul'a hicret ettiklerini haber almıştım. Türkiye'de her fert Cumhuriyet kanunlarının emniyet ve muhafazası altındadır. Antisemitizm Türkiye mehtai ve zihniyeti değildir. Vakit vakit hariçten bizim memleketimize girer ve derhal önüne geçilir. Bu feveranın da böyle bir salgın olması muhtemeldir. Böyle cereyanlara katiyen müsaade etmeyeceğiz. (Alkışlar) Hadiseyi Ankara'ya gelirmez haber aldım. Verdiğim kati emirler üzerine bu cere-

207 *Haber Gazetesi*, 10 Eylül 1935, akt. Tanyu, a.g.e., s. 60.

208 A.g.e. 1923 doğumlu Rayegan Köyatası ile yaptığımız görüşmede bu hikâyenin Atatürklü uyarlamasını anlatmıştır: "Sonra bi yerde (Yahudiler) demişler ki Çanakkale'de. Atatürk'e şikâyet etmişler. Sizin halkınız bizi kovuyor. Bize işkence edip, bizi kovuyor deyince halk isterse beni de kovar demiş Atatürk. İsterse halk beni de kovar." 1923 doğumlu Rayegan Köyatası'yla Edirne'de görüşme, 4 Kasım 2016.

209 "Turkish Jews Flee from Terror", *Jewish Telegraphic Agency*, 12 Temmuz 1934.

yan tamamiyle durdurulmuştur. İstanbul'a gelen vatandaşlar yerlerine dönmekte serbesttirler. Mesuller mahkemeye teslim edilmiştir; ve edilecektir. Bu gün de Dahiliye vekilini oralara gönderiyorum. Mütecasirler şiddetle tecziye edilecektir.²¹⁰

Aynı gün *Anadolu Ajansı*'na verdiği beyanatta ise, rakam vererek, Trakya'dan yüz kadar Yahudi'nin İstanbul'a geldiğini ifade etti, Meclis'te yaptığı konuşmadan farklı olarak, şikâyet sahiplerinin adliyeye başvurarak hakkını aramalarını tavsiye etti.²¹¹ Bu açıklamaların hemen ardından güvenlik güçleri olaylara müdahil oldu, saldırılar son buldu. Ayrıca Yahudilerin terk ettikleri evleri ve işyerleri yağma ve soyguna karşı polislerce korunmaya alındı.²¹²

İnönü'nün konuşmasının hemen ertesinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Ankara'dan önce Yalova'ya Kemal Atatürk'e uğradı, ardından 6 Temmuz'da Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'le birlikte Edirne'ye yola çıktı. Yola çıkmadan önce yaptığı açıklamada, Türkiye'de yerli ve yabancı herkesin kanunların koruması altında olduğunu söylüyordu. Yabancı yerlerde görülen antisemit cereyanların ülkemizde de görüldüğünü ancak dış memleketlerdeki iç münakaşaların ülkemizin iç siyasetine etki edemeyeceğini ifade etti. Kaya açıklamasını "ufak tefek hadiseleri" maksatlarına lehte ve aleyhte alet etmek isteyenlerin memlekete iyilik etmeyeceklerini hatırlatarak bitiriyordu.²¹³ Büyük Millet Meclisi Reisi Kâzım Özalp da açıklamasında Yahudi aleyhtarlığının memleketimize uğramasına rağmen hiçbir fiili ve umumi etkisi-

210 Ali Rıza Cihan (der.), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, Birinci Cilt (1920-1938)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1992, s. 379.

211 "Trakya Yahudileri", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1934.

212 "Attorney to Ask Angora to Restore Jews' Property", *Jewish Telegraphic Agency*, 16 Temmuz 1934.

213 "Dahiliye Vekili tahkikat için Trakya'ya gitti", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1934.

nin olmadığını söylemişti. Musevileri memleketlerini terk etmeye mecbur edenlerin kim olursa olsun cezalandırılacağını belirtip Musevilerin yurtlarına dönmelerinde hiçbir engel olmadığını altını çizmişti.²¹⁴

Başvekil İnönü olayların hemen sonrasında Trakya Umumi Müfettişliği'ne bir yazı gönderdi. Bu yazıda Yahudilerin başka bir yere nakli için İcra Vekilleri Heyeti'nin yetkisi ve gücünün olduğunu ve memurların veya kimi teşekküllerin arzularını hükümete emri vakiyle kabul ettirmelerini asla onaylamayacağını ifade etti.²¹⁵ İbrahim Tali Bey de bu yazı gereğince yereldeki yetkililere bir yazı gönderdi. Bu yazıda hiçbir şekilde cebir ve tecavüze izin verilmemesini istiyordu. İbrahim Tali Bey'in yazısında bir nokta ilgi çekicidir. Tali'ye göre gidecek veya işini durduracak Yahudi'nin yerine Türk yetişmemiş olduğu anlaşılmıştır.²¹⁶ Böyle bir yazıda bile anlaşılmaktadır ki Tali'nin dert ettiği konulardan biri iktisadi alanda Türk'ün Yahudi'nin yerine ikame edilmesi idi. Bunun dışında Tali Bey olayları önemsizleştirmeye çalışan açıklamalarda da bulundu. Tali'ye göre Çanakkale'de Yahudiler lüzumsuz telaşa kapılmışlardı. Ayrıca hiçbir cebir kullanılmadığı resmî tahkikatla ortaya çıkmıştı.²¹⁷

Olayların ardından çok sayıda büyükelçi Ankara hükümetiyle irtibata geçerek Yahudilere karşı gerçekleşen şiddet olaylarını protesto etti.²¹⁸ JTA'ya göre merkezi hükümet ve daha ziyade Mustafa Kemal ancak yurtdışından ve Ankara'daki yurtdışı temsilciliklerinden gelen itiraz-protestolar

214 "Dahiliye Vekili dün Kırklarelinde tahkikat yaptı", *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1934.

215 Erdal Aydoğan, *Türk Siyasî Hayatında Dr. İbrahim Tali Mustafa Kemal'le Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e*, 1. baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 167-168.

216 A.g.e., s. 168.

217 "Trakya Yahudileri", *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1934.

218 "Turkish Jews Were Attacked, Refugees Say", *Jewish Telegraphic Agency*, 11 Temmuz 1934.

sonucu yerel yetkililere karşı disiplin önlemleri aldı.²¹⁹ Hükümetin olaylar sonrasında aldığı kararlardan biri de Yahudi karşıtı yayın yapan dergileri kapatmak olmuştur. İlk olarak Yahudi karşıtı yayın yapan dergilerden *Orhun* 14 Temmuz 1934'te İcra Vekilleri Heyeti kararıyla kapatıldı. Kapatılmasına gerekçe olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikasını ihlal eden yayınlar yapmak gösterildi.²²⁰ Ardından *Milli İnkılâp*, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla 16 Temmuz 1934'te kapatıldı.²²¹ Kapatılma gerekçesi memleket unsurları arasında nifak çıkarmaktı.²²² Antisemit söylemleri olan Milli Türk Talebe Birliği'nin yayın organı *Birlik* dergisi de edebi, içtimai ve kültür yazıları yayınlama izni almasına rağmen siyasi yazılar yayınlaması sebebiyle ağustos ayında kapatıldı.²²³

14 Temmuz'da Başvekâlet tarafından bir tebliğ yayınlandı. Bu bildiride Trakya'da Yahudi aleyhtarlığının büyük harpte başladığı, mütareke ve İstiklal mücadelesi döneminde devam ettiği ifade ediliyor ve Cumhuriyetle birlikte bu aleyhtarlık yatışsa da son senelerde dünyanın çeşitli yerlerinden gelerek yeniden ve daha şiddetli olarak ülkemizde ortaya çıktığı belirtiliyordu. Haziranın ortasından itibaren halk arasında hükümetin Trakya'dan Yahudileri kovacağı dedikoduları yayıldığı ve önce Çanakkale'de, ardından Trakya'nın diğer kentlerinde olayların meydana gelmesiyle hükümetin kesin emir-

219 "Now-editorial Notes", *Jewish Telegraphic Agency*, 16 Temmuz 1934.

220 Dr. Turan Akkoyun, "1934'de *Orhun* ve *Milli İnkılâp*'ın Kapatılmasına Mahalli Bir Bakış", 3 Mayıs 1944 50. Yıl *Türkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 44.

221 Aydoğan, a.g.e., s. 174. Bozkurt ise *Milli İnkılâp*'ın kapatılma kararının 7 Temmuz'da alındığını iddia etmiştir. Bkz. Celil Bozkurt, "Yahudi Aleyhtarı Bir Derginin Değerlendirilmesi: *Milli İnkılâp* Ve Kamuoyundaki Yankıları", *Tarih Dergisi*, sayı 53 (2011/1), 2012, s. 177.

222 Akkoyun, a.g.e., s. 46.

223 "Talebe Birliği gazetelerinin seddine itiraz ediyor", *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1934.

lerle olaylara müdahale edip durdurduğu ifade ediliyordu.²²⁴ Olayların kısa bir bilançosu çıkarıldıktan sonra, hükümetin Yahudilerin göçe zorlanmasına ve boykot hareketlerine mani olacağı, bütün suçların cezalandırılacağı ve Yahudilerin geri dönmelerini engellemeye çalışanlara fırsat verilmeyeceği garanti edilmişti. Türkiye vatandaşları arasında düşmanlık hareketlerine ve tahriklerine müsaade edilmeyeceği belirtiliyordu. Görevlerini suiistimal etmiş fırka görevlilerinin fırkaca cezalandırılacağına altı çizilip, bildiri vatandaşlar için endişe gerektiren bir durumun kalmadığının beyan edilmesiyle bitiyordu.²²⁵ Bunun ardından CHF Umumi Kâtibi Recep Peker tarafından fırka içinde bir soruşturma başlatıldı. Bu soruşturma kapsamında CHF Edirne, Kırklareli, Çanakkale ve Tekirdağ vilayet reislerine olaylarla ilgili birtakım sorular soruldu. Bütün fırka reisleri hiçbir fırka üyesinin bu olaylarda fiili olarak yer almadığını ve hiçbir şahsi menfaat elde etmediklerini söylediler. Tekirdağ vilayet reisi ise, Mülkiye Müfettişi Hayri Bey ve 61. Fırka Levazım Reisi Kaymakam Cemil Beylerin olayları kışkırttığını söyledi. Ancak, hiçbir fırka reisi olayların başlamasında sorumluluğunu üstlenmedi.²²⁶

Genel olarak hükümetin tutumu hakkında şunları söylemek mümkündür: Hükümet Çanakkale’de haziranın son haftasında başlayan olaylara müdahale etmemiş, olayların karşısında olduğuna dair hiçbir açıklama yayınlamamış, Yahudilerin Çanakkale’den kovulmalarına göz yummuştur. Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ’daki olaylar hükümetin daha önce sinde sessiz ve hareketsiz kalması sonucunda ortaya çıkmıştır. Yereldeki eşraf-bürokrat-halk üçlüsü hükümetin bu ses-

224 İlhami Turan (haz.), *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 84-85.

225 A.g.e., s. 85-86.

226 Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 296-307.

sizliğini olaylar hükümetçe destekleniyor olarak yorumlamıştır. Hükümet olaylara önlem aldığında ise iş işten geçmiştir. Olayların ardından yapılan açıklamalarda bu olaylar kesin bir dille kınansa da Yahudilerin mağduriyetinin giderilmesi konusu es geçilmiştir. Özellikle emvâl-i metrûkeler konusunda, günümüzde dahi, Yahudilerin mağduriyeti sürmüştür. Ankara'nın Yahudilerin kovulması için verilmiş bir emre dair belge bulunmamaktadır. Ancak olayların başladığı 21 Haziran'dan itibaren hükümetin hiçbir açıklama yapmaması ve hiçbir önlem almaması, Yahudilerin tasfiyesinin hükümetin arzusu dahilinde gerçekleştiğini iddia etmemize olanak sağlıyor.

Ulusal ve yerel basınının tutumu

Yerel ve ulusal basın, 5 Temmuz'da İnönü'nün meclis konuşması ile konuyu gündeme getirmesine kadar olan sürede, Trakya Olayları ile ilgili hiç haber yapmamıştır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın olayları ufak tefek hadiseler olarak görmesi gibi, *Cumhuriyet* gazetesi de olayları “mevzii bir iki cam kırma vakası ve tehdit” olarak görmüş, Yahudilerin birkaç alacaklının tehdit ve izaçlarını abartarak panik yapmasını eleştirmişti. Gazeteye göre, Yahudiler Dahiliye Vekâleti'ne bir telgrafla müracaat etmek ve yerlerinde beklemek yerine, lüzumsuz yere İstanbul'a giderek hayali Yahudi karşıtı cereyana neden olmuşlardı. *Cumhuriyet* olaylar sırasında memleketi terk etmeyen Yahudilerin teminat telgraflarına rağmen, memleketlerine geri dönmeyen Yahudi ailelerini ise hayretle karşılamıştı. Bunun dışında gazete alaylı bir şekilde Yahudilerin “panikli yolculukları” sayesinde demiryolu şirketinin 6.000 lira kazandığını ve Yahudilerin dönüşüyle daha da fazla kazanacağını ifade etmişti.²²⁷ Diğer ulu-

227 “Dahiliye Vekili Dün Kırklarelinde Tahkikat Yaptı”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1934.

sal gazetelerde de genel olarak Yahudilerin lüzumsuz bir telaşla yola koyuldukları ifade edilmiş ve olayların boyutu küçümşenmişti. Ayrıca Yahudilerin Türkçe konuşmaması ve Türk kültürüne bağlı olmaması eleştirilmişti.²²⁸ Bunun dışında ulusal gazetelerin ortaklaştığı nokta, Türkiye’de anti-semitizmin var olmadığıydı.²²⁹

Edirne’deki yerel gazeteler Yahudi karşıtı olayları haberleştirmemek konusunda adeta söz birliği etmişlerdi. Hem doğrudan Yahudi karşıtı haberlerle karşımıza çıkan *Edirne’de Milli Gazete* hem de çoğu zaman bu yayınların karşısında olan *Edirne Postası* sessiz kalmayı tercih etmişti. *Edirne’de Milli Gazete* olaylardan önce Yahudi karşıtı yazılara yer verirken olayların ve takiben hükümetin tavrının ardından Yahudi karşıtı söylemlerini durdurdu. Olayların olduğu günlerdeki sayılarında bu olayları haber etmeyen yerel gazeteler ulusal basında olduğu gibi bu olayları İnönü’nün 5 Temmuz’daki açıklamaların ardından haberleştiriyordu. *Edirne’de Milli Gazete*’nin İnönü’nün açıklamasından sonraki ilk sayısı 9 Temmuz 1934 tarihliydi. Bu sayıda Başvekil İnönü’nün Dahiliye Vekili Kaya’nın ve Meclis Başkanı Kazım Özalp’in açıklamalarını “Üç Mühim Beyanat” başlığıyla verdi. Gazete aynı sayısında Dahiliye Vekili Kaya’nın Edirne’ye geldiği hakkındaki haberinde, “çirkin dedikodulardan ve İstanbul gazetelerinden birinin pek manasız olan neşriyatından sonra” Kaya’nın Trakya’da bir tetkik ve teftiş icrasına gerek duyduğundan bahsediyordu. Başvekil, Dahiliye Vekili ve Meclis Başkanı’nın açıklamala-

228 “Yahudilerin lüzumsuz telaşa düştükleri anlaşılıyor: Kırklareli’nden gelenler evleri taşlandıkları için kaçtıklarını söylüyorlar”, *Vakit*, 7 Temmuz 1934, akt. Eligür, a.g.e. s. 106; Selami İzzet, “Yahudi hadisesi”, *Vakit*, 8 Temmuz 1934; İsmail Hakkı, “Türkün asaleti taşkınlıklara asla müsait değildir.” *Yeni Asır*, 8 Temmuz 1934, akt. Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 354-355.

229 Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 353.

rını aktardıktan sonra, *Edirne'de Milli Gazete* tarafından şu yorumlar yapıldı:

Bizce bunlara ilave edilecek bir şey yoktur. Herkesçe malum olduğu üzere Edirne'den de bazı Musevi vatandaşlarımız İstanbul'a gitmişlerse de İstanbul gazetelerinin yazdığı gibi kendilerine en ufak bir tazyik yapılmak şöyle dursun; bilakis kendilerinin de müteaddit zevatın ağızlarından vaki itiraflardan anlaşıldığına göre sebepsiz bir vehme kapılarak teşebbüs ettikleri muhaceret hareketleri karşısında Edirnelilerin merdane alaka ve sahabetlerini de görmüşlerdir.²³⁰

Edirne'de Milli Gazete'ye göre Yahudilere daha ılımlı yaklaşan *Edirne Postası*, Yahudi karşıtı olaylarla ilgili ilk haberi 12 Temmuz'da yaptı. "Memleketimizde Bir Yahudi Meselesi Yoktur." manşetiyle yayınlanan yazıda Başvekil İnönü ve Dahiliye Vekili Kaya'nın ifadelerine yer verilmişti. Gazete şiddet olayları hakkında hiçbir bilgi vermemiş, sadece Trakya Musevilerinden bazılarının İstanbul'a "hicret" ettiklerinden bahsediliyordu. Bu "hicretin" ayrıntılarına da yer verilmemişti. Gazete yalnızca, "Her vatandaş Cumhuriyet kanunlarının himayesindedir," demekle yetiniyor, yorum yapmaktan kaçınıyordu.²³¹ *Edirne Postası*'nın bu olaylar karşısında suskun kalmasının sebepleri tartışılmalıdır. *Edirne Postası*, olaylardan önce, *Edirne'de Milli Gazete* ve *Milli İnkılâp*'ın Yahudi karşıtı yayınlarına cevap vermekten çekinmiyordu. Bu sebeple *Edirne Postası*'ndan olaylardan sonra bunları haberleştirmesi ve şiddetle karşı çıkması beklenirdi. Oysa *Edirne Postası* olayları haber yapmamış, sonrasında ise ufak bir haberle geçiştirmişti. *Edirne Postası*'nın bu tutumunda Yahudi karşıtı ortamda zarar görme korkusu etkin

230 "Üç Mühim Beyanat", *Edirne'de Milli Gazete*, 9 Temmuz 1934.

231 "Memleketimizde Bir Yahudi Meselesi Yoktur.", *Edirne Postası*, 12 Temmuz 1934.

olabilir. Gazetenin doğrudan veya dolaylı olarak tehdit edilmesi de söz konusu olabilir. Olayların sorumlusu olan şahısların muhtemelen Edirne'nin ileri gelenlerinin ve resmî görevlilerin olması da haber yapmayı zorlaştırmıştı. Bu yüzden *Edirne Postası*, *Edirne'de Milli Gazete* gibi sorumluluğu Yahudilerin üstüne atan bir haber yapmaktansa sessiz kalmayı tercih etmiş olabilir.

Trakya Olayları'nın nedenlerini, olayların seyrini resmî görevlilerin, ulusal ve yerel basının olaylar karşısındaki tutumlarını ele aldıktan sonra olayların ekonomi politikasını ortaya koymaya çalışacağız.

1934'te Edirne'de Yahudilerin kovulması olaylarını gayrimenkul işlemleri üzerinden okumak

Giriş bölümünde yaptığımız alıntıyı burada da tekrarlayalım. Onaran'ın dediği gibi, "Her milliyetçiliğin ekonomi politikası, bir yönüyle de esasında 'öteki'nin mülkiyetinin tasfiyesi olduğu için aslında sorun tapu meselesidir."²³² Biz 1934 Olayları'nın tapu arşivindeki kayıtlardan takip edilebileceği ve milliyetçiliğin ekonomi politikasının buradan okunabileceği iddiasındayız. Olaylar sonrasında Yahudilerin gayrimenkulleri iki şekilde tasfiye oldu. Bunlardan biri Yahudilerin gayrimenkullerini satmasına fırsat olmadan şehri terk etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Yani diğer bir deyişle emvâl-i metrükeler. Bunlar Maliye Hazinesi'ne kaydedildikten sonra ya bedelsiz olarak muhacirlere verildi ya da ihale yoluyla satışları gerçekleşti. Diğerisi ise Yahudilerin emvâllerini değerinin altında satıp elden çıkarması sonucunda oluşmuştur. Müslümanlar değerinin altında ev, arsa, işyerlerini sa-

232 Nevzat Onaran, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. 21.

tın aldılar. Genellikle kentin çeperlerinden şehrin merkezine doğru geldiler. Her iki şekilde de Yahudiler mülksüzleştirildi, Müslümanlar ilkel birikimlerini yeniden gerçekleştirdiler. Bu mülksüzleştirmenin bir boyutudur. Mülksüzleştirmenin diğer boyutu, dolaysız tarım üreticisi veya esnaf gibi küçük burjuvaların geçim araçlarından kopartılmasıdır. Tam bu konuda Marx'tan bir alıntıyla Edirne'de yaşanan sürece farklı bir perspektiften yaklaşmaya çalışacağız.

İlkel birikimin tarihinde, bütün devrimler kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören çağ açıcı devrimlerdir; ama her şeyden çok, büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla geçim araçlarından kopartılarak, özgür ve “bağılantısız” proleterler olarak emek pazarına fırlatılıp atıldığı anlar önem taşır. Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirmenin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar. Yalnız örnek aldığımız İngiltere’de klasik biçimi görülür.²³³

İşte Türkiye’deki mülksüzleştirme ve sermaye birikim süreçlerinin gayrimüslim azınlıklar üzerinden gerçekleşmesi de, Türkiye’nin özgün karakterini teşkil etmektedir. Bu manada Edirne’de 1934 Olayları’nda yaşanan mülksüzleştirme “1915 Ermeni Tehciri”, 1913-23 arasında Rumların kovulması ve mübadelesinin devamı niteliğindedir. Ayrıca bu mülksüzleştirme ve yeniden ilkel birikim 1942-1944 Varlık Vergisi uygulaması ve 6-7 Eylül 1955 pogromu ile devam edecekti. Bu bize şunu göstermektedir: Gayrimüslim azınlıkların devletin zorunun doğrudan veya dolaylı olarak müdahalesiyle mülksüzleştirilmesi Türkiye için süreklilik arz etmiştir.

233 Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi*, cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, 2. baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1978, s. 732.

Örneğin, 1934 Olayları'ndan önce Edirne Kaleiçi'nde kendi topraklarında tarımla uğraşıp ürettikleri ürünlerin fazlasını satan Mose ve Roza Sarfatiler, Yahudi karşıtı olaylarla birlikte Edirne'den kaçmak zorunda kalırken yalnızca evlerini değil hayatlarını idame ettirdikleri üretim aracı olan topraklarını da geride bıraktılar.²³⁴ Ellerindeki üretim aracı zor yoluyla el değiştirdi. Çalışma yaptığımız tapu kayıtlarında Mose ve Roza Sarfati'nin adlarına rastlamadık. Bununla birlikte Kadastro ve Tapu Tahririne Mahsus Beyannameler'de büyük ihtimalle Sarfatiler "firari ve mütegayyip Yahudi" olarak isimlendirilmiştir. Bu beyannamelerden yola çıkarak hazırladığımız tabloda görülebileceği gibi, "firari ve mütegayyip eşhasan metruk" yerler önce Maliye Hazinesi'ne tescil edilmiş, ardından çoğunlukla müzayedeye Müslüman-Türklerle satılmış veya Bulgaristan göçmenlerine tahsis edilmiştir.²³⁵ Böylece Müslüman-Türkler bir kez daha gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden ilkel birikimlerini gerçekleştirmişlerdir. Sarfatiler ise İstanbul'a giderek üretim süreçlerine dahil olmuşlardır. 1934 Olayları'yla topraklarından mülksüzleştirilme sadece Sarfati ailesine has bir durum değildir. Tapuda veya vergi dairesinde kaydı olmayan dolaysız tarım üreticileri "firari veya mütegayyip eşhas", "firari veya mütegayyip Musevi" olarak beyannamede yer almıştır. Bu kişiler üretim araçları olan topraklarından kopartılarak, İstanbul, Yunanistan veya Filistin'de çok büyük olasılıkla proleter olarak emek piyasasında kendilerine yer bulmuşlardır. Keza olaylarla birlikte evlerinden ve işyerlerinden kopartı-

234 Prof. Dr. Metin Sarfati'yle İstanbul'da görüşme, 15 Mart 2017.

235 Yahudilerin olaylar sonrasında gayrimenkullerini satamayıp terk etmesine bir başka örneği 1919 doğumlu Ilya Beyar vermiştir. Beyar da olaylar sırasında evlerini satmaya fırsat kalmadan İstanbul'a gittiklerini ve bir daha evin akıbetini sormadıklarını söylemiş ve şunu eklemiştir: "Belki gidilip tapudan araştırılrsa çıkar bir şeyler." Koçoğlu, a.g.e., s. 180. Beyarlar'ın evi de büyük olasılıkla tapuda "firari ve mütegayyip Musevilerden metruk" olarak kaydedilmiş, ardından satışı gerçekleşmiştir.

lan Yahudiler de vardır. Bu noktada Yahudilerin yoğunlukta yaşadığı dört mahalle Dilaverbey, Doğan, Türkali ve Yahşifakih'ten 1934'te kovulmaları sonucunda ortaya çıkan emvâl-i metrûkelerden oluşturduğumuz Tablo 2.2.'ye bakalım.

Bu tabloyu analiz etmeden önce, bazı bilgileri tekrar etmek, süreci daha iyi anlamaya yarayacaktır. Tabloda gayrimenkullerin satış işlemlerinin gerçekleştiği yıllar arasında farklar vardır. Çünkü emvâl-i metrûkeler ilk olarak Maliye Hazinesi'ne kayıt edilmektedir. Daha sonra Milli Emlak tarafından ya ihaleyle satışa sunulmakta ya da muhacirlere ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Dağıtımı ve satışı yapılmayan gayrimenkuller Milli Emlak'ın elinde bulunmaya devam etmektedir. Gayrimenkullerin kıymetleri ve satış fiyatları konusunda şunları söylemek mümkündür: Gayrimenkullerin kıymetleri muhtemelen 1920'lerin sonlarında kadastro memurları tarafından belirlenmiştir ve bunun dışında 1980'li yıllarda satılmış Yahudi emvâl-i metrûkeleri de mevcuttur. Bu da kıymet ve satış fiyatları arasındaki farkın gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Bundan başka, 1934 yılında Trakya Umumi Müfettişliği'nin merkezinin Edirne olarak belirlenmesi ve bununla alakalı olarak Edirne'de imar faaliyetlerinin başlaması da emlak değerlerini artırmıştı. Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey'in Trakya Raporu'nda da şöyle denilmekteydi:

Haberin gerçeklik kazanmasıyla evvelce Trakya haricine gidenler gelmeye, emlak ve arazi kıymetleri artmaya, ev kiraları yükselmeye başlamış, bu halin neticesi olarak da hurda kereste fiyatına satılmakta olan binaların yıkılması işi durmuştur. Halk neşeli ve ümitli bir bekleyiş devresine girmiştir.²³⁶

236 Murat Burgaç (haz.), *Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, 1. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 37, 39.

TABLO 2.2
1934 Trakya Olayları Sonrası Yahudilerin Dilaverbey, Doğan, Türkali ve Yahşifakih Mahallelerindeki Emvâl-i Metrükeleri

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekeçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarihi</i>
2	Dilaverbey	Arsa	Firari Paçavracı İşuva	Metruk	Maliye Hazinesi→(M.) F. Ç.	200	360	1943
10	Dilaverbey	Hane arsası	İspanyol Tebaalı Mose Taranto	Gaip Hükmen	M. H.→Edirne Gençlik Spor Kulübü	534.000		1983
38	Dilaverbey	Arsa	İtalyan Tebaasından Menahem zevcesi Luna	Belge ve müracaat yok	M.H→Belediye→(M.) F. K.	80	80	1939
39	Dilaverbey	Arsa	Sento Kaneti zevcesi Yasef	Tapuda-vergide kaydı yok müracaat yok	M. H.→(M.) H. A.		150	1941
85	Dilaverbey	Arsa	1/4'ü Yasef kızı Saşa, 3/4'ü Yuda kızı Dudu	Hayat ve mematleri meçhul	M.H.→(M.) M. oğlu R. Ş.	60	101	1943
87	Dilaverbey	Arsa	Madam Ovadya	Belge ve müracaat yok	M.H.→(Bul. Göç.) K. U.		160	1947
96	Dilaverbey	Arsa	Madam Liza	Hayat memat ve Mahali ikameti meçhul	M.H.→(M.) B. S.	190	235	1947
106	Dilaverbey	Ahşap hane 49/140'ı	Avram oğlu Yuda, Avram kızı Bolisa ve Malkona	Avram oğlu Yuda'nın 338'de Yunanistan'a, Avram kızı Bolisa'nın aldığı Türk pasaportuyla 934 yılında Filistin'e,	M.H.→(M.) Hakim H. O.	960	2510	1954
				Avram kızı Malkona'nın da 1934'te aldığı Türk pasaportuyla Amerika'ya gidip dönmemesi	M.H.→(M.) Hakim H. O.	1440	4005	
111	Dilaverbey	Arsa	Morduhay oğlu Refail	Hayat memat ve Mahali ikameti meçhul	M.H.→(M.) Hakim H. O.	16	116	1948

TABLO 2.2 (devamı)

Numara	Mahalle	Cinsi	Eski sahibi	Gerekçe	Yeni sahibi	Kymeti	Bedeli	Tarih
124	Dilaverbey	Arsa	Avram kızı Sara	Tapu kaydı ve müracaat yok	M.H.→(M.)Tapu Fen Memuru A. E.	107,5	115	1948
132	Dilaverbey	Arsa	Salomon Nazaran Çuhar ve Koço	Tapu kaydı ve müracaat yok	M.H.→(M.) M. oğlu Eczacı F. S.	120	165	1947
212	Dilaverbey	Arsa	Furuncu Lina adındaki firari eşhas	Metruk	M.H.→(M.) R. A.	33	30	1949
253	Dilaverbey	Ahşap dükkân 4/8'i	Avram oğlu Yasef	Firar veya tagayyüp ettiği için	M.H.→(M.) F. A.	192	260	1956
2	Doğan	Arsa	Bohor Azarya	Hayat, memat, Mahali ikameti meçhul	M.H.→(M.) M. Ö.	220	230	1955
10	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Salomon Bohor	Metruk	M.H.→Belediye→(Yahudi) M. D. Y.	50	50	1953
16	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari Museviler	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) A. oğlu H. İ.	137,5	137,5	1954
17	Doğan	Arsa	Firari Musuvilerden Kasapoğlu kızı Dudu	Hayat, memat, Mahali ikameti meçhul	Maliye Hazinesi			1939
24	Doğan	Evin 1/6'sı	Salomon oğlu Muiz	Hayat, memat, Mahali ikameti meçhul	M.H.→(Y.) A. oğlu N. T.		845	1939
29	Doğan	Arsa	Fransa tebaasından Salomon Farina	Hayat, memat, Mahali ikameti meçhul	M.H.→Belediye→(M.) A. A.	42,5	100	1953
32	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Museviler	Metruk	M.H.→(Y.) M. A. K.	75	110	1939
51	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Mayer Hannanel	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) M. S. Ö.	1400	1.400	1953
74	Doğan	Ahşap mutfak ve arsa	Sahibi meçhul ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→(M.) M. oğlu D. A.		136	1953
84	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→(M.) M. Ö.	10	128	1953
89	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Hayim Mitrani	Hayat, memat ve Mahali ikameti meçhul	M.H.→(M.)M. Ö.	114,6	851	1953

TABLO 2.2 (devamı)

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
93	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→(M.) F. Y.	25	25	1953
105	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Tuvi kızı Violo	Metruk	Maliye Hazinesi			1939
119	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Yasef Bunahem Bohor	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) M. H. V.	108	136	1948
128	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Yako Benador		M.H.→(Bul. Göç.) M. H. V.		43.29	1940
146	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari Musevilerden	Metruk	M.H.→(Y.) M. oğlu M.	180	600	1947
147	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) H. K.	20	70	1953
148	Doğan	Arsa	Hayim Avodya	Hayat, memat, Mahali ikameti meçhul	M.H.→Belediye→(M.) M. A.	20	20	1953
152	Doğan	Arsa	Meçhul Firari Musevilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(Y.) H. K.	30	30	1953
166	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) A. B.	40	40	1956
174	Doğan	Arsanın 2/3'ü	Nesim İsak ve Samuel kızı Ester	Ester'in 3 yıl önce İstanbul'a gittiği anlaşılsa da nerede olduğu bilinmediğinden	M.H.→(Y.) S. B.	50	50	1947
176	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Bohor	Metruk	M.H.→(M.) M. oğlu M. R.	93	94	1954
184	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevilerden Mose oğlu Hayim	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) P. M.	23,18	23,18	1953
188	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevilerden İsrail Romano	Metruk	M.H.→(M.) M. A. Ö.	126	268	1953
191	Doğan	Arsa	Firari Musevi Hayim oğlu Talvi	Metruk	M.H.→(M.) R. oğlu O. Ç.	20	35	1949

TABLO 2.2 (devamı)

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
193	Doğan	Arsa	Sahibi ve adı bilinemeyen firari eşhas	Metruk	M.H.→(M.) H. T.	25	25	1939
194	Doğan	Arsa	Sahibi ve adı bilinemeyen firari eşhas	Metruk	M.H.→(Bul. göç.) H. oğlu H. V.		60	1947
199	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Mişon oğlu Kemal	Metruk	M.H.→(M.) Sulh Hukuk yargıcı K. E.	40	72	1948
201	Doğan	Arsa	Sahibi ve adı bilinemeyen firari eşhas	Metruk	M.H.→Belediye→(Y.) M. C.	80	80	1953
210	Doğan	Arsa	Kasap Yasef Bohor oğlu İlyas Hayat, memet, Mahali ikameti meçhul	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) A. D.	20	20	1953
212	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevi milletinden Hayim Pinhas	Metruk	M.H.→(Y.) Y. K.	50	171	1947
214	Doğan	Arsa	İsrail oğlu Yako 1936 yılında Edime'den Bursa'ya ve oradan aldığı pasaportla Filistin'e gitmiştir.	Metruk	M.H.→(Y.) M. K.	160	206	1946
217	Doğan	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevilerden İşuva Romano	Metruk	M.H.→(M.) S. D.	30	50	1953
233	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari Musevilerden	Metruk	M.H.→(M.) M. G.	175	900	1946
234	Doğan	Arsa	Sahibi bilinmeyen meçhul eşhasın	Metruk	M.H.→(M.) M. G.	41,25	175	1953
241	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→(Y.) N. M.	100	127	1950

TABLO 2.2 (devamı)

Numara	Mahalle	Cinsi	Eski sahibi	Gerekçe	Yeni sahibi	Kıymeti	Bedeli	Tarih
243	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(Bul. Göç.) H. D.	80	80	1953
244	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) M. D.	30	30	1953
246	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Kasap Azarya Banşa	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) H. D.		Bedelsiz	1943
249	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden İlyas Nesim oğlu Mose	Metruk	M.H.→Belediye→(Y.) M. B.	50	50	1953
251	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari Musevilerden		M.H.→Belediye→(M.) R. A.	40	40	1953
257	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Yasef oğlu Menahem Bohor	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) Ö. Ü.	20	20	1953
259	Doğan	Arsa	Bohor Papu	Hayat, memet, Mahali ikameti meçhul	M.H.→Belediye→(M.) G. A.	20	20	1953
265	Doğan	Arsa	Meçhul firari eşhastan (Avram Bilyorci'nin sahiplik başvurusu var)	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) S. E.	31,5	242	1946
266	Doğan	Arsa	Meçhul firari eşhastan	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) S. E.	31,5	31,5	1946
271	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Avram Tulvi	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) H. G.	200	200	1953
283	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→(M.) Avukat K. Ş.	108,75	155	1945
284	Doğan	Arsa	Sahibi meçhul firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→(M.) Avukat K. Ş.	40	61	1946

TABLO 2.2 (devamı)

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarihi</i>
304	Doğan	Evin 1/4'ü	Hayim oğlu Nesim	4 yıl önce İstanbul'dan aldığı pasaportla Filistin'e gittiği 9/1/1939 tarihli em. tez. anlaşılmış 31.03. 1939	M.H.→(M.) A. oğlu Ş. A.	14,85	20	1939
404	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden İsak Bohor Mordohay	Metruk	M.H.→(M.) Öğretmen H. K.	40	355	1948
405	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Yuda Bello	Metruk	M.H.→(Y.) S. A.	20	136	1947
406	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Hacı Razon	Metruk	M.H.→(Y.) S. A.	20	130	1947
408	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Şapat	Metruk	M.H.→(M.) M. A.	40	163	1947
416	Doğan	Arsa	Firari Musevilerden Danyal Eskinazi	Metruk	M.H.→(Y.) N. A.	153	154	1940
39	Türkoğlu	Arsa	Musevi milletinden İsak Adato	Metruk	M.H.→Belediye		200	1938
40	Türkoğlu	Arsa	Mütegayyip Musevilerden Bohor Latin	Metruk	M.H.→(M.) M. A. Ö.	20	26	1953
61	Türkoğlu	Arsa	Firari ve mütegayyip Musevilerden	Metruk	M.H.→Belediye→(M.) H. T.		2500	1954
68	Türkoğlu	Arsa	Musevi Yakovaça	Metruk	M.H.→Belediye		40	1953
90	Türkoğlu	Arsa	Bohor Avidor	3.3.1938 tarihli emniyet tezkeresinden tahminen 1934 yılında Uzunköprü'den İstanbul'a oradan aldığı pasaportla ailesi ve efradıyla Filistin'e gidip dönmediği anlaşılmıştır.	M.H.→Belediye→(Y.) M. M.		30	1960
95	Türkoğlu	Ahşap ev	Musevi milletinden Bünyamin oğlu Samuel Kemal	Metruk	M.H.→(Bul. Göç.) S. D.		Bedelsiz	1940

TABLO 2.2 (devamı)

<i>Numara</i>	<i>Mahalle</i>	<i>Cinsi</i>	<i>Eski sahibi</i>	<i>Gerekçe</i>	<i>Yeni sahibi</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Bedeli</i>	<i>Tarih</i>
107	Türkoğlu	Arsa	Musevi milletinden Gönvü Yako	Metruk	M.H.→(M.) M. K.	100	100	1956
109	Türkoğlu	Arsa	Menahim Azarya	Metruk	M.H.→Belediye →(M.) H. Ç.	60	60	
126	Türkoğlu	Arsa	Musevi milletinden Davit Levi	Metruk	M.H.→(M.) M. Ö.	20	40	1953
133	Türkoğlu	Arsa	3 yıl önce İstanbul'da ölmüş Mişon Çikolam	Metruk	M.H.→Belediye		60	1938
143	Türkoğlu	Arsa	Yako oğlu Yasef Zakarya	Metruk	M.H.→(M.) Ş. Ş.	20	41	1953
174	Türkoğlu	Arsa	Firari Mihail Benbasat	Metruk	M.H.→Belediye		500	1938
117	Yahşifakih	Arsa	Polak	Metruk	M.H.→(M.) K. B.	476	461	1954

Ancak, Tablo 2.2’de verilen gayrimenkul kıymetleri güncel değerlerini yansıtmmamaktadır çünkü gayrimenkul kıymetleri güncellenmemiştir. Diğer bir deyişle, ifade edilen kıymetler gayrimenkul gerçek değerinin çok altındadır.

Bu dört mahallede Yahudilere ait seksen adet emvâl-i metrûke mevcuttur. Bunlardan yetmiş dördü arsa cinsindeyken, beşi ev, biri dkkndır. Bu arsaların muhtemelen birçoğu önceden ev vafındayken, evin yıkılması ile ev vafını yitirmiş yerlerdir. Emvâl-i metrkelerin hepsi önce Maliye Hazinesi’ne kaydedilmiş, ardından yirmi altısı Edirne Belediyesi’ne verilmiştir. Belediyenin emvllerinden on altısı Müslümanlar tarafından alınırken, beşi Yahudiler, biri Bulgaristan göçmeni tarafından satın alınmıştır. Toplamda elli emvâl-i metrûke Müslüman-Türkler tarafından satın alınmıştır. Dokuzunun yeni sahipleri Bulgaristan muhacirleri olurken, bunlardan ikisi muhacirlere bedelsiz verilmiştir. Ancak emvâl-i metrkeleri satın alanlar sadece Müslümanlar değildir. On beş emvâl-i metrûke Yahudiler tarafından satın alınmıştır. Demek ki bazı durumlarda etnik kimlikten ziyade sınıfsal-iktisadi-sosyal konum daha etkili olabilmektedir.

Tablo 2.2’de incelediğimiz Yahudi emvâl-i metrkeleriydi. Ayrıca Yahudilerin “kendi rızalarıyla” sattıkları gayrimenkullerin incelenmesi gerekir. Yahudilerin olayların öncesi ve sonrasında gayrimenkullerle ilişkisini, tapu işlemlerinin günlük olarak kaydedildiği Zabıt Kayıt Defterleri’nden takip ettik.

Gayrimenkul alış-satış işlemlerinden Yahudilerin sosyal-iktisadi durumu ve Müslümanlarla ve devletle ilişkilerinin sosyal-iktisadi boyutu anlaşılabilir. Çünkü gayrimenkul satın almak iktisadi olmakla birlikte aynı zamanda bir güven beyanıdır. Yaşadığı şehirde gayrimenkul satın alan bir kişi devletin özel mülkiyetine sahip çıkacağı, sosyal veya siyasal baskılara maruz kalmayacağı, şehri terk etmek zorunda kal-

sa bile gayrimenkulünü değerinde bir fiyata satacağına da-
ir güven duymaktadır. Edirne tapu arşivini incelediğimizde
Yahudilerin çoğunlukla görece rahat oldukları dönemlerde,
20. yüzyılın ilk çeyreğinde gayrimenkul edindiklerini g r-
mekteyiz. Sosyal, siyasal ve iktisadi baskı altında oldukla-
rı dönemlerde Yahudiler mülk alımlarını yavaşlatmışlardır.
Kendilerine karşı baskı ve şiddetin fiili bir hal aldığı dönem-
de ise mülk edinmemişler, mülklerini satmış veya bedelsiz
terk etmek zorunda kalmışlardır.

Olayların yaklaşık iki ay öncesinde, Mayıs 1934'te toplam-
da yüz elli altı gayrimenkul işlemi gerçekleşmiştir. Bunlar-
dan sadece     Yahudilerin dahil olduğu satışlardır.²³⁷ Bu
Üç satıştan biri Yahudiler arasındadır. Diğeri, bir Yahudi'nin
müzayede sonucu aldığı dükkânın gayrimenkul satışıdır. So-
nuncusu ise Yahudi Avukat N. N.'nin Müslüman S. kızı P.
ve oğlu M.'den almış olduğu mağazanın satışıdır.²³⁸ 1934' n
Haziran ayında ise yüz yirmi dokuz gayrimenkul işlemi var-
dır. Bu işlemlerden kırk beşini Rumlardan kalan yerlerin Bul-
garistan ve Yunanistan muhacirlerine tahsis edilmesi oluş-
turmuştur. Geri kalan işlemlerden sadece dördü Yahudiler-
le ilgilidir. İki işlem Yahudilerin kendi aralarında gerçekleş-
tirdiği satışlardır. Kalan iki işlemin birinde Yahudi M sl ma-
na gayrimenkulünü satarken diğerinde Müslüman, Yahudi-
ye gayrimenkulünü satmıştır.²³⁹ Yani yüz yirmi dokuz gayri-
menkul işleminde sadece birinde Yahudiler mülk kaybet-
miştir. Keza mayıstan olayların başladığı Temmuz 1934'e ka-
dar olan gayrimenkul satışlarını değerlendirdiğimizde, 285
işlemden sadece birinde Yahudiler mülk satmıştır. Oysa Ya-
hudi karşıtı olayların Edirne'de başladığı 1934 Temmuz ayıy-
la birlikte, Yahudiler gayrimenkullerini değerinin altında sat-

237 Edirne Tapu Müdürlüğü Arşivi Zabıt Kayıt Defteri, no. 109.

238 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 40-57.

239 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 63-110.

maya başlamıştır. Bu değerinin çok altından satılan gayrimenkuller Müslümanlar tarafından satın alınmış, böylece Müslümanlar sermaye birikimi elde etmişlerdir. 1934 Temmuz'undan başlayarak 1935 Temmuz'una kadarki süreçte Yahudilerin gayrimenkullerini satış işlemlerinden oluşturduğumuz Tablo 2.3 durumu anlamamıza yardımcı olacaktır.

3 Temmuz tarihinde Yahudilere yönelik saldırıların başlamasıyla birlikte imkân bulabilen Yahudiler tapu müdürlüklerine alelacele gitmişler ve gayrimenkullerini satışa çıkarmışlardır. Temmuz'un 3'ünde genellikle orta-orta üst Yahudilerin yaşadığı Doğan Mahallesi'nin sakinlerinden Nesim Levi oğlu Hayim Efendi'nin evini ve dükkânını kentin görece düşük gelirliilerinin yaşadığı Meydan Mahallesi sakinlerinden Müslüman M. oğlu R. Efendi'ye sattığı görülmektedir. Olaylar sırasındaki ilk satıştaki gayrimenkulün kıymeti 3.170 lira iken 2.000 liraya satılmıştır.²⁴⁰ Ertesi gün, Edirne'nin alt-orta gelirliilerinin yaşadığı Kasap Abdülaziz Mahallesi'nde ikamet eden Bohor kızı Madam Sara, Muradiye Mahallesi'ndeki 384 lira kıymetindeki dükkânını 600 liraya Çokalca Mahallesi sakinlerinden A. oğlu M. Ağa'ya satmıştır.²⁴¹ Yine aynı gün Balahan Paşa Mahallesi sakinlerinden Kasap Nesim oğlu Salamon, Kavaklı Mahallesi'ndeki 144 lira kıymetindeki samanlık ve ahırını Doyran Köyü'nden A. oğlu İ. Ağa'ya 200 liraya satmıştır.²⁴² Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün kırk sekiz saat içinde Yahudilerin şehri terk etmesi yönündeki emrinin son saatlerinde satışlar artmıştır.²⁴³ 5 Temmuz günü Yahudiler yedi gayrimenkul işlemi gerçekleştirmiştir. Davit Sarfati oğlu Mordehay ve karısı Rıfka, Hasanpaşa Mahallesi'ndeki 480 lira kıymetindeki evin sahip oldukları 1134/1152 hissesini

240 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 114, muamele kağıdı 7, sayı 2349.

241 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 115, muamele kağıdı 8, sayı 2419.

242 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 115, muamele kağıdı 9, sayı 2449.

243 "Expulsion at short notice", *The Times*, 5 Temmuz 1934 akt. Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 171.

TABLO 2.3
Temmuz 1934'ten Temmuz 1935'e Kadar Gerçekleşen Yahudilerin Gayrimenkul İşlemleri

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Satış			Ev	Arazi	Mülkün muhiti
					Kymeti	bedeli	İşyeri			
03/07/34	Nesim Levi oğlu Hayim Efendi	Doğan Mah.	M. oğlu R. Efendi	Meydan Mahallesi	3170	2000	1	2		Dilaverbey Mah.
04/07/34	Bohor kızı Madam Sara	Kasapabdülaziz M.	A. oğlu M. Ağa	Çokalca Mahallesi	384	600	1			Muradiye Mah.
04/07/34	Kasap Nesim veledi Salamon	Bolahan Paşa Mah.	A. oğlu İ. Ağa	Doyran köyü	144	200	1			Kavaklı köyü
05/07/34	Davit Sarfati oğlu Morduhay ve eşi Salamon kızı Rifka	Türkoğlu Mah.	H. bey oğlu T. Bey	Durgut Mahallesi	480	886		1134/ 1152		Hasanpaşa Mah.
05/07/34	Davit Sarfati oğlu Morduhay	Türkoğlu Mah.	H. bey oğlu T. Bey	Durgut Mahallesi	192	192	1			Sabuni Mah.
05/07/34	Ruben Sarfati Efendi		K. oğlu R. Efendi	Domurcalı köyü	336	200	1			Sabuni Mah.
05/07/34	Nesim oğlu Yasaya Halfam Efendi	Şerbettarhamza M.	İ. oğlu R. Efendi	Yakup kılar Mah.	1120	1150		1		Hacıbedrettin Mah.
05/07/34	Yuda oğlu İsak Duenyas ve Yunan tebaasından kardeşi Samuel	Dilaverbey Mah.	A. oğlu H. Efendi	Hazinedarsinanbey M.	900	500	1			Dilaverbey Mah.
05/07/34	Yuda oğlu İsak Duenyas ve Yunan tebaasından kardeşi Samuel	Dilaverbey Mah.	A. oğlu H. Efendi	Hazinedarsinanbey M.	576	500	1			Dilaverbey Mah.
05/07/34	Yuda oğlu İsak Duenyas ve Yunan tebaasından kardeşi Samuel	Dilaverbey Mah.	A. oğlu H. Efendi	Hazinedarsinanbey M.	480	500	1			Dilaverbey Mah.
09/07/34	İsak oğlu Samuel Kemal Mişulam	Hasanpaşa Mah.	Edirne Belediyesi		960	600	1			Sabuni Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi	Mülkün muhiti	
10/07/34	Samuel Kemal kızı Bohora	Hasanpaşa Mah.	Edirne Belediyesi		288	175	1			Meydan Mah.	Tarafların mûraacatı üzerine bu iki satış hükümsüz kılınmıştır. 2.8.1934
10/07/34	Samuel Kemal kızı Bohora	Hasanpaşa Mah.	Edirne Belediyesi		96	44	1/5			Meydan Mah.	
11/07/34	Samuel oğlu Salamon Efendi	Eskicihamza M.	Edirne Belediyesi							Sabuni Mah.	Bu satış da iptal edilmiştir. 2.8.1934
11/07/34	Salamon oğlu Albert Bohor Efendi	Hasanpaşa Mah.	Edirne Belediyesi		384	375	1			Sabuni Mah.	
26/07/34	Nesim kızı Rıfka	Doğan Mah.	M. Efendi oğlu F. Bey		960	1675					
30/07/34	Morduhay oğlu İşuva ve Şimuel kızı Luna	Dilaverbey Mah.	A. oğlu H. Efendi	Şerbettarhamza Mah.	36	25			1	Karaağaç Mah.	
02/08/34	Avram oğlu Aron Efendi	Doğan Mah.	H. oğlu A. Ağa	Gazlıhoca Mahallesi	672	500				Sabuni Mah.	
02/08/34	Yuda oğlu İsak Efendi	Dilaverbey Mah.	Ö. oğlu Ö. Efendi	Zensarıca Mah.	768	325	1			Dilaverbey Mah.	
02/08/34	İlyazar Piles of Eendi		H. Efendi oğlu M. Bey	Uzunköprü	960	1550		1		Hacıbedrettin M.	
09/08/34	Avram oğlu Aron Efendi ve zevcesi Grasya	Doğan Mah.	M. Efendi kızı S. Hanım	Hacı Ayvaz Mahallesi	960	800		1		Dilaverbey Mah.	
09/08/34	Mordu oğlu İlyazar Piles of	Kasapabdülaziz M.	M. oğlu M. Ağa	Çokalca Mahallesi	400	350	1			Sabuni Mah.	

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi Mülkûn muhiti
13/08/34	Ezra Bohor oğlu Yasef	Kürthoca Mah.	Edirne Belediyesi		580	500	1		Balahanpaşa Mah.
13/08/34	Rafael kızı Recima	Doğan Mah.	Edirne Belediyesi		96	175		1	Sabuni Mah.
22/08/34	Morduhay kızı Reya	Doğan Mah.	Edirne Belediyesi		240	150		1	Balahanpaşa Mah.
23/08/34	İsak oğlu El...	Hacısafa Mah.	Bulgar N. kızı A.	Menzliahır Mahallesi	96	60		1	Berkuka Mah.
26/08/34	İşuva kızı Fıranko	Kavaklı Mah.	Edirne Belediyesi		96	150		1	Balahanpaşa Mah.
04/09/34	Bulisa oğulları Avram, Mordu ve kızı Dudu	İstanbul Beyoğlu	Edirne Belediyesi		96	125		1	Balahanpaşa Mah.
08/09/34	Mevorah kızı Vida	Balahanpaşa Mah.	Edirne Belediyesi		144	150		1	Balahanpaşa Mah.
22/09/34	Şapat Ezra Malki		Hafız E. Efendi kızı Ş. F.	Eskicihamza Mah.	288	175	1		Mithatpaşa Mah.
22/09/34	Bohor Davit oğlu Binyamin	Doğan Mah.	M. oğlu H. Efendi	Kürşathoca Mahallesi	192	85		1	Doğan Mah.
24/09/34	Çekoslovak T. İsak Mitrani ve TCT Avram eşi Ester, çocukları İliya, Camila, Zünbül		İ. Efendi kızı G. Hanım	Durgutbezirgan Mah.	720	600		1	Doğan Mah.
24/09/34	Avram eşi Ester ve oğlu İliya ve kızları Camila ve Zünbül		İ. Efendi kızı G. Hanım	Durgutbezirgan Mah.	240	100			1 Doğan Mah.
24/09/34	İliya kızı Rıfka	Doğan Mah.	N. Efendi kızı N. Hanım	Çokalca Mahallesi	240	200		1	Hacıhallaç Mah.
26/09/34	Santo kızı Roza	Doğan Mah.	Ü. kızı Ş. Hanım	Fındıkfaklı Mahallesi	96	100		1	Hasanpaşa Mah.
27/09/34	Bohor Malka kızı Mazalto	Doğan Mah.	Gazi A. oğlu M. Ağa	Çokalca Mahallesi	875	800		1	Doğan Mah.
29/09/34	Davut oğlu Sarsa	Doğan Mah.	M. oğlu M. Ş. Efendi, eşi H.		720	390	1		Batpaşası Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi Mülkûn muhiti
30/09/34	Avram eşi Rahila ve oğulları Mişon ve Menşe ve kızı Ester		H. kızı Z. H.anım	Mûminhoca Mahallesi	480	460		1	Attarhacıhalil M.
03/10/34	Bohor Yako oğlu Yasef ve Rifka		S. kızı B. Hanım	Kıncı Firuz Mahallesi	800	800		1	Doğan Mah.
03/10/34	İsak oğlu Mervah Efendi		Edirne Belediyesi		490	250		1	Balahanpaşa Mah.
04/10/34	Aron oğlu Binyamin Mizrahim	Şerbetarhamza M.	M. oğlu R. Efendi	Emirşah Mahallesi	488	300		1	Şerbetarhamza M.
06/10/34	Rafall Malki oğlu Şapat Ezra	Doğan M.	D. bey kerimesi İ. Hanım	Doğan Mahallesi	576	500		1	Doğan Mah.
09/10/34	İsak ve Yuda Krispi		Hacı M. oğlu S. Efendi	Çavuşbey Mahallesi	960	1250	1		Sabuni Mah.
09/10/34	Bohor İlyazar Piles of Efendi		A. oğlu S. Efendi	Emir mescit Mahallesi	120	189	1/2		Sabuni Mah.
14/10/34	Yuda oğlu Samuel		M. oğlu R. Efendi	Emirşah Mahallesi	144	150		1	Şerbetarhamza M.
14/10/34	Mişon oğlu Yasef		S. Mehmet B. Efendi	Gazi Hoca Mahallesi	103,6	42	1		Babademirtaş M.
27/10/34	Ester ve İsak		Tüccar A. K.	Kasapabdölaziz Mah.	200,05	50			İskender köyü
					269,25	100			1
					51	25			1
					425	150			1
14/11/34	Yako oğlu Mihael Bohor		M. oğlu M. Efendi	Nişancı Mahallesi	480	750	1		Sabuni Mah.
17/11/34	Morduhay oğlu Nesim ve Mehmet Fehim efendi		B. oğlu M. F. Efendi	İsmailağa Mahallesi	99	80			1/2 Kapaklı Ayazma
18/11/34	Nesim kızı Dudu		Kaymakam M. N. Bey		384	375		1	Yahşifakih Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi	Mülkün muhiti
21/11/34	Yako oğlu Avram Efendi		H. oğlu A. Efendi	Kasımpaşa Mahallesi	120	40	1			Vizeçelebi Mah.
27/11/34	Mişon oğulları Yental ve Yaşaya		M. kızı Ş. Hanım	Çokalca Mahallesi	1320	1000	1			Hasanpaşa Mah.
27/11/34	Mişon oğlu Yaşaya ve İsak kızı Rahi Hanım		A. oğlu M. Ağa	Çokalca Mahallesi	480	800		1		Hasanpaşa Mah.
28/11/34	Mişon oğulları Yental ve Yaşaya		R. oğlu M. Efendi	Emirşah Mahallesi	288	200	1			Fındıkfakih Mah.
12/12/34	Pinhas kızı Mazalto		S. oğlu T.	Kilerciyakup Mah.	192	160	1			Sabuni Mah.
19/12/34	İsrail kızı Esfira		M. kızı F.	Zenibrahimpaşa Mah.	168	200		1		Rakkasalibey Mah.
24/12/34	Menahem kızı Zümbül		Ş. kızı Z. B.	Dilaverbey Mahallesi	864	800		1		Dilaverbey Mah.
24/12/34	Bohor Yasef oğlu Yento Çiprut		M. kızı N.	Arifağa Mahallesi	1200	1300		1		Doğan Mah.
					81	100			1	Doğan Mah.
26/12/34	Morduhay oğlu Hayim Menda		M. oğlu H.	Medresecialibey Mah.	1104	600	1	1		Doğan Mah.
02/01/35	İsrail kızı Suluça Komerçera		A. oğlu S.	Emirşah Mahallesi	408	650	1			Mücellitler
17/01/35	Moniz Blcerano		C. karısı A. D.	Sevİndikfakih Mah.	768	1350		1		Doğan Mah.
					27	50			1	Sabuni Mah.
					81	50			1/3	Sabuni Mah.
21/01/35	Avram oğlu Yasef		M. oğlu S.	Gülbaharhatun Mah.	336	250		1		Sabuni Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

<i>Tarih</i>	<i>Satıcı</i>	<i>Satıcının muhiti</i>	<i>Alıcı</i>	<i>Alıcının muhiti</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Satış bedeli</i>	<i>İşyeri</i>	<i>Ev</i>	<i>Arazi Mülkûn muhiti</i>
24/01/35	Samanta oğlu İsak ve Yasef kızı Roza		M. oğlu S. K.	Derviş ahi Mahallesi	768	650		1	Doğan Mah.
24/01/35	Avram kızı Şuhura oğulları Yako ve İsak ve kızları Bohora ve Bi...		M. oğlu S. K.	Derviş ahi Mahallesi	72	50			4/6 Doğan Mah.
26/01/35	Mordu oğlu Mişon		M. H. oğlu A. A.		13,57	40			1 Hadımağa Mevkii
					36,56	100			1 Hadımağa Mevkli
					72,02	100			1 Hadımağa Mevkii
					47,11	100			1 Hadımağa Mevkii
					330	80			1 Hadımağa Mevkii
					94,1	150			1 Demirkapı Mevkii
					138,7	80			1 Paçacılar Mevkii
					68	190			1 Paçacılar Mevkii
					150	50			1 Sakaoğlu Mevkii
30/01/35	Morduhay oğlu Avam Benbasan		M. oğlu A.	Kürthoca Mahallesi	960	575	1		Dilaverbey Mah.
					96	50			1 Dilaverbey Mah.
30/01/35	Yuda kızı Rahil		Uzunköprü eski Ziraat Bankası müd. Ş. oğlu R.		1440	630	1		Sabuni Mah.
07/02/35	Yasef Kamhi kızı Bohora		M. kızı A.	Kuluzen Alibey M.	1152	450		1	Doğan Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi	Mülkûn muhiti
07/02/35	Salamon oğlu Bohor Rafail Saranga		Mehmet oğlu Kadir	Yahşifakih Mahallesi	1440	1880		1		Yahşifakih Mah.
12/02/35	Çorapçı Nesim oğlu Yuda Ladrik		R. kızı H.		192	117		1		Dilaverbey Mah.
20/02/35	Evvelce Avusturya şimdi Çekoslavak tebaası Şimon kızı Roza		Uzunköprü eski Ziraat Bankası müd. Ş. oğlu R.		480	150	1			Sabuni Mah.
					480	150	1			Sabuni Mah.
26/02/35	Bohor Yako oğlu İsak ve kardeşleri Maryam, Suluça ve Sultana		Ş. Ş. oğlu İ.	Doğan Mahallesi	325	120		271/ 320		Dilaverbey Mah.
02/03/35	Menahem oğlu İlyazar		H. oğlu R. Ş.	Hazinedarsinanbey	240	120		1		Fındıkfakih Mah.
					30	30			1	Fındıkfakih Mah.
19/03/35	Nesim oğlu Yuda Ladrik		M. oğlu M. ve eşi F.	Kadıbedrettin Mah.	288	200	1			Sabuni Mah.
20/03/35	Nesim kızı Estreya		Ş. oğlu İ. Ş.	Hasanpaşa Mah.	336	200			1	Fındıkfakih Mah.
02/04/35	Yaşaya oğlu Yako Nesim		Gümrük memuru F. oğlu M.	Oğulpaşa köyü	240	325			1	Doğan Mah.
07/04/35	Ovadya Benbasat oğlu Aron		K. kızı Ş.	Medreselialibey Mah.	192	200	1			Sabuni Mah.
08/04/35	Yasef oğlu İsak		H. oğlu A. A.	İstanbul	2000	900	1			Dilaverbey Mah.
10/04/35	Çekoslavak t. Roza Benbasan, oğlu Nesim, Avram, Baruh, TC oğlu Menahim		Ş. oğlu İ. T.	Sofu İlyas Mah.	960	625	1			Dilaverbey Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi Mülkün muhiti
10/04/35	Çekoslavak t. Roza Benbasan, oğlu Nesim, Avram, Baruh, TC oğlu Menahim		N. oğlu Ş. ve Y. oğlu B.	Hacıislam Mah.	960	625	1		Dilaverbey Mah.
11/04/35	Yako oğlu Yasef		A. oğlu G.	Rahişler köyü	480	200	1		Dilaverbey Mah.
14/04/35	Morduhay kızı Zafira		M. kızı F.	Muradiye Mah.	480	130		1	Doğan Mah.
					28,8	20			1 Doğan Mah.
15/04/35	Hayim oğlu Nesim		E. oğlu İ. S.	Medreseçalibey M.	960	900	1		Sabuni Mah.
15/04/35	Hayim oğlu Nesim		H. oğlu S. E.	Ösköplü Hıdır Mah.	384	400	1/2	1/2	Sabuni Mah.
16/04/35	Rafael kızı Leya		İ. kızı ve A. zevcesi A.	Küçükdöllük köyü	96	60			Yakutpaşa Mah.
24/04/35	İmhas oğlu Rafail		S. oğlu M. ve eşi T. kızı M.		240	170		1	Dilaverbey Mah.
24/04/35	Beya ve Aron Karkaşa		Suluya muhacirlerinden S. oğlu R. ve R. oğlu L.		288	98		1	Dilaverbey Mah.
25/04/35	Mandıra ve Kemal Sarfati		A. oğlu H. E.	U.köprü Muhacirkadı köyü	384	750	1		Sabuni Mah.
29/04/35	Davit kızı Meryam		H. oğlu Dr. S. Ö.		1280	1550		1	Sabuni Mah.
01/05/35	Yuda kızı Neyama		Y. V. kızı F.	Medreseçalibey Mah.	1248	1000		1	Dilaverbey Mah.
02/05/35	Hayim kızı Sultana ve İsak (Edime noterliğinden vekaletname)		M. A. oğlu İ. Y.	Dilaverbey Mah.	1200	1250		1	Dilaverbey Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi Mülkûn muhiti
05/05/35	Yako Mitrani kızı Viktorya		H. kızı Ş.	Muradiye Mah.	576	390		1	Dilaverbey Mah.
09/05/35	Bahçıvan İsak Adato		Edirne Belediyesi		1505	1505	1		Sabuni Mah.
13/05/35	Mişon zevcesi Rafail ve oğlu Pinhas ve kızı İsmeralda		Kunduracı İ. oğlu M.	Mollafahrettin Mah.	288	235	1		
14/05/35	Daniyel oğlu Şimon		A. kızı ve A. kansı N.	Arpacıhamza Mah.	334	240		1	Sabuni Mah.
19/05/35	Avram kızı Sultana		A. oğlu İ. T.	Şahabettinpaşa Mah.	64	135		1/3	Fındıkfakih Mah.
19/05/35	İliya kansı Dudu ve oğlu Hayim		H. oğlu O.	Alemdar Mahallesi.	144	100	1		Sabuni Mah.
21/05/35	Rafael kızı Rahila		A. kızı F.	Bosnaköy	576	385		1	Eskicıhamza Mah.
21/05/35	Yako kızı Bolisa		S. oğlu R.	Sancapaşa Mah.	624	470	1		Sabuni Mah.
21/05/35	İşuva eşi Yuda ve oğlu Nesim, kızları Luna ve Rebeka (İstanbul 3. noterliği)		M. kızı K.	Durgutcağırgan Mah.	1152	800	1		Sabuni Mah.
28/05/35	Menahem kızı Bohora		E. Çavuş kızı F. ve İ. kızı Ü.	Emirşah Mah.	280,8	200		26/40	Sabuni Mah.
28/05/35	Morduhay kızı Viktorya		E. Çavuş kızı F. ve İ. kızı Ü.	Emirşah Mah.	156	100		26/40	Sabuni Mah.
29/05/35	Bohor kızı Franga		Y. kızı Z.	Trabzon Yenicuma M.	144	80		1/2	Doğan Mah.
03/06/35	Nesim oğlu Yuda Ladrik		A. oğlu H. E.	Ukôprü Muhacırkadı köyü	165	130			1 Fındıkfakih Mah.
04/06/35	Avram kızı Sara		M. oğlu Ş.	Darüşşifazade Mah.	480	225	1		Dilaverbey Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi Mülkûn muhiti
07/06/35	Hayim Kohen çocukları Avram, Morduhay, Ova, Zünbül, Miyama ve Somna		Maliye Hazinesi		12,6	27,6			6/8 Kasapabdülaziz M.
10/06/35	Avram kızı Parla		Y. kızı F.	Yakuppaşa Mahallesi	240	100	1	1	Dilaverbey Mah.
12/06/35	Avram oğlu Yako		İ. kızı Fen memuru F. karısı M.	Doğan Mahallesi	768	500		1	Doğan Mah.
13/06/35	Yako Bozok oğlu Mişon		A. oğlu M. ve F.	İbniarap Mah.	410,56	450		264/ 288	Fındıkfakih Mah.
14/06/35	Yuda kız Ester		A. oğlu Ş.	Kunduzosman Mah.	288	160		1	Hasanpaşa Mah.
14/06/35	Nesim oğlu Mişon		İ. oğlu H.	U. Köprü Arlaham köyü	400	345	1/2		Sabuni Mah.
					400	345	1/2		Sabuni Mah.
26/06/35	Hayim kızı Ester		M. A. oğlu Ş. C.	Muradiye Mahallesi	480	120	1		Sabuni Mah.
28/06/35	İşuva Mişulam oğlu İlyazar		A. kızı H.	Kasımpaşa Mahallesi	192	150	1		Sabuni Mah.
28/06/35	Baruh kızı Bulisa		S. oğlu M. S.	Velettin Mahallesi	240	175		1	Sabuni Mah.
01/07/35	Simento oğlu Yuda ve Nesim kızı Luna		O. oğlu E.	Muradiye Mahallesi	480	300		1	Doğan Mah.
09/07/35	Sultana		A. kızı H.	Şerbettarhamzabey Mah.	144	100	1		Kasımpaşa Mah.
11/07/35	Yasef oğlu Salamon		M. oğlu K. G. ve eşi S. kızı F.	Sultanbeyazıt Mah.	672	300		1	Dilaverbey Mah.

TABLO 2.3 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	İşyeri	Ev	Arazi Mülkûn muhiti
11/07/35	Samuel kızı Dudu		M. kızı F.	Medreseciallbey Mah.	960	790		1	Dilaverbey Mah.
12/07/35	Bazilay oğlu Hayim Mitrani		M. oğlu S.	Sofubeyazıt Mah.	720	700	1		Sabuni Mah.
13/07/35	Salomon kızı Rıfka		M. kızı H.	Dervişali Mah.	480	600		1134/ 1152	Hasanpaşa Mah.
15/07/35	Nesim Sarfati oğlu Mandıra ve Kemal Sarfati		M. oğlu S.	Çalı köyü	80	30			2/3 Muratçalı köyü
15/07/35	Samuel kızı Dudu ve Rafael oğlu Kemal Kazez		İ. oğlu M.	Kazazsalih Mahallesi	1760	2000	1		Sabuni Mah.
17/07/35	İsak oğlu Avram Albert		M. S. kızı F. H.	Muradiye Mahallesi	640	700		1	Hacıbedrettin M.
17/07/35	İşuva oğlu İsak ve Davit kızı Zünbül		İ. oğlu A. ve Bulgar tebaasından Berber S. İ.		1320	1200			1 Ahır köy
19/07/35	Yasef oğlu Salamon		K. oğlu H.	Zenlbrahimpaşa Mah.	56	12			1 Şahabettinpaşa M.
22/07/35	Bohor kızı Luna Lina		M. A. oğlu İ. Y.	Kasapabdülaziz Mah.	336	250	1/2		Sabuni Mah.
25/07/35	Ovodya oğlu Aron Benbasan		S. oğlu A. S. Ç., Hükümet Dr. M. oğlu R. M.	Hazinedarosmanbey	60,75	40			1 Zahariçardağı
31/07/35	Ovodya oğlu Aron Benbasan		A. oğlu Ş. Çavuş	Muradiye Mahallesi	240	160	1		Dilaverbey Mah.
31/07/35	BohorYakokızı Ora		M. oğlu A.	Hacıömer Mahallesi	12,75	15			1/2 Yeniimaret Mah.

Durgut Mahallesi'nde mukim H. Bey oğlu T. Bey'e 886 liraya satmıştır.²⁴⁴ Yine aynı kişilerce gerçekleşen işlemde Edirne ticaretinin merkezi konumundaki Sabuni Mahallesi'ndeki 192 lira kıymetindeki dükkân 192 liraya el değiştirmiştir.²⁴⁵ Keza aynı tarihte Ruben Sarfati Efendi, Sabuni Mahallesi'ndeki 336 lira değerindeki dükkânını 200 liraya Domurcalı köyünden K. oğlu R. Efendi'ye satmıştır.²⁴⁶

Edirne'de Yahudilere dönük şiddet olaylarının gerçekleştiği günlerde Yahudilerle Müslümanlar arasında on satış işlemi gerçekleşmiştir. Yahudilerce satılan on bir parça gayrimenkulden sekizi işyeri, üçü evdir. Bu gayrimenkullerin belediyece önceden belirlenmiş kıymetleri 7.780 lira iken 6.728 liraya elden çıkarılmışlardır. Müslümanlar kıymetlerinin altında fiyatlarla mal sahibi olmuşlardır. Satın alınan yerlerin büyük çoğunluğunun işyeri olması, ticaretin-sermayenin Türkleştirilme-Müslümanlaştırılma süreçlerine katkı sunmuştur. Müslümanların Yahudilerden mülk alım süreci bu tarihlerle sınırlı kalmamıştır. Şiddet olaylarının durulmasının ardından da satışlar devam etmiştir.

Edirne Belediyesi de Yahudilerin gayrimenkullerini satışa çıkarmasından kendi payına düşeni almaya çalışmıştır. Örneğin, 9 Temmuz 1934'te Hasanpaşa mukimlerinden İsak oğlu Samuel Kemal Mişulam'ın Hasanpaşa Mahallesi'ndeki kıymeti 960 lira olan dükkânını Edirne Belediyesi 600 liraya satın almıştır.²⁴⁷ Oysa aynı mahallede aynı cadde üzerindeki sahipleri Müslüman olan bir dükkân asıl kıymetinin üzerinde bir fiyata belediyece satın alınmıştır.²⁴⁸ Keza 10 Temmuz 1934 tarihinde Samuel Kemal kızı Bohora'nın Meydan

244 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 115, muamele kağıdı 10, sayı 2442.

245 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 115, muamele kağıdı 11, sayı 2441.

246 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 116, muamele kağıdı 13, sayı 2473.

247 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 120, muamele kağıdı 25, sayı 2649.

248 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 120.

Mahallesi'ndeki kıymeti 288 lira olan dükkânı 175 liraya belediyece satın alınmış, başka bir dükkânının da kıymeti 96 lira değerindeki 1/5 hissesi, değerinin yarısından bile az fiyata, 44 liraya belediyece satın alınmıştır.²⁴⁹ Ertesi günkü bir diğer satış işleminde satıcı Samuel oğlu Salamon Efendi iken alıcı olarak Edirne Belediyesi gözükmektedir. Bu iki satış işleminin üzeri çizilmiş ve Edirne Vilayeti Tapu Müdürlüğü'nün 2.8.1934 tarihli mühür ve imzasıyla iptal edilmiştir.²⁵⁰ İptal gerekçesi olarak tarafların müracaatları gösterilmiştir. Bunda başka alıcının Edirne Belediyesi olduğu bir diğer şüpheli satış işleminde, satıcının adını yazmamasına rağmen satıcının Meydan Mahallesi'ndeki 175 lira kıymetindeki dükkânını 175 liraya satıp parasını aldığına dair yazısı bulunmaktadır. Oysa ne satıcının ne de şahitlerin imzası vardır. Keza her satış işleminde bulunan pullar yokken, 14 Temmuz 1934 tarihli tapu mührü vardır.²⁵¹ Bu satış işlemle ilgili şunları iddia etmek abartılı olmaz: Olaylar sırasında Edirne'yi terk eden bir Yahudi'ye ait dükkân sanki kendi rızasıyla satılıyormuş gibi belediye yetkililerince alınmaya çalışılmış, tapu müdürlüğündeki görevliler de bu satışın gerçekleşmesinde rol oynamışlardır. Böylece bir bedel ödemeden dükkân belediyeye geçecek, ardından da belediye bu dükkânı Müslüman bir tüccara uygun bir fiyata satacaktı. Böylece hem belediye kâr sağlayacak hem de ticaretin Müslümanlaşmasına katkı sunacaktı.

8 Temmuz 1934 tarihinde gerçekleşen işlemde, Türkiye Cumhuriyeti tebaasından Suluça Mitrani, muhtemelen akrabası, Çekoslovakya tebaasından Yuda oğlu Avram Mitrani Efendiye Doğan mahallesindeki 1.200 lira değerindeki evini 1.900 liraya ve 84 lira değerindeki arsasını 50 liraya satmış-

249 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 121, muamele kağıdı 28-29, sayı 2700.

250 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 122, muamele kağıdı 33, sayı 2738.

251 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 127, muamele kağıdı 46.

tır.²⁵² Muhtemelen akraba olan bu kişilerden TC tebaasından olan Mitrani, Çekoslovakya tebaasından olan Mitrani'ye taşınmazlarını satarak göç etmiştir. Çekoslovakya tebaasından olan Mitrani de akrabalık ilişkileri gereği değerinin üzerinde fiyat vererek akrabasının göç etmesine yardımcı olmuştur. Şu soru akla gelmektedir: Acaba bir Mitrani göç ederken diğeri niye kalmaktadır? Bunun kişisel sebeplerle gerçekleşmesi ihtimallerden biridir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olan Yahudilere yönelik yoğun şiddetin, diplomatik sebeplerle diğer tebaalardan olan Yahudilere görece az etki etmesi veya bunların diplomatik ilişkiler sebebiyle güvence altında olması diğer bir olasılıktır. Milli menfaatler gereği, Yahudi karşıtı grupların Yahudiler arasında saldırılacak, tehdit edilecek kişilerin belirlenmesi sırasında önceliği Türk tebaasından olanlara vermesi mümkün görülebilir. Bir kişinin Türk tebaasından olup olmadığının küçük yerleşim yerlerinde rahatlıkla bilinebileceğini söyleyebiliriz. Yağma ve tehdit de buna uygun gerçekleşebilir. Bali'nin Alman arşivlerinde yaptığı çalışmadan edindiği bilgi de bu iddiamızı doğrulamaktadır. Buna göre, Yahudi karşıtı güruh sadece Türk uyruklu Yahudilere saldırmış, yabancı uyruklu Yahudilere dokunmamıştı.²⁵³ Yağma ve saldırıların, kişilere göre farklı muameleler göstermesine dair bir başka örnekte, Kırklareli'nde yağmalanan evlerden biri ayrıca tahrip edilmiş, pencerelerin tahtaları kırılmış ve zemindeki muşambalar kesilmişti. Adato ailesine göre bu eve diğerlerinden daha farklı yaklaşılmasının sebebi ev sahibinin ateşli bir Siyonist olması ve bunu gizlememesiydi.²⁵⁴ Bu

252 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 117, muamele kağıdı 17-18, sayı 2624.

253 *Auswartiges AMT, Abteilung III, Türkei Politik 5; Innere Politik, Parlaments und Parteiwesen*, Band 6, A/1044/34 sayılı 7 Temmuz 1934 tarihli belge, akt. Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 170.

254 Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı... Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, redaksiyon Rıfat N. Bali, çev. Natali Medina, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2006, s. 253.

sebeple Yahudi karşıtı kitle Yahudiler arasında çeşitli nedenlerle ayrıma gitmiş, kimilerine milli-kişisel menfaat gereği saldırır ve tehdit ederken, ötekileri es geçmiştir.

Olayların gerçekleştiği temmuz ayında yetmiş üç gayrimenkul işlemi gerçekleşmiştir. Bunlardan on yedisi Rumlardan metruk kalan yerlerin muhacirlere bedelsiz verilmesidir. Geri kalan elli altı işlemde dördü iptal edilmiştir. Elli iki işlemde on yedisinde Müslümanlar Yahudilerden satın aldıkları gayrimenkullerle mülk sahibi haline gelmişlerdir.²⁵⁵

Trakya Olayları'nın ardından Yahudilerin mülklerini satması ve Müslümanların satın alması sürekli hale geldi. Terisi, yani Yahudilerin Müslümanların mülklerini satın alması ise olaylardan yaklaşık bir buçuk ay sonra gerçekleşti ancak bu satış istisna olarak kaldı. 1934 Olayları'ndan Temmuz 1935'e kadar olan sürede Yahudiler alıcı olduklarında Müslümanlarla dört gayrimenkul işlemi; Hazine, vakıflar ve belediye gibi devlet kurumlarıyla ihaleler aracılığıyla ise beş gayrimenkul işlemi gerçekleştirmişlerdir. Yani bir seneden uzun bir sürede Yahudilerin gayrimenkul edinimi dokuzda kalmıştır.²⁵⁶ Oysa yüzlerce gayrimenkul el değiştirerek Müslümanların ve devlet kurumlarının eline geçmiştir. Yüzlerce işlemde sadece dokuz işlemde Yahudilerin gayrimenkul edinimleri göstermektedir ki Yahudilerin gayrimenkul edinimlerinde resmî bir yasak yoktur.²⁵⁷ Ancak Yahudi kar-

255 ETMA, Z.K.D., cilt 109, yaprak 112-136.

256 ETMA, Z.K.D., cilt 109, 113, 116, 117, 118, 119, 136.

257 Bir yandan Ibar, Yahudi mülklerinin değerinin çok altında satılmasının spekülasyona neden olduğu gerekçesiyle hükümetin bir düzenlemeye gittiğini iddia etmiş ve Yahudilerin mülklerini Türk vatandaşlarına satmalarının yasaklandığını söylemiştir. Ibar'a göre Yahudiler mülklerini değerlerinin çok altında fiyatlara yasadışı olarak satmışlardır. Bkz. Gazanfer Ibar, "Trakya'da, Yahudiler Yaşardı", *Atlas Tarih*, sayı 11, Şubat-Mart 2012, s. 93. Öte yandan, bir Yahudi ile Koçoğlu tarafından yapılan mülakatta gayrimüslimlerin gayrimenkul satışlarının tapu dairelerinde engellendiği ve başvuruların işleme konmadığı ifade edilmiştir. Bkz. Koçoğlu, a.g.e., s. 163. Bununla birlikte, yukarıda gösterdiğimiz gibi Yahudilerin mülklerini Türklere satmaları yasak değildi.

şıtı hava fiilen bu ortamı yaratmıştır.

Olayların başlangıç tarihinden Temmuz 1935'e kadar Yahudilerden Müslümanlara geçen gayrimenkullerin işlem sayısı yüz kırk dokuzdur. Bunlardan üçü iptal edilmiştir. Geri kalan yüz kırk altı işlemde elli dört işyeri ve hissesi, altmış iki ev ve hissesi, otuz üç arsa ve hissesi Yahudiler tarafından satılmıştır. Bu işlemlerin toplam kıymeti 70.755 lira iken satış bedelleri 59.799 lirada kalmıştır.²⁵⁸ Aradaki fark Türk tarafına kâr olarak kalmıştır. Olaylar ekonomik faydanın dışında, kentin ve mahallelerin Türkleştirilmesine katkı sunmuştur.

Olayların ardından

Trakya Olayları'nın Yahudilerin Edirne'yi ve Türkiye'yi terk etmelerini hızlandırdığı aşikârdır. Olayların sonrasında resmî tebliğe göre 3.000 kişi Trakya'yı terk etti. Bunların ancak bir kısmı geri döndü. Türkiye'den ayrılan 1.800 Yahudi'ye Türk yetkililerce pasaport verildi, bunların büyük bir kısmı Filistin'e gitti. Olaylardan üç ay sonra İstanbul'da ilk kez Yahudilerin Filistin'e göçüne aracılık edecek bir organizasyon kuruldu.²⁵⁹ 1927 nüfus sayımıyla 1935 nüfus sayımının karşılaştırılması Trakya olaylarının Yahudi nüfusuna etkisini ortaya koyabilir. 1927'de Edirne'de 6.098 Musevi²⁶⁰ yaşarken 1935 nüfus sayımında bu sayı 4.071'e kadar düşmüştü. Oysa bu tarihler arasında Edirne nüfusu yaklaşık 34.000 kişi artmıştı.²⁶¹

258 Bkz. İkinci Bölüm, Tablo 2.3: Temmuz 1934'ten Temmuz 1935'e Kadar Gerçekleşen Yahudilerin Gayrimenkul İşlemleri.

259 "Imperial and Foreign News", *The Jewish Chronicle*, 19 Ekim 1934.

260 1927 Umumi Nüfus tahririnde Yahudice konuşan sayısı 5.876 olarak ifade edilmiştir. Bkz. 28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, *Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlihi*, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s. 34.

261 Rıfat N. Bali, 1934 *Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 374.

Şehrin çeperlerinde, dışında veya köylerinde yaşayanların şehrin merkezine doğru hareket etmesine de imkân tanımıştır. Türklerin Yahudilerin sattığı gayrimenkulleri almasının sonucu yaşadıkları kentin çeperlerinden merkeze doğru geçmelerine 1923 doğumlu Rayegan Köyatası'yla yaptığımız görüşmeden de örnek verebiliriz:

Museviler en çok Kaleiçi'ndeydi. Biz Kaleiçi'nde oturuyorduk. Kıyık'ta, Yeniimaret'te, Yıldırım'da bizler vardı, Türk demeyeceğim, bizler varız, nasıl söyleyeyim Musevi olmayan, dinimiz başkaydı. Kaleiçi'nde onlar çoğunlukta vardı. Türkler, bizim gibiler azdı. Sonra yavaş yavaş onlar gitti. Giderken evlerini sattı. Onlar satınca (Türkler) aldılar, geldiler... Biz 1936'dan (1934) sonra geldik. Hani, şeyler (Yahudiler) gitmiş artık. Hepsi değil de gidenler gitmiş. Biz oradan bir ev almışız biz... Kıyık yolunda biz orada oturuyorduk. Sonra buraya geldik o evi alınca. Hatta benim halamlar, bütün akrabalarım oralarda ev aradılar. Onlar bulamadılar. Biz de işte babamın bütçesine göre bir ev aldık. Almışız pardon. Aldık demiyorum. Ben ortaokuldaydım oraya geldiğim zaman anlatabildim mi? Sonra işte baktık ki sağımız solumuz hepsi Musevi. Bir iki tane de Türk vardı. Onlar da (satın) almış o zaman. Bir kısmı kiraya vermiş...

Ticari açıdan bakıldığında da Trakya Olayları'nın belirgin etkileri olduğu açıktır. Yahudilerin ticari alandaki yoğunluklarında bir azalma görüyoruz. *Annuaire Oriental* 1934-1935 tablosu ile *Annuaire Oriental* 1938 tablosunu karşılaştırdığımızda, iktisadi alanda Türklerin yükselişi ve Yahudilerin düşüşünü net bir şekilde görüyoruz.²⁶²

Örneğin, 1934 yılında Yahudiler otuz dört işletmeye sahipken, 1938'de bu sayı yirmi dokuza düşmüştü. Bunun ak-

262 Bu tablo için bkz. Üçüncü Bölüm, Tablo 3.1: *Annuaire Commercial-Ticaret Yıllıkları* 1938 - Edirne.

sine 1934'te Türkler on sekiz işletmeye sahipken bu rakam 1938'de yirmi ikiye çıkmıştı.²⁶³ Bu rakamlar Yahudilerin mülksüzleştirilmesi ve bunun üzerinden Müslüman-Türklerin yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirilmesinin örneklerinden biridir. Ancak bu olaylarla Edirne'de Yahudi sermayesine tam olarak son verilememiş, Türk sermayesi hâkim kılınamamıştı. Bu sebeple, "milli iktisat-milli burjuvazi" amacı gereği bürokrasinin Yahudi karşıtı pozisyonu sürdü. Örneğin, İbrahim Tali'nin yerine gelen General Kazım Dirik'in²⁶⁴ Edirne'ye geldiği 29 Ağustos 1935 tarihinde Trakya Umumi Müfettişliği'nden yazılan raporda, "Trakya'nın başlıca ihraç mallarından olan peynircilik de, beş, on seneden beri *gayri Türk unsurlar* elinde kalmış ve bunlar, hasis emellerle, sütlerin yarı yağını aldıktan sonra peynir yaptıklarından, Edirne peyniri namıyla dış pazarlarda mühim mevki işgal eden peynirlerimiz, son senelerde mevkiini kaybedip, dış pazarlara gönderilemez olmuştur,"²⁶⁵ denilerek, isimleri verilmeden Yahudiler hedef gösterilmişti. Keza Dirik, doğrudan Başbakan İsmet İnönü'ye yazdığı 3 Ekim 1935 tarihli raporunda, "Çok beklenen ve kredi işlerini kuracak olan kooperatifçilik kanunları da kan emen Yahudilerin ve faizcilerin elinden köylüyü kurtaracak ve bu kalkış çok sürmeyecektir," diyordu.²⁶⁶ Koçak'a göre bu yaklaşımlar kişisellikten

263 Bkz. Tablo 2.1: Şark Ticaret Yıllığı, Edirne 1933-1934.

264 Ağustos 1935'te İzmir Valisiyken bu göreve atanan Dirik öleceği tarih olan 3 Temmuz 1941'e kadar bu görevinde kaldı. Yeliz Batı, "General Kâzım Dirik ve Trakya Umum Müfettişliği", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Edirne, 2008, s. 81-82.

265 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşiv Daire Başkanlığı Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (1924-1951) BCA BMGMK [Katalog Numarası: 030 10/12 475 2], akt. Koçak, a.g.e., s. 140-141. Vurgu bana ait. l.Ö.

266 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşiv Daire Başkanlığı Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (1924-1951) BCA BMGMK [Katalog Numarası: 030 10/12 475 3], akt. Koçak, a.g.e., s. 141.

uzak, merkezi ve somut bir politikayı yansıtmaktadır. Hele bu satırların, 1934 Trakya Olayları'ndan sonra kaleme alındığını göz önünde bulundurursak bunu açıkça görebiliriz.²⁶⁷ Dirik, 1936 yılında yapılan bir umumi müfettişlik toplantısında da Yahudilere karşı kooperatifçiliğin geliştirilmesini savunuyordu. Dirik'e göre iktisadi ellerinde bulunduran Yahudilere karşı devletin çiftçiye destekleme politikalarıyla kazanımlar elde edilmiş, böylece Yahudilerin iktisadi çıkarları engellenebilmişti.²⁶⁸

Koçak'a göre dönemin Türkleştirme politikalarının anlaşılması ve açıklanması bakımından 1934 Trakya Olayları büyük bir simgesel öneme sahiptir ve tüm bunları genel bir politikanın özel bir bölgedeki somut ifadesi ve uygulaması olarak yorumlamaktadır. Koçak bu noktada doğrudan 1934 Trakya Olayları'na atıfta bulunmak gerektiğini ifade ediyor: "Olaylarla siyasi/idari zihniyet arasındaki paralellik dikkat çekicidir. Bu da olaylarla merkez arasındaki en azından düşünsel düzeydeki ilişkiyi gösterir."²⁶⁹ Bürokrasinin ve yerel eşrafın "yerlilik ve millilik" algısı gereği gayrimüslimlere ve özellikle Yahudilere karşı tutum aldığının ve onlara karşı mücadele yürüttüğünün örnekleri bu çalışmada sıkça karşımıza çıkmaya devam edecektir.

Yukarıda gördüğümüz gibi Umumi Müfettiş Dirik döneminde de bu politika devam ettirildi. Ardından 1942 Varlık Vergisi uygulamasıyla gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve sermayenin Türkleştirilmesi doğrudan devlet tarafından gerçekleştirildi.

267 A.g.e.

268 Serap Taş, "Umumi Müfettişlikler", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek tezi, Eskişehir, 1997, s. 97-105, akt. Koçak, a.g.e., s. 143-144.

269 A.g.e., s. 144

GAYRİMÜSLİMLERİN MÜLKSÜZLEŞTİRİLMESİ YOLUYLA MÜSLÜMAN-TÜRKLERİN YENİDEN İLKE BİRİKİMLERİNİ GERÇEKLEŞTİRME SÜRECİNDE DİĞER ADIM: VARLIK VERGİSİ

En büyük iktisadi-siyasi krizlerden biri olarak savaş, bir çöküş-gerileme olarak algılansa da aynı zamanda devlet ve kimi sınıflar-gruplar için büyük fırsatlar sunmuştur. Örneğin, Birinci Paylaşım Savaşı ile Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasıyla Ermeni ve Rumların mülksüzleştirilmesi ve Müslüman-Türklerin ilkel birikimini ve yeniden ilkel birikimini gerçekleştirmesi için fırsat vermiştir. İkinci Paylaşım Savaşı'nın yarattığı iktisadi-siyasi kriz de gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve Müslüman-Türklerin yeniden ilkel birikimi için gerekli ortamı sağlamıştır. İşte 11 Kasım 1942'de kabul edilen ve 15 Mart 1944'te yürürlükten kaldırılan Varlık Vergisi Kanunu gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden ilkel birikimin yaratılması projesinin yürütülmesini sağlayacak bir diğer uygulamadır.

Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden "milli" burjuvazi yaratmaya imkân tanıyan Varlık Vergisi uygulamasının eleştirilmesi çok partili hayata dönüş ve özellikle DP iktidarı döneminde gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye siyasetinde, Tek Parti iktidarının azınlıklar konusunda-

ki “günahlarının” gündeme getirilmesi azınlıkların haklarının iyileştirilmesi ve eşit yurttaşlık prensibinin uygulanması amacını gütmekten ziyade azınlıkların oylarını almak amacıyla kullanılmıştır. Keza Demokrat Parti’nin seçimler öncesinde Varlık Vergisi’nden mağdur olanların mağduriyetinin giderileceği yönündeki ifadeleri seçim propagandasından öteye gidememiştir.¹ Varlık Vergisi’yle ilgili ilk eleştirel eser dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte’nin *Varlık Vergisi Faciası* kitabıdır.² Bu eserden ancak kırk yıllık bir aradan sonra Varlık Vergisi’ni ele alan çalışmalar yayınlanmaya başlayacaktır. Bu anlamda 1990’lı yılların kolektif hafızanın canlandırılması ve geçmişle-rejimle hesaplaşmaya gidilmesi açısından önem teşkil ettiği söylenebilir.³

Varlık Vergisi’yle ilgili yapılan çalışmalar verginin uygulanmasını genellikle kimlik üzerinden değerlendirerek ekonominin Türkleştirilmesiyle sınırlı tutmaktadır. Varlık Vergisi’yle ilgili bu yaklaşımın doğru ancak yetersiz olduğunu söylememiz gerekir. Varlık Vergisi’ni ele alan çalışmalarda

-
- 1 Murat Burgaç, “1946 Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 13, sayı 26, Bahar 2013, s. 167.
 - 2 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, 1. baskı, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.
 - 3 Özellikle 90’lı yıllar sonrası ivme gösteren Varlık Vergisi konulu çalışmalardan bazıları şunlardır: Arslan Başer Kafaoglu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, 2. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005; Ayhan Aktar, “Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları: İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)”, *Toplumsal Tarih*, sayı 69, Eylül, 1999; Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, 1. baskı, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951; Muhammet Güçlü, “Varlık Vergisi: Kanunun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları (11.11.1942-15.3.1944)”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1990; Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşısı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992; Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2000; Rıfat N. Bali, *L’Affaire Impôt Sur la Fortune (Varlık Vergisi)*, 1. baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2010; Rıfat Bali, *Varlık Vergisi: Hatıralar-Tanıklıklar*, 1. baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2012; Şekip Alpsöy, “Varlık Vergisi ve İçel’deki Etkileri”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin, 2001.

kimlik perspektifiyle gözden kaçırılan olguyu Marksist perspektiften tamamlamak bu bölümün amaçlarından biridir. Marksist literatürde önemli bir yeri olan ilkel birikim, yenden ilkel birikim ve mülksüzleştirme gibi kapitalizmin olmazsa olmaz kavramlarını içermeyen çalışmalar Varlık Vergisi eleştirisini sınırlı kılıyor. Oysa “milli burjuvazi” inşasına yardımcı olan Varlık Vergisi uygulaması ilkel birikim, mülksüzleştirme ve dolayısıyla kapitalizmden bağımsız değerlendirilemez. Ayrıca sınıf dışı eşitsizliklerin, konu özelinde dinsel-etnik eşitsizliklerin, kapitalizmin kriz anlarında daha da derinleştiğini göz önünde bulundurursak, Varlık Vergisi’nin kapitalizmle bağı daha net ortaya çıkar. Öte yandan bütün suçu kapitalizme yıkarak yapılacak bir çalışma da devlet aygıtının etnik-dinsel ayrımcı tutumunu yansıtmayacağı için eksik kalacaktır. Bu sebeple “kimlikçi” yaklaşımı göz ardı etmeyen ekonomi politik temelli Marksist yaklaşımla Varlık Vergisi’ni ele almak daha doğru olacaktır.

Varlık Vergisi’nin “gerekliliği” üzerine

Varlık Vergisi’nin neden bir gereklilik olduğunu anlamak için öncelikle “resmî tarih”-devlet söylemine yer verelim. İkinci Paylaşım Savaşı’nın başlamasıyla birlikte savaş ekonomisi devreye giriyordu. Türkiye doğrudan savaşa katılmasa bile, iktisadi ve sosyal olarak savaş politikası uygulanıyordu. Savaş riski dolayısıyla bir milyona yakın erkek orduya alınmıştı. Bu olağanüstü rakam iki sorun meydana getiriyordu. İlki, emek gücünün önemli bir kısmını oluşturan yetişkin erkeklerin askere alınması sonucunda, özellikle tarımsal üretimde büyük bir düşüş yaşanması. İkincisi ise, sayıca bu kadar büyük bir ordunun iâşe ve giysi sorunu.⁴ Üre-

4 Bir milyona yakın askerin iâşe, barınma ve giyinmesi devlet bütçe giderlerinde büyük bir yükselişe neden olmuştu. Örneğin, 1938’de 260 milyon olan

timin düşüklüğü ve talebin fazlalığı doğal olarak iâşe sorunu ve karaborsayı ortaya çıkarmıştı. Bu sorunlarla başa çıkmak için 27 Ocak 1940 tarihinde Meclis'te Milli Korunma Kanunu kabul edildi. Ancak bu da karaborsa ve vurgunculuğun önüne geçmekte yeterli olmadı, halkın iâşesi konusunda çeşitli sorunlar devam etti. Bu dönemde özellikle kentlerde ticaretle uğraşan kesimler karaborsa ve ihtikâr üzerinden büyük kârlar elde ediyorlardı. Savaşın yarattığı ekonomik-sosyal koşullardan fayda sağlayarak büyük servet birikimine sahip olanlara yönelik bir vergilendirme düşünülmüyordu. İhtikâr ve karaborsa üzerinden haksız kazanç sağlayanları vergilendirmek dört soruna çözüm olabilirdi. İlk olarak, savaş ortamında toplumdan elde edilen haksız kazançların en azından bir kısmı adil bir şekilde toplumsal kesimlere paylaştırılabilirdi. İkinci olarak, savaşın yarattığı olağanüstü kamusal harcamalara yeni gelir kaynağı yaratılabilirdi. Üçüncü olarak, servet sahiplerinden alınacak vergi ile piyasadaki mevcut para miktarı azalır ve bir ölçüde enflasyon düşürülebilirdi. Son olarak da servet sahipleri vergiyi ödeyebilmek için ellerindeki mal stoklarını piyasaya süreceğinden fiyatlar düşürülebilirdi.⁵ Tüm bunlara bir kereye mahsus olmak üzere alınacak vergi çözüm olabilirdi.

İşte bu sebeple Varlık Vergisi, savaş yıllarında oluşan aşırı kazançlarla mücadele etmeyi ve verginin yükünü büyük oranda orta ve büyük kent burjuvazisine yıkmayı ve böylece sosyal adaleti gözetmeyi amaçlaması bakımından sınıfsal yönü ağır basan bir vergi olabilirdi, teoride.

devlet bütçe giderleri 1944'te 952 milyon lirayı buldu. 1938'de 163 milyon lira olan milli savunma giderleri, 1944'te 710 milyona ulaştı. Kafaoglu, a.g.e., s. 33. Tabii ki bu büyük artışta aşağıda göreceğimiz gibi enflasyonun da etkisi vardır.

5 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, cilt II, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 476.

Ancak, milli kimliğin inşa edilme sürecinde “yerli ve milli” çemberin dışında bırakılan-kalan gayrimüslimler devlet aklınca rejim için bir rahatsızlık olarak görülüyordu. Gayrimüslimlerin iktisadi alandaki hâkim pozisyonu da bu rahatsızlık algısını pekiştiriyordu. Milli iktisat fikrinin devlet aklına yerleşmesinden beri iktisadi hâkimiyet Müslüman-Türklerin eline geçememişti. İkinci Paylaşım Savaşı bu fikrin gerçekleşmesi için devlet aygıtını ellerinde bulunduranlara yeni bir fırsat vermiştir. Teoride sosyal adaleti sağlama amacındaki Varlık Vergisi Kanunu’nun çıkarılmasındaki asıl niyeti Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’nun Varlık Vergisi kanunlaşma aşamasındayken basına kapalı gerçekleştirilen CHP grup toplantısında söyledikleri ortaya koyar: “Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldıracak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.”⁶ Pek tabii ki Saraçoğlu’nun yabancı olarak kastettiği gayrimüslim tüccarlardır. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e geçişte gayrimüslimlerin “öteki” pozisyonunu koruduğu ve hatta Cumhuriyet’le birlikte “öteki” pozisyonundan “kurucu öteki”⁷ pozisyonuna geçtiği iddiası doğrudur. Saraçoğlu’nun bu cümleleri Levi’nin şu iddiasını doğrular niteliktedir: Levi’ye göre, “Türk kimdir?” sorusuna verilen cevap “Türkçe konuşan her Müslüman”dır ve modern laik Türkiye’de bile gayrimüslim terimi gayri-Türk teriminin yerine

6 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar (1939-1977)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 263.

7 Elçin Aktoprak, “Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak Türkiye’de Gayrimüslimler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, Çalışma Metni*, sayı 16, Ankara, 2010, s. 3. <http://www.ihmpolitics.org/files/metinler/Aktoprak-Gayrimuslimler.pdf>, erişim tarihi 19.12.2018. Azınlıkların Türk milli kimliğinin öteki imgesi olmadığını iddia eden bir çalışma için bkz. Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, 3. baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 39-43.

kullanılmaktadır.⁸ Keza Bali'ye göre de kamuoyu azınlıkları halen Türkleşmemiş yabancılar gibi görmekteydi ve azınlık tüccarlarının isimlerinin karaborsayla anılması bu "misafirlerin" cezalandırılması gerektiği algısına neden olmuştu.⁹ Varlık Vergisi Kanunu yürürlüğe girmeden yaklaşık üç hafta önce *Edirne Postası*'nda "Vatan Hainleri" adıyla yayınlanan bir yazıda çözüm olarak "dört Mişon ve Salamon, iki Agop veya Nikola ile birkaç Hacı İzzet veya Hacı Yusuf"ların asılması öneriliyordu.¹⁰ Hükümet "dört Mişon ve Salamon" vb. için Turanlıoğlu'nun bahsettiği kadar radikal bir adım atmadı. Ancak hükümet Varlık Vergisi uygulamasıyla gayrimüslim azınlıkların iktisadi "kırımına"¹¹ yol açtı. Başbakan Saraçoğlu'nun 16 Ocak 1943'te *Times*'a verdiği demeçte, kanunun şiddetle uygulanacağı kişilerin misafirperverlikten faydalanarak zengin olmalarına rağmen sorumluluklarını yerine getirmeyenler olacağını söylerken gayrimüslimleri kastettiği açıktır.¹²

Türk bürokrasisinin ve seçkinlerinin Varlık Vergisi'nin ağırlığının azınlıklara yüklenmesini nasıl meşru gördüğü konusuna Şevket Süreyya Aydemir'in konuşması da örnek olarak verilebilir. Dönemin Sanayi Tetkik Heyeti Reisi olan Şevket Süreyya Aydemir kendisine Varlık Vergisi konusunda yakınmaya gelen Prof. Dr. Avram Galanti'ye Varlık Vergisi'nin "kan vergisi" olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu yaygın görüşe göre Türkler yıllarca savaşlarda

8 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rıfat N. Bali, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 164.

9 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 427.

10 M. Uluğ Turanlıoğlu, "Vatan Hainleri", *Edirne Postası*, 17 Ekim 1942.

11 Varlık Vergisi'ni "ekonomik ve kültürel jenosid" olarak tanımlayan bir çalışma için bkz. Ali Sait Çetinoğlu, *Varlık Vergisi 1942-1944: Ekonomik ve Kültürel Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul, 2009.

12 "Varlık vergisi kanunu bütün şartlarla tatbik edilecektir.", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1943.

kan akıtırken ticarete ve sermaye biriktirmeye vakit bulamamışlar, azınlıklar ise ülke sorunlarından uzak durarak sadece ticaretle uğraşmışlardır. Varlık Vergisi de bu bedelin karşılığıdır.¹³

Yukarıda ifade ettiklerimiz Varlık Vergisi'nin gayrimüslim ve özellikle Yahudileri hedef almasının ideolojik-düşünsel ağırlıklı gerekçesini ortaya koyuyor. Aşağıda ise daha çok ekonomi politik ağırlıklı gerekçesini ortaya koymaya çalışacağız.

Savaş koşullarının yarattığı mali açmazda, hızlı bir sermaye birikim aracı ve bundan önceki tarihsel momentlerde de başvurduğu bir yöntem olarak "gayri Türk" gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi yoluyla Müslümanların yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmesini devlet aygıtı Varlık Vergisi ile gerçekleştirme niyetindeydi. Bu açıdan düşündüğümüzde Varlık Vergisi istisnai bir durumda istisnai bir uygulama olmaktan çok, kapitalist sistemde ilkel birikim ve mülksüzleştirme yönteminin 1940'lı Türkiye'ye uyarlanması ibarettir. Yani şunu söyleyebiliriz ki İttihat ve Terakki iktidarından Cumhuriyet hükümetlerine gayrimüslimle-

13 "Biz Türkler asırlardan beri bin bir harpte, bin bir cephede kan dökmekten, askerlik etmekten, ticarete, sanayiye, para ve sermaye biriktirmeye vakit bulamadık. Sizler, yani bütün azınlıklar ise bunları yaptınız. Biz sizi savaşlardan korduk. Siz orduya asker vermediniz. Hatta bir takım yollarla vergi de vermediniz. Ticareti, sanayi, ithalat ve ihracatı, para ve sermayeyi ellerinizde topladınız. Bu işler, bizim asırlarca döktüğümüz kanlar pahasına ve hele Tanzimat'tan sonra münhasıran siz azınlıkların ellerinde toplanan imkânları kollamak için oldu. Tanzimat Fermanı bile, bizleri bu savaşlardan kurtarmak için değil, sizlerin "mal, can emniyetinizi" korumak gerekçesiyle ilan olundu. Bu bizim asırlarca dökülen kanımızla sizin bu sefer vereceğiniz bir iki yüz milyon kâğıt liralık varlık verginizi karşılaştırırsak ve buna hatta bir 'Kan Vergisi' desek, hesaplaşmamız acaba çok zalimane olur mu? Ne dersiniz? İsterseniz bizim dökülen kanlarımız ve sonu gelmez askerlik emeklerimizle sizin şu bir avuç vergi fazlanızı karşılaştıracığımıza, sizin biriken servetlerinizle bizim biriken kan ve askerlik haklarımızı teraziye koyarak hesaplaşalım. Eğer biz haksız çıkarsak, vergileriniz silinsin. Ne dersiniz?..." Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam* 2. cilt (1938-1950), 4. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 235.

rin zenginlikleri üzerinden ilkel birikimi ve yeniden ilkel birikimi gerçekleştirerek Türk-Müslüman burjuvaziyi inşa etme hedefinde süreklilik arz eden bir ekonomi politik mevcuttur.¹⁴ Tilly'nin Batı Avrupa'da devletlerin inşası ve savaşlar arasında kurduğu ilişkiyi özetlediği metin, Varlık Vergisi uygulaması sırasında devlet aygıtının rolü üzerine bize fikir verebilir:

İktidarı elinde bulunduranlar savaşla meşgul olmaya başladıklarında, bunun için ister istemez üzerinde denetim kurdukları nüfusun kaynaklarını çekmeye girişip, borçlanmalarına ve satın almalarına yardım edebilecek kişilerin sermaye birikimini teşvik ettiler. Savaşmak, kaynak çekmek ve sermaye birikimi Avrupa'nın devlet inşasını biçimlendirmek için karşılıklı olarak etkileşimde bulundu.¹⁵

Bu yaklaşımı İkinci Paylaşım Savaşı Türkiye'si için uyarlamak çok zor değildir. Devlet aygıtı İkinci Paylaşım Savaşı'nın yarattığı mali açmazdan olağanüstü bir vergiyle, kontrol ettiği nüfusun özellikle zenginlerinin üzerinden aşmak niyetindeydi. Varlık Vergisi Kanunu esas olarak ticaret burjuvazisini, tali olarak da çiftçi esnaf ve ücretlileri kapsamına alan bir düzenleme¹⁶ olsa da pratikte hedef gayrimüslimlerin servetleriydi. Gayrimüslimlerin servetlerinin Müslümanlara aktarımından oluşan sermaye birikimi milli burjuvazi-

14 Aktar'a göre de Varlık Vergisi sıradan bir vergi kanunu olmaktan ziyade temelleri İttihat ve Terakki iktidarında atılmış ve bir devlet politikası olarak uygulanan Türkleştirme politikalarının bir parçasıdır. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 215.

15 Charles Tilly, "Örgütlü Bir Suç Olarak Savaşmak ve Devlet Kurmak", çev. S. Erdem Türközü - Eren Buglalılar çevrimiçi, <https://siyasol.org>, erişim tarihi: 21.02.2017. Orijinal metin için bkz. Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In*, ed. Peter Evans, Dietrich Rueschmeyer ve Theda Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge, 1985. s. 172.

16 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 85.

nin hizmetine verilmişti. Böylece devletin ekonomi alanında güvenebileceği, yeri geldiğinde sırtını dayayabileceği bir sınıf tam anlamıyla oluşabilecekti.

Yukarıda Varlık Vergisi'nin bir istisna olmadığını ve Türkiye'de gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi yoluyla Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirme süreçlerinin bir süreklilik arz ettiğinden bahsetmiştik. Aslında vergilendirme yoluyla mülksüzleştirme sadece Türkiye'ye has değil, kapitalizmin duraklarından biridir.

Marx'a göre ilkel birikim araçlarından bir diğeri vergilendirmedir. Geçim araçlarının aşırı vergilendirmesi rastlantı olmaktan çok bir ilkedir.¹⁷ Marx'ın ilkel sermaye birikimi üzerine yaptığı değerlendirmeyi Rosa Luxemburg sömürge ülkeler, emperyalizm ve ilkel birikim ilişkisini incelediği çalışmasında şu örnekle geliştirir: İngiltere'nin işgali altındaki Hindistan'da 1854'te vergiler gaddarca o kadar çok yükseltilmişti ki köylüler önce topraktaki paylarını vergi karşılığında kiraya vermek veya rehin bırakmak zorunda kalmıştı. Ardından İngilizler bir yasa çıkartarak vergi borçlarına karşılık köy topraklarına el koymaya başlamışlardı. Böylece İngiliz kapitalistleri Hint köylülerinin mülksüzleştirilmesi üzerinden ilkel birikimlerini gerçekleştirmişlerdir.¹⁸ Hindistan'daki köylülerin aşırı vergilerle mülksüzleştirilmesinin benzeri Türkiye'deki Varlık Vergisi uygulaması sırasında görülmüştür. Özellikle gayrimüslimlere yüklenen ağır vergi onların mülksüzleştirilmesine imkân tanımıştır. Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ise Müslüman-Türk unsurların yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirmelerinde kaldıraç görevi görmüşlerdir. Bu kanun, Özçelik'in de belirttiği

17 Karl Marx, *Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi*, cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, 2. baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1978, s. 775.

18 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, 1. baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 284-285.

gibi, ilkel birikim ve sermaye birikimi amacıyla zenginliğini bir ölçüde koruyabilmiş olan gayrimüslimlerden devşirilen gelir transferinin bir diğer örneğidir.¹⁹

Varlık Vergisi Kanunu'nun nitelikleri

Kanunun gerekliliğine değindikten sonra, bu başlık altında Varlık Vergisi Kanunu'nun belli başlı maddelerine değinmeceğiz. Öncelikle Varlık Vergisi, servet ve kazanç sahiplerinin servet ve fevkalade kazançları üzerinden bir defaya mahsus alınacak bir vergi türüydü.²⁰ Kanunun kapsamına esas olarak ticaret burjuvazisi, tali olarak da çiftçi, esnaf ve ücretliler girmiyordu.²¹

Varlık Vergisi Kanunu'na göre vergi mükelleflerini ve tarh edilecek vergiyi belirlemek için her il ve kaza merkezinde komisyonlar kurulacaktı. Bu komisyonlara mahallin en büyük mülki idari amiri başkanlık edecekti. En büyük mal memuru ve ticaret odaları ile belediyelerce kendi üyeleri arasından seçilecek ikişer kişi de bu komisyonun üyeleri olacak-

19 Özçelik, *a.g.e.*, s. 96.

20 "Varlık vergisi hakkında kanun", *Resmî Gazete*, 12. XI. 1942, sayı 5255.

21 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 85. Kanun metninde vergi kapsamına alınanlar şu şekilde ifade edilmişlerdi: A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellefler bulunanlar; B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçilerden maksat, işinin idaresine ve vüs'atine hâlel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunda yazılı komisyonlarca tespit edilenlerdir); C) Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayri safi iradı yekûnu 2.500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5.000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütekabi irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar; D) 1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar; E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 senesinden beri velev bir defaya münhasır olsa bile ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlardır. "Varlık vergisi hakkında...", madde 2.

tı.²² Komisyon üyeleri genellikle CHP üyeleri²³ ve tamamı ise Müslüman-Türklerden oluşacaktı.²⁴ Komisyonun yüzde yüz Müslüman-Türk muhtevası verginin belirlenme sürecinde gayrimüslim karşıtı bir uygulamanın habercisiydi.

6. maddenin, verginin miktarının belirlenmesinde objektif değerlendirmelerden ziyade, komisyonun kanaatine imkân tanınması ayrımcılığa kapı aralayacaktı.²⁵ Yukarıda söylediğimiz gibi komisyon üyelerinin Müslüman-Türklerden oluşması üyelerin kanaatlerinde, gayrimüslim karşıtlığını devreye sokabilecekti. Keza ilerde de göreceğimiz gibi verginin belirlenmesinde objektif ölçütler olmadığı için, aynı şartlarda olan bir Müslüman ve bir gayrimüslim tüccardan aynı miktarda vergi alınmayacaktır. Bu maddeyle gayrimüslimler karşısında Müslümanların kayrılması yasalara uygun bir şekilde gerçekleşecektir.

Kanun komisyonu vergi yükümlülerinin vergi miktarlarını on beş gün içinde saptamaya zorluyordu. Eğer komisyon bu süre içinde görevini yerine getiremezse, komisyonun memur olmayan üyeleri değiştirilecektir.²⁶ Öte yandan eğer komisyonun vergi yükümlülerini belirlerken unuttuğu yükümlüler varsa, komisyon dağıldıktan en geç iki ay içinde, bu kişiler gelir daireleri tarafından saptanacak, yeniden oluşturulacak komisyona isimleri verilecek ve komisyon bu yükümlülerin vergi borçlarını belirleyecektir.²⁷ Binlerce mükellefin ve ödeyecekleri vergi miktarının sadece on beş gün içinde be-

22 "Varlık vergisi hakkında...", madde 7.

23 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, 1. baskı, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 59.

24 Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, çev. Arif Gelen, Onur Yayınları, Ankara, (t.y.), s. 270, akt. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 57.

25 "Varlık vergisi hakkında...", madde 6.

26 A.g.e., madde 9.

27 A.g.e., madde 10.

lirlenmesi, daha sonra verginin uygulayıcıları tarafından da eleştirilecektir.²⁸ Verginin belirlenmesinin bu kadar aceleye getirilmesinin sebebi, oldubittiye getirilerek tarh edilen vergilere karşı oluşabilecek baskıları önlemek olabilir. Öte yandan bu kadar kısa süre içinde mükelleflerin belirlenmesi sebebiyle ikinci listelerle yeni mükelleflerin ilan edilmesi istisna olmaktan ziyade genel bir uygulama olacaktır.

Yükümlüler vergilerini tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde ödemek zorundaydılar. Ancak bu sürenin dolmasını beklemeden mahallin-en büyük mal müdürünün, gerekli gördüğü takdirde, gerek gördüğü yükümlülerin menkul ve gayrimenkullerine, alacaklarına, hak ve menfaatlerine ihtiyaten haczetme yetkisi vardı. On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için %1 ve ikinci hafta için %2 gecikme zammı uygulanacaktı.²⁹

Tebliğ tarihinden bir ay içinde Varlık Vergisi borçlarını ödemeyen yükümlüler, borçlarının tamamını ödeyinceye kadar, askerî olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaklardı. Kadınlar ve elli beş yaşını geçmiş erkekler çalışma mükellefiyetinin dışında tutulabilirlerdi. Ancak 20 Ocak 1943'te çıkarılan ek bir kararname ile elli beş yaş üstü erkekler için tasarruf bu yönde kullanılmadı.³⁰ Yine bu madde uyarınca çalışma kamplarında çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçları dolayısıyla kesilecektir.³¹ Kanunun uygulanmasında mükelleflerin 250 kuruş olacak yevmiyelerinden 60 kuruşu kazanç vergisine, 36 kuruşu 600 gram ekmeğe, 59 kuruşu karavanaya kesilecek ve 95 kuruş

28 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, 1. baskı, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951, s. 207.

29 "Varlık vergisi hakkında...", madde 12.

30 Akar, Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 110.

31 "Varlık vergisi hakkında...", madde 12.

vergi borçlarına mahsup edilecekti.³² Bu şekilde mükelleflerin vergi borçlarını ödemesi binlerce yıl sürebilecekti. Bu sebeple maddenin amacının daha ziyade mükelleflerin gözlerinin korkutularak verginin ödenmesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.³³

Madde 12'nin son fıkrasına göre verginin ilan ve tebliğ tarihinden on beş gün içinde vergi borcunu ödemeyen yükümlüler, bu süre içinde hazine bono ve tahvilâtı veya banka teminat mektubu gösterdikleri takdirde, bu mükellefler hakkında Tahsili Emvâl Kanunu'nun ve çalışma mecburiyetinin uygulanması bir ay müddetle geri bırakılabilecekti.³⁴ Bu mükelleflerin vergi borçlarını ödemesinde onlara zaman tanıyarak kolaylık sağlayacaktı.

Kanunun evrensel hukuk normları açısından sorun teşkil eden iki maddesinden biri, 11. maddeydi. Bu maddeye göre komisyon kararları nihai ve katı mahiyette olup bunlara karşı idarî ve adli kaza mercilerinde dava açılmayacaktı. Oysa itiraz hakkının olmaması evrensel hukuk kurallarının açık bir ihlalidir.³⁵

Öte yandan, 14. maddede Varlık Vergisi'yle mükellef tutulanların ikametgâhlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul (üst-soy)ve fûruu (altsoy) ile kardeşlerine ait dükkân, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalâthanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri adına kayıtlı olan gayrimenkuller bu kanuna göre alınacak vergi ve zamların yasal gü-

32 *Tasviri Efkar*, 04.02.1943 akt. Serkan Yel, "Varlık Vergisi Karşısında Azınlıkların Tutumu", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kütahya, 2009, s. 160.

33 Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşısı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 72.

34 "Varlık vergisi hakkında...", madde 12.

35 A.g.e., madde 11.

vencesi hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili Emvâl Kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade ediliyordu.³⁶ Yani bu madde mükelleflerin akrabalarının birikimlerinin de Varlık Vergisi borcuna dahil edilmesine imkân tanıyordu. Bu, borçlunun dışındaki kişilerin varlıklarını da borcun ödenmesine dahil ettiği için, evrensel hukuk kurallarına aykırı olan bir diğer maddedir.

Tüm bu kanun metninden anlaşılacağı üzere Varlık Vergisi Kanunu, itiraz hakkının olmaması ve borçlunun dışındakileri de borçtan sorumlu tutması dışında, uluslararası hukuk normlarını yok saymıyordu. Ancak devlet akli devletin bekasını öncelikli tuttuğu için, uluslararası normların uygulanmasını farklı yöntemlerle engelleyebilmekteydi. Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanması da aşağıda göreceğimiz üzere buna uygun gerçekleşmiştir.³⁷

Varlık Vergisi'nin uygulanması

Kanun metninde ırksal ve dinsel bir ayrımcılık belirtilmemekle birlikte, kanunun uygulanmasında ayrımcılık had safhadaydı. Komisyonların vergileri tespit sürecinde merkezden gayrimüslimlere çok daha fazla vergi tahakkuk ettirilmesi istenmiştir.³⁸ Bununla birlikte merkezden bu yönde emir gelmese bile, gayrimüslimleri “öteki”, “gayri-Türk”, “zengin yabancı” gören toplumsal algının tamamının Müslüman-Türk komisyon üyelerini yine bu yönde bir tutuma yönlendireceğini söyleyebiliriz.

36 A.g.e., madde 14.

37 “Devlet aklının hukuku ve uluslararası normları yok saymama ama devletin bekasını bunlardan öncelikli bir hedef olarak gördüğü ölçüde normların uygulanmasını farklı yöntemlerle devre dışı bırakarak yasallığa ve fiili durumlara komuta etme tavrı”nın “Ermeni Tehciri”ndeki hali için bkz. Ömer Turan-Güven Gürkan Öztan, a.g.e., s. 132.

38 Ökte, a.g.e., s. 77-78.

Ökte'nin anılarına göre, vergi mükellefleri ilk önce G (Gayrimüslim) ve M (Müslüman) olarak iki cetvelde inceleniyordu.³⁹ Müslümanlarda fevkalade sınıf, orta sınıf, beyannameliler, iratlılar vergiye tabiyken, gayrimüslimlerde bu gruplara seyyarlar, hizmet erbabları da dahil ediliyordu. Bunların dışında anonim şirketler, büyük çiftçiler ve emlak sahipleri de vergi ödeyecek gruplardandı.⁴⁰ Ardından 12 Eylül 1942'de defterdarlıklara ekalliyetlerin malvarlıklarının tespit edilerek bir cetvelde gösterilmesini bildiren bir genelge gönderildi. Bu genelgeye göre, yapılan çalışmalarda "harp zamanında fevkalade kazanç sahibi olanlar" dört kategoride sınıflandırılmışlardı. Bunlar M (Müslüman), G (Gayrimüslim), D (Dönme) ve E (Ecnebi)'ydi.⁴¹ M grubuna beyan ettiği kazanç vergisinin bir-üç misli Varlık Vergisi olarak tarh edilirken, G grubuna iki-üç misli tarh edilmesi planlanıyordu. Ancak Ankara'dan gelen bir talimatla G grubunun vergisi beş ila on kat ağırlaştırılacaktı.⁴² Akar azınlıkların, piyasadan tasfiye edilmesi amacıyla sadece sermaye birikimlerinin değil, servetlerinin kat be kat fazlasına vergilendirildiklerini söylemektedir.⁴³ Öte yandan, Varlık Vergisi'nin uygulandığı kesimlerin çoğunlukla gayrimüslimler olması, bu verginin servet transferi projesi olduğunu gösteren bir diğer kanıttır. Örneğin, gayrimüslimlerin bütün toplumsal kesimleri, sınıf ayrımı yapılmaksızın vergilendirilmiştir. Bunlara seyyar satıcılar, asansör kabin memurları, hizmetçiler vb. tüm ücretli kesimler ve Balıklı Rum Hastanesi'ndeki akıl hastaları dahildir. Ayrıca limitet şirketlerdeki gayrimüslim ortaklar if-

39 A.g.e., s. 48, 65.

40 A.g.e., s. 65-66.

41 Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 47.

42 Ökte, a.g.e., s. 77-78.

43 Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 75.

las ettirilecek düzeyde vergilendirilirken Müslüman ortaklar vergilendirilmemiştir. Müslüman-Türk toplumunun alt-orta kesimleri vergiden muaf tutulmuş, ne Müslüman seyyar satıcılar ne de Müslüman memurlar vergilendirilmiştir. Yabancı isimli Müslüman şirketler vergilendirilirken Müslüman isimli gayrimüslim şirketlerin daha hafif vergilendirilmesi Varlık Vergisi'nin gayrimüslimleri hedeflediğini gösteren örneklerdendir.⁴⁴

Vergi mükelleflerinin ilan edilmesinden yaklaşık bir ay sonra, 20 Ocak'ta, %2 oranlı cezalı ödeme süresi sona ermiş ve ertesi günden itibaren borçlarını ödemeyen mükelleflerin ev ve işyerlerindeki mallarına haciz uygulanmaya başlanmıştır. Bu, aynı zamanda ilk Aşkale kafilesinin çalışmaya gönderilmek için toplandığı tarihtir.⁴⁵ 27 Ocak'ta ilk kafile otuz iki kişi olarak İstanbul'dan Erzurum'a trenle hareket etti.⁴⁶ Giden ilk grup Varlık Vergisi borcu 50.000 liranın üzeri olup, borcunun %30'undan fazlasını ödemeyen gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.⁴⁷ Aşkale'ye toplamda bin dört yüz yükümlü sevk edilmiştir.⁴⁸ Kampa alınanlardan beş yüz yetmiş dokuz kişi kamptayken, 11.119.686 lira vergi ödemiştir. Elli yedi kişi ise kamptan sonra işyerlerinde çalışırken 5.276.961 lira vergi ödemiştir.⁴⁹ Çalışma kampları devletin

44 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 450-451.

45 Ayhan Aktar, "Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları: İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)", *Toplumsal Tarih*, sayı 69, Eylül, 1999, s. 12. Aktar bu çalışmasında Varlık Vergisi'ni İstanbul'daki tapu satışları üzerinden analiz ederek sermayenin Türkleşmesini ortaya koymuştur.

46 A.g.e., s. 12.

47 Ökte, a.g.e., s. 149.

48 Kampta on ay süreyle kalan Parseh Gevrekyan'a göreyse Aşkale'deki yükümlü sayısı altı yüz ila sekiz yüz civarındır. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 68, 107-108.

49 Ökte, a.g.e., s. 157.

zor aygıtını devreye sokarak gayrimüslimlerden vergi toplamasının bir örneğidir. Hiçbir Müslüman mükellefin çalışma kamplarına gönderilmemesi ayrımcı politikaları ortaya koyması açısından önemlidir.⁵⁰

Ökte'nin anılarında belirttiği gibi, bu uygulamadan en fayda sağlayan milli müesseselerin başında Milli Reasürans gelmiştir. Dönemin Milli Reasürans Umumi Müdürü Mehmet Rebbani, müzayedelere katılmış ve mükelleflerin borçlarını ödemesi karşılığında bu şirkete gayet uygun bedellerle gayrimenkuller kazandırmıştır. Ökte, Ayazpaşa'daki apartmanları ve Haliç'teki değirmeni bunlara örnek göstermektedir.⁵¹ Gayrimüslimlerin vergiyi ödeyebilmek için ellerinden bir an önce değerinin altında satışa çıkardığı gayrimenkullerle varlık sahibi olan yüzlerce Müslüman-Türk olacaktır. Ancak tek fayda sağlayanlar Müslüman-Türkler olmamıştır. Bali Varlık Vergisi uygulaması sırasında Yahudiler arasında da kendini kurtarmak adına birbirini ihbar edenlere ve fırsatçılık yapanlara rastlandığını söylemektedir.⁵² Varlık Vergisi'ni ödeyebilmek için satmak zorunda kaldıkları eşyalarını yok pahasına satın alan Yahudiler de dönemin fırsatçılık rüzgârına örnek gösterilebilir.⁵³

50 Vergi borcunu ödemediği halde çalışma kampına gönderilmeyen gayrimüslimler de vardır. Bunların başında Mişon Tekinalp ve Karabet Devletiyan vardır. İlki Atatürk için kitap yazan "iyi duygulu bir Türk vatandaşı"dır. İkinci si ise Fransız basınında Türkiye lehine yazılar yazan birinin kardeşidir. Ökte, a.g.e., s. 160.

51 A.g.e., s. 162.

52 "Bir Yahudi tüccar vergiden kurtulmak için dönemin ileri gelen Yahudi tüccarlarının adlarını, servetlerini ve servetlerinin nerede bulunduklarını belirten bir listeyi resmî makamlara verdi. Bunun üzerine bu listede adları yazılı olan bütün tüccarlar Aşkale'ye gönderildi." Bkz. Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 444.

53 Avram Leyon, "Al enemigo lo toporas en tu entorno", *Şalom*, 21 Nisan 1971, akt. Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 444.

Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmayanlar, yani ecnebilerin Varlık Vergisi borcunun belirlenmesinde ise dış politika devreye giriyordu. Vatandaşlarının vergi borçları için konsolosluklar, büyükelçilikler müdahil olmuştu. İkili ilişkilerin iyi tutulması istenen ülkelerin vatandaşlarının vergileri yüksek oranda düşürülmüştü. Örneğin, yetmiş üç İngiliz mükellefe tarh edilen 6.447.470 lira vergi revize edilerek 2.828.049 liraya indirilmiş, toplamda ise 1.953.032 lira vergi ödenmişti. Yani ilk belirlenen verginin üçte birinden daha azı alınabilmiştir. Almanların 4.241.100 lira olan vergisi ise 3.241.100 liraya indirilirken İngilizlerin vergisinde bu kadar indirimle gidilmesinin müttefiklere kendimizi yakın hissetmemize bağlamaktadır Ökte.⁵⁴

Varlık Vergisi borçlarının tarh edilmesinde İtalyan tebaalı olanlar içinse durum farklıdır. İtalya'da Faşist rejim Yahudi karşıtı bir politika yürüttüğü için vergilerin belirlenmesinde bunun göz önünde bulundurulduğu anlaşıyor. Yahudi kökenli İtalyanlar kişi başı yaklaşık 7.500 lira vergiye mükellef kılınırken, Yahudi olmayan İtalyanlar ise, bunun yarısı, kişi başı yaklaşık 3.500 lirayı ödemeye mükellef kılınmıştır.⁵⁵

Yabancılardan vergi vermeyen tek ulus Amerikalılar olmuştur.⁵⁶ Türk hükümetlerinin Varlık Vergisi konusunda diğer ülkelerle ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkileri "iktisadi bağımsızlık", "milli iktisat", "milli burjuvazi" ve "anti-emperyalizm" söylemlerinin lafta kaldığını göstermesi açısından önemlidir. Bu, genel anlamda Türk

54 Ökte, *a.g.e.*, s. 125.

55 Giacomo Saban, "Ebrei di Turchia (2) Gli Anni Difficili", *La Rassegna Mensile di Israel*, cilt 56, no. 1/2, 1990, s. 161-189, akt. Rıfat N. Bali, *L'Affaire Impôt Sur la Fortune (Varlık Vergisi)*, 1. baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2010, s. 245-249.

56 Ökte, *a.g.e.*, s. 126.

milliyetçiliğinin anti-emperyalist söylemindeki tutarsızlığını ortaya koymaktadır. Keza yoğun dış baskılar ve pazarlıklar sonucunda toplamda 3.872 ecnebi yükümlünün 79.485.361 liralık Varlık Vergisi borcu 50.749.817 liraya indirilmiştir. Bu verginin de 33.115.245 lirası ödenmiştir.⁵⁷

Sonuç olarak, Varlık Vergisi'nin yürürlükte olduğu tarih boyunca tahakkuk edilen verginin %60-65'i ve toplam tahsilatın %55'i gayrimüslimlere aittir.⁵⁸ Tahsil edilen 315 milyon TL'den gayrimüslimler 166 milyon, Müslümanlar 115,3 milyon TL, yabancılar ise 33 milyon TL ödemiştir.⁵⁹ Gayrimüslimlerin nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı %1,5 civarı olduğu düşünüldüğünde, verginin gayrimüslimler açısından ne kadar ağır olduğu görülebilir.

Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden ticaretin Türkleştirilmesi politikalarına sahne olan 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanması, 15 Mart 1944'te kabul edilen 4305 sayılı Varlık Vergisi bakayasının terkinine dair kanunla son bulmuştur. Bu kanunla o zamana kadar tarh edilemeyen Varlık Vergisi borçlarından vazgeçilmiştir.⁶⁰ Böylece gayrimüslimlerin mülksüzleştirilme ve Müslümanların ilkel birikimini gerçekleştirme sürecinde bir aşama daha son bulmuştur. Bu uygulamadan yaklaşık on yıl sonra, 1955'te 6-7 Eylül Olayları ile gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve bunun kaldıraç görevi görmesiyle Müslümanların ilkel birikimlerini yeniden gerçekleştirme ve Türkleştirme süreci devam edecektir.

57 A.g.e., s. 124.

58 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, cilt II, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 510.

59 Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 77.

60 "Varlık vergisi bakayasının terkinine dair kanun", *Resmî Gazete*, 17.3.1944, sayı 5657.

Varlık Vergisi uygulamasının genel bir değerlendirilmesinin ardından çalışmanın ana odağı olan Edirne’de Varlık Vergisi uygulaması aracılığıyla gayrimüslimlerin, özellikle Yahudilerin mülksüzleştirilmesi ve Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirme sürecini ele alacağız.

Edirne’de 1940’lardaki ticari-sosyal yapısı

Varlık Vergisi Kanunu’nun Edirne’deki uygulamasını ve sonuçlarını görmeden önce, Edirne’nin 1940’lardaki ticari-sosyal yapısına değinelim. Böylece uygulamanın Edirne’deki gayrimüslim hedefini ortaya koyalım.

1940 genel nüfus sayımına göre Edirne merkez kazasında 45.680 kişi yaşarken, köy ve nahiyelerle bu rakam 132.532’ye ulaşıyordu. Edirne Vilayeti ise toplamda 251.373 kişiydi.⁶¹ 1935 yılında Edirne’de 4.071 Yahudi yaşarken, 1945’te bu sayı 2.441’e inmişti.⁶² 1940’lı yıllarda yaklaşık 4.000 Yahudi olduğunu varsayarsak, merkezdeki nüfusun %9 civarı Yahudilerden oluşmaktaydı. Bu rakamlarla Yahudiler nüfus bakımından Edirne’deki azınlıklar arasında ilk sırayı alıyordu. Öte yandan, azınlıklar arasında Yahudiler, ekonomik alanda da lider konumdaydı. Edirne ticaretinde Yahudilerin ağırlığı belli oluyordu. Bu, Edirne’de Yahudileri Varlık Vergisi’nin hedefi konumuna getiriyordu (bkz. Tablo 3.1).

Bu tabloya göre toplamda on dokuz iş sektöründe elli bir ticari işletme mevcuttu. Bu işletmelerden yirmi ikisi Müslüman, yirmi dokuzu gayrimüslimdi. Bu gayrimüslimlerin tamamı Yahudi’ydi. Yani Edirne’de yaklaşık olarak ticari işlet-

61 Genel nüfus sayımı, 20 ilkteşrin 1940: Kanunlar, talimatnameler, kararnameler, tamimler, örnekler = Recensement general de la population, 20 Octobre 1940: Lois, instructions, decrets, circulaires et modeles, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1941, s. 207.

62 Rıfat N. Bali, 1934 Trakya Olayları, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 375-376.

TABLO 3.1
Annuaire Commercial 1936-1939 Ticaret Yılı Edirne

	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>
Avukatlar	4	2
Cevdet Bey, Hazine vekili, Hükümet binası yanı		
Fevzi Bey, Darüleytam çarşısı		
Hayrettin Bey, Baro Reisi, Darüleytam çarşısı		
İsrail Sémah, Hükümet Caddesi		
Kemal Bey, Darüleytam Caddesi		
Şimşil Danye E., Oç şerefeli karşısı		
Bankalar	2	1
İş bankası, Saraçlar Caddesi		
Osmanlı Bankası, Çilingirler çarşısı		
Ziraat Bankası, Hükümet binası karşısı		
İhracatçılar		
Peynir ve hububat	3	7
Abdülkâtil ef. Saraçhane başında		
Ali Kaşif ef. Ayşekadında		
Bankacıoğlu Hilmi, Rüstem Paşa Han		
Benbasat Aron ef., Tahtakalede		
Benbasat Pepo, Mimar Sinan Caddesi		
Beneroya Nesim, Zindanalında		
Bensusan Şapat, Köprübaşında		
KohenMarko, Tavukkapıda		
Mişolam Basan, Tahtakale		
Mişolam Şapat, Zindanalında		
Tütün		1
İspirer Herman Ş., Çilingirlerde		
ÜRETİCİLER		
Konserve		
Un	3	
Fethi ve Şür., Ayşekadın Caddesi		
Kamik ef., Tahtakale		
Trakya Un Fabrikası		
Yağ		1
Duenyas İsak, Zindanalında		
Değirmenci	1	
Hasan, İki köprü arası		
Şarap ve ispiro	1	1
Adato Yasef İsrail, Tavukkapı		
Rıza Hüseyin Şti., Cumhuriyet Caddesi		

TABLO 3.1 (devamı)

	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>
İTHALATÇILAR		
Tuhaffiye	1	2
Behar Lion, Postane karşısında		
Mustafa Sedat ef., Postane karşısında		
Şabatay Rüvidi, Direk çarşısı		
Kundura		1
Toledo Rafail Salom, Tahmiste		
Konfeksiyon		1
Mose Davit Yahya, Saraçhane		
Dikiş Makinesi		1
Singer Dikiş Şirketi, Darüleytam Çarşısı		
Manifatura	1	1
Behar Albert, Direk Çarşısı		
Güzel İş Mağazası, Postane karşısı		
Hırdavat		1
Eskinazi Avram, Tahtakale		
Pirinç	1	
Karabekir ve Şür., Rüstem Paşa Han		
Örme		1
Lödrik Yuda Nesim, Tahtakale		
Tüccar	3	7
Antika Bohor ve Salamon, Zindanaltında		
Avadiya Mois, Rüstem Paşa Han		
Halfon ve Toledo Kol. Ş., Zindanaltında		
İlyazar Davit, Rüstem Paşa Han		
Karabekir Bey, Rüstem Paşa Han		
Neoray Papo, Rüstem Paşa Han		
Rıfat Rıza Bey, Tavukkapıda		
Taranto Mose M. Ş., Rüstem Paşa Han		
Samah Saporta, Tavukkapı		
Mehmet Sabri, Tavukkapı		
Basın	2	
<i>Edirne Postası</i>		
<i>Milli Gazete</i>		
Ulaşım		1
Antika Bohor ve Salamon, Zindanaltında		
Toplam	22	29

melerin %60'ı Yahudilere aitti. Bu yıllıkta yer almamakla birlikte Edirne'de Hıristiyanlar da ticari faaliyetlerin içindeydi. Örneğin, Bulgar Andon yoğurtçuluk yapmaktaydı.⁶³ Ancak bunlar bir elin parmaklarını geçmiyordu. Yahudiler dışındaki azınlıklar hem nüfus hem de iktisat bakımından görünür değildi. Edirne Yahudilerinin iktisadi üstünlükleri hedef tahtasına oturtulmalarına neden olacak ve Yahudi aleyhtarı yazılar bu dönemde de basında yer bulacaktır.⁶⁴

Edirne'de Varlık Vergisi'nin uygulanması

Varlık Vergisi Kanunu'nun yürürlüğü girmesinden yaklaşık bir ay sonra Edirne'de Vali Daniş Yurdakul'un başkanlığındaki Varlık Vergisi komisyonu mesaisini tamamlayarak vergi kapsamına giren mükelleflerin vergilerini tahakkuk ettirmiştir.⁶⁵ *Cumhuriyet* gazetesinin 12 Aralık 1942 tarihli haberine göre Edirne'de Varlık Vergisi için tahakkuk ettirilen miktar 648.880 liraydı. Kazalarla bu miktar 800.000 lirayı geçiyordu.⁶⁶

Edirne Postası'nın 2 Ocak 1943 tarihli haberinde bazı mükelleflerin Varlık Vergisi'ni şimdiden ödediği söylenmiştir. Bununla birlikte verginin %30'unu ödeyenler için hükümetin emtia, tahvilat, arazi ve emlak karşılığı olarak

63 Bkz. Edirne Varlık Vergisi Mükellefleri tablosu.

64 Bkz. M. Uluğ Turanlıoğlu, "Vatan Hainleri", *Edirne Postası*, 17.10.1942. Yahudilerin bir kısmı zengin olduğu gibi Yahudilerin arasında azımsanmayacak kadar dilenci mevcuttu. Mandıra sahipleri, bazı bakkallar ve koza imalatçıları gibi kimi varlıklı gruplar Yahudi nüfusun %10-15'inden fazla değildi. Daniel Bayarbağcıoğlu, "Edirne'nin Fakir Yahudileri", Onur Onur, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, 1. baskı, Dinç Ofset, İstanbul, 2005, s. 233-234.

65 "Varlık Vergisi İlan Edildi.", *Edirne Postası*, 16.12.1942. Ancak gazetede mükelleflerin isimlerine ve tarh edilen vergiye yer verilmemiştir.

66 "Edirne'de Varlık vergisi mükellefleri ilan edildi", *Cumhuriyet*, 12.12.1942. Birkaç mükellefin ismi ve tahakkuk ettirilen vergi miktarı da verilmiştir. Edirne Varlık Vergisi mükellefleri için bkz. Tablo 3.2: Edirne Varlık Vergisi Mükellefleri.

bankalarca ikrazatta bulunarak kolaylık gösterileceği ifade edilmişti.⁶⁷

24.02.1943 tarihli *Edirne Postası* gazetesinin haberine göre Varlık Vergisi mükellefleri tespit edilirken unutulmalarına ikinci liste hazırlanmıştır.⁶⁸ Ancak listenin yayınlanması 20.04.1943 tarihine kadar uzamıştır.⁶⁹ İkinci listeden başka bir mükellefler listesi yayınlanmamıştır. Tam bu noktada, ulaşabildiğimiz veriler⁷⁰ sonucunda oluşturduğumuz Tablo 3.2’te Edirne Varlık Vergisi Mükellefleri’ne yer vermemiz, gayrimüslimler ve Müslümanlara verginin yükünün nasıl dağıldığını görmemiz açısından önemlidir.

Bu tablo Edirne’de Varlık Vergisi’nin yükünün gayrimüslimler ve özellikle Yahudilerin üzerinde olduğunu göster-

67 “Varlık Vergisi Tahsilatı”, *Edirne Postası*, 02.01.1943.

68 “Varlık Vergisi 2. Liste”, *Edirne Postası*, 24.02.1943. Habere göre Keşan kazasında Varlık Vergisi ikinci listesi ilan edilmiş ve on beş vatandaş daha beş yüz lira Varlık Vergisi ödemeye mükellef kılınmıştır. A.g.e.

69 “İkinci liste Varlık Vergisi”, *Edirne Postası*, 21.04.1943. Bu haberin hemen altında Bursa’da Varlık Vergisi borcunu ödemeyen altı mükellefin Aşkale’ye gönderilmekte olduğu haberi verilmiştir. “Bursa’da 6 mükellef Aşkale’ye gönderiliyor”, *Edirne Postası*, 21.04.1943. Bu haberi mükelleflere vergilerini ödemeleri yönünde bir gözdağı, tehdit olarak yorumlayabiliriz. Akar’a göre de zorunlu çalıştırma cezai niteliğinden çok tahsilatı hızlandırıcı bir faktördü. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 72.

70 Edirne’de Varlık Vergisi uygulaması ve mükelleflerle ilgili ne bir akademik çalışma, ne de döneme ait gazetelerde bunlara ait geniş bilgiler bulunmaktadır. Edirne’de Varlık Vergisi uygulaması ve mükelleflerle ilgili bilgiler maalesef bir iki küçük haber ve tapu kayıtlarında satış işlemlerindeki notlarla sınırlı kalmıştır. Bu sebeple Edirne’de Varlık Vergisi mükelleflerinin hepsine ulaşılammıştır. Ancak tapu kayıtlarında satış işlemleri gerçekleşmeden önce defterdarlıkla tapu müdürlüğü arasında yapılan yazışmalardan kişinin Varlık Vergisi borcunun olup olmadığı bilgisine ulaşabildik. Çünkü Varlık Vergisi dönemindeki her gayrimenkul satışında defterdarlıktan satıcının Varlık Vergisi borcu olup olmadığı öğrenilir ve satışın gerçekleşebilmesi için izin istenirdi. Bu yazışmalardan ve Zabıt Kayıt Defterleri’ndeki ifadelerden yola çıkarak Varlık Vergisi Mükellefleri listesi oluşturulmuştur. Bunun dışında *Cumhuriyet* ve *Edirne Postası* gazeteleri ile Rıfat Bali’nin *L’Affaire Impôt Sur la Fortune* kitabından da yararlanılmıştır. Ancak tüm bu kaynaklar yeterli değildir. Keza tablodaki son üç satırdaki isimlerin mükellef olduğu bilinmesine rağmen tarh edilen vergi miktarına ulaşılammıştır.

TABLO 3.2
Edirne Varlık Vergisi Mükellefleri

<i>Mükellefin adı</i>	<i>Tahakkuk edilen vergi miktar</i>
İlyazar Kohen	60.000
Halfon Toledo	50.000
Marko Kohen ve kardeşi	30.000
Sarfati ve oğulları	15.000
Karabekir	15.000
Ömer Koman	15.000
Müteahhit Edip	10.000
İsak Kamhi	5.000
Avarız köyünden Hafız Kazım	5.000
Ovadya oğlu Aron Benbasat	4000
Salamon oğlu Avram Bohor	4000 (İstanbul)
Salamon oğlu Avram Bohor	3000
Kavalalı Hamdi oğlu Süleyman	2500
Keresteci Nae	2000
İtalyan tebaasından Benbasat Giuseppe	2.000
İtalyan tebaasından Benbasat Giuseppe	29.000 (İstanbul)
Behçet oğlu Abdi	1500
Natan Adato	500
İşuva oğlu Yasef Grasya	500
Mehmet Bekir Kovankaya	500
Avram oğlu Sabatay Mamus	500
Halit Atakan	
Mehmet Ali oğlu Ahmet Ağaoğulları	
İsak Mayı	

mektedir. Edirne’de en yüksek vergi tarh edilen ilk beş mükellef Yahudi’ydi. Kimi tüccarlar hem Edirne hem de İstanbul Defterdarlığı’na kayıtlı olduğu için her ikisinin listesinde yer almıştır. Örneğin, İtalyan tebaasından Giuseppe Benbasat’a İstanbul’da 29.000, Edirne’de 2.000 lira toplamda 31.000 lira vergi tarh edilmiştir. Benbasat Edirne Defterdarlığı’na kayıtlı borcunun tamamını öderken, İstanbul Defterdarlığı’na kayıtlı borcun 500 lirasını ödemiştir.⁷¹ Salamon

71 Rıfat N. Bali, *L’Affaire Impôt Sur la Fortune (Varlık Vergisi)*, 1. baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2010, s. 326-327.

oğlu Avram Bohor'a ise İstanbul Defterdarlığı'nca 4.000, Edirne Defterdarlığı'nca 3.000 lira vergi tarh edilmiştir.

Gayrimüslimlere, bunların içinde özellikle Yahudilere, tarh edilen vergiler onların sermaye birikimleri haricinde servetlerini hedeflemektedir. Örneğin, İstanbul'da iki katlı bir evin fiyatı ortalama 2.000 lira,⁷² Edirne'nin alt-orta mahallelerindeki evlerin fiyatı 200-400 lira, orta-üst mahallelerindeki evlerin fiyatı 1.000 lira civarındadır.⁷³ Kabaca bir hespla İlyazar Kohen veya Halfon Toledo'ya tarh edilen vergiyle Edirne'de yaklaşık olarak altmış-seksen arası ev alınabilir. Bu rakamları göz önünde bulundurursak, tarh edilen vergilerin gayrimüslim tüccarların ellerinde bulunan nakitlerin çekilmesinden ziyade, gayrimüslimleri mülksüzleştirmeyi amaçladığı açıktır.

Aşağıda gayrimüslimlerin kendilerine tahakkuk edilen borcu ödemek için gerçekleştirdiği ipotek, satış vb. tapu işlemlerini göreceğiz. Ama öncesinde Varlık Vergisi borcu nedeniyle doğrudan devlet kurumları tarafından gerçekleştirilecek satışların ilanlarına bakalım.

07.04.1943 tarihli ilanda Edirne Hususi Muhasebe Müdürlüğü'nden Dilaverbey Mahallesi'ndeki eski Musevi Kulüp binasının vergi borcu için satışa çıkarıldığını görüyoruz.⁷⁴ Bu, Varlık Vergisi döneminde Edirne'de devlet kurumları aracılığıyla vergi borçları sebebiyle taşınmazların ihaleyle satışına başlandığına dair ilk ilandır. Keza 30.06.1943 tarihinde⁷⁵ Doğan Mahallesi'nde ikamet eden sarraf İsak Mayi'nin

72 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 231.

73 Bkz. Tablo 3.6: Varlık Vergisi Döneminde Yahudilerden Türklere Gayrimenkul Satışları.

74 *Edirne Postası*, 07.04.1943.

75 Bu dönemde Varlık Vergisi'nin Müslüman mükelleflerinin gayrimenkullerinin satış ilanlarına da rastlanmıştır. Örneğin, 15.000 lira Varlık Vergisi tarh edilen Ömer Koman'ın 6.120 lira Varlık Vergisi borcu için Dilaverbey Mahallesi'nde 3.360 lira kıymetindeki oteli ve dükkânı, Kavaklı Neboysa mevkiin-

2.238,50 kuruş borcu için Yahşifakih Mahallesi'ndeki 960'şar lira kıymetindeki iki dükkânını ile Doğan Mahallesi'ndeki 2.400 lira kıymetindeki evi ihale sonucu Edirne Defterdarlığı'ndan ihaleyle satılmak üzere satılığa çıkarılmıştır.⁷⁶ Bir başka ilanda da Varlık Vergisi'nden 4.583,90 lira borçlu İsak Kamhi'nin 960 lira kıymetindeki Hasanpaşa Mahallesi'ndeki evi ile 480 lira kıymetindeki Sabuni Mahallesi'ndeki dükkânı Edirne Defterdarlığı tarafından 3.12.1943'te birinci ihalesi ve 13.12.1943 tarihinde kat'i ihalesi yapılmak üzere satışa çıkarıldığı bilgisi verilmiştir.⁷⁷ İlanlarda başka şehirlerin maliye şubelerinde Varlık Vergisi borcu olanların gayrimenkul satışı ilanlarına rastlamak da mümkündür. Örneğin, Bursa emvâline Varlık Vergisi borcu olan Avram Garti'nin Sevinçdikfakih Mahallesi'ndeki 384 lira kıymetindeki dükkânı ve 288 lira kıymetindeki evi Tahsili Emvâl Kanunu hükümleri çerçevesinde Edirne Defterdarlığı tarafından ilk müzayedesini 04.02.1944 ve kat'i müzayedesini 14.02.1944 tarihinde gerçekleştirilerek satılacağı ilanı vardır.⁷⁸ Edirne Defterdarlığı'nın en son müzayede ilanına 20.03.1944 tarihinde rastlıyoruz.⁷⁹

Aşağıdaki bölümde Edirne'deki Varlık Vergisi uygulamasını tapu kayıtlarından analiz etmeye çalışacağız. Böylece gayrimüslimlerin mülksüzleştirilme süreçlerine tanıklık edebileceğiz.

de 1.536 lira kıymetindeki bahçeli evi ve 2.500 lira kıymetindeki meyve bahçesi, Sazlıdere köyünde 45 lira kıymetindeki arazisi, Paşa Sandıklı mevkiinde 1.000 lira kıymetindeki arazisinin Edirne Defterdarlığı tarafından ihaleyle satışa çıkarılacağı ilanı verilmiştir. *Edirne Postası*, 30.06.1943.

76 *Edirne Postası*, 30.06.1943.

77 *Edirne Postası*, 03.12.1943.

78 *Edirne Postası*, 19.1.1944.

79 İlanda Ankara emvâline Varlık Vergisi'nden 510 lira borçlu olan terzi Osman oğlu Akif'in Muradiye Mahallesi'nde 360 lira kıymetindeki evinin ve 15 lira değerindeki arsasının Edirne Defterdarlığı'nca birinci müzayedesinin 20.03.1944 ve kat'i ihalesinin 31.03.1944 tarihinde gerçekleşeceği duyurulmuştur. *Edirne Postası*, 20.03.1944. Varlık Vergisi bakayasının terkinine dair kanun 15.03.1944'te kabul edildiği için bu satış gerçekleşmemiştir.

Edirne'deki Varlık Vergisi uygulamasının tapu kayıtlarından analizi

Gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden Müslümanların yeniden ilkel birikimlerini gerçekleştirme sürecini içeren Varlık Vergisi'ni daha iyi kavrayabilmemizde tapu kayıtları yardımcı olacaktır. Çalışmamızın bu kısmında Varlık Vergisi mükelleflerinin yayınlamaya başladığı Aralık 1942 tarihinden kanunun yürürlükten kalktığı 1944 Mart'ına kadar Edirne gayrimenkul işlemleri analiz edilecektir.

Tarh edilen Varlık Vergisi'nin ödenmesi konusunda Edirne'deki gayrimüslimlerin izlediği beş yöntemden bahsedebiliriz. Bu yöntemler, verginin nakit olarak ödenmesi, Ziraat Bankası'ndan gayrimenkulün ipoteklenmesi karşılığında alınan krediyle ödenmesi, gayrimüslimlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri satıştan ödenmesi, gayrimüslimlerin kendi aralarında gerçekleştirdiği ipotekli satıştan ödenmesi ve gayrimüslimlerden Müslümanlara doğru gerçekleşen satışlarla ödenmesidir.

Varlık Vergisi döneminde gerçekleşen gayrimenkul satışlarını analiz etmeden önce gayrimenkullerin kıymetleri ve satış bedelleri hakkında önemli bir bilgilendirme yapmak gereklidir. Gayrimenkullerin kıymetleri o dönemin değerlerini hiçbir şekilde yansıtmamaktadır. Çünkü tahrir işlemi, yani kadastro komisyonları tarafından bina ve arazinin değerleri ve gayri safi iratlarının saptanıp deftere yazılması işlemi çoğu ilde en son 1936 yılında yapılmıştır.⁸⁰ Değerler 1936 yılının rayiçlerine göre yazıldığı için 1943 yılının değerlerini yansıtmamaktadır.

Tablo 3.3'ten görebileceğimiz üzere 1938'de 100 lira olan bir ürünün fiyatı 1943 yılında 590,1 liraya yükselmiştir. Ya-

80 Arslan Başer Kafaoglu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, 2. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 30.

TABLO 3.3
1938-1945 Yılları Arasında Türk Parasını Kıymetinde Görülen Düşmeler

<i>Yıllar</i>	<i>Toptan eşya fiyat endeksi</i>	<i>Endeks</i>	<i>Reşat altını fiyat (TL)</i>
1938	100	11.30	100
1939	101.3	14.32	128
1940	126.6	21.06	189
1941	175.3	25.57	239
1942	339.6	33.23	298
1943	590.1	33.84	300
1944	458.9	344	38.30
1945	444.3	323	35.93

Kaynak: Erhan Bener, *Türkiye’de Para ve Kambiyo Denetimi*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, (t.y.), s. 127.

ni fiyatlar neredeyse altı kat artmıştır. İkinci Paylaşım Savaşıyla birlikte artışa geçen enflasyon her malın fiyatını artırdığı gibi, gayrimenkullerin değerlerini de aynı şekilde altı-yedi kat artırmıştır. Ayrıca Türkiye gibi genç nüfuslu ülkelerde fiyatları en hızlı artan değerler taşınmaz değerleriydi.⁸¹ Keza Edirne üzerinden düşünürsek, 1934 yılında kurulan Trakya Umumi Müfettişliği’nin merkezinin Edirne’de olması ve Edirne’de imar çalışmalarının yürütülmesi kentteki gayrimenkullerin kıymetlerini de arttırmıştır. Aşağıda belirtilen kıymetlerin gerçek değerinin altıda biri olduğunu unutmadan gayrimenkul işlemlerini değerlendirmeye geçebiliriz.

Varlık Vergisi’nin nakit olarak ödenmesi

Edirne’de tapu arşivinde ulaşabildiğimiz belgeler dışında, mükelleflerden hangilerinin Varlık Vergisi borcunu ödediğine dair kayıt yoktur. Bu sebeple gayrimenkul işlemi gerçek-

81 İl Özel İdaresi bu taşınmazların değerleri üzerinden bina ve arazi vergisi alıyordu. Bu değerler savaşla beraber yükselişe geçince bu vergi kalemi çökmüş, İl Özel İdaresi ilköğretim giderlerini karşılayamaz hale gelmiştir. İlköğretimler İl Özel İdaresi’nden alınarak merkezi bütçeye aktarılmıştır. Bkz. Kafaoglu, a.g.e., s. 30-31.

leştirmeyen mükelleflerin durumuyla ilgili bilgilere ulaşamadık. Ancak Varlık Vergisi mükellefi olup da borcunu ödemek için gayrimenkul işlemi gerçekleştirmeyenlerin, mallarına el konulup müzayedeye satışa çıkarılmadıysa, vergiyi nakit olarak ödediğini iddia edebiliriz. Keza *Edirne Postası*'nın 03.01.1943 tarihli haberinde bazı mükelleflerin vergi borcunu ödediği bilgisi verilmiştir. Bu dönemde tapu kayıtlarında işlemlerine rastlamadığımız için bu kişilerin Varlık Vergisi borcunu doğrudan nakit olarak ödediği varsayılabilir. Öte yandan vergi borcunun nakit olarak ödenip ardından yaşanan likidite sorununu banka kredisıyla aşmak da mümkündür. Buna hükümetin 7 Ocak 1943'te aldığı karar imkân tanımıştır. Bu karara göre ilk on beş gün içinde vergisini ödeyen mükelleflere işlerini kolaylıkla devam ettirebilmeleri için bankalar ve ilgili müesseseler tarafından gereken kolaylıklar sağlanacaktı.⁸² Bu sebeple vergi borcunu nakit ödeyenler, yaşadıkları sermaye sıkıntısını aşmak için banka kredisine başvurmuşlardır. Böylece nakit parayla ticari faaliyetleri gerçekleştirmek için gerekli olan sermaye sağlanabilecekti.

Gayrimüslimlerin Ziraat Bankası'yla ipotekli işlemleri

Ticaret burjuvazisinin kendini idame ettirebilmesi ve geliştirebilmesi için para olmazsa olmazdır. Gayrimüslimler, özellikle de Yahudiler, o dönemde Edirne'de bakkallık, manifatura ticareti, peynircilik gibi nakit sermaye gerektiren işlerle uğraşmaktaydılar.⁸³ Bu sebeple doğrudan eldeki nakit

82 BCA, Dosya No.124-67, Fon No.30.18.1.2 Yer No.100.110.17, akt. Gürbüz Aslan "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, sayı 61, İstanbul, 2015, s. 140.

83 Murat Koraltürk, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 200.

parayla verginin ödenmesi yöntemi ticari hayatlarını sekteye uğratacağı, riske sokacağı için pek tercih edilen bir yöntem olmamıştır. Buna ek olarak tarh edilen verginin büyüklüğü eldeki nakit parayla verginin ödenmesini zorlaştırıyordu. Bu sebeple gayrimüslimler gayrimenkullerini satışa çıkarmak zorunda kaldılar. Gayrimüslimlerin önemli bir kısmının ise bu mülksüzleştirmeye karşı izleyeceği yöntem gayrimenkullerini ipotek ettirmek olmuştur. Evlerini ve işyerlerini ipotek ettirerek Ziraat Bankası'ndan altı ay vade ile kredi çekmek gayrimüslimlerce pek revaçtadır. Çünkü ipotekle aldıkları krediyle nakit paralarını eritmeden tarh edilen vergiyi ödeme şansına sahip oluyorlardı. Böylece hem ticari faaliyetlerine devam edebilecekler hem de ellerindeki gayrimenkulleri kaybetmeden veya en az zararla Varlık Vergisi uygulamasını atlatabileceklerdi. Satış ve ipotek dosyalarını incelediğimizde tapu düdürlüğünün, defterdarlığa yazı yazarak Varlık Vergisi mükelleflerinin gayrimenkullerini ipotek ettirmesinde sakıncası olup olmadığının sorulduğunu görüyoruz. Sakınca olmadığı cevabının alınmasından sonra ipotek işlemi gerçekleşmiştir. Ziraat Bankası ise altı aylık krediyi %0,5'lik faizle sunmuştur. Gayrimüslimlerin kefilleri yine gayrimüslimler olmuştur.

Tablo 3.4'ü incelediğimizde Varlık Vergisi dönemindeki ilk ipotek işleminin 15 Ocak 1943'te gerçekleştiğini görüyoruz. Bu dönemdeki son ipotek işlemi ise 14.06.1943 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen yirmi ipotek işleminden on dokuzu Yahudilere, biri Bulgar milletinden bir kişiye aittir. Bu kişilerin ikametlerini incelediğimizde Doğan, Türkali ve Dilaverbey gibi Edirne'nin orta-orta üst kesimlerinin ikamet ettikleri mahallelerde mukim olduklarını görüyoruz. İpotek ettirilen gayrimenkullerden yirmi dördü mağaza, on dördü ev, toplamda otuz sekiz parçadır. Rakamı tespit edilemeyen iki gayrimenkul dışında, gayrimenkul-

TABLO 3.4
Gayrimüslimlerin Ziraat Bankası'yla İpotek İşlemleri

<i>Tarih</i>	<i>Satıcı</i>	<i>Satıcının muhiti</i>	<i>Alıcı</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Mağaza</i>	<i>Ev</i>	<i>Mülkün muhiti</i>
15/01/43	Avram Kanitler		Ziraat Bankası 6 ay vade	550	2 adet		Dilaverbey Mah. 21.2.1944'te ipotek kaldırıldı.
19/01/43	Aron oğlu İsak Matatya		Ziraat Bankası 6 ay vade	300	1 adet		Sabuni Mah.
19/01/43	Semoel oğlu Ş. Pinhas		Ziraat Bankası 6 ay vade	1500	2 adet-Sabuni Mah.	1 adet	Doğan Mah. 17.09.1943'te ipotek kaldırıldı.
20/01/43	Nesim oğlu Ruben Sarfati		Ziraat Bankası 6 ay vade	250		1 adet	Doğan Mah. 16.12.1943'te ipotek kaldırıldı.
21/01/43	Yuvaço oğlu Andon Keşiş (Bulgar)		Ziraat Bankası 6 ay vade			2 adet	Yahşifatih Mah. 18.01.1944'te ipotek kaldırıldı.
25/01/43	Yako oğlu Refail Halfon		Ziraat Bankası 6 ay vade	3780	1 adet	2 adet	Dilaverbey Mah. 1951'teki satıştan borcunu
					3 adet		Sabuni Mah. ödediği anlaşılabilir.
					3 adet		Yeni Mah.
25/01/43	Nesim oğlu Samuel Kemal Sarfati	Doğan Mah.	Ziraat Bankası 6 ay vade	170		1 adet	Doğan Mah. 03.09.1943'te ipotek kaldırıldı.
28/01/43	Menahim oğlu İlyazar Bohor Pilesos	Dilaverbey Mah.	Ziraat Bankası 6 ay vade		1 adet- 26. Mah.	1 adet	Dilaverbey Mah. 04.04.1944'te ipotek kaldırıldı.
28/01/43	İsak kızı Rahile Duenyas	Dilaverbey Mah.	Ziraat Bankası 6 ay vade %0.5 faiz	1200		1 adet	Hasanpaşa Mah. 08.07.1943'te ipotek kaldırıldı.
28/01/43	Yuda oğlu İsak Duenyas	Dilaverbey Mah.	Ziraat Bankası 6 ay vade	300	1 adet		Dilaverbey Mah. 08.07.1943'te ipotek kaldırıldı.
28/01/43	VV mükellifi İsak Duenyas ve karısı Rahile Duenyas	Dilaverbey Mah.	Ziraat Bankası 6 ay vade %0.5 faiz	1900	1 adet yağhane		Dilaverbey Mah. 08.07.1943'te ipotek kaldırıldı.
30/01/43	Sabetay kızı Ester Beneroya	Doğan Mah.	Ziraat Bankası 6 ay vade %0.5 faiz	900		1 adet	Dilaverbey Mah. 8.07.1943'te ipotek kaldırıldı.

TABLO 3.4 (devamı)

<i>Tarih</i>	<i>Satıcı</i>	<i>Satıcının muhiti</i>	<i>Alıcı</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Mağaza</i>	<i>Ev</i>	<i>Mülkün muhiti</i>
30/01/43	Hayim oğlu David Beneroya	Doğan Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	450 1 adet		Yahşifatih Mah. 08.07.1943'te ipotek kaldırıldı.
02/02/43	Sara Billurcu ve kocası Avram Bohor Billurcu	Doğan Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	1200 1 adet		Yahşifatih Mah. 15.04.1943'te ipotek kaldırıldı.
11/03/43	Pinhas oğlu İsrail Reyton	Doğan Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	300 1 adet meyhane		Fındıkfakih Mah. 16.02.1944'te ipotek kaldırıldı.
12/03/43	Nesim oğlu İlya Mende	Türkoğlu Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	400	1 adet	Türkoğlu Mah. 04.02.1944'te ipotek kaldırıldı.
15/03/43	Yasef oğlu Yuda Romano	Doğan Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	500	1 adet	Doğan Mah. 17.03.1944'te ipotek kaldırıldı.
13/04/43	Hayim oğlu Arrom, Morduhay Kan ve oğlu Menahim	Doğan Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	3250 2 adet-Sabuni Mah.	1 adet	Dilaverbey Mah. 13.03.1944'te ipotek kaldırıldı.
			Ziraat Bankası		2 adet-Doğan Mah.	1 adet	Doğan Mah.
30/04/43	David oğlu Baruh Giron	Doğan Mah.	Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	250 1 adet		Sabuni Mah. 28.12.1943'te ipotek kaldırıldı.
14/06/43	İlyazar Bohor Pilesos VV mükellefi oğlu Menahim adına Dilaverbey Mah.		Ziraat Bankası	6 ay vade %0.5 faiz	600 1 adet		Zindanaltı 04.04.1944'te ipotek kaldırıldı.

ler toplamda 17.800 liralık kredi karşılığında ipotek ettirilmiştir. İpotek işlemi gerçekleştirenler Ziraat Bankası'na olan borçlarını ödedikleri için hepsinin ipoteği kaldırılmıştır. Bu ipotek işlemlerinden Ziraat Bankası yaklaşık 1000 lira kâr sağlamıştır. Böylece ipotek işlemi gerçekleştiren çoğu gayrimüslim Varlık Vergisi'ni ufak kayıplarla atlatmış, mülksüzleşme sürecinden kurtulabilmişlerdir. Ancak kimileri için çektikleri krediler de yeterli olmayacak ve gayrimenkullerini satışa çıkarmak zorunda kalacaklardır.

Yahudiler arasındaki gayrimenkul işlemleri

Yahudilerin kendilerine tarh edilen vergiyi ödemek için başvurdukları yöntemlerden bir diğeri dindaşlarıyla gerçekleştirdikleri satış işlemleridir. Varlık Vergisi mükellefi Yahudilerin gayrimenkullerini satarken dindaşlarına öncelik tanıdığını, dindaşlığa bağlı olarak dayanışma olgusunun satışlarda etkili olduğunu söyleyemeyiz. Bu satışların sadece bir kısmı dindaşlar arasında bir dayanışma örneği olarak gerçekleşirken çoğunda ekonomik çıkarların gözetildiği görülmektedir.

Örneğin, Tablo 3.5'te gördüğümüz üzere, bu dönemde Yahudiler arasında on dört gayrimenkul işlemi gerçekleşmiştir. Bu işlemlerden on ikisi satış, ikisi ipotek işlemidir. Satış işlemlerine baktığımızda on iki gayrimenkulden onunun kıymetinin altında satıldığını görüyoruz. Hâlbuki yukarıda belirttiğimiz gibi, bu kıymetler bile gayrimenkulün gerçek değerini karşılamamaktadır.

Bu durumdan çıkarabileceğimiz sonuç çıkar mücadelesinin Yahudiler arasında da mevcut olduğudur. Satılan gayrimenkullerin toplam kıymet bedeli 6.136 lirayken, satış bedelleri ise 5.386 lirada kalmıştır. Keza bu dönemde kiracıyken oturduğu evi satın alarak mülk sahibi haline gelen iki

TABLO 3.5
Varlık Vergisi Döneminde Yahudiler Arasındaki Gayrimenkul İşlemleri

<i>Satıcı</i>	<i>Satıcının muhiti</i>	<i>Alıcı</i>	<i>Alıcının muhiti</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Satış bedeli</i>	<i>Mağaza</i>	<i>Ev</i>	<i>Arazi</i>	<i>Mülkün muhiti</i>
14/12/1942 Avram kızı Neyama Adato	Doğan Mah.	İ. oğlu M. H.		768	800	Kiracısı olduğu	evi satın alıyor.		Doğan Mah.
02/02/43 İşıva oğlu Yasef Grasyani	Doğan Mah.	M. kızı M.		96	150		1 adet		Fındıkfakih Mah.
22/05/43 Davit kızı Mazalto ve Semoil Kemal oğlu Mihail Asayas		Y. oğlu N. S.	Doğan Mah.	240	100		11/20		Doğan Mah.
05/07/43 Bohor Davit oğlu İsak S. ve Ester S. Beneroya	Türkoğlu Mah.	B. D. kızı R. G.	Türkoğlu Mah.	144	80		1 adet		Türkoğlu Mah.
17/07/43 İtalya tebaasından İsak Mayim ile Liza Mayim	Doğan Mah.	A. oğlu H. V. A.	1 yıl vade faizsiz	1000	ipoteke	2 adet			Yahşifakih Mah.
17/07/43 Liza Mayim	Doğan Mah.	M. F. kızı R. M.	1 yıl vade faizsiz	1000	ipoteke				Doğan Mah.
08/09/43 Mişon kızı Dora Talvi ve Klara Molho	Doğan Mah.	M. kızı S. L.		1344	1300	Kiracısı olduğu	evi satın alıyor.		Doğan Mah.
24/09/43 Yento oğlu Nesim Siliki	Doğan Mah.	İ. B. oğlu A. N. B.	Doğan Mah.	240	200				Doğan Mah.
08/10/43 Naftali Morono oğlu Salamon Morono	Hocabali Mah.	R. B. A.	Dilaverbey Mah.	384	350	1 adet			Dilaverbey Mah.
23/11/43 Avram Kanitler ve Neyama Kanitler	Hasanpaşa Mah.	Y. kızı M. B.	Doğan Mah.	480	400	1 adet			Türkoğlu Mah.
20/01/44 Morduhay oğlu Avram Morduhay Eskinazi	Doğan Mah.	M. oğlu A. B. H.	Mehmetağa Mah.	960	900	1 adet		1 adet	Dilaverbey Mah.
23/01/44 Avram Kanitler ve Neyama Kanitler	Hasanpaşa Mah.	M. oğlu Y. B.		1000	800	1 adet			Fındıkfakih Mah.
28/01/44 Mayir kızı Sultana	Eskici Mah.	H. kızı S. ve P. S.	Eskici Mah.	240	150		1 adet		Rakkasalibey Mah.
28/01/44 Mayir kızı Sultana	Eskici Mah.	H. kızı S. ve P. S.	Eskici Mah.	240	150		1 adet		Rakkasalibey Mah.

Yahudi dikkatten kaçmamalıdır. O halde bu bize göstermektedir ki Varlık Vergisi'yle birlikte mülksüzleştirme sürecinden sadece Müslümanlar değil, az da olsa birtakım Yahudiler de fayda sağlamıştır.

Yahudilerin izlediği bir diğer yöntem gayrimenkulleri kendi dindaşlarına ipotek etmektir. Yukarıda bahsettiğimiz Yahudiler arasındaki gayrimenkul satışlarından tamamen farklıdır. Çünkü burada gayrimenkulün alıcısı için ekonomik fayda mevcut değildir. Alıcı dindaşının vergisini ödeyebilmesi veya yaşadığı likidite sorunu için kaynak sağlama amacı taşımaktadır. Bu satışlar faizsiz bir kredi gibidir. Bu yüzden bu ipotek işlemlerini dindaşlar arasındaki dayanışma satışları olarak nitelendirebiliriz. Örneğin, İtalyan tebaasından Yahudi İ. M ve L. M.'ye ait iki mağaza 17.07.1943 tarihinde 1000 lira karşılığında faizsiz bir yıl vadeyle Yahudi A. oğlu H. V. A.'ya ipotek edilmiştir. Yine aynı tarihte L. M.'ye ait bir adet ev faizsiz bir yıl vadeyle M. F. kızı R. M.'ye ipotek edilmiştir. İpotekler 24.10.1945 tarihinde borcunu ödediği için kaldırılmıştır.

Yahudilerden Türklere gayrimenkul satışları

Gayrimüslimlerin tarh edilen vergiyi ödemede en fazla izlediği yöntem gayrimenkullerinin satışı olmuştur. Varlık Vergisi döneminde Yahudilerden Türklere gayrimenkul satışının verildiği Tablo 3.6'dan bu dönemki satışları takip edebiliriz.

Bu tablodan görmekteyiz ki Yahudiler Varlık Vergisi dönemindeki ilk gayrimenkul satış işlemlerini ocak ayının ikinci haftasından sonra gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu da %2 faiz oranlı ödeme süresinin dolduğu tarih olan 20 Ocak'a denk düşüyor. Bu aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz Ziraat Bankası üzerinden ipotekli işlemlerin gerçekleşti-

TABLO 3.6
Varlık Vergisi Döneminde Yahudilerden Türklere Gayrimenkul Satışları

<i>Tarih</i>	<i>Satıcı</i>	<i>Satıcının muhiti</i>	<i>Alıcı</i>	<i>Alıcının muhiti</i>	<i>Kıymeti</i>	<i>Satış bedeli</i>	<i>Mağaza</i>	<i>Ev</i>	<i>Arazi</i>	<i>Adres</i>
18/01/43	Semoil kızı Sinora Güzarı	Mehmetağa Mah.	A. oğlu S. K.		240	300		1 adet		Kasapabdülazız Mah.
19/01/43	Şapat kızı Sünbül Benarolya	Yahşifakih Mah.	İ. oğlu A. A.		768	1400	1 adet			Yahşifatih Mah.
25/01/43	Avram kızı Bohora Pave Alatan	Hocaball Mah.	A. F.	Çavuşbey Mah.	384	275		1 adet		Hacıhallaç Mah.
29/01/43	Nesim oğlu Salamon Levi	Doğan Mah.	H. H.		960	1700	1 adet			Yahşifatih Mah.
29/01/43	Nesim oğlu Salamon Levi ve karısı Perla Levi	Doğan Mah.	M. U.	Hasanpaşa Mah.	1600	2250	1 adet			Yahşifatih Mah.
29/01/43	Nesim oğlu Salamon Levi ve karısı Perla Levi	Doğan Mah.	H. D.	Sancapaşa Mah.	768	1400	1 adet			Yahşifatih Mah.
15/03/43	Mahir oğlu Semoil Kemal A. Reytan	Sabuni Mah.	A. oğlu İ. K.		480	475		1 adet		Sabuni Mah.
16/03/43	Danyel kızı Kalo Gözbohar		A. oğlu R. K.	Eskicilhamza Mah.	336	300		1 adet		Şerbettarhamza Mah.
14/04/43	İlyazar Kohen	İstanbul Beyoğlu	Milli Reasürans Türk A.Ş.		2160	8000	3 adet			Sabuni Mah.
16/04/43	Baruh kızı Sara Billurcu ve oğlu Avram Billurcu		Milli Reasürans Türk A.Ş.		1920	4300	1 adet			Yahşifakih Mah.
20/04/43	Salamon kızı Sultana Pando	Doğan Mah.	M. A. kızı S. Evliyakasımpaşa M.		384	120	1 adet	1 adet		Evliyakasımpaşa Mah.
29/04/43	Mazalto Çiprut	İstanbul	Milli Reasürans Türk A.Ş.		1536	4200	1 adet			Sabuni Mah.

TABLO 3.6 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	Mağaza	Ev	Arazi	Adres
22/06/43	Avram kızı Luna Mataron, Reyna Levi, Mişulam	Doğan Mah.	R. Ş.		384	900	1 adet			Sabuni Mah.
06/07/43	Bohor Refail Saranga ve karısı Leyla Saranga	İstanbul Beyoğlu	A. oğlu M. Ü.		821,5	625	1 adet		1 adet	Hasanpaşa Mah.
20/07/43	Nesim kızı Luna Mişulam	Doğan Mah.	Ö. O. oğlu M. K.	Mimarsinan Mah.	674	300	Kiracısı olduğu evi satın alıyor.			Mimarsinan Mah.
21/07/43	David oğlu Mordohay Sarfatiler	Dilaverbey Mah.	A. kızı G. Ş.	Bevapsinan Mah.	384	400	1 adet			26. Mahalle
21/07/43	Salamon kızı Rifka Sarfatiler	Dilaverbey Mah.	A. kızı G. Ş.	Bevapsinan Mah.	1680	1650	2 adet 1/2 hisse Kasapabdülaziz Mah.		1 adet	Dilaverbey Mah.
12/08/43	İsak oğlu Yuda Lilo	Mimarsinan Mah.	İ. kızı M. K.	Yahşifakih Mah.	960	1350		1 adet		Mimarsinan Mah.
14/08/43	Salamon oğlu Avram Bohorcular	Hasanpaşa Mah	M. kızı E. P.		480	620		1 adet		Hasanpaşa Mah.
01/09/43	İsak kızı Bivini Roza Eskinaziler	Yahşifakih Mah.	S. A. oğlu A. S. S.	Kösebalaban Mah.	1600	2430	2170 lira borçtan 430 lira kalmış Hazineye ipotekli ev			Yahşifakih Mah.
03/09/43	Nesim kızı Roza, Yako kızları Rebeka, Lili ile Yako oğlu Nesim	İstanbul	M. A. oğlu A. M.	Türkoğlu Mah.	100	75			13/16	Türkoğlu Mah.
15/09/43	İsak kızı Rikuça Biçaçı	Hocabali Mah.	H. K.	Şerbettarhamza Mah.	288	250	Kiracısı olduğu evi satın alıyor.			Şerbettarhamza Mah.
22/09/43	Yasef kızı Siyora Mişulam		M. kızı E. ve M. K.	Babademirtaş Mah.	1056	1000		1 adet		Doğan Mah.
19/10/43	Natan oğlu Hayim Saranga	Şeyhçelebi Mah.	B. oğlu A. G.	Dervişabi Mah.	144	150		1 adet		Şeyhçelebi Mah.

TABLO 3.6 (devamı)

Tarih	Satıcı	Satıcının muhiti	Alıcı	Alıcının muhiti	Kıymeti	Satış bedeli	Mağaza	Ev	Arazi	Adres
28/10/43	Hayim kızı Sara B. Levi	Sabuni Mah.	A. oğlu A. D.	Sabuni Mah.	384	400		Kiracısı olduğu evi satın alıyor.		Sabuni Mah.
06/11/43	Mişon Şapat kızı Mazalto Adotin	Mehmetağa Mah.	M. A. oğlu M. İ.		150	450		1 adet		Mehmetağa Mah.
01/12/43	Davi oğlu Avram Kanitler	Hasanpaşa Mah.	H. oğlu R. G.	Süleçelebi Mah.	144	300	1 adet			Zenfiruz Mah.
06/12/43	Bulisa Duenyas ve Rufail oğlu Salamon Duenyas	Fındıkfakih Mah.	A. oğlu A. Y.	Mehmetağa Mah.	480	200	1 adet			Dilaverbey Mah.
07/12/43	İsrail oğlu Yasef Liyon	Sabuni Mah.	M. oğlu A. P.	Sabuni Mah.	288	500		Ev sahibinin başka bir evini satın alıyor.		Sabuni Mah.
16/12/43	İsak kızı Fıranko Suriyon	Fındıkfakih Mah.	A. oğlu M. Ü.		79,75	50			1 adet	Hasanpaşa Mah.
20/12/43	Mişon kızı Rikuça Gamliil ve anası Vidu ve kardeşi Yasef	Hasanpaşa Mah.	M. oğlu A. K.	Nişancıpaşa Mah.	672	1100		1 adet		Hasanpaşa Mah.
25/12/43	Zümbül Mifano	İstanbul Beyoğlu	M. oğlu A. Ç.	Mithatpaşa Mah.	768	400		1 adet		Doğan Mah.
03/01/44	İsak kızı Fıranko Suriyon	Fındıkfakih Mah.	A. oğlu O. D.	Yahşifakih Mah.	480	600		1 adet		Dilaverbey Mah.
11/01/44	Ovodya oğlu Aron Benbasat	Doğan Mah.	M. oğlu M. D.	Kulahçı Mah.	207,33	250			19/32	Zenfiruz Mah.
19/01/44	Avram oğlu Sabetay Mamos	Doğan Mah.	S. oğlu H. A.	Mercimek Mah.	350	400			1 adet	İstasyon Mah.
28/01/44	Mişon oğlu Yanto Gabay ve karısı Zümbül Gabay	Büyükada	Ş. oğlu Ö. G.	Hasanpaşa Mah.	1152	750		Kiracısı olduğu evi satın alıyor.		Hasanpaşa Mah.

rilmeye başlandığı tarihtir. Bu satışların bu tarihten itibaren artışa geçmesinin başlıca iki nedeni vardır. Birincisi, verginin birinci hafta için %1 ve ikinci hafta için %2 gecikme fazlı ödemesi süresi dolmuş ve vergiye yapılan itirazların gayrimüslimler açısından, en azından şimdilik, işe yaramayacağını anlaşılmış olmasıdır. İkincisiyse devlet aygıtının zoru devreye sokarak vergisini ödemeyenleri Aşkale'ye göndermek için toplama kamplarına götürmeye ve vergisini ödemeyenlerin ev ve işyerlerine haciz işlemlerini gerçekleştirmeye başlamasıdır. Zorun devletçe devreye sokulduğu bir zaman diliminde gayrimüslimlerin vergiyi ödeyebilmek adına gayrimenkullerini satışa çıkarması zorunluluk haline gelmiştir. Varlık Vergisi döneminde gayrimüslimlerden Müslümanlara doğru gerçekleşen gayrimenkul satışları 18 Ocak 1943'te başlamış ve yaklaşık olarak bir yıl sonra 28 Ocak 1944'te son bulmuştur. Bu satış işlemleri toplamda otuz dokuzdur. Bunlardan otuz altısı Yahudilerden Müslümanlara gerçekleşen satış işlemleridir.⁸⁴ Bu işlemlerde toplamda kırk dört parça gayrimenkul satılmıştır ve bu gayrimenkullerden yirmisi ev, on yedisi mağaza ve yedisi arazi vasfındandır.

Bu çalışmada devlet (bürokrasi)-yerel eşraf-halk üçlünün gayrimüslimlerin mallarının paylaşılması konusunda rekabet ve aynı zamanda işbirliği içine girdiğinden sıkça bahsediyoruz. Bu satışlarda da buna denk geliyoruz. Örneğin, milli iktisat politikası gereği 1929 yılında yabancıların hâkimiyetinde bulunan sigortacılığın ulusallaştırması ve reasürans primlerinin yurtiçinde kalmasını sağlamak için kurulan Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi⁸⁵ üç sa-

84 İki işlem Bulgarlardan Müslümanlara ve bir işlem Ermenilerden Müslümanlara gerçekleşen satış işlemleridir.

85 "Milli Reasürans, yaşanan her türlü zorluk ve maddi olanaksızlıklara karşın, Büyük Önderimiz Atatürk'ün liderliğinde kazanılan milli bağımsızlık mücadelesi neticesinde kurulan Cumhuriyetimizin ilk yıllarında, tamamen yabancıların hâkimiyetinde bulunan sigortacılığın ulusallaştırılması, reasürans yo-

tış işleminde beş parça gayrimenkulü satın almıştır. Bu gayrimenkullerin hepsi mağaza olup dördü Edirne ticaretinin merkez muhiti olan Sabuni Mahallesi'nde ve biri Yahşifakih Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu satışlardan kendine düşen payı almak isteyen diğer kesimler Müslüman yerel eşraf ve halk olmuştur. Örneğin, beş Müslüman, Varlık Vergisi'nin gayrimüslim ev sahipleri üzerinde yarattığı darboğazdan faydalanarak kiracı olarak oturdukları evi satın almışlar ve mülk sahibi haline gelmişlerdir.⁸⁶ Satılan gayrimenkullerin güncellenmemiş kıymetleri toplamı 2.786 lirayken, satış bedelleri toplamda 2.200 lirada kalmıştır. Kıymetle bedelli arasındaki fark Müslüman kiracıların çok uygun fiyatlara mülk sahibi olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemde toplamda satılan gayrimenkullerin resmî kıymetleri 26.474,58 lira iken, satış bedelleri 40.920 liradır. Kaba bir hesapla satılan gayrimenkullerin kıymetlerinin altı katını alarak değerlerini güncellersek yaklaşık 150.000 lira gibi bir rakama ulaşılırız. Oysa satış bedelleri toplamı 40.000'in biraz üzerindedir. Aradaki 110.000 liralık fark Müslüman-Türk unsurun zenginleşmesine ve sermaye birikimine kapı aralayacaktır.⁸⁷

Öte yandan Varlık Vergisi'nin Müslüman kesimleri mülkleştirmesinin yanında, bu kesimleri soylulaştırma etkisi de vardır. Örneğin, Tablo 3.6'da görebileceğimiz üzere, Babademirtaş, Süleçelebi, Şerbettarhamza, Eskicihamza, Evliyakasımpaşa, Kösebalaban gibi kentin kenar-çeper mahalle-

luyla diğer ülkelere devredilen primlerin yurtiçinde kalarak döviz tasarrufu ve Hazine'ye gelir sağlanması amacıyla tesis edilen reasürans tekeline işletmek üzere, İş Bankası tarafından 1929 yılında kurulmuştur." <http://www.millire.com.tr/Tarihce.html>, erişim tarihi: 18.12.2018.

86 Bu durum bir istisna değil, gayrimüslimler için genel bir haldir. Örneğin, Rum bir aile vergiyi ödeyebilmek adına oturduğu evi bir binbaşına satmış ve bundan sonra ona kira ödemeye başlamış. Koçoğlu, a.g.e., s. 124.

87 Kabaca bir hesaplamayla 110.000 lirayla Edirne'de o tarihte yüz-iki yüz ev satın alınabilirdi.

rinde ikamet eden Müslüman kesimler Varlık Vergisi sebebiyle mülklerini satmak zorunda kalan gayrimüslimlerin orta-orta üst kesimlerinin yaşadığı veya ticari faaliyetlerini yürüttüğü Türkoğlu, Doğan, Sabuni, Dilaverbey ve Yahşifakih vb. mahallelerinde mülk sahibi oldular. Bunun dışında gayrimüslimlerin alt-orta kesimlerinin Müslümanlarla birlikte yaşadıkları Menzil, Şerbettarhamza vb. mahallelerde de mülk transferleri gerçekleşti. Bu mahallelerdeki gayrimenkullerin diğerlerine oranla kıymet ve satış bedelleri düşüktür. Böylece bu mahallelerde yaşayan görece yoksul Müslüman halk Varlık Vergisi'nden kendi payına düşen faydayı almış, mülk sahibi haline gelmiştir. Varlık Vergisi sırasında Edirne'de devlet-yerel eşraf-halk işbirliği ve rekabetiyle gayrimüslimlerin üst kesimlerinden alt kesimlerine bütün unsurları mülksüzleştirirken diğer taraftan Müslümanların üst kesimlerinden alt kesimlerine bütün unsurları mülk sahipleri haline gelmiş, mülk sahibi kesimleri ise zenginliklerini çoğaltmıştır.

Müslümanların gayrimenkul işlemleri

Müslümanların tarh edilen Varlık Vergisi'ni ödeme yöntemleri de gayrimüslimlerinkine benzerdir. Gayrimenkullerini Ziraat Bankası'na ipotek ettirerek aldıkları krediyle vergiyi ödemeye çalışmak Müslüman ticaret burjuvazisinde yaygın bir yöntemdir. Örneğin, M. A. oğlu A. A. Varlık Vergisi borcunu ödemek amacıyla 5.600 lira kıymetindeki gayrimenkullerini 2.800 liraya Ziraat Bankası'na 01.02.1943 tarihinde ipotek ettirmiştir. Keza kendisine tarh edilen Varlık Vergisi'ni ödeyebilmek adına M.S. oğlu M.F.K. otelini 400 lira karşılığında 12.04.1943 tarihinde ipotek ettirmiş, bir diğer Müslüman tüccar H.A. Varlık Vergisi sebebiyle üç dükkânını, bir evini ve bir arsasını 1000 liraya yine aynı ban-

kaya 27.05.1943 tarihinde ipotek ettirmiştir. Müslümanlar arasındaki satışlarda da Varlık Vergisi'nden fayda sağlayanlara rastlamak mümkündür. Örneğin, Varlık Vergisi mükelleflerinden B. oğlu A.K. borcunu ödedikten sonra kıymeti 3.360 lira olan üç tarla değirmenini, kıymetinin yaklaşık dörtte biri fiyatına, 800 liraya 25.05.1943 tarihinde R. oğlu O.Ç.'ye satmıştır.

Varlık Vergisi dönemi boyunca Müslümanlardan gayrimüslimlere doğru gerçekleşen gayrimenkul satış sayısı sadece beştir. Bu satışlar 1.630 lira tutmuştur. Satılan gayrimenkullerden ikisi ev, ikisi dükkân ve biri tarladır. Bu dönemdeki ilk satış 15.01.1943'te, son satış ise 07.12.1943'te gerçekleşmiştir. Aynı dönemde toplamda Müslümanların sattığı gayrimenkullerin sayısı ise iki yüz yirmi üçtür. Bu satışların büyük bir çoğunluğunun Varlık Vergisi'yle ilgisi yoktur.

Varlık Vergisi'nin sonuçları

Yaklaşık on altı ay süren Varlık Vergisi uygulaması sonunda Edirne'ye toplamda 1.037.250 lira Varlık Vergisi tarh edilmiştir. Edirne bu rakamla en çok vergi tarh edilen illerde on sekizinci sırayı almış ve 683.343 lira Varlık Vergisi ödenmiştir. Ödenen vergi miktarıyla Edirne altmış ilde yirmi sekizinci sıraya yerleşmiştir.⁸⁸ Yine bu dönemde Edirne'de toplamda 109.637,10 lira gayrimenkul satışı gerçekleşirken bu rakamın 40.920 lirasını gayrimüslimlerden Müslümanlara gerçekleşen satışlar oluşturmuştur. Gayrimüslimlerin kendi aralarında gerçekleştirdiği satışlar ise 6.880 lira tutmuştur.⁸⁹ Müslümanların sattığı bir gayrimenkulün ortalama de-

88 Muhammed Güçlü, "Varlık Vergisi: Kanunun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1990, akt. Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 91-92.

89 Zabıt Kayıt Defterleri 1942-1944 ciltleri.

geri 308 lira 147 kuruş iken, gayrimüslimlerin sattığı gayrimenkullerin ortalaması 951 lira 627 kuruştur. Buradan gayrimüslimlerin Müslümanlarınkinden daha kıymetli varlıklarını satmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

İktisadi Türkleştirme, gayrimüslimleri mülksüzleştirme ve ilkel birikim politikaları kentin bürokrasi, ticaret burjuvazisi ve yerel eşrafının işbirliğinde gerçekleşti. Tarh edilen vergiye itiraz hakkının bulunmaması ve verginin kısa bir zaman içinde ödenmesi zorunluluğu, komisyonda söz sahibi olmayan veya temsil edilmeyen kesimlerin elini kolunu bağladı. Siyasi iktidarla ve onun yereldeki güçleriyle gevşek bağları bulunan kesimler ve özellikle azınlıklar vergi borçlarını sermaye ve mülklerini tasfiye ederek ödemek zorunda kaldılar.⁹⁰ Merkez-yerel işbirliğiyle milli burjuvazisinin tabanını oluşturacak olan Müslüman-Türk gruplar, ki bunlar; esnaf, küçük ve orta sermayeli tüccarlar gibi küçük burjuva kökenli gruplar, toprak ağaları ve milli şirketler vb. desteklenerek gayrimüslim kaynaklarının bu gruplara aktarılması sağlanmıştır. Aktar'ın belirttiği gibi, İttihat ve Terakki'den beri ülkeyi yöneten aydın-asker-bürokrat kesime göbekten bağlı yeni bir işadama türü yaratılması sürecine Varlık Vergisi ile devam edilmiştir.⁹¹

Bu dönemde gayrimüslimler ve Edirne özelinde Yahudiler mülksüzleşirken, Müslüman “öz”, “hakiki” Türkler mülk sahipleri haline geldi. Edirne’de kentin merkezinde Yahudilerin orta-orta üst kesimlerinin yaşadığı mahalleler (Doğan, Dilaverbey vb. Eski Kaleiçi) yoğun Türk akımına uğradı. Kentin çeperlerinden veya civar köylerinden gelen Türkle-

90 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 88.

91 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 241. Devletin işadamlarıyla ilişkisi için bkz. Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, çev. Fikret Adaman, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

rin alt-orta, orta kesimlerinin, değerinin altında satın aldıkları gayrimenkuller belirli bir servet birikimine kapı araladı. Sermayenin Türklere nakli sayesinde ticarete hızlı bir şekilde gayrimüslimlerin-Yahudilerin etkinliği azalırken Müslüman-Türklerin yoğunluğu arttı. Keza kentin Türkleşmesi süreci de kentin çeperlerinde veya civar köylerinde yaşayan Müslüman-Türklerin merkeze göçüyle hızlandı. 1934 Olayları'nda da aynı sürecin yaşandığını görmüştük. Öte yandan İstanbul için de hem Varlık Vergisi hem de 6-7 Eylül Olayları'nda benzer sonuçlara ulaşılabilir. Ancak Bourdieu'cü bir dille söylersek, bu olaylar sayesinde zenginleşen kesimler, iktisadi sermayeye sahip olsalar da kültürel sermayeden yoksun olmuşlardır.⁹² 1940'lı yıllarda karikatürlerde sıkça görünen "hacıağa" tiplmesi bu kesimleri yansıtan bir örnek olarak görülebilir.⁹³

Önceki bölümlerde Türklük Sözleşmesi'nin içeriği ve kapsamından bahsetmiştik. Varlık Vergisi'nden bahsederken de bu sözleşmeyi göz önünde bulundurarak analiz edebiliriz. Bu sözleşmenin dışında tutulanlar için Varlık Vergisi ekonomik bir yıkım içermiştir. Hatta Akar, bu yıkımı ekonomik bir soykırım olarak tanımlıyor.⁹⁴ Varlık Vergisi'yle çok daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır ki sözleşme kapsamının dışında tutulan gayrimüslimler için yukarı yönlü toplumsal hareketlilik imkânları neredeyse ortadan kalkmıştır. Hatta gayrimüslimler için aşağı yönlü toplumsal hareketlilik gerçekleşmiştir. Oysa sözleşmenin kapsamına girenler bu ağır vergiden ya hiç etkilenmemişler ya da görece küçük sıyrıklarla kurtulmuşlardır. Bununla birlikte ucuza kapattıkları

92 Kültürel sermayenin üç hali için bkz. Pierre Bourdieu, "Les trois états du capital culturel", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, cilt 30, yıl 1979, s. 3-6.

93 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 88.

94 Akar, Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 9.

gayrimenkullerle, ev ve işyeri sahibi olan Müslüman-Türkler ekonomik ve ayrıca sosyal olarak basamak atlamışlardır. Bu da sözleşmenin sunduğu imkân ve imtiyazlardandır. Ancak şunu da söylememiz gerekir; sözleşme kapsamına girenler arasında da tam anlamıyla adil davranılmamıştır.⁹⁵ Keza sözleşmenin dışında kalanlardan, örneğin Yahudilerin bir kısmı, kazançlı çıkanlar olmuştur.

Varlık Vergisi ırk ve din ayrımına dayalı bir vergi uygulaması olarak Türkiye tarihine geçti.⁹⁶ Varlık Vergisi'nin gayrimüslimler aleyhine uygulanması ve gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi sonucunda rejim hakkında gayrimüslimlerde ortaya çıkan hayal kırıklığı, Lozan Antlaşması'yla modern bir ulus-devlet olmak istediğini ifade eden Türkiye'nin azınlıklarını milli Türk kimliğine ve Türk kültürüne kazanma isteğini neredeyse imkânsız kıldı.⁹⁷ Akar'a göre de Varlık Vergisi azınlıklar için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü 1930'lu yıllar da gerek kimi düzenlemeler gerekse ırkçı propagandalar belli cemaatleri hedef alan kısmi ve yerel özellikler taşıyordu. Oysa Varlık Vergisi'yle azınlıklar blok halinde mağdur edilmiştir.⁹⁸ Bu tarihten sonra, Varlık Vergisi'nin birincil kurbanı olan Yahudiler için bir başka göç zamanı geliyordu. Türk Devleti'ne güvenleri 1934 Trakya Olayları'yla kısmen sarsılan Yahudiler, ikinci büyük darbeyi bu vergiyle yedi. Bu dönemden sonra genellikle iflas eden, ekonomik darboğaza giren malvarlıklarını yitiren Yahudilerin alt-orta kesimleri İsrail'e yeni bir umut gözüyle bakmaya başla-

95 Boratav'ın belirttiği gibi kent burjuvazisi karşısında çiftçi; İstanbul tüccarı karşısında Anadolu tüccarı lehine ayrımcılık yapılmıştır. Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, 1. baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 350.

96 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 85.

97 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 481-482.

98 Akar, Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 9.

dılar. Bu sebeple İsrail'in kuruluşundan itibaren yoğun bir göç dalgası hem Edirne hem de Türkiye genelinde gerçekleşti. Türkiye'den Filistin'e göç edenlerin sayısı 1940'ta 41, 1941'de 135, 1942'de 296 iken, Varlık Vergisi'nin uygulamaya koyulduğu 1943'te 2.502, 1944'te 1.293'e ulaşmıştır.⁹⁹

Göçlerle eriyen Edirne Yahudi nüfusu tüm bu olaylara rağmen 1960'lı yıllarda küçülmüş şekilde de olsa varlığını sürdürecektir. Aşağıdaki bölümde göreceğimiz gibi bu Yahudi cemaati antisemit çevrelerce iktisadi-siyasi-sosyal olarak tehdit unsuru olarak görülecek ve Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne şubesi faaliyetleriyle kovulmaya çalışılacaktır.

99 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 407.

TÜRKİYE SİYONİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ EDİRNE ŞUBESİ FAALİYETLERİ

Önceki bölümlerde gayrimüslimler karşıtı politika ve olayları daha çok iktisadi boyutuyla el alıp, bu olayların ekonomi politliğini tapu arşivi ve *Annuaire Oriental*'deki belgelerle ortaya çıkarmaya çalıştık. Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne şubesini incelememizin merkezine aldığımız bu bölümde, gayrimüslim ve özellikle Yahudi karşıtlığının ideolojik boyutunun analizini yapmaya çalışacağız. Bunu yaparken, TSMD Edirne Şubesi arşivi ve bu dernekle birlikte Yahudi karşıtı mücadeleye katılanlarla yaptığımız mülakatlardan yararlanacağız. Böylece derneğin üyelerinin Yahudi karşıtı eylemlere girişmesinin nedenlerini tanıtlamaya çalışacağız. Öte yandan derneğin antisemitizminin 1930'lardaki Türk ulus-devleti ve Türk radikal sağıyla 1970'lerdekinin gayrimüslimler konusundaki düşünsel benzerliklerine de dikkat çekeceğiz.

Önceden ele aldığımız olaylarda olduğu gibi, mülksüzleştirme ve Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirmesi TSMD Edirne Şubesi faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkmamıştır. Ancak bu derneğin varlığını önemli kılan ve ça-

lişmamızda yer vermemize neden olan olgu, 1913 Rumların Kovulması, “1915 Ermeni Tehciri”, 1934 Yahudilerin Kovulması, 6-7 Eylül 1955 Pogromu gibi, bu derneğin de doğrudan gayrimüslim azınlıkları hedef alması ve bu anlamda bir sürekliliği temsil etmesidir. Bu açıdan, TSMD Edirne şubesi faaliyetlerine değinmek Edirne’de gayrimüslim azınlıklara dönük yaklaşımın genel panoramasını tamamlamamıza yardımcı olacaktır.

Literatürde Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği üzerine iki makale mevcuttur. Bunlardan ilki Rıfat Bali’nin *Toplumsal Tarih* dergisinin Mayıs 1996 sayısında çıkan, “İrkçi bir dernek: Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği” adlı makalesidir.¹ Bir diğer çalışma, Celil Bozkurt’un “Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği ve Faaliyetleri” adlı makalesidir.² Bu çalışmaların birincisinde Bali, derneği kurucusu Kemal Fedai Coşkunur’in *Fedai* dergisinin yayınları üzerinden incelemiş, derneğin Edirne şubesinden ise bahsetmemiştir. Bozkurt ise çalışmasında derneğin arşivlerinden yararlanarak sokak gazetesindeki yazılarına odaklanmıştır. Ancak bizim bu bölümdeki yazımızı özgün kılan ve literatüre küçük bir katkı sunmasını umduğumuz, derneğin Edirne şubesinin ve onun kurucusu ve başkanı Mehmet Fırıncılar’ın bütün arşivi (derneğin duvar gazetesinin nüshaları, derneğe dair tüm dokümanlar, yazışmalar, fotoğraflar vb.) ve ayrıca Fırıncılar ve dernekle birlikte antisemit faaliyet yürüten bir esnafla yapılan mülakatlardır.³ Bu mülakatlarla hem antisemit faaliyetlerini hem de faaliyetlerinin gerekçelerini ortaya koyma hedefindeyiz.

1 Bali, “İrkçi bir dernek: Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği”, *Toplumsal Tarih*, sayı 29, Mayıs 1996, s. 32-36.

2 Celil Bozkurt, “Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği ve Faaliyetleri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 7, sayı 1, 2016, s. 603-622.

3 Mehmet Fırıncılar kendisiyle görüşme yapmak isteyen bir akademisyeni reddettiğini söylemiştir.

İlk olarak Edirne Yahudi nüfusuna değinelim. Edirne Yahudileri Cumhuriyet döneminde önce 1934 Olayları, ardından Varlık Vergisi uygulaması ve en son İsrail'in kurulması sonrasında Edirne'den toplu olarak göç ettiler. Yahudi nüfusu Edirne'de 1927 yılında 6.098 iken, 1934 Olayları sonrasında, 1935'te, 4.071'e, Varlık Vergisi uygulamasının ardından, 1945'te, 2.441'e indi. İsrail'in kurulmasının ardından göç dalgası devam etti ve Edirne Yahudi nüfusu 1955'te 638'e 1960'ta 438'e, 1965'te ise 312'e kadar düştü.⁴ Bu verilerden yola çıkarak 1970'te Yahudi nüfusunun Edirne'de 250 civarında olduğu tahmin edebiliriz. Edirne'nin toplam nüfusu ise 1970 yılında 316.425'ti.⁵ Yani Edirne'de Yahudilerin toplam nüfusa oranı yaklaşık olarak %0,08'di. Yahudilerin toplam nüfusa oranı bu denli düşük olmasına rağmen, TSMD Edirne'deki bu nüfus tehdit olarak görüldüğü için kurulmuştu. Bunda da aşağıda göreceğimiz üzere, antisemit ideolojiyle desteklenmiş iktisadi çıkarların ön planda olduğunu söylemek gerekir.

İkinci olarak, 1960'lı yıllarda Türk sağında ve kamuoyunda antisemitizmin yükselişe geçtiği döneme değineceğiz. Ardından, derneğin merkez ve şubesinin faaliyetlerini ele alıp, son olarak derneğin ve kurucusunun argümanlarından da yola çıkarak, Türk sağı ve antisemitizm üzerine genel bir değerlendirmede bulunacağız.

Türkiye'de milliyetçi ve muhafazakâr radikal Türk sağı gibi belirli kesimlerde Yahudi karşıtlığı her daim mevcuttur. Bunun dışında, Türk kamuoyunda ise çeşitli gerekçelerle belirli dönemlerde Yahudi karşıtlığı su yüzüne çıkmaktadır. Trakya Olayları'nın yaşandığı 1934, İsrail Devletinin kurulduğu 1948, Yahudi karşıtlığının belirginleştiği, berraklaştığı

4 Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, 1. baskı, Macmillan Publishers Limited, Londra, 1991, s. 285.

5 Tuncer Kocaman, *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2008, s. 69.

yıllardan ikisidir. Bu başlıkta ele alacağımız 1960'ların ikinci yarısından 1970'lerin ikinci yarısına kadar olan dönemde 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın da etkisiyle, Yahudi karşıtlığı tavan yapmıştı. 1967 Arap İsrail Savaşı'nın öncesinde de Türk sağında ve özellikle İslâmi cenahında antisemit yayınlar mevcuttu. Örneğin, ılımlı İslâmcı *Tercüman* ve radikal İslâmcı *Yeni İstiklal* gazeteleri yayınlarında antisemit, antisyonist ve İsrail karşıtı bir tutum içindeydi.⁶ Bunun dışında ileride daha detaylı inceleyeceğimiz Kemal Fedai Coşkuner'in çıkartmış olduğu muhafazakâr milliyetçi *Fedai* dergisi de antisemit çizgideydi. Fakat bu yayınların etki alanı geniş değildi. Ayrıca bu yayınlar Yahudi karşıtı bir organizasyon ve hareket halini henüz almamıştı. Ancak 1967'nin Haziran ayında gerçekleşen Altı Gün Savaşı'nı İsrail'in kazanması ve Arap koalisyonunun hezimete uğraması Türk kamuoyunda infiale neden oldu. Zaten Türkiye 1967'den bir yıl önce İsrail'le ilişkilerini dondurma kararı almıştı. Arap-İsrail Savaşı'yla birlikte İsrail'le Türkiye ilişkileri gerginleşti ve Türk kamuoyu da Arap yanlısı ve Yahudi karşıtı bir pozisyon aldı.⁷ Kamuoyunda ve özellikle Türk sağında İsrail, Siyonizm ve Yahudi karşıtlığı tavan yaptı. Zaten kamuoyunun bir kesiminde ve özellikle radikal Türk sağında İsrail'i, Siyonizmi, Yahudiliği eş gören bir algının varlığından söz edilebilir. Bu sebeple İsrail karşıtlığı, beraberinde Yahudi karşıtlığı halini almış, her da im İsrail devletini protesto eylemleri Yahudi karşıtı söylem ve saldırıları beraberinde getirmiştir.⁸ Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği bu siyasi konjonktürde ortaya çıktı. Der-

6 Aviv, *a.g.e.*, s. 48.

7 Mustafa Torlak, "Siyonizmin Penceresinden Arap-İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları", Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2010, s. 58-60.

8 Günümüzden bir örnek için bkz. "Beyoğlu'ndaki Neve Şalom Sinagogu'na saldırı", <https://www.birgun.net/haber-detay/beyoglu-ndaki-neve-salom-sinagogu-na-saldiri-170908.html>, erişim tarihi 17.05.2018.

nek her ne kadar siyasi söylemleriyle bilinir olsa da Edirne Şubesi'nde faaliyet yürütenlerle yaptığımız görüşmelerden de anlaşılacağı üzere, derneğin iktisadi söylem ve talepleri de ağır basmaktadır. Bu konuda da iktisadi çıkarların etnik ve dinsel çatışmalarda kendini ifade ettiğini göreceğiz. Derneğin İzmir'deki kurucularının ve Edirne'deki üyelerinin hepsinin esnaf ve tüccar olması bu yorumumuza imkân tanıyor.⁹ Önceki bölümlerde de gördüğümüz olaylardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de milliyetçilik küçük burjuvazi üzerinden gerçekleşmekte ve ona dayanmaktadır. Bu küçük burjuva milliyetçiliği de aşağıda da göreceğimiz gibi, doğası gereği, her daim kişisel, iktisadi çıkarları ön planda tutmaktadır.

Aşağıda kısaca merkez şubeyi ele alacağız. Sonrasında Edirne Şubesi'nin faaliyetlerine ve yayınlarına değineceğiz.

TMSD merkez şube

Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği 1968 yılında yedi iş adamı tarafından İzmir'de kuruldu.¹⁰ 16 Şubat 1969'da yapılan kurultayında derneğin başına Kemal Fedai Coşkuner getirildi.¹¹ Coşkuner 1960-1980 arası dönemde Türkiye'de radikal sağın önemli isimlerinden biriydi ve 1979'da uğradığı suikast sonucunda hayatını kaybetti.¹² Derneğin bir nu-

9 Derneğin kurucuları şunlardır: 1. Ahmet Aksöyek (Bayi) 2. Ali Okyar (Cilacı) 3. Hüsnü İçigen (Kutucu) 4. Hasan Kademli (Marangoz) 5. Tefik Güner (Fırıncı) 6. Ali Vurmaz (Baş Puantör) 7. Mustafa Sencer (Esnaf) bkz. Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Tüzüğü, t..y., madde 65, akt. Bozkurt, a.g.e., s. 606. Edirne şubesi için bkz. TMSD Edirne Şubesi Arşivi.

10 Dernek ilk olarak, Türkiye Siyonizm ve Masonlukla Mücadele Derneği olarak kurulmuş. Ancak Emniyet Genel Müdürlüğü'nün "masonluk" ve "siyonizm" isimlerinden yalnızca birinin kullanılmasını istemesinden sonra bu halini almıştır. A.g.e.

11 A.g.e., s. 607.

12 "Öldürülen dergi sahibi", *Milliyet*, 04.12.1979. Derneğin Edirne Şubesi'nin başkanı Fırıncılar'a göre Coşkuner'i Yahudiler öldürmüştür. 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

maralı kişisiydi. Derneğin onun fikirleri üzerine inşa edildiği söylenebilir. Derginin kuruluşundan önce Coşkuner dergi faaliyeti üzerinden Siyonizm ve komünizmle mücadeleye girişmişti. Coşkuner'i ve derneğin ideolojisini daha iyi tanımak için çıkardığı dergiye kısaca değinmekte fayda var.

Coşkuner'in 1963 yılında çıkarttığı derginin adı *Fedai* idi. *Fedai* "aylık dava dergisi" olarak "Allaha Vatana ve Hürriyete" sloganıyla basılmıştı.¹³ Dergi yolunu "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" olarak belirlemişti.¹⁴ Dergi mücadelesinin odak noktasını komünizm üzerine kurmuştu. Bunun dışında *Fedai*, komünizme olduğu gibi, İslâmiyet ve Türklük karşıtı Farmasonluğa da cephe almıştı. Ayrıca *Fedai* "bütün milletlerin milliyetçilikle kalkındığı bu devirde uyuşturucu serum" olan beynelmilelcilik karşıtıydı da.¹⁵ Dergi milliyetçiliği Türkçülükten ayrı görmemişti. Derginin içeriğini temeli tarih ve din olan milliyetçilik, komünizmle mücadele, Siyonizmle ve masonlukla mücadele gibi konular oluşturunuyordu.¹⁶ Hatta *Fedai* dergisinin Şubat 1969 tarihli kapağında Cevat Rifat Atilhan, Adolf Hitler ve II. Abdülhamit'in fotoğraflarına ve şu cümleye yer verilmişti: "Tarihin kaydettiği üç büyük Yahudi düşmanı, beşeriyet size minnettardır."¹⁷ Derginin 1930'lardaki antisemitizmin Almanya'da ve Türkiye'deki iki başkahramanı Hitler ve

13 *Fedai*, cilt 1, sayı 1, Ağustos, 1963.

14 *Fedai*, cilt 1, sayı 7, Şubat 1964. Dergide yazan isimler Kemal Fedai Coşkuner, Osman Yüksel Serdengeçti, Cevat Rifat Atilhan, Fethi Tevetoglu, Hasan Oraltay, Saffet Solak, Ömer Lütfi Bozcalı, Abdürrahim Karakoç, Ziyaeddin Babakurdan, Sabit Ünal, Abdurrahman Cerrahoğlu, İbrahim Kipel, Agah Oktay Güner ve Selçuk Koroğlu'dur. Cansever Tanyeri, "Kemal Fedai Coskuner Hayatı ve Fedai Dergisi Üzerine Notlar", 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, Akademi Kitabevi, İzmir, s. 194-195. Öte yandan "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" mottosu 1969 yılında Alparslan Türkeş tarafından MHP için kullanılacak ve popülerlik kazanacaktır.

15 A.g.e., s. 195.

16 A.g.e., s. 196.

17 *Fedai*, cilt 4, yıl 6, sayı 45, Şubat 1969.

Atılhan'ı kapağa koyması 1960'lı yıllardaki antisemitizmin tarihsel sürekliliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Dergi yayın hayatına 1970 yılının Temmuz ayında ara verdi.¹⁸ Bu dönemde Coşkuner teoriden daha çok pratik mücadeleye yoğunlaşmak adına TSMD başkanı olarak faaliyet yürütmeye başladı.

Çalışmamızın odak noktası Edirne'deki şubesine geçmeden önce örgüt yapısı, işleyişi ve ideolojisini ortaya koymak TSMD'yi daha iyi analiz etmemize yardımcı olabilir. TSMD radikal ve militan sağla işbirliği halindeydi. TSMD antikomünizmden, milliyetçilikten ve Nazizm'den besleniyordu. Örneğin, derneğin tüzüğü Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği'nin tüzüğüyle aynı içeriğe sahipti. Bununla birlikte derneğin amblemi Nazilerin gamalı hacını çağrıştıran birleşik dört hilaldti.¹⁹ *Cumhuriyet* gazetesinin 10 Ağustos 1969 tarihli haberine göre Selçuk Kartalları Derneği, Siyonizmle Mücadele Derneği'nin yan örgütü olarak kurulmuştu. Bu derneğin kurucusu Gündüz Kapani adlı gençti. Dernekte şef ve başkan gibi kelimelerin yerine "Führer" kullanılıyordu. Ayrıca bu dernek milliyetçi işadamları tarafından destekleniyordu. Derneğin üyelerinin MHP'li komandolar oldukları da iddia edildi.²⁰ Keza MHP'lilerin İzmir'deki bir kampta Nazi eğitimi yaptığı yönündeki iddialar on yıl sonra da gündeme gelmiş, derneğin üyelerinin liderlerini (führer) selamladığı sırada çekilmiş bir fotoğrafına yer verilmişti. Bu kampta eğitim gören gençlerden bir kısmının Türk İslâm Kurtuluş Birliği, Türk İslâm Kurtuluş Ordusu, İslâmi Dirilişin Acilci Mücahitleri adlı yeraltı örgütlerinde faaliyetlerde bulunduğu ifade edilmişti. Güvenlik güçleri Nazi eğitimi yaptıran Selçuk Kartalla-

18 Yıllar sonra Ocak 1979'dan Kasım 1979'a dokuz sayı daha yayınlanmıştır. Derginin abone sayısı 2000-3000 civarındaydı. <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/35/fedai>, erişim tarihi 17.05.2018.

19 Bozkurt, a.g.e., s. 607.

20 "MHP'li komandolar ikiye bölündü", *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1969.

rı Derneği'nden haberdar olmasına rağmen işlem yapmadı.²¹ Bunun dışında TSMD'nin faaliyetleri hakkında fazla bir bilgi yoktur. Sadece, Edirne şubesindeki antikomünizm, antisyonizm ve antisemitizm temalı yayınlarla benzer içeriğe sahip yayınları mevcuttur.²² Dernek 3 Kasım 1974'te kendini feshetmiş, genel merkezin gayrimenkul ve emvâli Ülkü Ocakları İzmir Şubesi'ne bağışlanmıştır.²³

TSMD Edirne şubesi

Edirne'nin yerel gazetesi *Vatandaş*'taki ilanlar bize TSMD Edirne Şubesi'nin Kasım 1970'te kurulduğunu gösteriyor.²⁴ Derneğin faaliyetlerine geçmeden önce, derneğin kuruluş gayesini anlamak için, bu dernekte faaliyet gösterenlerle yaptığımız görüşmelerden kesitler sunmakta fayda var. Biz bu çalışmamızda iktisadi gerekçelerin-çıkarların bireylerin azınlık karşıtı davranış ve tutumlarında ön planda veya tetikleyici olduğunu iddia ediyoruz. Görüşmelerden sunduğumuz kesitler dernekle birlikte faaliyet yürütenlerin antisemitizminin özellikle iktisadi gerekçelerini ortaya koyacaktır.

Örneğin, Edirne'de kendi deyimiyle "on kişiden sekizinin Yahudi olduğu" zahirecilik alanında faaliyet gösteren TSMD Edirne şubesi başkanı Mehmet Fırıncılar şöyle diyor: "Türkiye'de ana ticaret Yahudilerin elinde. Ama Edirne'de bütün ticaret onların elinde... Bütün üst kademe ticaret onların elinde. İhracat, ithalat, toptancılık..."²⁵ Keza Fırıncılar'ın

21 "İzmir'de 10 yıl önce bir örgütün Nazi eğitimi yaptığı saptandı", *Milliyet*, 22 Aralık 1979.

22 Bozkurt, a.g.e., s. 609-611.

23 A.g.e., s. 616.

24 26 Kasım'dan 11 Aralık 1970'e kadar tüm tüzük parça parça yayınlanmıştır. Bkz. "Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği tüzüğü", *Vatandaş Gazetesi*, 26-27-28-30 Kasım, 4-5-7-8-9-10-11 Aralık 1970 tarihli nüshaları.

25 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

derneğin başkan yardımcısı Sabri Çetin ile ilgili ifadelerinden de derneğin üyelerinin motivasyonun iktisadi olduğu anlaşılmaktadır:

Sabri Çetin Edirne'de bir yağ fabrikasının sahibinin oğludur. Ticaret adamıdır. Fakat Yahudiler onu zayıflattılar. Dizginleri ele aldılar... O Yahudilerden zarar görerek onun ticareti bozuldu. Çünkü bütün zahirecilikte onda sekizi Yahudi, onda biri Türk, onda biri de bilmem kim.²⁶

Yahudi karşıtı faaliyetlerde bulunan Ş. İ. ise kendisinde oluşan antisemit motivasyonu şöyle açıklıyor:

Gözle görülür bir sakatlık var. Yahudilerde. Türk halkını enayi yerine koyuyorlar. Şöyle söyleyeyim. Bütün toptan bayilerde İstanbul'daki, toptan mal sana veriyorsa 5 TL'ye Yahudi'ye verir 4 liraya, 3 liraya verir. Sen burada onlarla rekabet yapamazsın ki. Böyle bir siyasetleri vardır. Aynı yerden mal alıyorsun... Gittim Yahudi'den aldım 3 liraya diyor. Gitti müşteriler.²⁷

Edirne'de Yahudi karşıtı mücadeleye girişenlerin, iktisadi rekabette Yahudilerin gerisinde kalan kişiler olduğu görülmektedir. Yahudi tüccarların 1970'li yıllarda Edirne ve Türkiye'nin bütün ticaretine hâkim oldukları iddiası da iktisadi rekabetteki yenilgilerini örtmeye yarayan bir komplo teorisinden başka bir şey değildir.

Görebileceğimiz üzere Yahudi karşıtı mücadelede yereldekilerin iktisadi gerekçeleri ağır basmaktadır. Yahudilerle iktisadi olarak mücadele etmesi mümkün olmayan küçük burjuva kesim siyasi mücadele üzerinden iktisadi fayda sağlamaya çalışmıştır. Yani sınıfsal çatışma ve çelişkiler kendini etnik ve dinsel çatışmalarda göstermektedir. Sınıf-

26 A.g.e.

27 1936 doğumlu Ş. İ. ile görüşme - 27 Eylül 2017.

sal çelişkilerin yoğunlaştığı kriz ve savaş dönemlerinde iktisadi çatışmaların kendini etnik-dinsel temelde ifade ettiğini bundan önce “Ermeni Tehciri”, Rumların kovulması, 1934 Trakya Olayları ve Varlık Vergisi dönemlerinde görmüştük. 1970’li yılların Edirne’sinde de olanların gerekçesi de bunlardan çok farklı değildir.

Türk sağında olduğu gibi, TSMD ve başkanı Fırıncılar’ın da sadece iktisadi gerekçelerle Yahudi karşıtı faaliyetlerde bulunduğunu söylemek doğru olmaz. Milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın bu düşmanlığa kapı araladığı aşikârdır, özellikle de Türk-İslâm sentezi buna yol hazırlar. Fırıncılar’ın kendisini tanımlaması buna örnektir:

Müslümanız ama Türküz. Türklüğü de işlemek lazım. Et le tırnak gibi. Türk ve Müslüman. Biri et diğeri tırnak. İki si birbirinden ayrıldığı zaman tırnak da işe yaramıyor, et de işe yaramıyor... Ben Türküm, ırkçı değilim. Müslümanım, fazla dindar değilim... Ama dinim İslâm, ırkım Türk. İkisinin bilincindeyim... Milliyetçiyim. Memleketimin ekonomik siyasi diğer yönlerden iyi olmasını isterim. Elimden geldiği kadar bu hususta çalışırım... Bu memleket de bizim... Türküm Müslümanım bu memleketin evladıyım. Ben MHP’ye yakınım öteki partilerden... MHP ne demek? Milliyetçi Hareket Partisi. Milliyetçiyim, Türküm. O, Bulgar; Bulgar Milliyetçisi... Türkiye’de Türküm. Kanım Türk kanı. Karışıklık olabilir, bilmeyebilirim ama burası Türkiye ve ben kendimi Türk biliyorum. Dinim de İslâm, babamdan, soyumdan.²⁸

Fırıncılar ırkçı olmadığını söylerken ırkını belirtmekten de geri durmayan, Müslüman olduğunu ifade ederken aşırı dindar olmadığını da ekleyen haliyle 1970’lerdeki Türk milliyetçisi profiliyle benzer özellikler taşımaktadır. Aşağıda Fı

28 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

rıncılar'ın kurucusu ve başkanı olduğu Edirne şubesinin faaliyetlerini ve Yahudi karşıtlığının argümanlarını göreceğiz. Ardından Türk sağı üzerine genel bir değerlendirmede bulunmaya çalışacağız.

Edirne şubesinin faaliyetleri

TSMD Edirne Şubesi baş düşman bellediği Yahudiler ile mücadele etmek, Edirne'yi onlardan “temizlemek” adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Derneğin yasadışı faaliyetleri de olmuştur. Ancak tamamen yasal sınırların içindeymiş gibi görünmeye çalışmıştır. Hatta dernek başkanıyla yapılan görüşmede Fırıncılar kesinlikle yasal sınırlar içinde ve sadece fikri mücadeleyle Yahudilerle uğraştığını defalarca dile getirmiştir.²⁹ Ancak bu dernekle birlikte Yahudilere karşı ortak mücadele yürüten esnaf Ş. 1. Yahudileri Edirne'den kaçırtmak için Yahudilerin evlerinin duvarlarına gamalı haç gibi Nazi sembolleri yapıp Yahudi karşıtı sloganlar yazdığını ifade etmiştir.³⁰ Bunun dışında, sıklıkla Yahudilerin evlerine ve bahçelerine ses bombası gibi patlayıcılar attıklarını ve başkalarına attırdıklarını da söylemiştir.³¹ Tüm bunlardan daha önemli olan ise Ş.1.'nin Yahudi karşıtı faaliyetleri istihbaratçılar aracılığıyla ve onların yönlendirmesiyle gerçekleştirdiğini söylemesidir.³²

Derneğin görünürdeki yasal faaliyetleri ise duvar gazetesi, ilan ve bildiriler üzerinden halkı “Yahudi tehdidine” karşı bilinçlendirmektir. TSMD Edirne şubesine bu faaliyetle-

29 A.g.e.

30 Ş.1. siyasi partilerle ilişkisini şöyle açıklıyor: “Ben Adalet Partili'ydim. Sonra Doğru Yol üyesi oldum. Şimdi de Akşenerci olacağız.” 1936 doğumlu Ş. 1. ile görüşme, 27 Eylül 2017.

31 Görüşmenin bu kısmında Ş. 1. çekmecesinden yıllardan beri sakladığı patlayıcıyı çıkarıp göstermiştir.

32 A.g.e.

ri dolayısıyla “halkı kin ve adavete tahrik” suçlamasıyla dava açıldı ancak 7 Aralık 1971’de dava beraatla sonuçlandı.³³ Fırıncılar, bu davanın onların “foyalarını” ortaya çıkardığı için Yahudiler tarafından açıldığını söylüyor. Ayrıca bu davanın beraatla sonuçlanmasının doğru olduğunu çünkü yaptığı bütün faaliyetlerin yasal ve gazetede yazdıklarının ise gerçek olduğunu belirtiyor. Fırıncılar’a göre davanın beraatla sonuçlanması “Yahudilerin yaptığı hilelerle” ilgili yazdıklarının hâkim tarafından onaylanması manasına geliyordu.³⁴

Duvar gazetesindeki yazılara yer vermek derneğin ve başkanının antisemit ideolojisini ve antisemitizminin komplo teorileriyle dolu gerekçelerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca bu yazılardan hareketle radikal Türk sağının analizinin yapılabileceğini iddia etmek abartılı olmaz. Duvar yazılarının çoğunluğu Yahudileri komünizmle ilişkilendiren komplo teorilerinden ibarettir. Buna göre dünyadaki bütün komünist faaliyetlerin arkasında bir Yahudi vardır. Öte yandan Yahudiler aynı zamanda kapitalizmin de sorumlularıdır. Gazeteyi çıkaran Fırıncılar şöyle ifade ediyor: “Marx Alman Yahudisi, komünist. Kapitalist yine Yahudi, komünist yine Yahudi. Sağ sol kavgasıyla çocukları birbirine kırdırıyor.”³⁵ İşte bu komplo teorisini dile getiren yazılardan birkaç örnek verelim: Örneğin, 1956’daki Macar İhtilali’nin değerlendirildiği yazıda gazete Macaristan’da iktidarın kilit noktalarındaki insanların hepsinin Yahudi olduğunu ifade ediyordu. Örneğin, hem devrimden önce hem devrimden sonra başbakan, başbakan yardımcıları, bakanlar hepsi Yahudi’ydi. Bu ülkede ilk komünist partiyi kuran Bela Kun da Yahudi’ydi. Rus ordusunu işgal için Macaristan’a çağıran Komünist Parti

33 Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne Şubesi Arşivi.

34 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

35 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

sekreteri de Yahudi'ydi. Yazının sonunda büyük puntolarla şu ifadelere yer verilmişti. "ŞAŞMAZ KAİDE: KOMÜNİZM DEMEK YAHUDİ BOYUNDURUĞU DEMEKTİR."³⁶

Keza "Dünya gençliğinin elini kana bulayan adam: Marküs (Alman Yahudisi)" başlıklı bir yazıda, Marküs'ün 1968 olaylarının tertipleycilerinden olduğu ifade edilmişti: "Solun kurucu ve yürütücüleri Siyonist Yahudilerdir." Siyonizm, "Dünyanın üzerine çöken kara buluttur."³⁷ Gazeteye göre Yahudi hem kapitalist hem komünisttir. Gazete Viyetnam Savaşı'nın sorumluluğunu da Yahudilere yüklemektedir. Gazeteye göre Komünist Vietnam Ordusu'nu Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman kurmuştur. Truman aslen Yahudi'dir ve adı Salamon'dur. Buna ek olarak Vietnamlı'da savaşın devam etmesini isteyen kırk beş Amerikalı tröstün istisnasız hepsi Yahudi'ydi.³⁸

Gazetenin Komünistlerle Yahudiler arasında kurduğu bağı en açık şekilde "Komünizm ve Yahudi" başlıklı yazıda bulabiliriz. Gazeteye göre komünizmle mücadele etmek için önce Siyonizmi ve Siyonist Yahudi'yi tanımak lazımdır. Çünkü komünizmin kaynağı Siyonizm'dir. Yahudilerin ideali dünya hâkimiyetidir. Yahudiler bu hedefe ancak komünizmle gidileceğine inanmaktadırlar. Yani komünist hareket genel Yahudi hareketinin bir parçasıdır.³⁹

Gazetenin şimdiye kadar değindiğimiz Yahudi karşıtı argümanları seküler-milliyetçi-antikomünisttir. Oysa Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği gazetesi seküler-milliyetçi argümanlarla Yahudilere saldırdığı gibi, dinsel argümanlarla da

36 TSMDEŞA.

37 A.g.e.

38 A.g.e.

39 A.g.e. Diğer bir yayında Siyonizm olarak tasvir edilmiş başında kipa taşıyan bir Yahudi bir elinde dolar işareti diğer elinde orak çekiç taşımaktadır. "1917 Rus komünist ihtilalini, Siyonist Yahudiler tertipledi, Yahudiler idare etti, milyoner banker Yahudiler destekledi." A.g.e.

saldırmıştır. Örneğin, “Siyonist Yahudilerin Milli Dinleri Talmut” başlıklı bir yayında, Yahudilerin dinleri üzerinden bir eleştiri getirilmiştir. Buna göre Yahudi Tevrat’ı değiştirerek kendi milli dini Talmut’u yaratmıştır. Gazeteye göre bu kitap Yahudi olmayanlara çeşitli ayrımcılık ve kötülüklerin yapılmasına izin veriyordu. Örneğin, Yahudi olmayan bir insandan çalınan her şey meşrudur ve helaldir. Yahudi olmayanlar birer hayvandır. Yahudi olmayan kadınların ırzı ve namusu Yahudi erkeklere helaldir. Yahudi olmayan bir insanın kanını dökmek Allah’a kurban vermektir.⁴⁰ Derneğin Yahudi karşıtı yayınlarında dinsel söylemlerine “Kuran-ı Kerim’den Bir Ayet” başlıklı yayını da örnek olarak gösterilebilir. Bu yazıda İslâm’a göre Yahudi, Maide suresinin 51. ayetiyle öteki ilan edilmiştir: “Ey iman edenler! Yahudileri dost edinmeyiniz.⁴¹ İçinizden kim onları dost ve yardımcı edinirse o da onlardan- dır. Allah düşmana dostluk etmekle nefislerine zulmedenleri hak yoluna eristiremez.”⁴² Böylece İslâmcı ve ahlakçı argümanları da içeren bir Türk antisemitizmi meydan gelmiştir.⁴³

Derneğin yayınlarında ele aldığı konulardan bir diğeri zeytinyağı skandalı olmuştur. 1967 yılında beş Yahudi ihraçatçı zeytinyağına makine yağı katıp İtalya’ya satmış. Ardın-

40 A.g.e. Bu mesnetsiz iddiaların 1930’lu yıllarda görülen iğneli fıçı hikâyesiyle benzerdir. Cevat Rifat Atilhan gibi antisemitler tarafından çokça örnek verilen bu hikâyeye göre Yahudiler hamursuz bayramında iğneli fıçıda Yahudi olmayanların kanını akıtıp yaptıkları hamursuz ekmeğine katmaktadırlar. Bu isimde bir kitap bulunmaktadır. Bkz. Cevat Rifat Atilhan, *İğneli Fıçı: Tarih Boyunca Yahudi Mezalimi*, Özbahar Yayınları, İstanbul, 1975.

41 Ayette, “Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyiniz.” denmektedir. Bazı çevirilerde Hristiyan yerine Nasrani dost yerine veli kelimesi tercih edilmiştir. Bkz. <http://www.kuranmealı.com/AyetKarsilastirma.php?sure=5&ayet=51>, erişim tarihi, 18.05.2018.

42 TSMDEŞA. Kendisiyle gerçekleştirdiğimiz görüşmede Fırıncılar da bu ayeti dile getirmiştir. 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

43 Tebessüm Öztan, “Öfkeyi Çizmek: Milliyetçi Tahayyülde Düşman Portreleri”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, der. İnci Özkan Kerestecioglu, Güven Gürkan Öztan, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 141.

dan bu malların geri gönderilmesiyle makine yağla karıştırılmış zeytinyağları Türk halkına satılmıştı. Bu skandal zeytinyağı ihracatına darbe vurmuştu. Türk halkı hem ekonomi hem de sağlık açısından mağdur edilmişti.⁴⁴ Fırıncılar da TSMD Edirne şubesini kurma nedenlerinden birinin bu skandal olduğunu söylemiştir. Bu skandal, Fırıncılar'a göre beş ihracatçının yaptığı dolandırıcılık değil beş Yahudi'nin Türk halkına karşı hainliğidir. Ve bu Yahudi'nin kötücül özünden kaynaklanır. Çünkü Fırıncılar'a göre Yahudi ırkçıdır, milliyetçidir, paracıdır, kapitalisttir, dünyanın en zengin milletidir ve dünyanın hâkimidir. "Yılan gibi öyle sessiz sedasız girer içine anlayamazsın, her tarafa sızar. Kendi fikirlerini aşılır. Milli duyguları düşürür."⁴⁵ Fırıncılar'a göre, Yahudiler her şeyin hâkimidir ve her şeye muktedirdir. Öyle ki Fırıncılar Türkiye'nin gelişmesinin Yahudiler tarafından engellendiğini de söylemektedir. "Bizim babalarımızın hepsi fakirdir. Bütün para Yahudilerdedir... Yani onlar Türkiye'ye hiç gelmeselerdi Türkiye'nin durumu çok iyi olurdu. Kanını emiyor..."⁴⁶ Fırıncılar, Yahudilerin tüm bu düşmanca davranışlarını onların kötücül özüne bağlıyor:

Yahudi Yahudi'den başkası insan tanımaz. Dünyada Yahudi'den başkası hayvan onların gözünde. Öyle ırkçı bir millet. Bu gerçek... Yahudiler de insandır. İnsan düşmanlığı doğru bir şey değildir. Ama onlarda gayri insanilik (var). Canına malına her şeyine (düşman). Öyle bir millet olunca ister istemez sen de karşı oluyorsun. Yoksa hiçbir millette karşı olacak bir şey değilim Milliyetçiysen milliyetçiyim. Ama bunlar çok kötülük yapmışlar. Kötü bir millet, ırkçı... Onların Allah'ı para.⁴⁷

44 TSMDDEŞA.

45 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

46 A.g.e.

47 A.g.e.

Fırıncılar'ın Yahudileri günah keçisi, Müslüman-Türkleri mağdur ve mazlum kabul eden bakış açısı radikal Türk sağının temel özelliklerindendir. Türk sağının bu “mazlum ideolojisi” bütün kötülüklerin ona karşı kasten yapıldığını, düşmanların mağdurların menfaatlerini baltalamak için pusuda beklediğini ve düşmanlarının kendisine karşı kutsal ittifak kurduğunu savunur.⁴⁸ Türk sağının bu siyaseti, her şeyin sahibi ve her kötülüğün arkasındaki Yahudilerin karşısında “mazlumluk/eziklik karşı konulmaz meşruiyeti”nden gelmektedir. Aslında “bu mazlumluk söylemi güç istemidir.”⁴⁹ Bu siyaset “bastırılmış hınç duygusu, hesaplaşma istemi ve iade-i itibar duygusu içinde olan toplumsal kesimleri ve bireyleri” radikal hareketlere, ulusçu, ırkçı söylemlere yönlendirir.⁵⁰

Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği bu yönelimin sonuçlarından biridir. Masum ve mağdur Müslüman-Türklerin savunucusudur. Dünyayı yöneten Yahudiye karşı bir harekettir. Bu yüzden sadece cesurlar ve her şeyini feda edebilecek olanlar bu davada yer alır. Bu anlamda Siyonizmle ve Yahudiyle mücadele kutsaldır. “Kendini Türklük ve / veya Müslümanlık temelinde kimliklendiren öznenin içinde bulunduğu mağduriyetin sorumlusu” her an bir komployla milletin karşısında duracak olan Yahudiler ve Masonlardır.⁵¹

Öte yandan TSMD ve Fırıncılar'ın Yahudi karşıtı söylemleriyle önceki bölümlerde yer verdiğimiz Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali'nin Trakya Raporu'ndaki söylemleri-

48 Fethi Açıkel, “Kutsal Mazlumlukun Psikopatolojisi”, *Toplum ve Bilim*, sayı 70, Güz 1996, s. 153-198.

49 A.g.e., s. 163.

50 A.g.e., s. 164.

51 Aylin Özman ve Kadir Dede, “Türk Sağı ve Masonluğun Söylemsel İnşası”, *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, ed. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 177.

nin benzerlik taşıması ilginçtir. Keza tüm bu antisemit söylemler Cevat Rifat ve Nihal Atsız'ınkilerle de benzeşmektedir. Her iki dönemin Yahudiler konusundaki ortak noktası onların “şüpheli”, “güvenilmez”, “günah keçisi”, “paragöz” olarak görülmesi ve Yahudilerin hedef gösterilmesi olmuştur.

TSMD'nin 3 Kasım 1974'te kendini feshetmesiyle birlikte Edirne şubesi de kapandı ve bu şubenin malları Ülkü Ocakları İstanbul şubesine bağışlandı.⁵² Fırıncılar Yahudileri Edirne'den kaçırarak görevini tamamladığını ve bundan sonra derneğin faaliyetlerine devam etmesine gerek olmadığını söylemiştir.⁵³ Bu tarihten günümüze kadar olan sürede Edirne'de gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi ve bunun üzerinden Müslümanların ilkel birikimlerini yeniden ve yeniden gerçekleştirmeleri, Türkleştirme ve homojenleştirme politikaları başarıya ulaşmıştır. Edirne'de yerli ve milli burjuvazi inşa edilirken gayrimüslim sayısı yok denecek kadar azaltılmıştır. 1980 yılında Edirne'de Yahudi sayısı seksen iken,⁵⁴ bizim sözlü çalışmalarımız sonucunda ulaştığımız bilgilere göre günümüzde Edirne'de ikamet eden Yahudi sayısı sadece ikidir. İşte bu rakam, devletin yerel eşraf-yerel bürokrasi ve halk üçlüsünün işbirliği aracılığıyla gerçekleştirdiği bu politikadaki başarısını göstermesi açısından önemlidir.

Kapitalist ulus-devlet her zaman olduğu gibi günümüzde de mülksüzleştirme politikalarını uygulayabileceği başka “ötekilere” ihtiyaç duyuyor. Günümüz Türkiye'sinde bu politikaları uygulayabilecek kadar gayrimüslim azınlık kalmadığı için, mülksüzleştirilecek ve yeniden ilkel birikimin

52 Bozkurt, a.g.e., s. 616.

53 1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

54 Yusuf Besalel, “Mevcudu kalmamış bir Yahudi Cemaati: Edirne”, http://www.salom.com.tr/haber-93789-mevcudu_kalmamis_bir_yahudi_cemaati__edirne.html, erişim tarihi 28.05.2018

üzerlerinden gerçekleştirileceği “ötekiler” bazen Kürtler, bazen ise alt-orta sınıflardan Türkler olmaktadır. Devlet eş anlı olarak devreye soktuğu ötekileştirme ve mülksüzleştirme politikalarını, kentsel dönüşüm ve düşük yoğunluklu savaş politikaları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu da mülksüzleştirme ve ilkel birikim uygulamalarının sürekliliğini ortaya koyuyor.

Biz bu çalışmada Edirne yereline odaklanarak neredeyse 20. yüzyılın bütününe yayılmış Türkleştirme ve gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi yoluyla Müslüman-Türklerin ilkel birikimlerini gerçekleştirme politikalarını analiz ettik.

20. yüzyıl dünyada, Türkiye’de ve pek tabii ki Edirne’de köklü değişikliklere neden oldu. Savaşlar, katliamlar, soykırımlar, zorunlu göçler, mübadeleler bu yüzyıla damgasını vurdu. Ulus-devlet inşa süreci de Türkiye’de bu dönemde gerçekleşti. Bu süreçte yukarıda saydığımız kimi araçlar kullanılarak devlet aklının homojenleştirme ve Türkleştirme arzuları yerine getirildi. Bu sürece milli burjuvazi inşa etme yolunda en önemli kapitalist aşamadan biri olan ilkel birikim elde etme politikaları da eşlik etti. Bu, Türkiye’nin özgün koşullarına uygun olarak gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi üzerinden gerçekleşti. Yani iki ayaklı bir politikadan bahsetmek mümkündür. Rumların tasfiyesi ve mülksüzleştirilmesi 1910’ların başlarında baskı ve şiddet politikalarıyla kitleler halinde Trakya ve Ege’den sürülmesi ve geri kalanlarının da 1923 Lozan Antlaşması’ndaki zorunlu

mübadele sonucu gönderilmesiyle devam etti. Bu dönemde tasfiye edilen bir diğer Hristiyan topluluk Ermeniler oldu. Ermeni halkı 1915'te çeşitli kanunlarla hem "tehcir" edildi hem de sahip oldukları malvarlıkları arasına bir bürokratik-yasal duvar örüldü. Böylece "tehcir"den sonra dahi Ermenilerin kendi malvarlıkları üzerindeki tasarruf hakları fiili olarak ellerinden alındı. Bu iki halkın tasfiyesi sosyal-siyasal alanda Türkleştirme politikalarına katkı sunarken iktisadi alanda da milli iktisat politikalarına uygun bir beklenti oluşmuştur. Çalışmamızda gösterdiğimiz üzere, Edirne'de bu tasfiye edilen halklardan geri kalan emvâl-i metrükelerin bir kısmı Müslüman-Türklerin eline geçerken bir kısmı Yahudiler tarafından elde edilmiştir. Üstelik bu iktisadi boşluğun milli iktisat hedeflerinin aksine yine Yahudiler tarafından doldurulması bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Biz bu hayal kırıklığını ve yarattığı öfkeyi Edirne yerel gazetelerindeki haber ve yazılar üzerinden gösterdik. 1934 Trakya Olayları ile Yahudileri hedef alan süreç, Varlık Vergisi ve Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne şubesinin faaliyetleriyle 1970'lere kadar süregeldi. 1970'li yıllarda son kalan Yahudilerin de Edirne'yi terk etmesiyle Türkleştirme süreci bu bölgede son buldu.

Çalışmamızın sahasının Edirne'yle sınırlandırılması bize daha detaylı bir şekilde verilere ulaşma ve tezimizi daha sağlam bir şekilde ortaya koymamıza imkân tanıdı. Ayrıca tüm bu politikaların Edirne'de yarattığı değişimin sürekliliğini de göstermemize yardımcı oldu. Edirne'de tanık olduğumuz bu süreç, hem kendine özgü nitelikler taşıırken hem de Türkiye genelindeki Türkleştirme ve mülksüzleştirme politikalarının yereldeki yansımasıdır.

Önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi genellikle gayrimüslimleri inceleyen çalışmalar sorunu Türkleştirme, homojenleştirme gibi kimlikçi perspektifin dışına çıkmayan

yaklaşımlarla ele alırken, biz kapitalist rejimin temel kavramlarından olan ilkel birikim üzerinden Marksist bakışı işin içine katmaya çalıştık. Keza Türkiye Yahudilerini hedef alan 1934 Trakya Olayları ve 1942-1944 Varlık Vergisi Kanununun uygulanması süreçlerini ele alan çalışmalar da işin ekonomi politiğini göz ardı ederken biz tapu arşivinden yararlanarak mülksüzleştirme ve ilkel birikim süreçlerini gözler önüne serdik. Bu şekilde literatüre küçük bir katkı sunmuş olduğumuzu umuyoruz.

Değerinin altında elde edilen emvâl-i metrûkeler ve gayrimenkuller ve Müslüman-Türklerin ilkel birikim süreçleri ile ilgili bir açıklama yapmak zorundayız. Tapu arşivi dışında Edirne ticaret sektörü ile ilgili ulaşabildiğimiz tek kaynak *Annuaire Oriental-Şark Ticaret Yıllıkları*'ndaki Edirne bölümündeki ticari işletmelerdir. Bunun dışında Müslüman-Türklerin ticaret-sanayi alanına girme süreçlerini takip edebileceğimiz bir kaynak bulamadık. Oysa Marksist anlamdaki ilkel birikimin meydana gelebilmesi için değerinin çok altında elde etmiş oldukları mülkleri sermaye olarak kullanarak ticaret alanına dahil etmesi gerekmektedir. Bu yüzden *Annuaire Oriental-Şark Ticaret Yıllıkları*'nda Edirne'deki ticari işletmelerdeki Rum, Ermeni ve Yahudiler gibi gayrimüslimlerle Müslüman-Türlere ait işletmelerin sayısında meydana gelen değişimler üzerinden ancak bir değerlendirmede yargıda bulunabildik. 1934 Trakya Olayları ve Varlık Vergisi kanununun yürürlüğe girmesi sonrasındaki süreçleri takiben yıllıklardaki Müslüman-Türklerin işletme sayılarındaki artışın Müslüman-Türklerin yok pahasına satın aldıkları birtakım arsa, dükkân, evleri sermaye olarak değerlendirdiği yönünde bir varsayımda bulunduk. Bu varsayımdan hareketle Marksist literatürdeki anlamına uygun bir şekilde gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi yoluyla Müslüman-Türklerin ilkel birikimlerini gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz.

Bunun dışında, Trakya olaylarını ele alan literatürde göz ardı edilen yerel basının rolünü özellikle *Edirne'de Millî Gazete* ve *Edirne Postası*'nda tartışma konusu olan "Yahudi sorunu" hakkındaki yazılar üzerinden göstererek bu konudaki literatüre başka bir ufak katkı yapabilmiş olmayı umuyoruz. Ayrıca yerelle merkez arasındaki politikalardaki hem benzerlik hem de ayrımları ortaya koyduk. Keza yereli de tek bir parça kabul etmeyerek Müslüman-Türk bürokrat-eşraf-halk kesimleri arasında gayrimüslimlerin tasfiyesi ve iktisadi, toplumsal ve siyasal alanın Türkleştirilmesi konusundaki hem işbirliği hem de rekabete dikkat çekmeye çalıştık. Yereli toptancı bir yaklaşımla tek bir blok olarak ele almadan, yukarıda bahsettiğimiz ilişki durumlarını ortaya koymanın da önemli olduğunu düşünüyoruz.

Bundan başka 1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başındaki Yahudi düşmanlığının nev-i şahsına münhasır bir örneği olarak ortaya çıkan Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği'nin Edirne şubesinin Edirne'deki son gayrimüslim topluluğu olan az sayıdaki Yahudileri hedef alarak Edirne'nin Türkleştirilmesine katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu şubenin kurucusu ve şubeyle birlikte antisemit faaliyetlerde bulunan kişilerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlarla da onların antisemit söylemlerindeki iktisadi ve etnik-dinsel gerekçeyi gözler önüne serdik. Böylece literatüre bir başka ufak katkımız olduğunu umut ediyoruz.

Edirne'de 1970'li yılların ikinci yarısıyla birlikte gayrimüslim bir topluluk kalmadığını söyleyerek Türkleştirilme, homojenleştirme ve milli iktisat projesinin başarıya ulaştığını iddia edebiliriz. 1970'li yıllar sonrasında ilkel birikimin üzerinden gerçekleştirilebileceği gayrimüslim topluluklar ne Edirne'de ne de Türkiye'de var olduğu için, ilkel birikim politikaları biçim değiştirmiştir. Özellikle Kürt illerinde dolaysız üretici olarak varlıklarını sürdüren Kürt emekçi-yok-

sul kesimlerinin Batıya zorunlu göçü sonrasında, ucuz işgücü olarak emek piyasasında yer alması, ilkel birikim politikalarının bir ayağını oluşturmuştur. Diğer bir ayağını ise hem kamusal varlık olarak orman, arazi, nehir gibi doğal kaynakların hem de Kamu İktisadi Teşekkülleri gibi kamunun bütününe ait olan işletmelerin özelleştirilmesi, kentsel dönüşüm politikaları oluşturmaktadır. Bu şekilde kapitalist devlet başka “ötekiler” yaratarak ve onları mülksüzleştirerek yeniden ve yeniden ilkel birikim politikalarının gerçekleştirilmesine ve sistemin kendini yeniden üretmesine katkı sunmaktadır.¹ Tüm bunlar ekonomi politiği öne çıkaran çalışmacılar-araştırmacılar için önemli çalışma konuları teşkil ediyor.

1 Harvey, “Le ‘Nouvel Impérialisme’: Accumulation par Expropriation”, *Actuel Marx*, cilt 1, sayı 35, 2004, s. 75-77.

KAYNAKÇA

Arşivler

Edirne Tapu Müdürlüğü Arşivi Zabıt Kayıt Defterleri no. 109, 113, 116, 117, 118, 119, 136.

Edirne Tapu Müdürlüğü Arşivi / 1942-1944 Tutanak Defterleri.

Edirne Tapu Müdürlüğü Arşivi / Dilaverbey, Doğan, Türkoğlu, Yahşifakih Mahalleleri Kadastro ve Tapu Tahririne Mahsus Beyannamesi Dosyaları.

Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği Edirne Şubesi Arşivi.

Dergi ve Gazeteler

Akbaba

Edirne Postası

Edirne'de Milli Gazete

Fedai

Jewish Telegraphic Agency Bulletin

Sabah

Tasvir-i Efkâr

The Jewish Chronicle

The Times

Vakit

Vatandaş

Kurum Yayınları

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929.

Annuaire commercial, 1938-Ticaret Yıllığı, Milli Ülkü Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1938.

Annuaire oriental, 1909, The Annuaire Oriental & Printing Company, Londra, 1909.

Annuaire oriental, 1933-Şark ticaret yılı: arz ve talep arasında vasıta: Arnavutluk, Bulgaristan, Mısır, Yunanistan, Filistin, Romanya, Suriye, Türkiye, Yugoslavya, Ahmet Cevdet ve Şsi (Rizzo Neşriyatı), İstanbul, 1933.

Annuaire oriental, 1934-Şark ticaret yılı: arz ve talep arasında vasıta: Arnavutluk, Bulgaristan, Mısır, Yunanistan, Filistin, Romanya, Suriye, Türkiye, Yugoslavya, Milli Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1934.

Genel nüfus sayımı, 20 ilkteşrin 1940: Kanunlar, talimatnameler, karamneler, tamimler, örnekler = Recensement general de la population, 20 Octobre 1940: Lois, instructions, decrets, circulaires et modeles, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1941.

Resmî Gazete, no. 902, 30 Mayıs 1928; no. 2733, 21 Haziran 1934; no. 5255, 12 Kasım 1942; no. 5657, 17 Mart 1944.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III, Altmış beşinci inikat, 07/06/1934, 189 sıra numaralı İskân Kanunu Lâyihası ve İskân Muvakkat Encümeni Mazbatası.

TBMM, ZC, Devre: IV, Cilt: XXIII, İçtima: III, 68. inikat, 14/06/1934.

Kitaplar

Aghassian, Hagop, *Adrianapolsoy hay gağowt'ê*, (*La Communauté Arménienne d'Andrinople*), Plovdiv, 1935.

Alp, Tekin, *Türkleştirne*, çevrimyazı: Özer Ozankaya, 1. baskı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Akar, Rıdvan, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2000.

Akar, Rıdvan, *Varlık Vergisi Kanunu: Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşısı Politika Örneği*, 1. baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Akçam, Taner, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, New Jersey, 2012.

Akçam, Taner, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Akçam, Taner ve Kurt, Ümit, *Kanunların Ruhu: Emvâl-i Metrûke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirne Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Arakelian, Roy, *Edirne (Adrianopolis) ve Ermeni Toplumu = Andrinople (Edirne) et sa Communaute Armenienne*, çev. Tomas Terziyan, ed. Talin Etyemez, 1. baskı, Paños Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Atilhan, Cevat Rifat, *İğneli Fıçı: Tarih Boyunca Yahudi Mezalimi*, Özbahar Yayınları, İstanbul, 1975.

- Atilhan, Cevat Rifat, *Türk... İşte Düşmanın*, 6. baskı, Aykurt Neşriyat, İstanbul, 1972.
- Atsız, Nihal, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, Baysan Basım ve Yayın Sanayi A.Ş., İstanbul, 1992 (ilk baskı 1933).
- Aviv, Efrat, *Antisemitism and Anti-Zionism in Turkey: From Ottoman Rule to AKP*, 1. baskı, Routledge, Londra, 2017.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, cilt II (1938-1950), 4. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Aydoğan, Erdal, *Türk Siyasal Hayatında Dr. İbrahim Tali Mustafa Kemal'e Trablusgarp'tan Cumhuriyet'e*, 1. baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Bali, Rifat N., *1934 Trakya Olayları*, 3. baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2009.
- Bali, Rifat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bali, Rifat N., *L'Affaire Impôt Sur la Fortune (Varlık Vergisi)*, 1. baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2010.
- Bali, Rifat N., *Varlık Vergisi: Hatıralar-Tanıklıklar*, 1. baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2012.
- Bener, Erhan, *Türkiye'de Para ve Kambiyo Denetimi*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1968.
- Bardakçı, Murat, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrükesi: Sadrazam Talât Paşa'nın Özel Arşivinde Bulunan Ermeni Tehciri Konusundaki Belgeler ve Hususî Yazışmalar*, 1. baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.
- Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar (1939-1977)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Başkaya, Fikret, *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, 1. baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Beşikçi, İsmail, *Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II*, 1. baskı, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.
- Bora, Tanıl, *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, 3. baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Boratav, Korkut, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, 1. baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Buğra, Ayşe, *Devlet ve İşadamları*, çev. Fikret Adaman, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Burgaç, Murat (haz.), *Trakya Raporu (1934) Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, 1. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.
- Cihan, Ali Rıza (haz.), *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, cilt I (1920-1938)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1992.
- Çetinkaya, Y. Doğan, *The Young Turks and the Boycott Movement: Nationalism, Protest and the Working Classes in the Formation of Modern Turkey*, 1. baskı, I.B.Tauris & Co Ltd, Londra, 2013.
- Çetinoglu, Ali Sait, *Varlık Vergisi 1942-1944: Ekonomik ve Kültürel Jenosid*, Belge Yayınları, İstanbul, 2009.

- Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler: Tarih, Siyasal Tetkik*, 2. baskı, Tan Matbaası, İstanbul, 1947.
- Galanti, Avram, *Vatandaş Türkçe Konuş: Yahut Türkçenin Tamimi Meselesi: Tarih, İçtimai, Siyasal Tedkik*, Hasan Tabiat Matbaası, İstanbul, 1928.
- Genelkurmay ATASE, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, 1914-1918*, cilt 1, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005.
- Glasneck, Johannes, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, çev. Arif Gelen, Onur Yayınları, Ankara, 1976.
- Güner, Zekai, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1998.
- Güngör, Erol; Hacıeminoglu, M.N.; Kafalı, Mustafa; Sertkaya ve Osman F. (haz.), *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Güven, Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları*, çev. Bahar Şahin, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Haker, Erol, *Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı... Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü*, redaksiyon Rıfat N. Bali, çev. Natali Medina, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2006.
- Haker, Erol, *Edirne, its Jewish community, and alliance schools, 1867-1937*, 1. baskı, The Isis Press, İstanbul, 2006.
- Haker, Erol, *Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları, 1867-1937*, çev. Lizet Deatado, 1. baskı, Gözlem Gazetecilik, İstanbul, 2007.
- Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- Kafaoglu, Arslan Başer, *Varlık Vergisi Gerçeği*, 2. baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- Karacakaya, Recep; Özdemir, Hüseyin ve diğerleri (haz.), *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, haz. Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007.
- Karatani Kojin, *Transkritik: Kant ve Marx Üzerine*, çev. Erkan Ünal, 1. baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kardeş, Salâhaddin, *"Tehcir" ve Emvâl-i Metrûke Mevzuatı*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 1. baskı, 2008.
- Karpat, Kemal H., *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, 1. baskı, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1985.
- Kévorkian, Raymond H., *Le Génocide des Arméniens*, Odile Jacob, Paris, 2006.
- Kocaman, Tuncer, *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*, T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2008.

- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma*, cilt II, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Koçak, Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Koçoğlu, Yahya, *Hatırlıyorum Türkiye'de Gayrimüslim Hayatlar*, 2. baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Koraltürk, Murat, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ladas, Stephen P., *The Exchange Of Minorities Bulgaria, Greece And Turkey*, The Macmillan Company, New York, 1932.
- Levi, Avner, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rifat N. Bali, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Luxemburg, Rosa, *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, 1. baskı, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- Macfie, A. L., *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, çev. Damla Acar ve Funda Soysal, 1. baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Marx, Karl, *Le Capital Critique de L'Economie Politique*, kitap 1, cilt III, detaylı revize ve çev. Joseph Roy, Editions Sociales, Paris, 1977.
- Marx, Karl, *Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi*, cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, 2. baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1978.
- McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, C., *Dynamics of Contention*, 1. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Menteşe, Halil, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, 1. baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Okutan, Çağatay, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, 2. baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Onaran, Nevzat, *Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi - II*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.
- Onaran, Nevzat, *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1919) Emvâl-i Metrûkenin Tasfiyesi-I*, 1. baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.
- Onur, Oral, *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, 1. baskı, Dinç Ofset, İstanbul, 2005.
- Ökte, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, 1. baskı, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1951.
- Perelman, Michael, *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*, Duke University Press, Londra, 2000.
- Pınar, Mehmet, *Tek Parti Döneminde Trakya'da Siyasi Hayat ve Yahudiler (1930-1934)*, 1. baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016.
- Shaw, Stanford J., *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, 1. baskı, Macmillan Publishers Limited, Londra, 1991.
- Tanyu, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler II*, 1. baskı, Elips Kitap, Ankara, 2005.
- Tevetoğlu, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, 1. baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1952.

Turan, İlhami (haz.), *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003.

Üngör, Uğur Ümit-Polatel, Mehmet, *Confiscation and Destruction: The Young Turk Seizure of Armenian Property*, 1. baskı, Continuum, Londra, 2011.

Yıldırım, Onur, *Diplomacy and Displacement: Reconsidering The Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934*, Routledge, New York, 2006.

Yıldız, Ahmet, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Tezler

Akan, Aysun, “Press discourse in Turkey as an agent of discrimination towards the non-muslims: a critical analysis of the press coverage of the 1934 Thrace events, 1942 wealth tax and 6/7 september 1955 riots”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2009.

Akı, Özlem, “Cumhuriyet’ten Günümüze Çanakkale Yahudileri”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale, 2014.

Alpsoy, Şekip, “Varlık Vergisi ve İçel’deki Etkileri”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin, Nisan 2001.

Demirel, Feriha Işıl, “Çanakkale Yahudi Cemaati ile Gayrimüslim Politikalarının İzinde”, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2010.

Güçlü, Muhammet, “Varlık Vergisi: Kanunun Çıkarılması, Uygulanması, Kaldırılması ve Sonuçları (11.11.1942-15.3.1944)”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1990.

Öztürk, Timur, *Die Vertreibung Der Juden Aus Den Provinzen Edirne Tekirdağ, Kırklareli und Çanakkale Im Jahre 1934*, Zürih Üniversitesi, yüksek lisans tezi, Zürih, 2004.

Taşer, Pınar, “Mütareke Dönemi’nde Divan-ı Harb-i Örfi (1918-1922)”, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir, 2005.

Torlak, Mustafa, “Siyonizmin Penceresinden Arap-İsrail Çatışmalarının Orta Doğu’daki Güç Dengesine Yansımaları”, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2010.

Yel, Serkan, “Varlık Vergisi Karşısında Azınlıkların Tutumu”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kütahya, 2009.

Makaleler

Açıkel, Fethi, “Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi”, *Toplum ve Bilim*, sayı 70, Eylül 1996, s. 153-198.

- Akkoyun, Turan, "1934'de Orhun ve Milli İnkılap'ın Kapatılmasına Mahalli Bir Bakış", 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 44-49.
- Aktar, Ayhan, "Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk Yunan Nüfus Mübadelesi 1923-1924", *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17-69.
- Aktar, Ayhan, "Trakya Yahudi Olaylarını 'Doğru' Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56.
- Aktar, Ayhan, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Diplomasi", *Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm*, 1. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 99-156.
- Aktar, Ayhan, "Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları: İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943)", *Toplumsal Tarih*, sayı 69, Eylül, 1999, s. 8-19.
- Aktoprak, Elçin, "Bir 'Kurucu Öteki' Olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler", *Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi*, sayı 16, Ankara, 2010, s. 1-64, <http://www.ihmpolitics.org/files/metinler/Aktoprak-Gayrimuslimler.pdf>, erişim tarihi 19 Aralık 2018.
- Altan, Çetin, "Sular Altında Boğulan Zavalhı Edirne", *Milliyet*, 18 Mart 2006.
- Aslan, Gürbüz, "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, cilt 1, sayı 61, 2015, İstanbul, s. 119-152.
- Atila, "İktisadi Savaş", 6 Ok, yıl 1, cilt 15, 30 Haziran 1934.
- Atsız, Nihal, "Komünist, Yahudi ve Dalkavuk", *Orhun*, cilt 5, 21 Mart 1934, s. 93-94.
- Bali, Rıfat N., "İrkçi Bir Dernek: Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği", *Toplumsal Tarih*, sayı 29, Mayıs 1996, s. 32-36.
- Bali, Rıfat N., "Tek Parti Döneminde Gazete Tirajları", *Tarih ve Toplum*, sayı 221, Mayıs 2002, s. 18-19.
- Bayarbağcıoğlu, Daniel, "Edirne'nin Fakir Yahudileri", *1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati*, yay.haz. Onur Oral, 1. baskı, Dinç Ofset, İstanbul, 2005, s. 232-234.
- Bourdieu, Pierre, "Les trois états du capital culturel", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, sayı 30, yıl 1979, s. 3-6.
- Bozkurt, Celil, "Türkiye Siyonizmle Mücadele Derneği ve Faaliyetleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 7, sayı 1, 2016, s. 603-622.
- Bozkurt, Celil, "Yahudi Aleyhtarı Bir Derginin Değerlendirilmesi: Milli İnkılap Ve Kamuoyundaki Yankıları", *Tarih Dergisi*, sayı 53, Aralık 2013, s. 175-210.
- Bulut, Engin Çağdaş, "Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, yıl 11, sayı 21, Bahar 2015, s. 83-110.
- Burğaç, Murat, "1946 Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 13, sayı 26, İlkbahar 2013, s. 163-184.
- Eligür, Banu, "The 1934 Anti-Jewish Thrace Riots: The Jewish Exodus of Thrace through the Lens of Nationalism and Collective Violence", *British Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 1, sayı 44, 2016, s. 88-109.

- Geray, Cevat, "Türkiyede Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 3, 1970, s. 8-36.
- Gerlach, Christian, "Extremely violent societies: an alternative to the concept of genocide", *Journal of Genocide Research*, cilt 4, sayı 8, 2006, s. 455-471.
- Gez, Başak Ocak, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 6, 1996, s. 157-167.
- Göztepe, Özay, "Sermayenin Kaldıracı: İlkel Birikim", *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, s. 15-36.
- Güven, Erdem ve Yılmazata, Mehmet, "Milli İnkilâp And the Thrace Incidents of 1934", *Journal of Modern Jewish Studies*, cilt 2, sayı 13, 2014, s. 190-211.
- Harvey, David, "Le 'Nouvel Impérialisme': Accumulation par Expropriation", *Actuel Marx*, cilt 1, sayı 35, 2004, s. 71-90.
- Harvey, David, "Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim", *Yeni Emperyalizm*, çev. A. Nüvit Bingöl, Sel Yayınları, İstanbul, 2019, s. 123-160.
- Hakkı, İsmail, "Türkün Asaleti Taşkınlıklara Asla Müsait Değildir", *Yeni Asır*, 8 Temmuz 1934.
- Horkheimer, M., "History and Psychology", *Between Philosophy and Social Science: Selected Early Writings*, çev. G.F. Hunter, S. Kramer ve J. Torpey, The MIT Press, Cambridge, 1993, s. 111-128.
- Ibar, Gazanfer, "Trakya'da Yahudiler Yaşardı", *Atlas Tarih*, sayı 11, Şubat-Mart 2012, s. 86-93.
- İzzet, Selami, "Yahudi hadisesi", *Vakit*, 8 Temmuz 1934.
- Karabatak, Halûk, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, sayı 146, Şubat 1996, s. 4-16.
- Kemal, Ragıp, "Köylü, bezirganların elinden kurtarılmalıdır", *Vakit*, 6 Mayıs 1934.
- Köymen, Oya, "Önsöz", *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye Dünya*, 3. baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2001, s. 11-19.
- Laçiner, Ömer, "Önsöz", Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 9-20.
- Lemi, Osmanoglu, "Almanya'dan alınacak dersler", *İnkılap*, Mayıs 1933, cilt 2, s. 1-3.
- Leyon, Avram, "Al enemigo lo toporas en tu entorno", *Şalom*, 21 Nisan 1971.
- Levi, Avner, "1934 Olayları Alınamayan Ders", *Tarih ve Toplum*, sayı 151, Temmuz 1996, s. 10-17.
- Magdoff, Harry, "İlkel Birikim ve Emperyalizm", çev. Necati Duran, *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldıracı*, ed. Özay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, 2014, s. 299-314.
- Mim., "Yakıcı Bir hadise", *Edirne'de Milli Gazete*, 1 Şubat 1934.
- Mim., "Türkçe Konuşmak Meselesi", *Edirne'de Milli Gazete*, 25 Haziran 1934.
- Onur, Oral, "Trakya Olayları Hakkında", *Tarih ve Toplum*, sayı 149, Mayıs 1996, s. 3-4.
- Orhun, Mehmet, "Hocam Hüseyin Nihal Atsız Beg", *Ortadoğu*, 23 Mart 1976.

- Özçelik, Pınar Kaya, "İlk Birikim Sorunsalı Bağlamında Türk Ulus Devletinin Kurulma Sürecinde Gayrimüslim Azınlıklar", *Praksis*, sayı 39, 2015/3, s. 45-102.
- Özman, Aylin ve Dede, Kadir, "Türk Sağı ve Masonluğun Söylemsel İnşası", *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, ed. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 169-201.
- Öztan, Tebessüm, "Öfkeyi Çizmek: Milliyetçi Tahayyülde Düşman Portreleri", *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, ed. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, 3. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 137-167.
- Özügürlü, Metin, "Marksizm ve İlkel Sermaye Birikimi", *İlkel Birikim: Sermayenin Kaldırıcısı*, ed. Özyay Göztepe, 1. baskı, Notabene Yayınları, Ankara, s. 37-64.
- Saban, Giacomo, "Ebrei di Turchia (2) Gli Anni Difficili", *La Rassegna Mensile di Israel*, cilt 56, sayı 1/2, 1990, s. 161-189.
- Sarıncay, Yusuf, "Önsöz", *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, haz. Recep Karacakaya, Hüseyin Özdemir ve diğerleri, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, yayın no. 91, 2007, s. V-VIII.
- Sami, Süleyman, "Bir Hesaplaşma", *Edirne'de Milli Gazete*, 28 Ağustos 1933.
- Sussnitzki, A. J., "Ethnic Division of Labor", Charles Issawi, *The Economic History of the Middle East 1800-1914*, The University of Chicago Press, Chicago, 1966, s. 114-125 (Orijinal metin "Zur Gliederung wirtschaftlicher Arbeit nach Nationalitäten in der Türkei", *Archiv für Wirtschaftsforschung im Orient*, 2 (1917), s. 382-407).
- Şeref Bey, "Edirne Musevi Gençliği", *Edirne'de Milli Gazete*, 14 Eylül 1933.
- Şeref Bey, "Gazi'nin İsteddiği Gençlik", *Edirne'de Milli Gazete*, 18 Eylül 1933.
- Şerif, Mustafa, "İnkılap Gençliği ve Rüşvet", *Edirne'de Milli Gazete*, 28 Mayıs 1934.
- Rasih, Osman oğlu, "Karı", *Milli İnkılâp*, 1 Haziran 1934, sayı 5, s. 8.
- Rıfat, Cevat, "Anti-Semi(ti)zm!", *İnkılâp*, 1 Haziran 1933, sayı 3, s. 1-2.
- Tanyeri, Cansever "Kemal Fedai Coskuner Hayatı ve Fedai Dergisi Üzerine Notlar", 3 Mayıs 1944..., s. 194-196.
- Tilly, Charles, "Örgütlü Bir Suç Olarak Savaşmak ve Devlet Kurmak", çev. S. Erdem Türköz ve Eren Buğlalılar, çevrimiçi, <https://siyasol.org>, erişim tarihi: 21.02.2017.
- Tilly, Charles, "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In*, ed. Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Theda Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, s. 169-191.
- Toprak, Zafer, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, sayı 34, Ekim 1996, s. 19-25.
- Turan Ömer-Öztan, Güven Gürkan, "Erken Cumhuriyet Döneminde İnkârcılık, Emvâl-i Metrûke ve Devlet Kapasitesi", *Praksis*, sayı 39, 2015, s. 103-143.
- Turanlıoğlu, M. Uluğ, "Vatan Hainleri", *Edirne Postası*, 17 Kasım 1942.
- Ünlü, Barış, "Türklük Sözleşmesi'nin İmzalanışı (1915-1925)", *Mülkiye Dergisi*, cilt 3, sayı 38, 2014, s. 47-81.
- Va-Nû, "İstanbul'a kaçan Yahudiler neler anlatıyor?", *Haber Akşam Postası*, 6 Temmuz 1934.

Zürcher, Eric Jan, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, cilt II, çev. Özgür Gökmen, ed. Ahmet Insel, 6. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 44-55.

"Bilinmelidir", *Milli İnkılap*, 1 Mayıs 1934, cilt 1, s. 5.

"Cumhuriyet yıllarında antisemitizm var mıydı?", *NTV Tarih*, Mart 2009, s. 52-53.

"Dünya Siyasetinde Yeni Hadiseler", *İnkılap*, Nisan 1933, sayı 1, s. 16-18.

"Orhunda Okuyunuz", *Milli İnkılap*, yıl 2, cilt 4, 15 Haziran 1934, s. 9.

"Yahudiler Türkün servetini harice kaçırıyor", *İnkılap*, Temmuz 1933, sayı 4, s. 25.

Elektronik Kaynaklar

http://www.fleurislam.net/media/doc/coran/sourate_005.html, erişim tarihi 18 Haziran 2019.

<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/35/fedai>, erişim tarihi 18 Mayıs 2018.

<http://www.millire.com.tr/Tarihce.html>, erişim tarihi 18 Aralık 2018.

<https://www.birgun.net/haber-detay/beyoglu-ndaki-neve-salom-sinagogu-na-saldiri-170908.html>, erişim tarihi 17 Mayıs 2018.

<https://tr.sputniknews.com/haberler/201710251030742354-aksener-iyi-parti-gelnelbaskan/>, erişim tarihi 19 Mayıs 2017.

Mülakatlar

1923 doğumlu Rayegan Köyatası'yla Edirne'de görüşme, 4 Kasım 2016.

1925 doğumlu Kamil Denkel ile Edirne'de görüşme, 8 Kasım 2016.

1926 doğumlu Hidayet Abacıoğlu ile görüşme, 8 Kasım 2016.

1927 doğumlu Mehmet Fırıncılar ile görüşme, 21 Aralık 2016.

1936 doğumlu Ş. İ. ile görüşme, 27 Eylül 2017.

Prof. Dr. Metin Sarfati'yle İstanbul'da görüşme, 15 Mart 2017.

- Akıncı, İbrahim
(Akıncıoğlu) 79, 89,
110, 138
- Ankara 76, 93, 101, 104,
107, 117, 138-140,
193, 205
- Annuaire Commercial*
176, 199
- Annuaire Oriental* 41, 53,
85, 88, 176, 227, 247
- antisemit / antisemitizm
77, 81, 83, 84, 89, 94,
102, 104, 105, 107-
110, 112, 120, 129,
138, 139, 141, 225,
227-230, 232-235, 238,
240, 243, 248
- Atilhan, Cevat Rifat 102,
103, 105, 106, 232, 240
- Aydemir, Şevket Süreyya
184, 185
- azınlık 10, 16, 28, 31-33,
59, 70, 71, 73, 74, 77-
79, 83, 109, 179, 180,
183-185, 193, 198,
201, 222, 224, 234
gayrimüslim azınlık
13, 15, 17, 28, 31-33,
59, 71, 73, 79, 83,
111, 119, 147, 184,
228, 243
- Yahudi azınlık 17, 70,
71, 198
- belediye 46-48, 50, 51,
62-64, 67, 127, 150-
157, 171, 172, 174,
188, 190
- Edirne Belediyesi 51, 74,
160-163, 168, 171, 172
- boykot 61, 76-79, 81,
104, 129-131, 133,
136, 137, 142
- Bulgaristan 44, 47, 51,
58, 59, 65, 66, 85, 92,
116, 148, 157
- Bulgarlar 23, 57, 58, 67,
96, 99, 124, 218
- burjuva 15, 29
kent burjuvazisi 182,
224
komprodor burjuvazi
29, 33
küçük burjuva 13, 15,
52, 67, 69, 147, 222,
231, 235
- milli burjuvazi 12, 17,
29, 31, 53, 73, 177,
179, 181, 186, 222,
243, 245
- Müslüman burjuvazi
12, 29, 84, 186, 220
- Osmanlı burjuvazisi 29
- taşra burjuvazisi 33
- ticaret burjuvazisi 188,
208, 220, 222
- Türk burjuvazisi
12, 29
- ulusal burjuvazi 29
- Bursa 75, 153, 202
- bürokrasi / bürokrat 11,
12, 19-21, 89, 93, 96,
120, 134, 142, 177,
178, 184, 218, 222,
243, 248
- Coşkun, Kemal Fedai
228, 230-232
- Cumhuriyet 12, 16, 17,
22, 23, 30, 39, 60, 73,
74, 95, 138, 141, 143,
145, 183, 185, 218, 229
- Cumhuriyet gazetesi 126,
143, 201, 233

Cumhuriyet Halk	firari 40, 48, 62, 64, 66,	İbrahim Tali Bey 81, 88,
Fırkası / Partisi / CHF	150-156	91-97, 99, 100, 116,
19, 79, 80, 89, 90,	firari ve mütegayyip 40,	138, 140, 149, 177, 242
100, 109, 110, 122,	43, 46, 47, 50, 51,	ilkel birikim 12-15, 17-
137, 138, 142	63, 66, 148, 151-155	19, 28, 31, 50-53, 56,
	firari ve tagayyup 22	57, 66, 147, 148, 179,
Çanakkale 25, 91, 97,	Galanti, Avram 78, 184	181, 185-188, 197,
100-102, 120-124, 128,	gayrimenkul 18, 21-23,	222, 227, 243-245,
138, 140-142	36-38, 40, 43, 45, 48,	247-249
Çatalca 58, 76	50-52, 65-67, 81, 82,	yeniden ilkel birikim
Çorlu 128, 129	123, 128, 129, 131,	12, 16, 17, 19, 56,
	146, 148, 149, 157-	147, 177, 179, 185-
defterdarlık 129, 193,	160, 171, 174-176,	187, 197, 206, 243,
202-205, 209	190, 195, 204, 206-	249
	209, 212-215, 218-221,	İskân Kanunu 70, 80, 85,
ecnebi 85, 193, 197	223, 224, 234	97-99, 101, 102, 123
Edirne Postası 76, 79,	gayrimüslim 11-13, 15,	İsmet Paşa / İnönü 93,
87, 105, 108-112, 114,	17-19, 23, 25, 27-34,	114, 120, 126, 127,
119, 144, 145, 146,	50, 52, 54-57, 59, 60,	138-140, 143-145, 177
184, 200-202, 205, 248	66, 71, 73, 79, 83-87,	İsrail 86, 115, 152, 153,
Edirne'de Milli Gazete 75,	101, 109, 111, 119-	164, 199, 211, 217,
79, 89, 105, 109-112,	122, 129, 147, 148,	224, 225, 229, 230
116, 117, 119, 144-146	174, 178, 179, 184-	İstanbul 39, 42, 44, 58,
emvâl-i metruke 12, 19,	189, 192-195, 197-200,	59, 72, 76-79, 81, 83,
22, 23, 37-40, 45, 46,	202, 204-206, 208-210,	84, 102, 104, 106, 107,
50, 51, 53, 56, 61, 62,	214, 218-224, 227,	122-125, 127, 129,
65-67, 73, 92, 143,	228, 243, 245, 247, 248	133-136, 138, 139,
146, 149, 150, 157,	göç 23, 32, 34, 39, 47, 48,	143-145, 148, 152,
246, 247	56-58, 60, 62-67, 75,	155, 156, 162, 166,
Ermeni 15, 16, 18, 22-24,	81, 82, 84, 100-102,	168, 175, 180, 194,
27-31, 33-38, 40-53,	116, 124, 128, 136,	203, 204, 215-217,
56, 61, 67, 69-72, 74-	142, 148, 150, 152-	223, 235, 243
77, 84, 120, 131, 179,	154, 157, 173, 175,	İtalya 47, 195, 213, 240
218, 246, 247	223-225, 229, 245, 249	İtalyanlar 150, 196,
Ermeni Tehciri 17, 27,	göçmen 32, 33, 36, 37,	203, 214
29, 31, 33, 38, 41, 53,	51, 57, 68, 84, 85, 116,	İttihat ve Terakki / ITC
66, 73, 92, 147, 192,	148, 157	12, 16, 27, 28, 35, 58,
228, 234		186, 222
eşraf 12, 16, 33, 45, 53,	Hazine 23, 36, 46-48, 50,	İttihatçı 30, 39, 42, 57,
61, 69, 73, 80, 89, 90,	51, 64, 65, 95, 146,	130
101, 122, 134, 136,	148-152, 160, 166,	İzmir 18, 42, 58, 72, 73,
142, 178, 218, 220,	169, 170, 174, 191,	77, 84, 91, 101, 105,
222, 243, 248	199, 216, 219	177, 231, 233, 234
Fedai dergisi 228, 230,	Hitler, Adolf 103, 113,	Jewish Telegraphic
232	114, 232	Agency / JTA 104, 122,
Filistin 22, 96, 148, 150,	homojenleştirme 12, 15,	123, 130, 137, 138, 140
153, 155, 175, 225	245, 248	

- Kaleiçi 23, 24, 41, 50, 86, 133, 134, 148, 176, 222
kararname 36-38, 45, 91, 190
4 Nisan 1934 tarih ve 2/365 sayılı 91
8 Kasım 1915 tarihli 37
8 Ocak 1920 tarihli 38
10 Haziran 1915 tarihli 37
17 Mayıs 1915 tarihli 36
19 Şubat 1934 tarih ve 2/150 sayılı 91
26 Eylül 1915 tarihli 37-40
Kaya, Şükrü 93, 98, 139, 143
Kırklareli 25, 75, 81, 85, 91, 120, 124-129, 142, 144, 173
komünist / komünizm 96, 103, 232-234, 238, 239
antikomünist 239
antikomünizm 234
Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği 233
Lozan Antlaşması 59, 60, 224, 245
Luxemburg, Rosa 187
Lüleburgaz 128
Magdoff, Harry 52
Marx, Karl 13, 14, 18, 51, 52, 147, 187, 238
Marksist 11, 13, 18, 181, 247
milli iktisat 15, 29, 30, 34, 61, 67, 73, 83, 84, 131, 177, 183, 196, 218, 246
Milli İnkılap dergisi 103-108, 122, 141
Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi 218
milliyetçi 15, 17, 19, 24, 31, 32, 76, 81, 95, 104, 113, 130, 131, 135, 146, 229-233, 236, 239, 241
MHP 232, 233, 236
Milliyetçi Hareket Partisi 236
Türk milliyetçiliği 30, 80, 88, 130, 197
muhacir 12, 32, 50, 56-58, 61, 65-67, 85, 97, 99, 100, 116, 146, 149, 157, 158, 174
Musevi 10, 21, 69, 72, 84, 88, 89, 114-116, 118, 119, 126, 133, 135, 136, 140, 145, 148, 151-156, 175, 176, 204
Mustafa Kemal 72, 93, 100, 101, 140
mübadele 13, 15, 29, 31, 55, 56, 59, 60, 62, 70, 73, 147, 245, 246
mükellef 188-196, 201-209, 211, 212
mülksüzleştirme 14, 23, 43, 50, 51, 53, 81, 123, 147, 148, 181, 185, 187, 197, 209, 214, 222, 243, 244, 246, 247
mütegayyip 50, 63, 64, 151, 152
mütegayyip Ermeni 40, 43, 46, 47, 51
mütegayyip eşhas 148
mütegayyip Musevi 148, 151-155
Naziler / Nazizm 80, 103, 131, 233
Necmi Bey 110
Nihal Atsız 97, 102, 103, 121, 243
Orhun 102, 103, 141
Osmanlı 17, 20, 23, 28, 29, 32, 33, 38, 41, 57, 59, 68, 69, 73, 83, 97, 114, 115, 183
Rum 15, 16, 23, 29, 34, 41, 53, 60, 62, 64, 65, 69-73, 77, 83, 84, 102, 119, 121, 219, 247
Rum emvâl-i metruke 23, 31, 61, 65, 66, 73
Rumlar 13, 15, 17, 18, 23, 29, 53, 55-67, 69, 71, 74-76, 120, 131, 147, 158, 174, 179, 228, 236, 245
Saraçoğlu, Şükrü 183
savaş 29, 38, 39, 41, 57-59, 118, 179, 181, 182, 184-186, 207, 230, 236, 239, 244, 245
1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı 32
Balkan Savaşı(ları) 32, 41, 57, 59, 124
Birinci Paylaşım Savaşı 28, 38, 59, 60, 124, 125, 179
İkinci Paylaşım Savaşı 57, 179, 181, 183, 186
Ulusal Kurtuluş Savaşı 179
sermaye 11, 12, 18, 19, 29, 31, 52, 53, 95, 120, 208, 222, 223, 247
sermaye birikimi 13, 81, 147, 159, 185-188, 193, 219
Türk sermayesi 92, 96, 171, 177, 178, 194, 204
Yahudi sermayesi 96
Suriye 35, 36, 42, 44
sürgün / sürülme 12, 13, 16, 33, 35, 36, 43, 44, 61, 100, 101, 245

- Sark Ticaret Yıllığı-
Yıllıkları 53, 54, 86,
247
- Şeref Bey 72, 74, 75, 86,
110, 111, 114, 115
- şiddet 23, 25, 43, 56, 60,
61, 81, 82, 97, 126-
128, 135, 145, 158,
171, 173, 184, 245
- Talat Paşa / Bey 34, 38,
42, 43, 58, 65
- tasfiye 13, 15, 16, 18, 19,
35, 40, 55, 61, 67, 69-
71, 74, 75, 82, 113,
143, 146, 188, 193,
222, 245, 246, 248
- Tasfiye Kanunu 37, 38,
40, 47
- tebaa 150, 151, 170, 173
- Çekoslovakya tebaası
166, 172, 173
- gayrimüslim tebaa 33
- İtalyan tebaası 47, 150,
196, 203, 213
- Osmanlı tebaası 29
- Türkiye Cumhuriyeti
tebaası 172, 173, 196
- Yunan tebaası 63, 137
- tehcir 17, 22, 23, 27,
29, 31, 33-36, 38, 41-
45, 48, 51-53, 66, 67,
70, 92, 147, 192, 228,
236, 246
- Tekirdağ 25, 81, 85, 91,
128, 142
- The Jewish Chronicle* 123
- Trakya Olayları 9, 16, 17,
19, 22-25, 29, 61, 80,
81, 90, 91, 100-102,
108, 109, 120, 123,
128, 129, 133, 136,
143, 146, 150, 174-
176, 178, 224, 229,
236, 247, 248
- Trakya Raporu 88, 92,
93, 99, 117, 149, 242
- Türk 10, 15, 17, 25, 28-
33, 39, 56, 57, 68, 72-
74, 76, 78, 80-83, 88,
92-99, 102-106, 111-
113, 115, 116, 119,
120, 123-125, 127,
130, 131, 133, 136,
137, 140, 141, 144,
150, 173-177, 183-185,
192, 195, 196, 218,
219, 224, 227, 229,
230, 232, 233, 235,
237, 240, 241
- Müslüman-Türk 12,
15, 16, 19, 25, 30,
31, 50, 70, 71, 73,
75, 82, 83, 85, 89,
100, 130, 131, 148,
157, 177, 179, 187,
189, 194, 105, 222-
224, 242, 245-248
- Türk sağı 227, 229-
231, 236-238, 242
- Türk ulusal kimliği
31, 32
- Türkler 23, 25, 33, 44,
57, 59, 66, 72, 76-78,
88, 96, 98, 104, 112,
114, 116, 119, 121,
123, 128, 133, 134,
137, 174, 176, 177,
183-185, 204, 214,
215, 222, 223, 244
- Türklük 25, 68, 98, 99,
223, 232, 242
- Türkiye Siyonizmle
Mücadele Derneği
(TSMD) 18, 24, 81,
97, 225, 227-231, 233,
234, 236-239, 241-243,
246, 248
- ulus-devlet 11, 12, 21,
29, 31, 56, 60, 97, 224,
227, 243, 245
- Umumi Müfettiş 88, 91-
93, 99, 100, 116, 138,
139, 149, 177, 178,
207, 242
- Uzunköprü 76, 77, 105,
135, 136, 155, 161,
165, 166
- Vatandaş* gazetesi 234
- "Vatandaş Türkçe Konuş"
78, 79
- vergi 18, 129, 148, 150,
180-182, 185-197, 201-
204, 207-209, 212,
214, 218, 221-224
- Varlık Vergisi 17, 20,
22, 81, 109, 128,
147, 178-180, 182-
188, 192-198, 201,
202, 204-207, 209,
212-215, 218-221,
223-225, 229, 236,
246, 247
- yabancı 30, 39, 44, 60,
73, 94, 106, 114, 119,
137, 139, 173, 183,
184, 192, 194, 196,
197, 218
- yağma 44, 81, 97, 125-
128, 131, 134, 139, 173
- yağmacı 125, 134
- yağmalanma 33, 45,
58, 82, 122, 126,
127, 173
- Yahudi 13, 15-20, 23-25,
31, 41, 43, 51, 53-55,
62, 67, 69-90, 92, 94-
97, 99-151, 157-160,
171-178, 185, 195,
196, 198, 201-204,
208, 209, 212-215,
218, 222-225, 227-232,
234-243, 246-248
- Yunan / Yunanistan 22,
41, 55, 57-61, 63, 65,
66, 85, 116, 130, 135,
137, 148, 150, 158, 160
- Zabıt Kayıt Defterleri 21,
22, 61, 157, 221

“Milli iktisat politikalarına uygun bir şekilde “Ermeni Tehciri” ve Rum Mübadelesi sonucunda mülksüzleştirilen Hıristiyan azınlıkların emvâl-i metrûkeleri aracılığıyla ilkel birikimlerini gerçekleştiren Müslüman-Türk unsurlar, iktisadi sahanın da kendi hâkimiyetlerine geçeceğini planlamışlardı. Oysa Müslüman-Türk unsurların bu planı Yahudilerin özellikle Trakya’da iktisadi hâkimiyet kurmasıyla sekteye uğramıştı. Böylece Türklüğün, “yerli ve milliliğin” kapsamı dışında kalan-bırakılan Yahudiler, hem Müslüman-Türk eşraf ve halkın hem de Türk hükümetlerinin hedefi konumuna gelmişti. İki kadim halkın Anadolu ve Trakya’dan tasfiyesinden sonra, Yahudi nüfusunun yoğun olduğu Trakya ve Edirne’de de bu tarihten itibaren Yahudi azınlığı karşıtı söylem ve olaylar meydana çıkacaktır. Bunların yoğunluğu Yahudilerin mülksüzleştirilmesi ve tasfiyesine kadar artarak devam edecektir.”

Edirne’de, altmış yıllık zaman diliminde, gayrimüslimleri mülksüzleştiren olaylara odaklanan bu kitap, yerel gazetelerde ve tapu kayıtlarında bunun izini sürerek, Türkleştirme ve mülksüzleştirme politikasının nasıl yerel bürokrasi, eşraf ve halk işbirliği içinde gerçekleştirildiğini gösteriyor.

İlkay Öz, gayrimüslimlerin mülksüzleştirilmesi, sürülmesi, Müslüman mübadil ve muhacirlerin Edirne’ye yerleştirilmesi, Müslümanların ilkel birikimlerini gerçekleştirmesi ve Türkleştirme boyutlarıyla bu süreci inceliyor. Ulus-devletin kuruluşu aşamasında “yerli ve milli” burjuva ve küçük burjuva sınıflarının oluşmasını “ötekilerin” mülksüzleştirilmesi üzerinden, ilkel birikim yöntemiyle gerçekleştirmeye çalışan politikalardan okuyarak sosyal bir tarihi kesit sunuyor.

iletişim

ISBN 978-975-05-2954-2

9 789750 529542

KDV'DEN MUAF TIR